

Rbl. 1 50

V. Adams / ESTA ASTUB ELLU

Valmar
Adams
ESTA ASTUB ELLU

Valmar Adams ESTA ASTUB ELLU

Esseeromaan

Tallinn
«Eesti Raamat»
1986

E
A 15

Kujundaja Jüri Kaarma
Toimetaja Aime Rammus

*Siis mina luuletamast lakkan
Ja halvaks peetud proosas hakkan
Maailma parandama vist
Kui vanavärki romanist.*

(A. Puškin)

Adams, V.

A 15 Esta astub ellu. — Tln.: Eesti Raamat, 1986. —
384 lk.

Esseeromaani vormis kirjutatud teose peategelaseks on noor tütarlaps, kelle elukreedoks saab tungimine teatri- ja vaimumaailma saladustesse kodanliku Eesti tingimustes. Vahele on autor põiminud hulgaliselt kõrvalevaateid tolleaegsesse eluolusse, kultuurietikasse ja poliitikasse ning ühiskondliku korra olemusse ja filosoofilisse tausta.

A 4702700200—472
901(15)—86 TL—10—10—86

84.3E

© Kirjastus «Eesti Raamat», 1986

HÄRRA MÜLLERI ASUTUS

AEG AJALOOLINE JA AEG INIMLIK

Kauguse sinine käsi lasub emalikult Baltimaadel, kuhu ei kosta rindemüra. Linnapürjelite ajudes kajastuvad kauged lahingud ainult siis, kui õhtul haaratakse päevalehe järele, et läbi vaadata mustas raamis käsud esimesel leheküljel ja surmakuulutused viimasel. Ent elavamalt ja huvitavamalt kui need (enamasti võõrad) surnud mõjutab inimesi aina suurenev toidunappus. Tööraha kõhus pesitseb tusselt kasvades nälg.

Tänavatel, ärides, kinodes ja rongidel liigub, askeldab inimurd, tsiviilelanikud läbisegi haavatud ja puhkusel viibivate mundrimeestega. Tuhanded perenaised keedavad igapäevast toitu. Pead vangutades raputavad nad otsekui rõiaväel maailmast kadunud suhkru asemel laste toidusse äkki sündinud pulbrit — sahariini, mida munade ja peki vastu vahetavad soldatid. Nagu luupainaja on kaugel sõja vari langenud ka Maarjamaale. «Postimees» kirjutas küll algul ühe, siis teise poole võitlusest võidurikka lõpuni, ent «võidud» ei asenda võid, ja perenaised vaatavad murelikult aknast välja, nagu ei tunneks nad ära kodulinna.

Kuid linnal on ikka veel oma vana nägu. Nagu pojad hauduja kana ümber, nõnda kuhjuvad siin paari kirikutorni ümber majad, igaüks omamoodi ning omaette ja siiski praegu üsna sarnased oma mureliku ilmega.

Südalinnas uhkeldab mõni härrasmaja laia paraaduksega ja päikesekiir pörkab tagasi läikelehõõrutud, põliste nimedega vasksiltidelt. Aga kui päikesekiir suudaks mõelda, siis ta ei katsukski edasi tungida, sest nende uste ees seisavad nüüd relvastatud vahipostid ja sees kamandavad kaugelt tulnud, ohvitserimundris mehed, kellest igaüks otsekui kisendaks: «Deutschland, Deutschland über alles!»

Linna tänavatel näeb sageli julgestusdiviisi soldateid, kelle rõhutatud marsisamm tembeldab maad: saks, saks,

saks. Nende kuuenööbid on nii rangelt kinni, nagu ei käiks need üldsegi lahti, enamikul on *à la* Wilhelm II ülespoole keeratud vurrud, nad marsivad, marsivad.

Kõnniteedel aga jalutavad härrad. Paljudel neist on käes ratsapiits, otsekui oleksid linna ekskursioonile tulnud mõne ratsaklubi liikmed, kelle hobused on kõik äkki ära lõpnud. Mõisnikunägusid vilksatab Toomemäel ja Rütli tänavas ja astub sisse «Werner» kohvikusse, kuhu hiilib ka eesti poisikesi, et leti tagant mõne kopika eest saada *Abfall*'i pakendeid, mis koosnevad purunenud ja lauale jäetud koogijäänustest. Poisikesed ei istu lauda, vaid, teinud nõutava «kratsfussi», jooksevad oma saagiga sakstelinnast agulite poole, kus aedadesse lõhutud, üksi neile teadaolevate ayauste juures ootavad omad mehed — samasugused paljasjalgsed tänavarüütliid.

Mida enam Supilinna poole, seda enam kaob elumajade hallus peenramaade rohelusse. Oa, Herne, Kartuli, Marja ja Meloni uulitsa elanikud saavad peatoidust just peenramaast. Supilinna majad on enamasti ühekordsed, igaüks oma nägu, üks õgvem, teine vajunum, üks pikergusem, teine kõhukam. Otsekui oleks puusepast Kalevipoeg neid oma osava käega usinasti tahuma hakanud ning kirveloa üle rõõmustades lõõnud plaks ja plaks kord parema, kord vasema käega nii et laastud lendavad, siis pannud nad paigale: igaüks tuli siiski oma nägu. Harva sekka on ka mõni kahekordne jõuka-mehe-maja, mõni Supilinna ulatuv härrastemajagi — tõusva väiketööstuse või toitva aiandus-äri komandosild.

Praegu kõrgederohkeis tarudes või keskploaanistatud elamutes elavad noored ei oska vist kujutledagi seda meelevaldset kirvevabadust, mis kunagi kleepis oma ühe aknaga nukumajakese naabri tulemüüri külge või ehitas ühekordse tellishoone katusele veel krohvitud müüri peale, et aga kõrgem näida. Ilma eelplaanistusega kükitasid nad koos, kunagi vist rohelised nagu pinnasest tunginud umbrohi, üks etteulatava kihvana, teine poolelijäänud poolmajana vananev — aga kõik Supilinna pärisperemehe ilmega. Ning ainult pärismaalased võisid tabada sügisõhtu udus nende tasast, vaevumärgatavat ilmemängu.

Ühe sellise maja alumisel korral lamab Olga Leonora Amalie Müller suures madalas toas, mille kolmest aknast kaks hoovipoolset on suletud luukidega, nii et valgus ainult aiapoolse avatud akna kaudu tuppa pääseb. Olga Mülleri

voodi on pandud päikese kätte, mis paistab talle nelja-kümne kuuendat aastat — oh, kui see talle veel paistaks!

Olga silmad on suletud. Ta näeb ainult laugude taga tõusvaid unelmpilte. Ja kui parajasti möödaliikuv pilv polekski sel hetkel päikest katnud, ei oleks Olga teda siiski tähele pannud. Kogu see suvi ja soojus pole enam tema jaoks. Mis loeb talle sõda või rahu, kui tema on jäetud oma saatusega üksi. Ja päike, paistes kõigile, ei hooli midagi tema elust või surmast. Nii ei taha temagi enam midagi teada sellest talle juba liiga heledast päikesest. Aga ka surmamõistetuna, ka voodi külge aheldatuna joob inimene oma ainsat elu täisisõmu — ainult et kõrvaltvaatajad seda näha ei taha. Arstiteadus ei tegele enam patsiendiga, kes *lege artis* oleks pidanud juba surnud oléma. Ta saab ainult veel uinuteid ja morfiumisüste valude tuimendamiseks.

Nii lamab ta kokkusurutud huultega, silmad suletud, et oleks kergem vaadata sissepoole. Ja minevikupiltide riigis aina lainetab ühe lapse kuju, lapse kuju, kellele ta kord oli elu andnud. Silmalaugude taga libisevad pildid... Pisike Esta! Lapsuke, sa mu südamerõõm, olid kord kolme-aastane! Kunagi pole kellelgi olnud sellist last. Vaadake teda kõik! Inimesed uulitsal jäidki seisma ja kinkisid talle kompvekke. On see ilus linnupoeg teie oma? Kuid nad ei teadnud veel, kui tark ta oli. Polnud teist nii tarka last maailmas.

... Mul on roosad põsed ja palju temperamenti. Kui ilus ma olen peeglis, ilus ja noor! Aga mul ei ole kannatust. Ja ma peksan vahel oma maimukest. Seda juhtub, sest et ma väga kergesti ärritun. Imelik, et ma oma last nii sageli pean peksma. Hiljem unustan alati, mille eest. Ära pane pahaks, inglise! Rumal tüdruk, ära ometi nuta! Ma ei salli piripille. Tee kohe rõõmus nägu! Naerata mammale! Miks teed sa alati nii kohkunud näo? Miks sa ei usalda mind, miks valetad mulle? Ons see võimalik, et laps ei armasta oma ema üle kõige? Kõik on halvad, ainult meie oleme head, sina ja mina... Ah, küll olen ma sinuga hädas. Igale poole peab mind jätkuma, Müller ju meist ei hooli... Müllerile ei saa oma muresid kaevata...

Unelmpildid Olga ajuekraanil muutuvad säravamaks ja meeldivamaks siis, kui ta on saanud morfiumi, mida ta alati ootab kui hingeõnnistust. Siis võib sulgeda silmad ja rahulikult sukelduda kaugemasse minevikku nagu valmis-

pandud sooja vanni. Olga reitel ja tuharail pole enam kohta, mida morfiumisüstla nõel poleks purenud, mürk sügeleb tal alatasa naha all, aga ta ihkab neid süste vahetpidamata, sest pärast neid kaob valu, kaob rahutus, kaob kogu see vastik olevik. Ainult ajus tõusevad sisepildid minevikust ja saadavad mõtet kuni rahuliku une läveni.

... Esta, oh sa mu magus lapsuke, mu eluõis, küll sa kasvad hästi! Sa võisid süüa kuus kogelmogelit korraga. Kui kiiresti õppisid sa lugema! Ja kõike, kõike tahtsid sa teada, nii et mina ei osanud sulle enam vastatagi... Panin su siis kooli, saksa kooli. Miks panin oma lapse saksa kooli? Olen ma sakslane? Ei, kindlasti mitte, ei, kuid tol ajal ei jaotatud inimesi rahvuse järgi. Kes tuli linna, sai koolihariduse ja trügis enese jõukaks — see oli sakslane; kes jäi kroonut teenima ja sai ohvitseriks — see oli venelane. Või õieti: neist asjust ei räägitud. Nii andekas laps kui tema Ester tuli loomulikult preili Rosenblati juurde kooli panna.

Preili Rosenblatt oli kutsutud Liivimaa Evangeelilise *Verein*'i erakooli hooldajaks pastor Bittrocki enese poolt, kelle väärikus võrdus peaaegu usuisa Martin Lutheri omaga ja kes oli ka proua Müllerit mõjutanud andma oma last nii usaldusväärseisse kätte. Ja tõepoolest valitses preili Rosenblati asutuses eeskujulik kord, sest tema oli õiglus ise ja mõõtis eksimusi äraproovitud süsteemi järgi. Klassitoa seinal rippus laste nimedega kartong, kuhu iga eksimus (oli see siis hiline mine või ebaviisakus, laiskus või mustad küüned) registreeriti peene tindikriipsuga. Kui kellelgi kogunes viis kriipsu, kutsus preili Rosenblatt süüdlase välja ja kirjutas talle vaheviikuse märkuse halva käitumise kohta, lähtudes viimase, viienda kriipsu iseloomustusest. Seda tegi ta lootuses, et vanemad sooritavad kurjategija kallal selle kasvatuslikult hädavajaliku toimingut, mida uue aja vältärlikud seadused kahjuks ei lubanud ette võtta koolis eneses. Selle mõistliku süsteemi järgi saavutati pedagoogiliselt nõutav tihe koostöö kooli ja kodu vahel.

Ka proua Müller ei võinud keelata oma koostööd tütre kasvatamisel korralikuks kristlaseks, ja sääresteks kordadeks olid kummuti alumises, lukkukäivas sahtlis varuks punase paelaga kokkukõidetud kasevits ja suur karbitäis George Bormanni šokolaadikompekke. Viimane selleks, et pärast pedagoogilist mõjutamist, mis mõlema asjaosalise suure rabelemise tõttu meenutas naiste maadlemist tsirkus-

ses, lepitada valu ja näidata, et ega karistus ei sündinud viha pärast, sest lõppude lõpuks oli Ester tema laps ja tema — võib-olla rootsi kaupmeestest põlvneva — soo lemmikvõsu. Päris kindel ju ei saanud selles rootsi põlvnemises olla, sest pärimus põhines kadunud onu umbmäärastel vihjetel esivanemate Rootsist sisserändamise kohta. Kuid ei olnud ka mingisuguseid mõistlikke põhjendusi selle vastu, sest nende perekonnalugu kadus kosutava anonüümsuse rüppe, mis jättis vabaks kõik võimalused.

Oieti tundis Olga ainult oma vanemaid, kellest isa oli olnud jaamaülem mitmes paigas, enne kui ta määrati samale kohale Toila jaama, kust ta ka pensionile läks. Kõigevägevama jumala ja habemiku Vene keisri kaitse all elati linnasakste elu ning jäeti poliitikategemine üliõpilaste ja kardavoide hooleks. Ainult vahetevahel sohval pikutades ja vesteldes Mukiga, kes oli mõnes asjas inimestest palju targem, püüdis Olga kombata natuke ka mineviku hämarustesse ja küsis eneselt, kes võisid küll olla tema esivanemad sel ajal, kui õnnis Martin Luther andis maailmale uue ilme, viies ristiusu tagasi esialgse puhtuse juurde. Ja siis olenes kõik Olga meeleolust, kas põlvnemine rootsi kaupmeestest sai ilmseks ja kindlaks tundlemise päikesepaistel või möönis mõistus, et temagi esivanemad võisid kunagi orjata mõnd õelat ratsasaabastega mõisnikku, kes oli nad ehk vahetanud naabrilt jahikoera vastu. Aga nad võisid ka olla kaluridki või — jumal olgu nende hingedele armuline! — vikerlased, kes vabalt purjetasid kuhu tahtsid. Ja lõppude lõpuks oli see ükskõik, sest kõik on ühtemoodi ainsa jumala lapsed ja habemiku keisri alamad.

Pärast oma esimese abikaasa surma tuli Olgal kaua tallata Tartu tolmuseid tänavaid, otsides töökohta ja peatoidust. Valgustatud vitriinides rippusid isuäratavad vorstid, aga klaase purustada ei tohi — ka lapse pärast mitte. Politsei on poeesiast tugevam.

Keegi ei sure purustatud südame valu kätte — seda juhtub ainult säravais oopereis muusika saatel. Olga mõtles küll kihvtile, köiele ja karmule... aga ta oli ema, tal oli laps, Laps, LAPS — ja see asjaolu oli mõjuvam kui kõik mõtted. Veel polnud laps ära nälginud ja sellepärast nälgis noor ema ning jätkas töökoha otsinguid. Aga selgemaks olukord ei läinud, pigemini segasemaks. Unistused tühja kõhu peale võivad olla veelgi ohtlikumad kui täis-

kõhuga. Ja kõige ohtlikumad on nälginud ning seiklusliku noore südame ulmad!

Ja siis, hoolimata agulirahva pahameelest, oligi Olga pimedast peast kinni haaranud tollest «ükskõikmillest», mis töötas elule tagasi anda kaotatud tasakaalu.

Kui ta uut majapidamist üle võttes taipas härra Mülleri äri iseloomu, ehmus ta algul kangesti, oli tükil ajal ähmi täis ega teadnud, mida teha. Akna taga ähvardas nälg. Siis surus ta kartused maha ja mõõtis Müllerit oma säravate pilkudega, mis sundisid meest silmi maha lööma naise ees.

Nii oli saabunud sotsiaalne pöördepunkt agulilapse elus ja viletsuses — ta esimene teadlik võit. Kuid see oli paistnud võiduna väga, väga ammu, kui ta alles õienupuke oli. Siis oli alanud ta teine elu — elu härra Mülleri majas, kus teda prouaks hüüdma hakati...

«Rumalus, Muki, rumalus, eks ole? No jaa, mu kullake, asjad olid nagu nad olid!» Ja ta patsutas ülenuumatud määrdunud puudlit, kelle tagakeha oli põetud lõvitaoliseks. Peaasi on elada jumala kümne käsu järgi, nagu teevad kõik korralikud inimesed — peale ristisa Kalda.

See ristisa oli olnud raske rist noorele Olgale. Sest Arved Kallas, muidu korralik ja kena mees, oli jumala-salgaja ning irvitaja. Tuli see nüüd ettevaatamatust läbikäimisest pikajuukseliste vene tudengitega, kes jõid valget viina ja — meeletud! — plaanitsesid vastuhakkamist jumala võitnud keisrile, või igapäevases ajalehtede lugemisest, kuid Arved Kallas arvas paljut teadvat paremini kui pühakiri ise. Nii seletas ta, et maailm olnud olemas juba pool miljonit aastat enne Aadama loomist, ja kõneldes suurest veeuputusest, mille jumal oli saatnud karistuseks inimestele nende pattude pärast ning kus kõik liha heitis hinge, päris ta, et kas siis uppusid ka kalad ja vaalad.

Olga süda jooksis verd mõeldes, et nii ilus mees peab kord minema põrgu, kus on ulgumine ja hammaste kiristamine. Sellepärast püüdis Olga teda pöörata õigele teele, kui Arved Kallas tuli kohvile. Ta koguni taltsutas oma kätt, mis meeleldi oleks haaranud eksiija tukast, keeranud mehe sohvale pikali ja punapaelastatud kasevitsaga peksnud tolle kerest ta paganausu. Selle asemel pani ta käed kokku, sulges silmad, et mitte näha Kalda häbematult viisakat naeratust, ja kunstlikus alanduses vannutas teda

aegsasti mõtlema oma hinge päästmisele. Aga jumalavallatu mees ainult naeratas ja kiitis Olga kohvikeetmise oskust.

Hiljem hoidus proua Müller Arved Kaldaga jumalikest asjust kõnelemast. Ta oli tore mees, sirge nagu mänd, ja mõnikord deklameeris peast igasuguseid ilmalikke laule. Et ta igal pool julges kõnelda maarahva keelt, see koguni meeldis Olgale, kuigi ta kaua aega ei näinud selles mingisugust kasu, kui ollakse matemaatika ülemõpetaja kõrgel kohal keiserlikus kroonugümnaasiumis...

Aga vist oli ikka hea küll, et ta emasüda oli kuulda võtnud oma hinge karjase pastor Bittrocki nõu panna Ester just Liivimaa Evangeelilise Verein'i erakooli, hoolimata ägedast vastuseisemisest ristiisa Kalda poolt, kes isegi oli sõandanud jumalameest pastor Bittrocki nimetada mõisnikkude sabarakuks ja teiste hirmsate sõnadega. Jaa, siis olid nad noored (proua Müller ümises siinkohal omaette lauldagi: «Noorus on ilus aeg...»). Hiljem kõik asjad kuidagi muutusid. Pidi tulema üks pisike sõda Saksa Villemi ja Austria vana Franz Josephi vastu, inimesed hakkasid kõik unustama saksa keelt ja peeni kombeid. Algul lubati kolme kuuga Berliinis olla. Aga sõda venis ja sõjaleib on rahvale teadagi sõmeraline. Agulirahvas tõttõelda ei olnud huvitatud ei Villemi ega Nikolai võitudest, vaid ainult rahust enestele ja oma lastele, toidukambri ja varanatukese püsimisest. «Kurask!» rääkis Partsi Liide, «jumal andku mulle andeks, aga miks nad ei lahenda oma tülisid kahevõitlusega nagu härrad kunagi, vaid tükivad meie elusse? Ega sõda soola-leiba too.» Mehed arvasid, et sakslasele kuluks ära üks hea nahatäis, ja rõõmustasid, kui saabusid sõnumid kasakate jõudmisest Ida-Preisi junkrute maale. Aga varsti selgus, et sõda ei jäta kedagi pealtvaataja ossa, ja hakati mõtlema, et parem üheksa sõrmega kodumaa leiba süüa kui kümne sõrmega kroonukuube kanda. Agulite elanikud ei armastanud vahtida ei taeva- ega raamatutähti, vaid vaatasid kõigepealt oma künasse, kus tainas nõudis kastmist. Hoolitse oma leivapalukese eest ja hoia poliitikast eemale!

Aga poliitika tuli vägisi igasse majja ja ka leivapalukese eest hoolitsemine oli seotud poliitikaga. Ja äkki oli poliitikat tegemine läinud kardavoidelt üliõpilaste kätte ning ka Faure'i ja «Tivooli» vabriku töölised löid kaasa. Kord oli Müller koju tulles teatanud, et Piiteris olevat uus valitsus.

See ei tähendavat midagi, küll vürst Lvov oskab korda alal hoida ja sõja viia võiduka lõpuni, katki polevat midagi. Aga siis läks kõik kihevile, töölised kõndisid viienda aasta punalippudega. Ja mis tuli siis? Sellest ei suutnud Olga enam aru saada. Ka pastor Bittrock hakkas selle koha peal lausa kogeleva ega osanud midagi seletada.

Ja siis kutsusid parunid sakslasi vaterlandist neile meelepärast korda looma. Sakslased tulid, aga nad olid teistsugused, kui Olgale oli räägitud. Kõigepealt lasksid nad Emajõe kaldal maha trobikonna süütuid inimesi, siis hakkasid mune ja võid välja vedama. Mis kord see on? Olga ei saanud enam mitte millestki aru peale selle, et parem kehv oma kui uhke võõras. Mülleri käest ta ei küsinud, see vastas nii keerukalt...

Pildid libisevad alatasa nagu varjud üle mõistuselava, aga mõnikord Olga ei taba ega seleta neid.

Ah, ta on nii väsinud, et mitte ei jaks enam mõelda. Ta ihkab ainult veel und ja unustust. Noorusepildid on küll armsad, aga nad kõik varisevad kokku. Juba tulebki too imelik roidumus...

Mis on mu kätega? Ma ei tunne ju õieti enam oma käsi, oma jalgu, oma keha. On ainult veel too sügavuses näri valu. Unelmpildid läbivad midagi vormitut, hõljuvad võõralt ning siiski omaselt pea kohal, mille järjekordne süst on uputanud nii ihaldatud poolunne.

LUHAAGULI KAOTATUD PARADIIS

Jah, Ester, see oli imelapsuke. Ta oli sündinud veel ülejõe luhalinnas. Maja ees jooksis rohtunud kraav, mis tähistas uulitsa kulgemist. Aga — see ei mõjunud siis mustana, vaid ainult maamullasena. Siin elati küll kitsalt, peadjalad koos, aga tolles algses pesalämmus, mida hiljem enam kusagil polnud. Kõik elasid põlisausast tööst, ja elati äragi sellest.

Niisuguses puumajas jõeluha lähedal oli Esta sündinud. Kaks väikest tuba, üks neist köögi eest, kuid küllalt suured — see oli Olga ja Esta kaotatud paradiis, mida sümboliseeris öökülmast öökülmani haljendav lillepeenar. See pisimaailm oli ka autori paradiis, kus ta nüüd äravaevatud silmad kord puhkasid looduse rohelusel. Selline paradiis

oli mõistetavam ja loomulikum kui taevariik, millest pastoriäär koolis nii pateetiliselt kõnelda tavatses. «Kas taevariik asub Supilinnas või luhal?» pärisime kord õpetajalt. «Taevariik on otse meie keskel,» õpetas pastoriäär. «Otse meie keskel?» kordasime pettunult. Polnud vist enam midagi küsida. Taevariik oli järelikult midagi sellist kui verivorst kaevuveega. Või oli ta nii kauge kui taevatähed? Miks taevatähtedel pole lillenimesid, oli pisike Esta kord emalt küsinud. Vist sellepärast, et ükski öökülm, ükski saapakand ei saanud neid maha tallata.

Aga saatuse kurjakuulutav jõud ulatus ka luhaagulis. Esta tragöödia oli isa surm, millele järgnes luhaparadiisist lahkumine ja hoopis teine elujärg. Ohel leebel sügispäeval toodi isa koju kandraamil. Ta hingas veel, aga Esta arglikele kallistustele ei vastanud, ei avanud isegi mitte silmi, vaid lamas imelikult range ilmega, nagu oleks Esta midagi väga halba teinud. Esta hakkas nii haledasti nutma ja andeks paluma, et ema teda vägisi eemale tiris. «Ega sina pole süüdi, lapsuke, see on õnnetus.»

Ka Olga hakkas nüüd nuuksuma, mida ta muidu kunagi ei teinud. Hiljem tulid naabrid silmi pühkides sisse. Kõik silitasid Estat ja nimetasid teda vaesekslapseks. Ema oigas, tal ei olevat matuste rahagi. «Küllap saame hakkama,» tähendasid naabrid. Siis pandi käed külge. Tädi Anna istus Estaga tagatoas, püüdes ta tähelepanu eemale juhtida. Siiski nägi Esta, kuidas lillepeenart rüüstati, isegi sihvakate liiliate rivi kadus. Kõik olevat niikuinii otsas, ütles Olga. Esta uinus ja viidi voodisse.

Ta nägi unes, et jalutab isaga õitsval aasal. «Nüüd on jälle suvil» ütles isa. «Ole rõõmus, et suvi tuli!» Aeg oli seisma jäänud. Ainult Esta ja tema isa kõndisid käsikäes lillerikkas olevikus. Kuid äkki langes tume vari vägivaldselt ema ja tütre vahele. Isa, lilled ja soojus kadusid. «Küll täna on aga sügisene ilm!» kuulis Esta ärgates. Hämar hommik tõmbas tõelusse tagasi.

Võõrastustundega jälgis Esta matuseid — esimesi matuseid oma noores elus. Kirstupanekul oli kitsas korter tööinimesi täis, õhust tuli puudus, kuigi kõik ukсед-aknad seisis pärani lahti. «Jäta nüüd isaga jumalaga — sa ei näe teda enam iialgi,» ütles ema Estale, enne kui puusärgi kaant hakati kinni kruvima. Sõnade pealelugeja oli habemik köster, kes oli selleks armuteeneks nõusoleku andnud peietest osavõtu eest. Pastor ei saanud tulla, sest kiriku-

raamatud näitasid, et see perekond ei olnud küllalt usklik — kirikumaksud olid maksmata. Luhakvartali hobusemees Kustas oli pakkunud oma vankrit põrnu kalmistule viima. Matuselisi oli rohkesti, sest suveõhtu oli ilus ja meeleolukas. Nii maetigi see aus töömees üldise poolehoidu saatel maha ja varsti kasvas kääpal värske-haljas rohi.

HARRA MÜLLERI TOUS

Ajalugu lahustab meid ajas, nagu tükk suhkrut lahustatakse kuumas vees. Lapseeas, kui tegime veel esimesi lendamiskatseid, vehkides pehmete udusulgkõpakestega, millest hiljem said raudsed tangid hüviste sissetõmbamiseks ja vaenlase näpistamiseks, — lapseeas näis kõik nii kindel ning mõtestatud. Pärastpoole osutub kõik keerukamaks. Kes julgeks väita, et ema ja laps pole üks olevus, kui ema toidab last oma rinnaga ning ütleb õndsalt naeratades: meie sööme! Ka kukeaabitsas on maailm veel kindel ja lõbus ning vähesed raskused võidetakse vanemate ja õpetajate najal. Aga hiljem saadakse iseseisvaks — ja siis langeb kogu maailm sinu õlgadele, ja mõnikord on väga raske seda kanda.

Nägusaks neiuks sirgunud Ester hakkas neist raskustest aru saama küll palju, palju hiljem, kui ta härra Mülleri kogu keeruka ja kavala eluloo üksikasju oli kuulnud ning mõnevõrra mõistis — omaenda elukogemuste valguses. Aga meie jutustame selle loo nüüd ette ära...

Miks ka mitte? Inimese poolt väljamõeldud jumal on kõikteadja ja kõikjalolev, — aga jutustaja tohtivat jääda ainult etturiks, kes kehtivate mängureeglite järgi ei või isegi maleratsu kombel ümber nurga hüpata, kõnelemata lipu edasi-tagasi liikumise vabadusest. Ja kui helilooja võib oma teose üksikuid osi avalikult nimetada *andante* ja *allegro* ning neid sellele vastavalt helistada, miks siis kõikteadja jutustaja ei või korruga arvestada mitut aega — ajaloolist aega, millest meile juba koolis pajatatakse, psühholoogilist aega, mis kajastab siseelamuste keerukat maailma, ja keha lähedal tiksuvat kellaaega, mis dikteerib temale ning ta lugejale realiteedi arvestamist ja toda «siirust», mille olemasolu või puudumise üle kriitik otsustab ilma igasuguse termomeetritagi.

Tutvugem siis taamale jäänud Tartu Tamerlani — härra Gottlieb Mülleri praegu juba ebatõenäolisena tunduvat, kuid tõetruu elulooga.

Ka härra Mülleri olid pärilikud suhted Tartu aguliga või, täpsemalt öeldes, selle lõbumajasaraga. Tõsi küll, tema ema oli seal ainult kokk olnud, aga selleks oli vaja rohkem õppida kui armatsemiseks.

Oleks härra Mülleri ema sinna lõbumajasarasse jäänudki! Seal oleks tal siginenud raha sukasäärde, mitte aga sää-rane väntsakas nagu Gottlieb. Ega ta teda küll tahtnudki, kuid pärastine härra Müller oskas vist ennast juba ema-ülas maksma panna — või puudusid teistel asjaosalistel vajalikud oskused? —, igatahes ema tast lahti ei saanud, seevastu aga mõnestki mustadeks päevadeks kogutud kopikast. See oli algusest peale üsnagi kallis poeg, sest ka anonüümseks jääv isa pidi kopsakat valu- ja vaikimisraha maksma. Selle ja kokaemanda sukasääreraha toel kasvas Gottlieb Karl Johannes Müller juba kommertskoolis nõtkeks, alati hüppevalmis rahakummardajaks. Kõige targem on teenida kaasinimeste rumaluse pealt. Kas hakata pastori-riks või pordumajapidajaks? Ema oli kangesti esimese poolt. See toob 100% puhast, vastu tuleb anda ainult sõnu. Gottliebil sõnadest puudus ei tulnud ja jutluste raamat kogu aasta peale maksis ainult kolm rubla, aga millegipärast nõudis luteri usu konsistoorium mitu aastat ülikoolis tolkremist ja igasugu surnud keelte õppimist. Muidugi, muidugi, selline barjäär on ju vajalik, muidu tormaksid kõik vallakirjutajad kantslisse. Aga Gottlieb Mülleri eluaeg oli selliste ringteede tallamiseks liiga kallis. Jäi siis teine variant, mis oli ka ausam, andes raha eest kohe midagi käegakatsutavat. Kuid siin oli algkapitali vaja. Gottliebi voolujooneline mõistus taipas realiteeti usuteaduskonna esimesel kursusel, ta ei hakanud kopikatki raiskama, jättis juba neljandal semestril õppemaksugi tasumata ja järgnes kutsumusele, mis käskis kasuliku ühendada meeldivaga. Korporatsioonile maksis ta liikmemaksu mitu semestrit kauem, sest siit sai seda, mis on ühiskondlikult kõige tähtsam: konneksioone. Siit pärines ka Mülleri sõprus usuteaduskonnaga, millest ju oleks saanud temagi teaduskond, kui Müller poleks olnud suurema elulähedase pooldaja. Omandanud mitme vägijoogifirma ainuesinduse kodulinnas, hakkas ta hoolitsema viinavaimu õiglase turustamise eest. Selle juures tulid eeskätt arvesse

kõik tudengilinna lokaalid ja lõbukojad. Küll tellis ka mõni kirik temalt armulauaveini, seda Issanda verd, aga neile müüs Gottlieb odavamaid sorte, millelt suurt ei teeninud, sedagi rohkem oma vagaduse demonstreerimise huvides. Ta firmal oli veel eriosakond: narkootikumid, ka pikantsed pildid ja galantsed esemed, kuid see oli mitte-ametlik ega kuulu avaldamisele. Jumal õnnistas oma sulase sissetulekuid ja väljaminekuid, nii et ta jõukus lausa lokkas, ja tänulik härra Müller oskas ka jumalat (pastori kaudu) tänada nagu kord ja kohus. Ta ilmus suurte puhadel isiklikult kirikusse ja võttis istet sobiva raha eest üüritud ekstrapingil, äratades juba oma konstitutsiooniga üldist tähelepanu. Poisikesena oli Gottlieb olnud nagu õngeritv, alles vanemas eas katsid alalised olengud sellegi vägeva keha rasvapolstriga, mis aga ei suutnud varjata kunagist kuulumist Lurichi tõusse ja spordiseltsi «Taara» juhatusse. Ta pilgud võisid sähvida nagu viisakussametisse pakitud pistodad, ta naer pani mõtlema jahikoera kihvade välkumisele. Täismehena meenutas härra Müller ikka veel seina najale nõjatatud ratsapiitsa, mis oli maha pandud pehme otsaga. Selline osalt ülesvetruv, osalt mahavajuv seisund näis talle loomumane. Igatahes oli härra Mülleri kere hoolitseja perenaise ja hea rätsepa käe all täitsa sätitav — isegi magu lisas mehele vaid seltskondlikku väarikust.

Aga kaua niisugune Kalevipoeg ikka veiniagendina ringi jookseb! Kui Mülleri oli õnnestunud varustajana paaril korral ka Vene kroonut koorida, otsustas ta endale lubada rahulikumat positsiooni ja ostis Oa uulitsale paar kinnisvara. Teostanud otstarbekohased sisearhitektuurilised muudatused, avas ta seal kõrge plankaiaga kaitstud vajaliku asutuse, kuid erinevalt Gogoli «Surnud hingedes» mainitud sildist «Vaata siin on see asutus» oli tänavalt näha ainult tagasihoidlik sepiatern punase tulukesega, mis valgustas majanumbrit. Sellest tagasihoidlikkusest hoolimata sai asutus varsti väga populaarseks ja iga voorimees viis tujusattunud noormehed ilma käskimatagi Oa uulitsa nonnikodusse.

Territoriaalselt jagunes Mülleri kombinaat rangelt kaheks erinevaks tsooniks: korteripool ja äripool. Korteri-poolele pääsesid ainult peremehe isiklikud tuttavad, sissekäiku kaitsesid snepperlukk ja piirivalvurina tegutsev hirmuäratav dogivolask. Korteri-poolel valitses puritaanlik

maitse: ümmarguse söögilaua ümber seisis biidermeier-toolid, nurgas lõikekirjaline kirst, seinal rippus ainult usupuhastaja Martin Lutheri portree. Äripool oli sisustatud *à la* Pariis, seinad kirendasid ahvatlevaist piltidest, neid oli kleebitud koguni WC seintele: ilusaid naisi ja loomi ja lilli — päris pildiajakiri. Kuid siingi valitses eeskujulik kord, mida ei tunnistanud mitte ainult linna politseipristav, vaid ka nii-öelda ühiskondlikus korras asutust inspitseerinud usuteaduskonna üliõpilane Edgar Treufeld, kelle nooruseunistuseks sai ohustatud neitsite päästmine. Oli ju isegi meie Issand ja Lunastaja istunud tõlnerite ning variseridega ühte lauda, kust ei puudunud ka oma Magdaleenakene.

Härra Mülleri üldkasulikus asutuses istuti hommikueineks lauda heakombeliselt langetatud laugudega, sest daamide tööjärg algas alles õhtupoolikul. Nii et kaaterpriistikulauas istusid lõbusa kloostri nunnad nagu needsinased targad neitsid, kellest piiblis juttu, ainult et neil polnud lampe ega muud, mis põles või säras. «Kes lõkerdama hakkab, lendab kohe kööki nõusid pesema!» hoiatas Müller, see olümposlik Jupiter, kellega võrreldes tsaargi mõjus poesellina.

Ja kui õpetlik oli istuda härra Mülleri äripoolle saali! Kõik muusad olid siin ühinenud klientide kultuurseks teenindamiseks. Grammofoniplaatide tagavara täiendati alatasta, neiukesed näitasid vahel elavaid pilte Pompeji ja Herculaneumi elust, laudadel lamas rida luksusköites raamatuid. Eriti huvitav oli nende hulgas üks, mis oli pealkirjastatud «Viis meelt». Siin võis Eiffeli torni taustal näha m-lle Louloud loosungipunasest mantlis, pisikese pea ja laienevate puusadega päevitavaid printsesse Monako rannalt, India kuuekäelisi budasid oma armsamaid embamas, naelwooditel lamavaid tulisilmseid fakiire, jaapani geisade kimonosid ja hiina uusaastatervituste salapäraseid lõustu. Eriti tore oli originaalfoto hukkamisstseenist Hiinas. Pildil oli näha musklis timukas, kes ühe käega hoiab põlvitaval kurjategijal patsist kinni ja teisega tõstab mõõka, kelmikas kohtupristav ja hukatav ise naeratavad viisakalt. All seisis fotograafi firmatempel: Tema Majesteedi kojavarustaja Adolf von Haase. Teist albumit, mille nimeks oli «Saatana-aabits», näidati ainult «edasijõudnuile», kes soovisid oma armusportlikke võimeid ka teoreetiliselt täiendada. Selle raamatu köide käis lukku, võtit sai

ainult direktori — härra Mülleri — enda käest, nagu vastav pealdis õpetas.

Jah, õhk oli siin alati lämbe nagu juulis, ta lõhnas «Värske heina» nimelisest parfüümist ja oli täis salapärasusi, mille tähendust igaüks tõlgitses omal viisil.

Aga tulvil võimalusi oli ju ka ikka põnevamaks muutunud aeg. Suured härrad Piiteris ja Berliinis olid vahepeal ühiselt välja nuputanud maailmasõja ja see tõi siduvaid kohustusi härra Müllerilegi. Sõja algupäevil kehtestatud viinakeeld ei tabanud aegsasti ümberkvalifitseerunud härra Mülleri äri eriti rängasti, seda enam, et omaalgatuslikud salaviinavabrikud hädast välja aitasid, aga Mülleri elurõõmsat keret hakkas edasirühkiva vanapoisi põli tüütama. Passijad olid kallid ja sõjakonjunktuur mõjus tööjõulegi nõnda, et enam kaua kohal ei püstitud ka siis, kui palk ja kost olid küllalt kopsakad. Nii oli saabunud viimane aeg Olgaga kokkuleppele jõuda.

Härra Müller oli tõeline ärigeenius ja mitmekülgne organisaator. Äri äriks, aga ta vaim ei maganud ka äri ääremail. Ega kroonu vekslibankett ju kisenda, kui kindlasse kätte antava laenusumma pealt on võetud 15% ja rohkemgi? Ja mis oli käes, sellega oskas härra Müller kasinasti ümber käia. Kokkulepe Olgaga oli muide ka säästurežiimi strateegiline aktsioon. Nii tuli odavam kui Olgale kallist teenijapalka makstes. Teiseks oli nõndaviisi kindel, et ta majast midagi välja ei vii, kõik jäi nii ilusasti kae-jala juurde. Pealekauba oli Olga oma Rubensi-rindade ja varmade liigutustega tõeline silmarõõm. Ainult too tüdrukuvänts oli siin liigne, aga eks näe... Aeg annab arutust.

TOOEELNE INSTRUKTAAZ HÄRRA MÜLLERI ASUTUSES

Härra Müller oli seltskondlik olevus, *zoon politikon*. Ärisõpradega pühapäevases joomanõukogus istudes jõuti jumalausu ja patriotismi juurest hõlpsasti realiteeti. Siis tuli igaüks oma muredega välja, sest meestel on meel alati pulki täis. Ka härra Müller ei hoidnud oma muresid vaka all. Ta võis üsnagi sentimentaalseks muutuda — rahaasjus. Nii usaldas ta *urbi et orbi*, kõrtsile ja külale, kuidas

ta oli võtnud oma majja vaeslapse. «Ja tema piltilusa ema!» kommenteeris endamisi mõni opositsioonis olev hubasuu. Aga kõneleja ei kuulnud seda, vaid esitas tsitaadi piiblist: kes ühe lapse vastu võtab minu nimel, see võtab mind vastu.

Peenikesed linnukesed hakkasid nina nuuskama, üks kõhis siidrätikusse, nii et perenaine talle seljale koputama ruttas ja küsis, kas midagi on valesse kurku sattunud. Jah, üks piiblisalm, naeratas tibuke. Aga politseipristav (kes vahetevahel külla tuli, sest seadusesilm peab kõikjal valvas olema, ja vareski lendab jootude peale) otsustas omalt poolt nalja keerutada. «Kui liigutav, härra Müller,» ütles ta, «nüüd olete lausa püha perekond.» — «Kuidas?» imestas Müller. «Noh! Püha Maarja, Joosep ja süütu lapsuke.» Politseilõustast terendus Müllerile kohtutoimik. Ta kahvatas, kainestus ja kogeles: «Pü-püü-an kasvatada... üh... tütarlapse kristlikus vaimus üles kasvatada... jõudumööda... rasked ajad... elukallidus... terviseks, härrased!»

Muidugi pidi hommikueine rõõmutemplis aegsasti lõpema, et mitte kahjustada õhtusi müsteeriume. Oma reglement on nii taevas kui ka põrgus. Pärast joomanõukogu laialiminekut tulid koristamistalgud. Siis pidid templineitsid midagi tugevamat sööma, sest õhtused saksad tellisid harva niisugust, mis kõhtu täitis. Pärast seda oli vaja magada, siis veel kord süüa ning üsna priskesti, et töö juures jumalaviljast mitte väsinuks jääda. Sest natuke viinaväge tuli tahes-tahtmata rüpsida, kuigi templineitsitele püüti vägijookide pähe serveerida värvilt sarnast morssi, seda omatehtud pühitsevad vett, kodukeeles «svjataja vodaa». Ainult mehel sobib ju armastusest joobuda, naisterahvas jäägu alati kaineks, tal ei tohi silmavahe kunagi kirjuks minna. «Ainult teie pärast serveerime jooke juba klaasidesse kallatuna. See on *fein* diplomaatia. Kui keegi üritab teie klaasist juua — jalamaid klaas naerulaginjal ümber lükata. Trallallaa! Ametit peab tundma. Ja igaüks vaadaku oma kundet teraselt, et ta haige peale ei satuks. Süмптоome olen teile küllalt õpetanud. Haigete ja metsikute tõrjeks on salajane kellanüpp. Siis ilmun ma kaitsva peainglina ja viskan hädaohu välja — see on minu neetud töö ja kohustus. Olen ju teie kaitseingel ja isa. Vastutasuks peate sõna kuulama ega tohi mässata — mu-i-i-du...!» Viimast sõna kuuldes tuli tibukestel kana-

nahk ihule. Nii umbes kõlasid meeleülendusjutluse pealaused enne töö algust — härra Müller oskas teemat mõjukamalt varieerida kui mõnigi õppinud jutlustaja.

Pärast instruktaazi pidid neiukesed end lippu panema, sest pakend on kauba peaväärtus. *Make-up*'i alal oli palju jäetud individuaalse algatusvõime hooleks — härra Müller toimis ainult tsensorina-konsultandina. Üldine hoog-ülesanne oli riietuda isuäratavalt, aga mitte lohakalt. Sööta võtnu pidi natuke õhku ahmima, kuni indlus peale tuleb — kõik pidi arenema nagu ehtsa lembe puhul, ainult tempo oli kaasaegsem.

«Mehi on mitut mesti. Mõni loomulikult ei meeldi, aga välja seda näidata küll ei tohi! Isegi endamisi ei või temast halba mõelda. Paneb tähele, otsekohe näeb ära! Pead teda armastama, tõesüdamlikult armastama igaüht, kel mehe märgid küljes ja kes raha ära maksnud. Naerata igale rublale — *keep smiling*, nagu õpetavad ameeriklased.»

Nii õpetas isalik härra Müller oma hoolealuseid. See oli kooskõlas firma põhimõtetega, mis seisid ülikoolilinna tasemel. Härra Müller oli jutlustaja, peremees ja administratuur ühes isikus. See oli tõesti eliitkultuurne maja. Isegi armastuse juurde kuuluva poeesia eest hoolitses härra Müller — nende jaoks, kes kuulusid hingeliste maiasmokkade liiki.

POEET KUKEHARI OTSIB INSPIRATSIOONI

Mülleri joomanõukogu prominentsemate liikmete hulka kuulus Tagupärt (ristimiskirjades Dagobert) Kukehari, moodne poeet, kes käis asutusest inspiratsiooni otsimas. Kukeharja nägu meenutas kotisuud, mis oli paksu nööriaga nii kõvasti kinni tõmmatud, et suu-nina-silmad olid nihkunud neile looduse poolt määratud kohtadelt. Sageli saatis teda siledanäoline semaforikujuline volask Karl August Kalits. Mõlemad pidasid erootikat kirjanduse tõukejõuks, *spiritus rector*'iks, aga Kukehari samastas erootikat muusikaga, mis surisevat läbi riimidee ridaade — ta pani sõnarõhud oma suva järgi ja otsis neiukeste maatüdrukulikest kehast senitundmatuid sümfooniaid. Ja kuigi ta unustas mõnikord veiniarve maksmata, sallis kultuuritahteline

härja Müller teda oma külalisena meeleldi, sest ta andis kogu asutusele boheemlaslikkuse ja poeesia kuulsuse.

Tagupärt Kukeharjal olid kõik taskud täis märkmikke, ja kuigi ta oli oma eluaegse toodangu kirjastusele ette ära müünud, viskas ta virgalt paberile kõik, mis peas sähvatas, sest lehed ja ajakirjad avaldasid moeautori poeese kohemakstava tasu eest. Kontakt ülistatud naisusega ei olnud nii kerge, sest neiukeste väärtuste skaala erines Tagupärt Kukeharja omast suurema maaläheduse poolest. Kui oleksime kaadrite monteeri ja istuksime montaažilaua taga, siis haaraksime tüüpilistena välja umbes sellised stseenid Tagupärt Kukeharja dialoogidest daamidega:

«Kuule, linnuke, kes on su isa?»

«Mu nimi on Anna. Mu isa oli voorimees, tal oli kaks tõlda, üks neist oli *Zweispänner*.»

«Jah, seda ma mõtlesin — sellepärast see kaunis, kuldpruun keha. Proosit, vaarao tütar! Kus leidub su neitsikkuse sarkofaag?»

«Mis jutt see on? Kas noorhärjad käsivad midagi?»

«Jah, Annchen, ütlesid kas su isa kasutas öö valgustamiseks tõrvikuid?»

«Miks tõrvikuid? Tal oli latern pukil, küünal sees. Ja laterna peal oli number, linna voorimees number 56.»

«Ja ometi panid nad su kevade sarkofaagi ja tõid siia, kus sa muutusid vaarao tütreks. Joogem kadunu terviseks, kes armastusen maha jätnud nutuliste liigid. Terviseks! Vabandust, pean midagi üles kirjutama, kuid tulen kohe tagasi. Siis viime vaarao tütre tema püramiidi — eks ole, Annchen?»

«Uiuhh! Miks noorhärjad roppu räägivad! Olen aus. Naisterahvas, mul on ka number olemas.»

«Lähme — terviseks! —, minule oled tõusnud Eha — vaarao tütar uus!»

Tagupärt Kukehari oli tahteinimene nagu härja Müllergi. Juba korporatsioonis oli ta harjutanud rebaste paukimist — muidugi tingimusel, et rebane piirdub ainult enesekaitsega. Niisama visa oli ta juurdlema ja vaidlema. Teoloogiaüliõpilase Treufeldi ergutusel asus ta lahendama ka jumaluse probleemi. Poeedi ja teoloogi seisukohad arenesid vastastikuse mõistmise vaimus, kuigi tekkis eriarvamusigi. Kord kuulutas poeet templineitsite laudkonnas, et jumal nagu nainegi olevat jalutu. Sellega ei nõus-

tunud ei *stud. theol.* Treufeld (metafüüsiliselt lähtekohalt) ega valge Bajadeer (füüsilisest aspektist mõeldes):

«Oi ei,» protesteeris ta, «minul on väga ilusad jalad...»

«Pole näinud,» heitis Kukehari sekka.

«Ma ei või ju neid kohe põlvedeni alasti kiskuda avalikus kohas — see solvab loomulikku häbitunnet. Aga võin teile avansina pahkluid näidata — säh, vaata, milline jalamuna!»

Poeet sattus ekstaasi ja hakkas deklameerima:

«Olen su ori, su peni,

järgi käin sulle seni,

kuni lööd, valge, jalapahkadega.»

«Ei ma sind löö ühti, ära kard. Anna kaks kulli — siis ma suudlen sind.»

Aga selgus, et poeedi ja Bajadeeri vahel oli arusaamist vähem kui poeedi ja teoloogi vahel. Kukehari nõjatus tugitooli, haaras konjakiklaasi järele ja sõnas pahuralt: «Poeedid ei suudle kunagi — poeedid luuletavad. Musutamine on ammu ajast ja arust.» Naiivne Bajadeer ei teadnud, et Tagupärt Kukehari ei olnudki nii maias vahtima reaalseid sääri, millel polnud ju haruldusväärtust. Mitte indlus, vaid sõnaoskus sõi tema südant. Ta oli eesti kirjanduse uue ilma avastaja: Gustav Suitsu «Elu tuli» oli vananenud nagu musutaminegi. Las idanevad ideed magavad kiimlais voodites, mis hõljuvad Luscheri ja Mathieseni konjaki lainetel! Las taeva laotus laotab ladusalt käsi! Tema kevadist autobiograafiat see ei sega. Vaja on leelutada. Ilo sõidab laulu laia välja pidi: proosit, mu daamid ja härjad! Elagu prantsuse vaim!

Härja Mülleri klunkritel sai ka natuke tantsida. Mitte küll vene tantsu või maavalssi. Ei, siin vallutasid meeli ajakohased uued tantsud, kus hing tantsis sissepoole. Siin keerles esmakordselt epohhiloov heliplaat:

«Fräulein, bitte woll'n Sie Shimmy tanzen.

Shimmy, Shimmy ist der Clou vom Ganzen.

Shimmy ist die grosse Sensation —

auf dem allerkleinsten room.»

Simmi oli tantsukultuuri tõeline revolutsioon. Põhiprintsiip oli rohkem tantsuseis kui tantsusamm: kiips ette — kiips taha. Sammuke sinuni — tagasi minuni. Kuid seal-

juures tuli ülakeha raputada, nõnda et templineitsid selle «kirburaputuseks» ristasid. Asjal oli oma põhjus: tantsunurk oli nii pisike, et jalakeerutus polnud võimalik, kõnelemata matslikust kargamisest. Aga meelte tiirastamiseks oli kunsti siiski küllaldaselt.

Kukehari leidis sellest inspifatsiooni maakeeli ja taeva-keeli: ta ülistas kõikevallutavat valget Põhjamaa naist, kes kamandab laevameest ja kunstnikku, põllumeest ja poeti. Tulemused olid planetaarsed! Laevamees minetas kompassi ja laeval murdus pära, külvaja terad pudenesid tuulde, poet kuivas igatsusest ja isegi kujuri õpetatud käsi värahtas. Aga see kõik on tähtsusetu, tuleb vaid kustuda kiresse, tuleb elu elada-tunnetada kui kuldculjuste tilinat. Ja et maailmas kõik on ainult musikaalsete värs-side loomise vahend, nagu õpetas Valeri Brjussov, siis leelutas Tagupärt Kukehari ideaalselt mõttetaguselt.

LUULEKUNSTI KOHAŠT ÜHISKONNAS

Luuletamisele oligi kord pühendatud Mülleri joomanõukogu pühapäevane sümposion, millest võtsid osa Tagupärt Kukehari koos oma ihukaitsjast koljatiga, teoloogia eradotsent Tipsmann, üliõpilane Edgar Treufeld ja kaks külalist: keegi Vivanov ja Alfred Rosenberg, noor pedagoog Tallinnast; kaasistujatena muidugi ka parajasti ametivabad templineitsid, kes armastasid luulet mitte vähem kui kassipoegi ja ehtsat benediktiini. Erksamaile meeldis seegi, kui härrad omavahel «vigurdasid», nagu nad iga teoreetiseerimist nimetasid.

Vivanov kandis lühikesi juukseid, mis tuhmide õletüggastena langesid ta madalale laubale. Otsekui savist modelleeritud põsenukkide kohal hõõgusid kalgilt sinakad silmad, millest vasak hirmuäratavalt allapoole kõõritas. Ta jõllitas enamasti mõtlikult oma kätele, klaasise ja visa pilguga, otsekui vaataks kuhugi kaugusse, kus temaga vennastub salajane kinnisidee, mis köidab kogu ta tähelepanu. Kätel oli nagu näolgi surnud kanaliha jume. Kitsad huulekriipsud sulgesid lihatut suud pikaksveninud laiade hammastega. Vivanov toonitas oma välimuse venelikkust, kandes mitte ainult täishabet, vaid ka nokkmütsi, mis pidi ta laitmatule ülikonnale andma ohvitserliku noodi. Teda

saatis alati ta teenija, ebamäärase vanusega naisterahvas kulunud, kuid hoolitsetud riietuses, vagatseva kokaeide hapukas ilme näol. Aga teenija ei istunud kunagi koos härraga lauda, vaid ilmus ainult kutse peale hämarusest, kuhu ta vaikselt oli taandunud. Vivanovist sosistati, et ta olevat olnud kuberner või midagi selletaolist, kuid nüüd elavat pensionist või vanast rasvast.

«Luuletamine on luuletamine,» kuulutas dotseerima kukkunud Tagupärt Kukehari ja tõstis sõrme püsti. «See on leelutamine, sõnadega musitseerimine loitsimise eesmärgil, ja kui vaim peale tuleb, võib see olla veel prohvetliku sõna kuulutamine. Realiteediga pole luulel midagi pistmist. See on puhas ilutsemine. Nõnda ilutses juba rahvaluule: «Kus need kuked kulda söövad, kuked kulda, kanad karda».»

«Ah-ah-haa,» puhkes Bajadeer naerma. «Kana karda, tükud tina, tibud tuhka. Nii võin minagi luuletada. Poetess on meil lugupeetavam kui geiša. Jaapanis olevat vastupidi — ja nii peakski olema.»

«Sa ei saa luulest aru, tütarlaps! Luuletamine ongi luis-kamine, tuuletallamine. Mida enam sa õhus vehid, seda enam leidub austajaid, kes hakkavad tuult nägema. Ainult oma pilli pead hästi tundma — oma emakeelt. Mõnel võtab ladus nõiasõna hambavalugi ära.»

Eradotsent Tipsmann tõstis näpitsprillid eest, masseeris ninajuurt ja sõnas siis autoriteetselt:

«Loitsimine muidugi, aga kõik peab jääma normi piiridesse. Muidu hakkab sõna hajuma. Teoloogia norm on piibel — kõige dogmaatilisem tõde maailmas. Aga piibli tõlgendaja on usuteaduskond. See ütleb autoriteetselt, mis on tõde, mis vale, ning annab tegevusjuhendeid.»

Roosapõskne Rosenberg ajas selja nii resoluutselt sirgu, et kogu laudkonna pilgud tema poole pöördusid. Ta oli ülikoolilinnas täitsa tundmatu isiksus. Vivanov oli ta külalisena kaasa toonud. Rosenberg oli umbes 25-aastane noor arhitekt, kes oli Tartusse sõitnud selgitama ülikooli arenguvõimalusi, kuid põhiliselt unistas ta väljarändamisest Saksamaale. Tallinnas oli ta ametis joonistusõpetajana. Seal oli ta ümbritsetud samasuguse saladusõhkkonnaga nagu Vivanovgi. Aga mingisugune ühine saladus näis noormeest kõõritava vanamehega siduvat. Rosenberg hoidis vasemat kätt meeleldi oma juba paisuva kõhu kohal, rüüpas õlut täisisõmu ja kandis toda iseteadlikku ilmet,

mis oli moes balti bursidel. Küsimustele vastas ta külma, peaaegu solvava viisakusega ega alustanud kunagi esimesena juttu. Aga kui ta suu avas, siis rääkis nii, et hoo ja hoobi vahel vahet polnud. Ihuliikmete jässakus ja näojoonte puulõikeline jõulisus reetsid tas siiski pigemini oma päritolu unustada tahtvat kadakasaksa kui aadlikku. Ja tõepoolest ei leidunud ta perekonnanime üheski aadlimatriklis, küll aga ühes Eduard Vilde romaanis — kupja nimena.

Nüüd hakkas ta rääkima. «Tjah, härra professor, piibel oli hea minevikus, nüüd aga on piibli müüdid, kõik need vagad lood ilmsüütuna sünnitamisest ja muud sarnased, vanaks jäänud — kes neid enam usub? Võib-olla teie, neiukesed?»

«Neiukesed» puhkesid naerma, nii et kogu lokaal oli tükk aega nende heledaid hääli täis. Isegi härra Müller paotas hambaid. Tipsmann vaatas noormehele vihaselt otsa.

«Aga kas olete sellele mõelnud, härra studiosus, mis siis sünnib, kui me neid müüte õõnestama hakkame?»

Rosenberg vaatas Tipsmanni, nagu guvernanti vaatab jutu vahele seganud last, ent võttis kerge kummardusega partneri poole jutuotsa üles:

«Te ei mõista mind. Ma pole müütide vastu. Rahvas vajab müüte, sest maailma valitseb fantaasia. Aga mütolooget tuleb värskendada. Kahekümnes sajand vajab uut müüti, mis leiaks tõesüdamlikke uskujaid...»

«Ja kust te neid uusi müüte võtate? Keda te tahate meie Lunastaja Kristuse asemel risti lüüa? Kus on see mees, kes sellise uue mütolooget loob?»

«Selline mees on olemas!» vastas Rosenberg kindlalt. «Ja ka kahekümnes sajandi müüt on valmis — müüt, mis on võimeline hulkasid liikuma panema.»

«Ja nimelt?»

«See on müüt inimeste loomulikust ebavõrdsusest ning aarialaste üleolekust maailma kõikide teiste rahvaste ees.»

«Aarialaste? Kas need polnud üks sõjakas nomaadide hõim, kes paari tuhande aasta eest India vallutas ja seal kastikorra kehtestas? Kas meie mustlased pole nende järglased? Ma ei mõista, mis üleolekust...»

«Aarialased on poliitiline mõiste, mitte etnograafiline. Ka eestlased võivad aarialasteks saada, kui nad sakslaste poole hoiavad, sest tänapäeval on aarialase kehastuseks

sakslane. Sakslane on loodud maailma valitsema, ta on üliinimese härrasmoraali kandja, maailma uus lunastaja, kes päästab kultuuri Sarmaatia sküütide ja mongolite käest. Kas see pole suurepärane müüt meie sajandil?»

Enne kui Tipsmann vastata sai, segas end vaidlusse Edgar Treufeld, kes tundis end Tartu vaimu esindajana.

«Meie mõtlesime, et müüdid on elu kajastused, et nad tekivad looduse jõudude peegeldusena luulekujundeis. Müüt Aphroditest-Anadyomenest, kes sündis merevahust, või müüt Orpheusest, kes käis allilmas, müüt...»

Kaugemale ta ei saanud. Rosenberg tõstis käe ja kohe jäi Treufeld wait.

«Ei, kahekümnes sajandi müüt ei ole mitte elu peegeldamine, vaid rünnaku eesmärgistamine,» sõnas Rosenberg kategooriliselt.

«Aga mis mõte teie müüdil on? Kas tahate teiegi maailmakorda parandada nagu kommunistid, teostades senisest parema süsteemi parema elukorra saavutamiseks ühiskonnas?» küsis Tartu vaimu esindaja.

«Parem süsteem ei loo sugugi tingimata paremat elukorda. Vaid parem süsteem on väärtus iseeneses, see on instrument härrasmehe tugevais kätes ja selles üllas protsessis leiab oma koha ka nn. kunst, võib-olla teiegi luule, härra Kukehari,» pöördus härra Rosenberg oma jutuga talle vastavama partneri poole.

Aga hoogusattunud teoloogiajünger ei tahtnud taanduda ja küsis, vihavärin hääles:

«Nii et luuletajad peaksid siis hakkama sakste juures toapoisteks?»

«Ütleme: abilisteks. Seda on nad ju alati olnud. Vaim on alati valitseva võimu teenistuses.»

«Tohoh! Seda ma küll ei usu. Näiteks ka teie suur Goethe?»

«Jah, ka Goethe oli peenemat sorti konferansjee ühe väikese saksa hertsogi teenistuses.»

«Einoh, ma ei tunne nii palju saksa kirjandust. Aga Puškin ja Lermontov — nemad ju polnud konferansjeed tsaari teenistuses?»

«Sellepärast tuligi keisrikojal nad juba noortena maha lasta, kuna nad oma lauluannet valesti kasutasid,» sõnas äkki seni vaikinud Vivanov.

Rosenberg tänas teda kerge kummardusega, siis tõstis hääle avaliku kõnepidamise toonini.

«Mu härrad, saage ometi aru! Kunst on vahend, mis abistab võimu rahvahulkade taltsutamisel. Poeet on vahikoer, kes peremehele saba liputab ja karja koos hoiab, tarbe korral tõrksaid hammustades.»

Nüüd tõusis protestiümin laudkonna sügavusest. Bajadeer kilkas: «See on ju kupja hää!» Isegi alati nii flegmaatiline Olli, tõsise hingega rõõmleja, urises midagi ähvardavat. Rosenberg vaatas irooniliselt ringi, siis tõusis akki püsti. Sumin jäi vait. Rosenberg jätkas kõnepidamist.

«Võib-olla väljendasin oma mõtet liiga lühidalt. Muidugi peab poeet teinekord ka üsna osav sõnameister olema, ütlemis: serveerija, kes oskab rahvale ebameeldivaid tõdesid nõnda serveerida, et...»

Ja nüüd kummardas ta Tipsmanni poole ning küsis:

«Kas olete söönud metsmaasikaid vahukoorega, kus tilgake bensiini sees?»

Tipsmann kehtas õlgu.

«Milleks säärane jams tõsisel diskussioonis, härra Rosen, vist oli nii?»

Aga Alfred Rosenberg ignoreeris õpetlase hajameelsust ja arutas edasi:

«Kui mu laulik mulle serveerib midagi tarbetut, näiteks tilgakesegi opositsiooni või juudilikku irooniat, siis ajan ta loomulikult ametist minema. Sest luule peab puhas olema, puhas!» Ta tõstis hääle kontserttoonini. «Nagu mäetipult tulev allikavesi.» Nüüd istus kõneleja toolile, haaras õllekruusi ja tühjendas selle ainsa sõõmuga.

Edgar Tipsmann ei jäänud sellise lõpuga rahule, vaid karjus üle kogu laudkonna:

«Aga see on ju luulesõna prostitueerimine ja pea peale seadmine!»

Nüüd sekkus Bajadeer, kes tundis end oma kutseauspuudutatud olevat.

«Ah-ah-haa! Prostitutsioon on kõige vanem elukutse maailmas, Jaapani uusaastapidustustel sammub see tsunft esikohal. Ainult geiša teostab valikuta ligimesearmastust, nagu nõuab piibel. Prostitutsioon ei lähe iialgi moest, poeedid aga olenevad konjunktuurist.»

Treufeld lõi hülgavalt käega — Bajadeerile ei sobi ju vastata. Aga põhimõtte nimel tuli edasi võidelda. Ta keeras asjale veel teise külje:

«Kas poeet ei ole pigemini prohvet, kes põletab inimhingi tõe tulesõnaga, nagu arvas suur Puškin?»

See oli öeldud nõnda tõsiselt, et Rosenberg vaevus vaidluseks isegi niisuguse ilmse kollanokaga.

«Kas härra pärib tõtt oma teenijalt?! Muidugi mitte. Ja üldse see tõekuulutamine... Inimkeel pole selleks sobiv. Teatavasti on inimese keel arenenud looma kisast — ei usu, et ta kunagi kõlbabki tõe väljendama. Tõtt polnud looma hinguses, seda pole ka inimese hinges. Jumalale tänu. Alasti tõe on liiga külm, et olla rahvale seeditav.»

Ka Tipsmannile tundus nüüd sobivam sõjaka võõra ja noore teoloogiajüngri vahel kompromissi otsida. Ta ütles lepitavalt:

«Selleks et vaimustusse minna, pole vaja kohe nina täis võtta. Ka vaimustatud kaine sõna läbi võib paradiisi sattuda, võib õnnistada õnnetuid õnnetundega ja vabastada neid kurjast. Ja minu meelest see ongi luule ülesanne: vaimustada ja lunastada kirjasõna abil, eks ole, mu härra?»

Rosenberg muigas.

«Ma ei usu, et tänapäeva sünteetiline poeesia kedagi õnnelikuks teha suudab, kuna seda ju ükski emis oma kärssa tõmmata ei viitsi, kõnelemata täismehes, kes tahab ühiskonda ehitada.»

Akki praotas ka Vivanov suud:

«Vot, see on õige sõnal! Ütelgem nii: päris õige puhta luule nautija saab olla ainult vangikongi paigutatud. Seal ei sega kahjulikud kõrvalmõjud. Ning normaalne päeva-režiim loob soodsad eeltingimused õpetlikkude salmide ajju juurutamiseks. Sest ainult asjatundlikult puhtaks loputatud aju saab ideaalidest õigesti aru.»

«Te liialdate pisut, härra Vivanov,» lausus Tipsmann mõtlikult. «Kirjandust saab kasvatada üksnes kunsti meetoditega. Ta peab siiski jääma autori mõtte ehtsaks väljenduseks. Iga meelsuse paljas markeerimine on mõjuta ja ka kunstiteose asemel tekib ainult kassikuld, see, mida rahvasuu nimetab kuntsiks. Poeet peab väljendama omaenda tõe, millesse ta usub. Võõraid mõtteid sõnastada pole taiduri tegu, see võib parimal juhul olla dekoraatori töö, kes talle kätteantud objekti vaid platooniliselt armastab, ainult sellepärast, et talle selle eest makstakse.»

Teoloogiajünger Treufeld ruttas õppejõudu toetama:

«Jah, ehtne taidur (võtkem parem see soome laensõnal!) ei valeta, ta ei tuleks sellega toimegi.»

Vivanov põrnitses talle otsa ja küsis hämmastusega:

«Miks mitte, kui hästi makstakse?»

«Sest taidur tahab ennast väljendada. Nii nagu vasar peab lööma ja hammas hammustama... Kompromissid pole siin võimalikud.»

Ja nüüd näitas ka Bajadeer, et ta on mõtleja olevus:

«Miks mitte? Inimese selgroog on paindlik ja meie esivanemadki olid kintsukaapimises meistrid. Aga praegu on ülemuste nõudmised palju liberaalsemad kui ennemuiste. Ja õige poeet ei pea olema mitte ainult kukehari, vaid ikkagi täiskukk.»

Pikk Kalits lõi klaasi klirinal vastu lauda ja sõnas valju häälega:

«Võin härrastele kinnitada, et mu sõber Dagobert Kukehari on nagu sugupull. Ja kes seda ei usu, selle anname «Sakala» aukohtusse.»

«Aga, armas härra Kalits, praegu pole jutt sellest. Ma ei mõelnud seda isikliku rünnakuna meie austatud maestro Kukeharja vastu. Lubage, et selgitan oma mõtet printsiipsaalselt. Mõne aasta eest nägin ühes kunstiajakirjas reproduktsiooni. Kunstnik oli maalinud suure sõnnikuhunniku, sellise prahimäe, kuhu talus kõik pühkmed visatakse, solk ja köögirisu, kõik liigne. Ja sellel hunnikul, selle prahi otsas seisis uhke kikas, ilutsedes päikesepaistel. Ma imetlesin seda kunstiteost kaua ja see jääb mu mõtetesse elu lõpuni. Ammutasin tást elurõõmu — nagu šampuseklaasist. Sääraseks kukeks tahaksin saada! Tallata jalge alla kogu prahi, kogu rämps, kõik eluväiksused ja hingepühkmed, troonida nende kohal ja täiest kõrist kireda omaenda kuke-laulu — jah, täiskukena, kannused jalas ja ilusad suled perses. Vaat selline kukk tahaksin olla ja mitte ainult kukehari — vabandage, maestro, see on mõeldud üksnes võrdkujuna. Sest ma ei kõnele teist, ehtsast loitsijast ja leelutajast, vaid...»

Äkki selgus, et laudkonnas oli kogu aeg istunud ka nimekas kriitik Kaarel Elmar Kord, kes aga kunagi ei avaldanud oma arvamusi kirjandusest söömalaual, vaid ainuüksi kohalikus seitungis, vastava honorari eest. Ta oli kogu diskussiooni jälginud tõusva haviga ja selle najal oli tal sündimas oma kontseptsioon. Nuga ja kahvli kõrval pan-nes päästis ta seekord keelepaelad lahti honorarile mõtlematagi:

«Maestro Kukehari oskab ühtaegu ise kohaneda ning samal ajal üldsuse maitset kohandada oma joobumustele ja pohmelustele, ja talle koguni makstakse selle eest, et

ta oma oksendust kirjeldab. Või siis näiteks ta luuletsüklis «Viruvalge»...»

Kukehari jahmus ja ütles vihaselt:

«Ma kaeban teid kohtusse. Nagu teada, pole mu tsükli tiitel mitte «Viruvalge», vaid «Verevalge», vere-valge — teie, «Postimehe» hannaalune...»

«Ah verevalge? Sellest ei saa ma üldsegi aru. Et veri oleks valge olnud, seda võib ainult valges palavikus, deliiriumis näha.»

Nüüd tundsid ka neiukesed, et vaidlus oli liikunud ringiratast nagu kõik «vigurdamised», aga nad tundsid sedagi, et kodurahu on ohustatud.

Kukeharja lemmik Annchen astus poeedi juurde, pani käe ta laubale ja lausus:

«Tagupärt, ära nii palju mõtle — ajud võivad sõlme minna. Tule parem, joo minuga üks nikolaška ja lähme...»

Tagupärt laiutas käsi. Siis sulges silmad ja lausus prohveti toonis:

«Oma silmadega
valitsed mind kireta.

Kaasaütlev ja ilmaütlev kääne konstellatsioon — kui huvitav võte!»

Ja tüdrukul ümbert kinni hoides kordas ta eemaldudes:

«Jah, silmadega
valitsed mind kireta.

Aga see ihu sapine lõhn... segab poeesiat!»

Nüüd, kus peamees oli lahkunud, otsustas laudkonna alaline ja enamasti vaikiv eesistuja omalt poolt paar sobivat sõna öelda. Ta libistas mõtliku pilgu eradotsent Tipsmannilt, kes oma kikkhabet näpitses, Tallinna külalisele, kes uuesti asutas liitrist õllekruusi tõstma, ja lausus resümeerivalt:

«See kõik on väga huvitav, üpris huvitav. Siiski tundub mulle, et härrased kaldusid juba pisut poliitikasse. Aga poliitiline laul on vastik laul, nii ütleb saksa vanasõna. Näete, siin laual leiame «Tivooli» tõmmut õlut ja Saku heledat. Minu poliitilised veendumused — omavahel öeldes — on pisut vasemal «Tivoolist», aga mõnevõrra paremal Sakust. Proosit, mu daamid ja härrad!»

Ja siis algas üldine jalakeerutus — realiteedi taastamine.

ERISKUMMALINE PIHIISA

Hilisõhtul tugitoolis lamaskledes luges Müller mõnikord ka mõnest põnevast raamatust midagi ette, kuni sokid said nõelutud ja lapsel oli aeg magama minna. Luges krimi-nulle või õpetlikke lugusid. Sellest, kuidas Ameerikas lifti-poisid miljonärideks tõusevad. Nõndanimetatud väärtkir-jandus tundus teistele ettelugemiseks sobimatu. Mida saabki õppida vaeselt ametnikult, kes laseb uue sineli ära varastada, või Hamletilt, kes päris kainena arutab lolli küsimust, kas olla või mitte olla, või don Juanilt, kes ei oska oma naisigi ära kasutada? Härra Mülleri puhke-tundidel parandasid nii Olga kui Esta mitte ainult Mülleri sokke, vaid samuti kollektiivi daamide pesu. Mõnus oli siin, alati mõistlikult seostatud kasulikuga — nii oli neil moraalne õigus ka kirjandust maitsta.

«Nähtamatult hiiliv mõrtsukas» oli parajasti terve lossi elanikkonna vagaseks teinud (lõpp järgneb teistes an-ne-tes), kui Esta magama saadeti. Ema jäi, nagu tavaliselt, härra Mülleri-ga. Täna lamas Esta kaua unetuna, püüdes massimõrvari lummusest vabaneda. Ema ei tulnud ega tulnud, nagu sageli viimasel ajal. Esta ei suutnud rahu-neda — aga ka kaunis naisspioon oli lõdisenud, kui tema patentlukuga varustatud uks avanes ja õises õhutõmbuses aimus vaenlase hiiliv lähenemine, kuigi kahkjas kuuvalgus-es ei olnud mitte midagi näha. See oli teadagi vastas-organisatsiooni saatanlik plaan... Oh sa juudas... taevast ometi! Kas ka Esta kambri uks ei läinud nüüd tasakesi lahti? Jajah, juba lähenesid hiilivad sammud. Silm küll midagi ei seletanud, kuigi toas valitses hämarus. Ja see hiilis aina lähemale! Esta noomis end, isegi näpistas kintsu, et reaalsusse ärgata. Aga kummitus ei kadunud. Veel hetk hirmsat närvipinget — siis kargas tõepoolest lähenenud vari Esta juurde voodisse. Aga Esta suust ei tulnud surmaeelset karjet, vaid kergendusohkega lausu-tud: «Oh sa mu koletis, kuid võid mind nõnda ehmatada!» Esta tundis ära oma nurrutava Kiisu, kes oodatud ema asemel oli magamistuppa hiilinud. Tütarlaps oli nüüd nii rahunenud nagu hiinlane, keda valvab paberist tiiger. Et see suur kentsakas Kiisu oli ära õppinud ka ukse-lingi mahavajutamise — ukse avamise, imetles ta. Ukse sulge-mine näis küll väljaspool kasluse huvisid asuvat ja tütar-lapsel tuli voodist tõusta, et sõbra küündimatust korvata.

Kui rumal sa alles oled, noomis ta ennast, ise tahad veel roomlaseks ja filosoofiks saada! Selle asemel et hirmu tunda, oleksid võinud Kiisu kohe magamistuppa kaasa võtta. Temaga sai ju palju hõlpsamini vestelda kui sageli nii mõistmatu emaga. Esta kiitis Kiisut uuema saavutuse eest ja pani talle hinde «viis». Liibuvate liigutuste abil andis Kiisu mõista, et tal on hea olla. Paitades kassi peh-met nahka, meenutas Esta kõike, mida see üleolev olevus oli juba jõudnud ära õppida: istumise, palumise, tagumis-tel käppadel seismise ja vorstiotsa järele kõndimisegi, rin-gis jooksmise, sülle ja õlale hüppamise — terve tsirkuse-programmi. See oli kassgeenius, ülikass ja — täiuslik väl-jenduskunstnik. Kiisu võis oma hoiakuga väljendada enesekriitikat pärast õnnestunud röövkäiku lahtijäetud sahvrisse, tänulikkust ja tujuka daami koketsust. Ta saba oli väljendusrikkam kui mõne inimese keerukas jutt. Kui talle komplimente tehti, ei jätnud ta loomupärane viisakus kunagi sellele vastamata: ta sulges silmad ja hakkas käppadega tampima. Aga kui Esta pedagoogiliselt meenu-tas aegu, mil Kiisu veel ei tulnud toime kultuurkassi tua-lëtiga, litsus ta keha nii lamedalt vastu põrandat, nagu tahaks kaduda maa alla. Mitte kõik ta voorused ei olnud siiski kasvatuse tulemus. Kord üritas härra Müller teda kombereeglitest üleastumise eest vitsakesega karistada. Aga ennäe — see väike harimatu hing ei lasknud õiglusel sündida, vaid vabanes oma pisikeste hammaste ja küün-te täiusliku koostoime abil Koljati haardest ja edaspidi hoidis Mülleri eemale nagu suurtest koertestki. Esta imetles väikest vaprat olevust, kes eelistas mässu alistumisele ega lasknud endale õiglastki karistust meeldida.

Jah, kass on individualist ja selle poolest erines ta hoo-piski härra Mülleri asutuses elavaist koertest, kelle käitu-mine oli märksa ühiskondlikum. Aga ka Kiisu ei osanud vanglast vabaneda ja kuulus ikkagi härra Mülleri maailma juurde. Mängimistung polnud tal arenenud mitte vähem kui Tagupärt Kukeharjal, kuigi keeletundmine jäi alge-liseks, võimaldades reageerida ainult oma nimele ja loo-sungile «liha-liha», mis pani ta metsikult tantslema. Muidu elas temagi katsete ning eksimuste meetodi järgi nagu kõik elav ja võib kahelda, kas ta elus midagi õpib või kasu-tab ainult oma looduslikku kaasavara — instinktide tera-vust, võimet oma küüsi varjata ja visa elutahet.

Igatahes saavutas Kiisu tähtsa positsiooni, saades härra

Mülleri kõrval kõige iseseisvamaks ja hellitatumaks isendiks majas. «Kui mina võiksin olla nii iseseisev ja vaba!» mõtles Esta. Hiirekuningas, ilmselt pretendeerides soojale voodile, tegi Estale kassikumarduse: kujundas järsu küüru selga ja lõi veel järsemalt sabaga poolvasakule. Juudikeeli tähendaks see *nebbich*, inglise keeli *sorry*, maa-keeli aga umbes «oma teha!». «Mis sul viga suurustada,» vastas Esta solvunult, «sina saad igal ajal aknast välja hüpata!» Nüüd oli Kiisu kord partnerit lohutada — vestlus möödus vastastikuse arusaamise ja sõpruse vaimus. Kiisu oli Esta kõige parem kuulaja ja ta oleks pigemini saba panti pannud, kui oma sõbratari selja taga talle pahandusi valmistanud. Sellepärast pihtis Esta talle mõndagi, mis muidu oleks südant rõhunud. Sest inimene käib meeleldi pihil, kui see sunduslik pole.

Tõsised kodanikud, kes mitte kõiki pädevaid ajurakkusid mõtlemiseks ei kasuta, võivad väita, et tumma kassiraisaga ei saavatki mõtteid vahetada. Nad unustavad, et näiteks keegi Aleksander Puškin, kes oli ikkagi kammerjunkru auastmes, laskis ühel kassil endale imeilusaid muinasjutte jutustada. Nõnda tegi ka Esta, ja äkki võis ta osalt alateadlikult, une-eelses seisundis end sellise kassiga võrreldagi. Kas ei olnud temagi siin Mülleri kummalises kodus samuti keti otsas? Ka tema näeb ja kuuleb kõike, kuid on mõistetud samuti keerlema oma mõtete ringis nagu noor Puškin oma pagenduses. Kõige viljakam dialoog toimub kindlasti n.-ö. kassitasandil. Aga seda ei saa selgeks teha tarkadele kasvatajatele, kellel elava elujõu mõistmiseks vastavad ajurakud puuduvad...

Biheivioristlikult võime tõendada ainult seda, et nurunups tasa nagu saabuv uni magamistuppa hiilis ja et Ester ja Kiisu pärast loogiliselt mõttetu kallistusi sageli uinusid ühes voodis ning ilmses rahulolus. Igaüks magab oma võimaluste kohaselt... Sedasi juhtuski sageli, et Esta juba unevallas oli, kui ema magamistuppa hiilis.

Nii läksid aastad...

Tütarlaps Esta oli sirgunud saledaks nooreks neiuks, kelle koolipõlle all paisusid vetruvad rinnanupud. Kahvatu nägu, veretud huuled — kõik temas oli nii tagasihoidlik ja silmatorkamatu, et keegi ei oleks osanud teda naisolevuseks pidada, kui mitte iga pisemagi meeleliigutuse peale poleks tal üles ajanud neitsilik puna, valgustades kogu nägu nagu virmalised talvetaevast. Aga see puna

kadus niisama kiiresti ja imestunud vaatlejale vaatas taas otsa tõsine, hall, poisiliku hoiakuga sipelgapihine olevus, kes oli enamasti endasse süvenenud ja vait. Ei, see pole naise moodigi, konstateeriti tast huvita möödudes.

AJALUGU MURRAB SISSE

Veebruarirevolutsiooni ei olnud härra Müller suurt tähele pannud, küll aga ta sõber ja soosija pristav. Politseil oli äkki peenike pihus. Kõige kainem kardavoi löödi tänaval maha — asja ees, teist taga... Eluaeg oli ta kohusetruult tsaarivalitsust teeninud — kasina palga ja kombekohaste altkäemaksude eest. Nüüd lamas ta laip tänaval nagu verine küsimärk. Seegi koristati kiiremini kui sõnnik, nagu oli soovitanud juba iidne Herakleitos. Siis läks kalott redusse, agulis algas üldine klaperjaht võmmidele ja isegi isake-tsaar ei saatnud enam kasakaid. Politsei vajus nagu ooperikurat lava alla. Igal pool tekkis nõukogusid, rongkäike, miitinguid, rassimist — pane kas või kõik asutused kinni.

Revolutsioon ei meeldinud härra Müllerile selle poolest, et elu muutus peremehetuks, aga näiliselt oli ta siiski poolt. Kui temalt küsiti: «Kuis käsi käib?», vastas ta: «Man извивается», sest elutarkuse reegel oli: parem kaevata kui kannatada, sellepärast õpi virisema ilma kannatamata.

Ainult kodustele sõandas Müller tunnistada, et revolutsioonil ei olnud tema silmis moraalselt õigustust, sest see ei töötanud talle mingisugust tulu. Otse vastupidi. Kuigi härra Müller talle omase õilsa vaimustusega ennast kohe uute võimude käsutusse andis (tema sisemine loosung oli elutarkus «parem kameeleon kui kaamel»), ei aidanud see midagi. Töölised voolasid töötubadest tänavale, pritsimeeste saalis peeti rahvakohut temataoliste tarkade meeste üle, kes olid aegsasti kogunud paarkümmend suhkrukotti varuks, päris kained suud lallutasid aina priiusest, pappidest ja pursuistest. Põh-põh-põh! Härra Müller ei saanud enam millestki aru, aga kõige hullem oli see, et ta seaduslik abikaasagi temast enam aru ei saanud ja lausa tänamata vastulauseid esitas. Ka tema rääkis midagi priiusest, mida ta ilmselt oma esimeselt mehelt oli kuulnud. Noh, härra Müller eelistas küll sellisele priiusele sakslasi, kes

tulles korra jalule seaksid. Kord on kord, kordas ta. Aga... kui on kaks korda?! Ja härra Müller hakkas nüüd ikka enam aru saama, et kuigi ta on haritud ning jõukas mees, kahe kindlustatud maja ja kolme kohaliku keele valdaja, kuulub ta siiski põlvnemiselt armsa eesti rahva hulka ja peab ka vastavalt käituma.

Mõtlemine pani ööliblikate käitumine. Kas nad olid pere-mehest vastuvõtlikumad propagandale või lihtsalt jõud-mas aastatesse, mil voorus on juba tulusam kui õhus hõlju-mine, või ei meeldinud neile junkrute asutuse järkjärguline muutumine soldatite klubiks, aga suurem osa neist tegi läbi taandarengu, moondudes kapsaussideks. Isandate toidul elavad olevused on enamasti palju erksamad kui kindlustatud peremeesteklass. Igatahes toimisid needsina-sed neitsid kadestamisväärse vaistuga printsibi järgi, et ärist tuleb lahkuda aegsasti enne pankrotti, ja kvalifitseer-usid ümber lihtkodanikkudeks.

Kui sakslased veebruaris 1918 sisse marssisid, seati kord jälle jalule, anti kõigile näpupassid ja sahariinikaardid, aga Mülleri äri oli peaaegu laostunud. Suurem osa templi-neitsitest oli jalga lasknud ja uutel klientidel puudus ostu-jõud. Härra Müller tõi küll korra nimel suurima ohvri — ta ohverdas osa oma sõprugi okupantide välipolitseile, kuid nuuskuri palk ei vasta ju kunagi ohvri suurusele. Juu-das sai apostli kuulsuse, aga juudapalgast — kolmeküm-nest hõbeseeklist — jätkub vaevalt lauahõbeda ostmiseks, ning realiseerimise korral on lauahõbedal ainult metalli hind. Mülleri dialektiline mõistus ütles talle peagi, et kokkukahmamise aeg on sedapuhku läbi. Joomanõukogu laskis kõik lipud poolde masti ja tõstis üles üheainsa loo-sungi: «Päästku end, kes saab!»

Aga kes ei saa?

Põline bioloogiline elu ei lakka tuksumast ka inimkonna ajaloo kõrgpunktidel. Sõjaski on söögiaeg. Osa templi-neitsitest hakkas kevadel Mülleri juurde tagasi tulema, et üldkasuliku asutuse rekonstrueerimisele kaasa aidata — eriti need, kellele see amet oli kutsumuseks olnud. Nii tekkis Oa tänavas midagi sooja vananaistesuve taolist, n.-õ. triiphone sügisel. Härra Müller jagas jälle suurejoone-liselt enesele ja teistele magusat veini ning priimat õilis-kibedat. Aga mõtleja mehena ta mõistis, et olukord maa-ilmas on keerukaks muutunud ja et tulevik pole nii kindel, kui oli olnud minevik. Ajus oli kõle tunne ja Müller otsis

kontakti isegi oma perekonnaga. Naised ei mõistnud suurt poliitikast, aga nad nägid Mülleri oma ellu kuuluvat ini-mest ja neil oli tast kahju. Nad aitasid teda kus aga said, arutasid temaga põgenemis- ja peitmisvõimalusi, matsid väärisesemeid, käisid maad kuulamas, olid kõikjal nõuks ja abiks nagu perekond kunagi. Nii et minalikust hädast oleks otsekui tõusnud uue meelikkuse õis. Nad näisid koguni omaks võtvat Mülleri poliitilisi vaateid, sest mees on ikkagi perekonna pea ja naise asi on sõna kuulata — nii oli alati olnud ja nii õpetas ka piibel. Sellisest argi-päevasest koostööst tulenes nagu iseenesest suurenev õinegi soojus. Ja et looduseadused kehtivad ka revolüt-siooni ajal, siis tuli jumalgi appi: Olga jäi rasedaks ja hak-kas last ootama.

Imetlusega pani Esta tähele ema kogu olemise muutu-mist. See oli midagi nii käsitamatu, et kõik naiselik Estas hakkas kaasa võnkuma — isegi lapsekisa ja mähkmete-värgi ähvardus kahjustas ainult vähe ta ellu tuksuvat uudistustunnet, sest laps toob naistele põnevust ja õnne.

Oma kirkastunud meeleoluga mõjus Olga kogu ümbrus-konnale. Ka Estat hoidis ema nüüd rohkem kui varemalt. Aga teisedki panid tahtmatult tähele, et see loomult robustne agulaine oli muutunud kuidagi hapramaks, valksamaks ja nii ettevaatlikuks kõigis toiminguis, otsekui oleks talle hoida antud midagi kallist ning kergesti puru-nevat. Ent oma majapidamistööd tegi ta veel paremini kui enne. Mingi siiras armastus voolas temas otsekui üle kal-laste — armastus saabuva vastu, keda ta ootas kui elu-mõtestust. Agulilapse loomulik lapseiga polnud teda õpe-tanud targutama loomulikkude asjade üle, kuni need ei muutunud mitteloomulikeks. Tal ei tulnud mõttesegi mässata Mülleri vastu, kes ju isegi liiderdamist pidas oma eri-õlguseks. Piibli lugemiseks puudus Olga tööelus aeg, aga viimases hädas tavatses ta maha põlvitada palveks — ja siis langesid pisaradki põrandale. Muidugi püüdis ta nii suurt meeleliigutust varjata ja põgenes elutoast kööki. Härra Müller uskus meeleldi, et ta on haige: naistel on ju oma naistehaigused, siis mingu parem silmist ära, pole meeste asi haigeid naisi vahtida. Elu keskus — köök — aga nägi kõike, mida ei suutnud näha ei jumal ega härra Mül-lergi: naise naiivset tundelisust, pietistliku esiärkamise pärandust, pärimusliku süütunde treeningut, mis oli sub-jektiivselt pööratud kõigi seitsme tundmatu sakramendi

pöole, objektiivselt küll ainult reaalselt olemasoleva kaheksanda, püha rumaluse poole. Mälust püüti esile pressida kõik kunagi sinna sattunud vagad usufraasid, sest kallist hinge karjast polnud agulis kombeks konsulteerida.

Aga kunagiste naabrite osavõtlikud nõuanded? Need olid aegunud sellest ajast, kui Olga oli juured oma klassikaaslaste pinnasest välja tõmmanud. Pealegi tähendas koostöö nende punastega kuuldavasti surmapattu, Anti-kristuse leeri siirdumist, mida polnud ju teinud ükski ta esivanemaist, aguli ausaist tööinimestest. Seda poleks lubanud Olga lihtsameelsus; parem siis juba vajuda häbisse ja pattu. Nii umbes ta tundles — sõnastamiseks polnud tal veel sõnu suus.

Müllerile midagi tõeliselt ilusat küll ei istunud, talle sobis rohkem mukk ja nett. Kunagi poleks ta ihaldanud armukeseks antiikseid jumalannasid või Sixtuse madonnat, kellel Dresdenis on oma tubagi. Härra Müller seiras kogu seda kodust ärkamisaega segaste tundmustega. Lõpuks võitsid õilsad isatunded. Härra Müller mängis mõttega kasvatada enesele troonipärija. Isegi paeluss signitab omasarnaseid ja küllap oleks veendunudki oma missiooni pühaduses, kui ta mõelda suudaks. Härra Müller oli veendunud, et «poiss» tuleb Olga näoga ja tema — Müller — mõistusega. Bernard Shaw kahtlusi, et võib ehk tulla vastupidi, ta ei tunnustanud, sest härra Müller polnud pessimist. Pealegi näis ta enesele veel küllalt nāgus ja uskus, et last saab kasvatada oma plaani järgi. Ta arvestas sedagi, et armastus omas kodus tuleb odavam kui perekonnaväline, ja voorus armastab ju kokkuhoidlikkust. Nii mõtles ta asja kõikidest kantidest — kord nii, kord teisiti.

Ka Estri tundmused olid vastuolulised. Mõnikord aimas ta ema hardas olekus mingit varjatud valu, mis äratas vägisi kaastunnet, siis jälle tõmbus ta külgetreenitud distantsspositsioonidele tagasi, sest elu oli näidanud, et pole soovitatav oma hinge üksikongist palju välja tulla.

HÄRRA MÜLLER RUNDAB OLGAT

Mida enam aeg arenes, seda enam jäi härra Müller mõttesse. Isaduserõõmud polevat juba loomult nii kindlad kui ematunded. Härra Müllerile meenus lauluke:

«Vater werden ist nicht schwer, / Vater sein dagegen sehr.»

Pealegi nihutas emadus Olgat naisterahvale mittesobivalt esikohale ja kiskus teda ära ärikohustuste täitmiselt, aga need peavad ju loomulikult kõige ees käima. Teiseks tegi tuska, et Olga oli pärast sünnitust jäänudki põdema ja polnud selge, millal ta taas töövoimeliseks saab. Piibel õpetas, et õiglane tõuseb alati üles. Kuna Olga ei tõusnud, siis pidi selge olema, et ta pole õiglane. Nüüd tuli palju raha arstide peale raisata ja seda pidas härra Müller patuks. Ühte ja teist võis elus juhtuda igaühega, aga prii-leival voodis lamamine oli siiski liiderlikkuse tunnus.

Tervis oli endast mõistetav asi. Oli see häiritud, siis oli tegemist nurjatusega, mis nõudis korralekutsumist. Ja nii hakkaski dialektiliselt mõtleb härra Müller Olgat süüdistama. Algul üldsõnaliselt, hiljem aga tuli ette tuua konkreetseid — avaliku arvamuse kujundamiseks. Härra Müllerile olid piiblitsitaadid alati olnud tegevusjuhendid. Ta meenutas Lunastaja näpunäidet: «Kui sinu parem käsi sind pahandab, siis raiu ta maha ja heida enesest ära.» Haige Olga oli saamas majapidamises kõlbmatuks käeks ja see pahandas omanikku. Nagu vagad kunagi, pidas härra Müller hättasattunud inimest jumala poolt karistatuks, unustades piibli möönduse, et jumalik õiglus hilineb mõnikord kolme-nelja generatsiooni võrra. Näe, härra Müller ise oli kõigist katsumustest fooniksina üles tõusnud, hoolimata tõrvamisest-sulitamisest. Olga aga ei suutnud katsumisajast puhtana välja tulla — järelikult polnud see katsumisaeg, vaid jumala õiglane karistus. Oli jumal ta maha jätnud, siis pidi ka härra Müller jumala eeskujule järgnema. Nii hakkaski ta Olgat paljastama kus ainult sai. Paljastamine on iga õiglase inimese kohustus. Kõikjal hädaldas Müller, kuidas see tema poolt heategudega ülekülvatud naine talle häbistava haiguse majja on sokutanud. Kumu leidis meeleldi uskumist, sest loomulik kahjurõõm nõudis nii kõrgele tõusnu alandamist. Kus suitsu, seal ka tuld. Arstivanne käskis arsti vaikida, aga härra Mülleril oli sõna. Ja ta oskas kõnelda ja kirjutada. Ta stiil

oli nii inetu, nagu tõe paljude silmis peabki olema. Ta leidis uskumist juba sellepärast, et õnnetus mõjub vitalselt stimuleerivana teistele, kes veel pole nii haledasti sisse kukkunud ja nüüd oma üleolekutundes püherdavad. Inimlikke oletusi laiendati Estrilegi, sest see võimaldas kahtlustada ka koolmeistreid, kes seni olid kõrgeid hindeid jaganud just temale, samal ajal pinnides õpilasi ausatest perekondadest. Muidu oleks ehk parimaks õpilaseks osutunud mitte säärane kahtlane tüdruk, vaid oma pesamuna. See on vale, et kadeda kari ei kasva. Paras! paras! on kadekullide loosung — ja kadekullid varitsevad ning valitsevad laiu maa-alasid. Kadedusevaim on võimas ja ta maskid mitmepalgelised. Härra Mülleri sotsiaalne õiglusemeel ühines meeleldi nende väarikate inimestega. Tekkis õpetajate vastu sihitud avalik arvamus — ja milline õpetaja ei taha arvestada avalikku arvamust? Estri ema reageeris niisugusele kriitikale hüsteeriliselt, see oli süütõendina väga oluline. Nüüd oli ka tüdruk peksuküps ja härra Mülleri pedagoogiline meel haaraski mõnikord sellest äärmuslikust mõju avaldamise viisist kinni, nagu see oli näidustatud raskestikasvatatavate tütarlaste puhul.

Maarahva mullapealne keel on veel tõesüdamlilik tõeluse peegel, mitte sajandite jooksul kavalaks kasvatatud harraste lakei. Sellepärast leiamegi maarahva kõnepruugist kolmsada sõna ning ütlemist peksmise väljendamiseks ja ainult paar-kolm armastuse sünonüümi. Katsugem kord näkku vaadata nõndanimetatud headusele — ja me katame käega silmad teadvusvälgu eest. Oo, kui palju tunneb maailmakirjanduski peeni peksugastronoome, keda ei saa teadvusest pagendada kleebikuga «patoloogiline»! Meenub kas või leitnant Žerebjatnikov Dostojevski vanglamälestustest, kes tavatses vangi läbi kadalipu ajamist veenvalt motiveerida seadusega ning lisandusega: «Ma olen ju ka inimene!» Ja siis jooksis ta pekstava kannul rõõmu ning naeruga, hüüdes kepikandjaile: «Kõrveta teda, sõbrakest! Vala kõvemini! Roogi teda kelmi, et küll saab!» Meenutagem veel, millise pooldusega rahvatarkus iseloomustab peksuagressioone: ikka harima, kündma, äestama, andma ja näitama?! Ei usu, et kõik see ühe nupulevajutusega inimpsüühikast kadunud on.

Pole siis imet ühtigi, et härra Müller püüdis igal sobival juhul krae vahele valada, sest mida enam harida ihu, seda siidisemaks saab hing — ja endal ka õiglasem uni. Mui-

dugi sai nüüd Olgagi oma jao, enamasti rusikaga kõhtu, et too vänts tõenäolise sarnasusega ei saaks reeta oma isa. Aga see viis siiski piinlikkude pärimisteni ja kahjuliku kumuni. Siis hakkas härra Müller Olgat ainult nelja silma all tuuseldama, sest kellel seda kisa vaja on! Kodu moraalne kliima oli muutunud sääraseks, et Olga hakkas taipama, kuidas kallis kodu võib osutada kõledamaks nii kardetud Siberistki. Naisterahva saatuse sihuke! Nii õpetasid kõik Mülleri maja elanikud. Ainult Ester vaikis jonnakalt. Ta oli ammu otsustanud saatuse oma kätte võtta.

KES ÜMBRITSEB SURIVOODIT?

Aga saatuse toiming seekord küllaltki kombekalt, igatahes ületamata nüüdiskirjanduses lubatud naturalismi piire. Pisike ajas härra Mülleri mõneks ajaks nurka ja nii tuli tahes-tahtmata austada komilfood, mida ju Lev Tolstoigi oli nõudnud. Tuulelaps tuli tõesti poisina, ainult — kahjuks, jumal tänatud — pisut enneaegselt.

«Ma olen korralik naisterahvas,» sosistas Olga härra Mülleri poolt informeeritud ämmaemandale. «Seda võib igaüks öelda!» andis vooruslik emand Wumpe kogu oma olekuga mõista. «Mul olid ainult mu mees ja härra Müller,» kinnitas Olga. «See tuleb rõõmlemisest,» vastas emand Wumpe õpetlikult ja hakkas ennast desinfitseerima. «Ega te ometi usu, et see tollega muile rõõm oli? ... Ma tean siiski, mis armurõõm on — oma esimesest abielust.» Selline lihtsameelsus näis isegi emand Wumpet mõtlema panevat. «Laske mäid palvetada,» ütles ta hädaristimise eel. Tal oli printsiibiks ristida kõik, mis ta välja tõmbas, kui sel aga elusäde küljes. Ei või iial teada, millal inimloomast hing välja läheb! Vaga emand Wumpe tegi meel-samini inglisesi kui paganaid. Tema oli komilfoo nagu härra Müller, kuid kahjuks kallivõitu.

Aga Olga jäigi pärast sünnitust põdema. Kont näis küll terve olevat, aga rinnakool hoidis vägisi voodis. Lõpuks läks koorem nii rängaks, et selgust vajav härra Müller kutsus kohale dr. Masingu, kes oli kuulnud oma diagnooside poolest.

Dr. Masing oli juba ülikoolis ametis, aga ta pidas ka veel erapraksist, sõites õhtupoolikuil jalgrattal haiged

läbi. Ta tegi seda peamiselt selleks, et mitte irduda rahvast, kellele juba ta esiisa Otto Wilhelm oli valgustust jaganud. See oli lühikest kasvu, kikkhabemega ajatu arstinäoga mees, kelle kiiresti süvenev pilk jalamaid olukorras orienteerus. Ta loomulik ja vaoshoitud nägu oli nii erinev lallutavaist lõustadest, mida Olga oli harjunud Mülleri majas nägema. Juba esmaabi andmisel pani Olga tähele ta sihvakat askeedikuju, ta rahulikku, tarku käsi. Haige vaatas teda vaikselt ning paluvalt. Arst näis kõike mõistvat ja noogutas pead. Ta näitas Estale vajalikud toimingud kätte: kuidas desinfitseerida, kuidas süstida. «Süstimine on tähtsam kui paradiis,» ütles dr. Masing peene naeratusega, «õigemini, see ongi pääse paradiisi. Ärge aga unustage sisse tõmbamast, vaat nõnda — ja kui verd ei tule, siis vajutage julgesti kolvile. Suurt kunsti siin ei ole, saabub aeg, kus iga inimene õpetatakse süstima, nagu nüüd õpetatakse kirjutama. Kahjuks saan ma ainult harva käia, sest mul on kohustused ülikoolis. Peate mind ema haigevoodi juures asendama — kas tahate?» kõneles ta Estale, kes vaatas lummatuna arsti tarkadesse silmadesse. Haigeravitsejal oli siin palju tegemist, aga Esta oli nobe ja õppimishimuline. Ema naeratas nõrgalt ja silistas tütre käsivart, kui see talle valuvaigistava süstlaga lähenes. Ta teadis juba, et morfiumisüst aitab tal põgeneda teise, paremasse maailma. Selles nii omases maailmas oli teda praegu süstiv noor naisolevus alles naeratlev ning vallatlev laps — ja nende roojastamata kodu seisis Emajõe luha ääres, kus kasvas värihein ja tõrvalilled, ka mõni lõbus võilill. Enam ei näe ta Emajõe kunagi, kuigi Emajõgi on lähedal, kohe leivavabriku kõrge plangu taga. Emajõgi külmub kinni, mõtles Olga, hea küll, külma kätte all on soe. Peaks see aga kiiremini sündima! Esta on noor ja tubli, ta ei jää enam hätta...

Järgmise visiidi ajal sai Ester dr. Masingult kiitagi ja siis anti talle täiendavaid instruksioone. Dr. Masing kõneles napilt, ei midagi ülearust, aga Ester tunnetas ta asjalikke õpetusi piisavatena. Sellest isalikust tohtrist otsekui kiirgas rahu ja raskuste lahendust. Vaimsus, distsiplineeritud humaansus ja tasane arstihuumor olid siin ühinenud tolleks inimväärikuseks, mis lõi kõiki alistava autoriteedi.

Olga algul võorastas, aga dr. Masing naeratas nii julgustavalt, et haige usaldas võorale kõik selle, mida ta poleks iialgi pihtinud ei kirikule ega perekonnale.

Dr. Masingule polnud väikese rahva janu tõusu ja parema elu järele võoras — neist oli tema suguseltsis juba mitu põlve räägitud. Olga oli elanud oma arusaamade järgi, oli elu edasi andnud ja elu koorem tundus talle nüüd nii raske, et ta ajuti juba oma tööpäeva lõppu ihkas. Jah, magama jääda, magama, ja mitte enam ärgata! Olga ei tahtnud enam muretseda, las teised mõtlevad edasi ja rühivad tundmatu parema poole. Kord kustub kõik minalik ja vaibuvad kõik igatsused. Palvetada? Pole küll mõtet: jumal oli Olga hädades liiga kaua erapooletu olnud. Oli ta pime ja kurtum? Oli teda üldsegi olemas? Ei, muidugi mitte. Selge pettuse värk rahvale silmakirjaks. Palvetamine ei aita, aga süstid siiski aitavad.

Olga elutüdimus ja nõmedus ei sõnastanud muidugi filosoofilisi lauseid, aga ta teadvuses ilmnis mingisugune senisele vastandlik poolus, mille väljendamiseks autor peab talle laenama oma sõnastusvõimet. On ütlemata kurb, kui inimesele avaneb väljavaade väärtuste maailmale alles surmasuus, siis, kui kõik minalik peab lõplikult taanduma viimse realiteedi ees. Kui kõik eluväiksused on kaotanud igasuguse tähtsuse, kui isegi oma olemine või mitteolemine saab tähtsusetuks, siis alles võib inimeses tekkida too sügav ja tõesüdamlik ausameelsus, mida on nii raske väljendada meie sõltlasliku ja mullapealse keele sõnades. See on kõikide minalike soovide ja hirmude nirvaana, võiksimõelda, kui seegi sõna poleks juba võetud äritsevate pappide arsenalis.

See on saabumine üleminalikkude väärtuste maailma, see on aus väärtustähe ja hardumus, igatsus suurema järele, kui oled ise. Küllap see siiras igatsus ja tõesüdamlik ausameelsus sundisid meie esivanemaidki põlvili sureva ema, tärkava armastuse ja kõige üleminalikult suure ees, mida inimene aimas ja austas, kuid ei suutnud sõnaga nimetada. Selle igatsuse mootoriks on elu arenguhoog, selle sisu on ammendamatu ning saavutusena võimatu, ja siiski ideaalina alati kutsuv ja kohustav.

Me kõik elame võitlusekstaasis ega mõtle iialgi tõsiselt surmale, sest see sunniks meid loobuma loomalikust hambulisusest, see nõrgendaks meid, võtaks meilt küüned ja hambad. On aga võitlusekstaas möödas, hakkab selginud mõistus meile sosistama, et peale tõsielu peegelduste on olemas veel subjektiivsed elamused, ilma reaalse eksistentsita, mille järgi me orienteerume elu kõrgtippudel —

nagu meremees orienteerub (võib-olla ammu kustunud) tähtede järgi ja selle nähtamatu järgi, mis mõjutab kompassi. Igatsus olla «rohkem kui mina» on siiski õigustatud, sest vahepeal küpsenud inimpõlved võtavad teatepulga neilt, kes roidunult-hingetult rivist langevad, et oma uudes aegruumis jätkata igavest rühkimist uute ning paremate seikade suunas. See tee on küll täis pisaraid, higi ja verd, täis vigu ja rumalusi, aga siiski on ta ainus mõtestatud tee, et sellest, mis juba on olemas, ja sellest, mida veel pole, luua see, mis peab olema ja jääb.

DIALOOG ELUTULEST

«Weneri» kohvik oli puupüsti täis. Tartu akadeemiline koorekiht tavatses lõunatundidel siin kuulsat, Viini vürtsidega rikastatud kohvi rüübata ja päevauudiseid vahetada. Ohk oli täis hubasust, suitsu ja kohvilõhna. Härra Werner, kõrge valge kokakroon peas, liikus ise vanaisalikult ühe laua juurest teise juurde, et veenduda külaliste teenindamise laitmatuses. Kohvikulised lobisesid igasuguse tühjätähja üle või arutasid Toomeoru tennisepartiide tulemusi. Kolmandas toas istusid lärmakalt Tagupärt Kukehari ja ta Kalitsa-kolask ning jagasid nooremaile poetikat. Klaasseintega eraldatud mittesuitsetajate «erikupees» istusid dr. Masing ja teoloogiadotsent Tipsmann.

«Kas olete juba kuulnud, et Ula-Mülleri abikaasa on suremas haige?» küsis Tipsmann.

«Just eile vaatasin ta põhjalikult läbi. Vana ihnuskoi ei taha teda haiglasse saata, seal maksab iga päev. Aga ega see ei aitakski enam. Hilja — ei mingisugust lootust! Selline näoilme on mulle liigagi tuttav ja see lehk ka. Vähjake, vähjake on ta sisemuse läbi närinud...»

«Vähk? Aga räägiti, et...»

«Tõenäoliselt *carcinoma hyppatis*. Küll lahkamine täpsustab. Praegu pole diagnoosil enam praktilist tähtsust.»

«Jumal olgu ta hingele armuline — ta oli patune...»

«Mis te tembutate? Ta oleks võinud veel elada. Väga tugev organism.»

«Aga meil peab ju olema mingi lohutus.»

«Loitsimine on teie amet. Mina olen arst.»

«Nii et teie meelest ei jäägi midagi peale surma?»

«Väga võimas surimask: need põsenukid, see mõõdukas, kuid intelligentne otsaesine, nina kui kotkal — ta oleks võinud olla haigla majandusülem. Või suure helilooja abikaasa. See nagu meenutas mulle Cosima Wagneri oma. Kahju on sellist ussidele söödaks anda. Peaks panema Eesti Rahva Muuseumi — ajajärgu ja arenguastme illustreerimiseks, kõrvuti Suitsu «Elu tulega.»

«Braavo, doktor, braavo! Ma ei teadnudki, et olete hingeline. Vaat seesama, mida te «elutuleks» nimetate, ongi inimese surematu hing.»

«Elutuli pole metafüüsiline, vaid füüsiline nähtus. Ja ta on surelik. Surematuks võime teda poetiseerida ainult selles mõttes, et ema annab iva edasi oma lapsele, nagu tegi ka see naine. Kõik muu kaob nüüd jäljetumalt, isegi mälestus, mida me igale surnule töötame, et oma südame-tunnistust rahustada. Tegelikult unustame surnu juba peiepeol.»

«Ma usun, et me võiksime kokku leppida. Teie austate, näe, isegi tööka köögipõlle elujõudu. Aga see ju ongi too elu hing, millest piiblist loeme, kõik tunnevad ta olemasolu, kuigi keegi pole teda veel ihusilmaga näinud.»

«Küllap näeme, kui vaevume kauemini mikroskoobi taga istuma.»

«Seda ei saa mikroskoobis näha, sest see on igavese elu suur ime.»

«Laisale on seegi ime, kui tõrust vägev tamm kasvab või geenidest *homo sapiens*.»

«Jätke need pisiasjad. Vaadake makrokosmost. Meie ütleme, et jumal — võib-olla teie ütleksite: ürgpotentsiaal — lõi kogu universumi. Teie ütlete ju sedasama teiste sõnadega: et looduse seadused...»

«Ma ei usu mingisuguseid looduse «seadusi». Kõik seadused on inimeste poolt koostatud sõnaseosed.»

«Ega te ometi ei eita ka elu alalhoiu seadust?»

«Ka see on kunstlik konstruktsioon, ajutiselt kasulik.»

«Siis teie ei usu mitte kui midagi?»

«Teadlane ei tohi uskuda. Ta teab või ei tea veel.»

«Kurat võtku teie teadust! Aga mis on siis see elutuli, millest teiegi rääkisite?»

«See on raku ramm. Mitte *theos*, vaid — ütlegem: *bios*. Ja see ei ole tabamatu ime, vaid päevakorral seisev ülesanne.»

«Nii et teie elujõu poeesias pole pisutki usku?»

«Ei ole. Ausus nõuab teadlaselt, et ta ei usuks mitte midagi enne, kui tal pole küllaldasi põhjusi seda tõestatud tõeks pidada.»

Tipsmann võttis lonksu kohvi, mõtles, siis naeratas oma kõikemõistvat pastarinaeratust:

«Teate, te olite juba koolis põikpea. Lepime siiski kokku! Ma pole papp, vaid usupsühholoogia dotsent. Ja mul on küllaldane põhjus hinge surematusse uskuda. Saan ju selle eest igal kahekümnenadal kuupäeval ülikooli kassast kopsaka rahaandami.»

Dr. Masing lõi käega, vaatas kella, siis tõusis püsti.

«Mul on aeg minna. Haiged ootavad...»

EMA SURM

KOLM TARTLAST AASTAL 1918

Läbi maailmaruumi rändab päikese tuline kera oma põlist teed. Temaga koos liigub, kuulekalt ta ümber keereldes, väike planeet Maa. Selle põhjapoolne pale on praegu pööratud valgusekiirte poole, ta veed ja mandrid ujuvad päikesekiirguses. Mandrid koosnevad maadest, maid läbisid isade ajal leppekohased jooned, mis tähistasid, kust peab algama üks või teine riik. Kuid neid piirijooni on juba mitmendat aastat kustutamas kaitsekraavid, milles mundris mehed suurtükkidest, püssidest ja kuulipildujatest üksteise suunas tulistavad, et nihutada piirijooni vastavalt ülemuste soovidele. Vene, Saksa ja Prantsuse kaitsekraavides surevad sel hetkel, nagu eelmisel ja järgmiselgi, tuhanded mehed eesmärkide eest, mis on neile ainult ebamääraselt teada. Tsaaririigi läänepiiri palistab punase paelana surijate liikuv lint.

Rinde taga tuleb kõigepealt ühishaudade rajoon ja kaugemale tahapoole laiub tühi maa. Keset lahinguid seisavad metsad, kuulide raginaga võidu laulavad siin noored linnud, laulavad nii magusalt, nii osavõtmatult. Veel kaugemal tagalas harivad raugad ja alaealised maad. Siis ilmuvad, ikka vaiksemalt ja rahulikumalt, külad ja linnad. Sinna kostab kahurimürin ainult nõrgalt. Taevas on selge ja õhk on hea oma tühjuses. Kas rindele kokkuaetud meestel oli vähe ruumi selle taeva all? Miks peavad inimesed, tapper käes, nagu nende loomalikud esivanemad tegema massilist mörtsukatööd omasuguste kallal, kellel on sama sugune õigus elule? Sellistele küsimustele ei saa vastata uniformeeritud ja relvastatud mehed, kes praegu on meeleheitlikult ametis üksteise küttimise ja hävitamisega. Nad pole teadagi omal tahtel siia tulnud, aga nüüd pole kellelgi võimalik taplusest kõrvale hoida.

Dorpati linnakodaniku Gottlieb Karl Johannes Mülleri seaduslik naine on suremas. Ülehomme on kõik möödas, mõtleb härra Müller. Nüüd on tal südametunnistuse piinad, tal on ju kohustusi. Juba kolmandat päeva astub ta vateeritud susse järele lohistades aeg-ajalt haige tuppa. Ta juustjas nägu vaatab ähmi täis üle kunagise ühise magamistoa läve, nina tõmbub vastikust haisust kirtsu ja ta hää muutub sisinaks, kui ta sosistab: «Noh, kas on juba niikaugel?»

Voodi ees seisev tütarlaps raputab ukse poole vaatamata pead. Härra Müller puurib vihase pilgu plika kuklasse, siis lohistab ta oma sussid taas teise tuppa. Täna öösel tuleb tal ikka veel magada siin ebamugaval sohval.

Kui see ometi möödas oleks! Juba kaheksandat kuud võitleb surmaga see täiesti kasutuks muutunud naisterahvas, kes teda oma robustse, kärarikka olemisega tervelt kaheksa aastat piinanud. Nüüd on lõpp, ja kaks pisarat ilmuvad tahtmatult Mülleri silmisse. Kaastundepisarad iseendale, kes ta varsti on kannatustest lunastatud. Ta närvid on juba ammu läbi, hing kuivanud nagu haopinu, mis ei kannata tugevaid hoope ja mida iga tuulepuhang liigutab. Juba kaheksandat kuud magab ta puhtas toas, või nagu härra Müller tavatseb öelda, «saalis», noobli mööbli keskel, sest elutuppa ulatusid teda segama oiged ja haiguse lehk. Kuid eilsest peale seisab saalis ese, mille seltsis isegi Gottlieb Mülleril on natuke jube tunne: kallis must kast — puusärk. See sobib stiililt muu mööbliga, otsekui oleks ta algusest peale pidanud seal seisma. Kulkas uus mööblitükk oma hõbepalistusega on palju pidulikum ja soliidsem kui äsja sakstelt ostetud pruugitud klaver, mida vajatakse ainult prestiiži pärast. Sest klaverimängijat perekonnas ju pole — ja kes küll himustaks siin majas kuulata muusikat!

Aga et kellelgi poleks midagi ütlemist, ripub saalis isegi «Kristus ristil», akadeemik J. Köhleri maali koopia. Ja selle kõrval, otse roosa armatuuri helenduses, kuldses raamis Jakob Hurda kiri, milles Eesti Kirjameeste Seltsi president tänab härra Müllerit rahvaluule kogumise eest. Jah, Gottlieb Müller on rahvuslane; «Setukeste laulud» ja Kreutzwaldi «Kalevipoeg» seisavad tal aukohal raamatukapi klaasukse taga, kõrvuti «Vene impeeriumi seaduste kogu» kullatrükiliste köidetega.

Uksekell heliseb. Müller ei lähe avama. See on tüdruku

kohustus. Mida mõtleksid tast naabrid, kui ta käiks ise igale sandile ust avamas! Veelkordne kellahelin, kaks korda järjest, ärritades Mülleri närve. Lõpuks ometi kostavad Estri lohakad sammud (kunagi ei viitsi ta jalgu korralikult maast tõsta!), korteri uks avaneb, on kuulda paberite sahinat. Müller hiilib harjumuspäraselt uksepraoni ja pistab kahvatud põsed korraks väljagi.

Kui selgub, et see jumal tänatud pole mitte arst (tollele peab iga kord andma ümbriku kahe oberostiga, kauaks raha nõnda vastu lööb!), istub Müller jälle söögitoa tammepuust laua taha, mida siis, kui võõraid pole, katab vana vahariie. Siin ta kirjutab Pärnus elavale Lindast öele ajakohase kirja. Ühetaoliste kantseleitähtede read asetuvad üksteise alla nõnda, et iga järgnev rida arglikult ikka enam parema ääre poole taandub:

«...kuna iga tund peame arvestama tema lahkumisega. Kahjuks pole mul sel raskel ajal vähematki abi oma raiskuläinud naistetütre, otse vastupidi, ta on mulle lausa koormaks, ja lõpuks peab ju keegi hakkama maja pidama, mida mu naine pole kunagi korralikult teinud. Aeg ei lubanud mul ennegi võtta teenijat või koguni põetajat. Nüüd ei või sellele enam mõeldagi, sest koolitan ja pean üleval ju ka Estat, onu talle piiri tagant midagi ei saada. Sest ajast peale, kui saatana sulastel läks korda tülli ajada vennaskeisrid Wilhelm ja Nikolai, on Venemaa läinud sootuks rappa. Lollid inimesed ei julge enam vastu võtta pika elu jooksul korjatud ausaid tsaarirublasid, lastakse käibele igasuguseid ajutisi ilma allkirjata rahasid. Aus inimene ei oska enam elada.

Sinu nõusolek kolida minu juurde oleks mulle suureks lohutuseks sel raskel ajal. Et aga ka sõja lõppu veel näha pole, siis oleks Sinulgi kindlam, kui tuleksid ja hakkaksid mu maja pidama. Oma tulekust katsu ette telegrafeerida, et võiksin Sulle jaama vastu tulla. Tõsi küll, aulised sõjaväevõimud ei näe heameelega telegraafi koormamist erasjadega, kuid ega Komendantuur ei keeldu Sulle erandina luba andmast, kui Sa neile ette kannad, et oled Dorpati (üttele neile nimelt nõnda: Dorpati!) pürjeli Gottlieb Mülleri sugulane. Kirjavahetusest parem hoidu, et mitte tarbetult tülitada härraseid tsensoreid, kellel on niigi palju tööd kahtlaste tüüpide väljaselgitamisega. Küll aga anna kohe sisse härra Kreisiülemale palvekiri, et Sind lubatakse sõita oma venna poole Dorpatisse. Tee seda kohe, sest lähed

mitu nädalat aega Su palvekirja läbikatsumisega. Lisa juurde koguduse pastorilt tunnistus oma elukommete kohta ja saksa näpupass. Ma usun, et Sulle takistusi liikumiseks ei tehta, kuna meie suguvõsa on sakslaste juures alati olnud heas kirjas ja ka poliitiline politsei teab meid kõige paremast küljest. Kuni Su peatse tulekuni Jumal õnnistagu Sind ja Sinu käikusid. Seda soovib Sulle südamest Sinu

Gottlieb.

Tartus, 16. augustil 1918. a.

Äkki kostab läbi vaiksa maja peenike viril nutuhääl. See on väike Riku, kes peaks kõrvaltoas oma sängikeses vaikselt lamama. Mülleri silmalaud löövad punetama. Püüdes jääda kuuldamatuks, kallutab ta õlad ettepoole ja hiilib ukse lähedale, jalapõidu ettevaatlikult põrandale vajutades. Siin ta kuulatab taas, ja lausa rahuldustunne vilgub näpitsprillistatud silmis, kui ta konstateerib, et Esta ei mõtlegi rutata nutva lapse juurde. Laiskvorst... lollakas... vististi istub jälle oma Puškiniga ja ei näe ega kuule midagi. Küll ma sind õpetan, las ainult too asi läheb mööda! Säärane raisk!... pigistab ta läbi hammaste. Ta murrab pead, et leida põhjust tülitsemiseks. Jahikoera visadusega otsib ta juhust, mis võimaldaks seesmist söövat viha välja välada. Oh, ta kahtlustab raiskuläinud plikat nii mõneski salapatus, kui see võõrasisa tulles oma vihikud ja raamatud kähku padja alla peidab. Aga küllap ma su vembud välja nuusin! Müller muuduks kas või bakteriks, et saaks salaja, nähtamatuna ja kuuldamatuna tungida pragudest läbi igasse tuppa ja kõrvade kaudu teise ajjugi.

Riku kisendab täiest kõrist, kuid Esta ei tule. Kus ta siis on? Narmaiks loetud Puškini-kõide lamab tõepoolest rõdupõrandal, aga ainult tuul lehitseb rohkete pliiatsimärkidega lehekülgi. Punase pliiatsiga on hoolikalt alla kriipsutatud read:

Духовой жаждою томим,
В пустыне мрачной я влачился, —
И шестикрылый серафим,
На перепутьи мне явился,

ning nurksulgudesse, millel Esta jaoks oma salajane tähendus, suletud lõppvärsid:

Восстань, пророк, и виждь, и внемли,
Исполнись волею моею,
И, обходя моря и земли,
Глаголом жги сердца людей!

Aga äärtele! on Esta ilukirjas punatindiliste trükitähtedega hoolikalt maalinud:

«Ka mina tahan prohvetiks saada!
Prohvetiks ja roomlaseks.»

ROOMLANE

Eraõpetlane Fritz von Stryk elab oma isa majas Riia tänavas, kuid et rohkem viibida armastatud raamatute ja kunstiaarete keskel, veedab ta suurema osa ajast hoopis vanemate korteri juurde kuuluva õunapuuaia sügavuses asuvas hoovimajakeses, mille ühes toas on raamatud ja kunstikogud, teine aga on poissmehelikult sisustatud elutoaks. Liberaalne parun on tuntud oma estofiilsete harrastuste poolest. Ta on koguni nooreestlaste albumile kaastööd teinud. Stryk on kaunishing — kodus peamiselt esteetikas, arheoloogias ja antiikmütoloogias. Selle vaimuilmadeptiks on vanapoisist priihärral õnnestunud värvata ka Esta Lepik, värske õienupuke, kellele ta juba pikemat aega eraviisiliselt õpetab ladina keelt ja antiikkultuuri. Erisummaline lugu on olnud see Esta tutvumine Strykiga, aga ülikoolilinna vaimses õhkkonnas võib sündida kummalisematki. Millised protsessid küll kälvitusid lustliku sakslase ajus, kui see ühel juulipäeval pärast jõeskäimist luhaäärsel ohkamisalleel kojuruttava plikaga vastakuti sattudes teda kõnetas?

Inimese väärtustase ühel või teisel alal sõltub sageli konstellatsioonist. See noor naisolevus on ainult armetu plikatirts, kui range matemaatikaõpetaja südametälega põlastab teda sellepärast, et ta geomeetriast mitte midagi ei taipa, kuid sama armetu olevus muutuks ideaalkujuks samale vanamehele, kui see näeks teda teisest aspektist. Kes on see ilus roosiõis? küsiks ta. Millised reaalsed imeomadused olid vastutuleval Beatricel, et õpetatud Dante ta oma entsüklopeedilise poemi keskseks kujuks tõstis, või

millised Nataša Gontšaroval, et Puškin tühisele seltskonnadaamile pikki ja tuumakaid kirju kirjutas? Elukogenud õukondlane Žukovski abiellus kuuekümmenesena kahekümneaastase neiu Reiteriga, oli õnnelik, tegeldes temaga ja arutades abikaasaga oma sügavamõttelisi tõlkeid. Kas mustlastüdruk Gruša oli tõesti seda väärt, et võlutud rändur pidas õnneks visata ta jalge ette kõik, mis tal oli? Jah, inimese tarkus ja ilu ei ole tema omadus (nagu soolane maitse on soola alatine omadus), vaid see on ainult aspekt ja motiivide konstellatsioon.

Nad on vist tunnistanud teineteist tükk aega, ühelt poolt see veider kuju härrastemaailmast, lausa professor Higgins Shaw' «Pygmalionist», teiselt poolt see jumalik plika, nagu neid ilmub ainult eraku unistustesse. Esta punastab — otsekui virmalised tõuseksid hetkeks taevasse —, kui võlutud rändur, puurides pilgud Esta magnetsilmisse, hüüab valju häälega juulipäevasse: «Oh, Anadyomene! *Puella divina!* Oo, vahustsündinu!»

«Mis? Mis? Mis?» on tüdruk vastanud, suutmata pidada naeru, mis tõuseb temas nagu tuuleil mere kohal. Ja nii nad satuvadki kõnelusse, võõras härra teda ikka uute kummaliste nimedega kõnetades — Aphrodite, Artemis, Demeter, Cynthia, Lesbia —, kuni tüdruk kostab-küsib uudishimulikult: «Mu nimi on Ester, aga kes on need Ahvrodite, Artemis, Temeter, Tsüntia, Lesbia?»

«Oh, milline mälu!» ütleb mees. «Te olete jumalik plika, Dea, kas mõistate, või siiski parem Antidea, sest jumal on pappide poolt lamedaks litsutud sõna. Antidea antiigist, Antidea... Teate, tulge minuga kaasa» — jah, õkva nii on ta öelnud: «tulge kaasa». — «Näitan teile kogu Olümpose ilu kunstiteostes. Olen kunstiteadlane, filosoofia-doktor, minu nimi on Stryk, von Stryk.»

Emajõe luht särab päikesekullas. Jõel liigub üksikuid purjekaid, mida juhivad valgetes särkides noored mehed. Elu on ilus!

Ja härra ütleb ikka uuesti: «Tulge aga tulge! Ärge kartke, et ma alatusi haudun või teid ründama hakkan, ma pole kellegi Sinihabe. Oh ei, olen ainult filosoofiadoktor. Ärge kartke!»

«Ma ei karda mitte midagi,» on Esta vastanud. Ja kui ta nõnda seisab, nõtkejalgne, magnetsilmne, puhas, eelõitsenguline, kaks paksu patsi õlgadel, siis on võlutud rändur vallandanud siisuguse sõnavalangu värsis ja proo-

sas, palunud ja töötanud ja veennud, et ta ongi kaasa läinud — uudishimust ja ka julguseprooviks.

Stryki luksusraamatute ja kunstikogude templis on Esta silmad jooksnud üle kogu tolle klassikalise ilu, mis elab laeni tõusvais raamaturiideis. Ja nii nad on tuttavaks saanudki: liberaalitsev eraõpetlane (tarkusesammas!) ja aguli õienupuke (Anadyomene! Antidea!), harkisjalu maa peal seisev, loomulik, täiesti erinev degenerereeruvaist ja peenutsevaist saksa klaveriklimberdajaist, kelle seltsis on nii igav olla. Jah, nõnda sõlmitakse saksa tädide linnas see Aristotelese ja Phyllise, tarkuse ja kauniduse liit, ja kui jumalik plika, ikka sügavamini süüvides antiikse ilu kogudesse, avaldab soovi ladina keelt õppida (tast võivat ju saada lastearst, kuigi õieti ta tahtnud minna näitelavale), haarab vanapoiss kinni oma esimesest naisjüngrist. Loomulikult suhtub ta naistesse skeptiliselt nagu roomlane kunagi, aga — vaata imet! — plika orienteerub küllalt kiiresti antiikse keele ja meele üllas riigis, mis pidavat õieti sobima küll ainult meeste teravale mõistusele. Aga selliseid vihjeid Esta ei salli, nende peale on ta õpetajale teatanud, et ta ei taha üldse naine ollagi, et ta tunneb end tegelikult poisina, ta tahtvat teha kõike, kõike, kõike, mida mehed teevad, ja saatvat kuradile naise pärisosaks määratud kolm K-d (*Kirche, Küche, Kinder*).

Doktorihärra naeratab hiljem alati, kui meenutab plika tormitsevat juttu ja saledat figuuri: lausa tantsiv menaad! Kuidas selline küll põhjamaale on sattunud? Nõnda on see eraviisiline seminar ladina keele ja antiikmütoloogia tähe all kestnud, libisemata kuramaaži banaalsesse kõrvaltänavasse. Ons tõesti naine mehega võrdne filoloogia alal või kinnitab erand ainult reeglit mehevaimu loomulikust üleolekust? Kuid olgu kuidas on, aga Antidea (see jäigi siin tema hüüdnimeks) külaskäigud eraku juurde jätkuvad ja Stryk ei tea, mis teda rohkem rõõmustab, kevadetuulena ta kabinetis tantsinud plika või õilsa teadusala menu pragmatistliku maarahva maal.

Nii kumab mälestus õpilast ootava paruni teadvuses... Aga mis mõtleb Esta sellest asjast? Autor ei suuda lugeda noore naise mõtteid eelõitsengu ajal, kus naiivsus seguneb unistuste kasvavate õitega. Esta kiirelt lippavate jalgade all tantsivad Riia tänava kivid, kui ta poolvargsi ruttab antiikleja ermitaazi. Kord nädalas leiab kultuuritahteline plika siit ülikauni teise maailma, mis on nii kauge korista-

pärismaalasi puht saksa landesuniversiteediga eemale peletada, sest sakslased on siin paraku vähemusrahvas.»

«Ekstsellents toetub maa seaduslikule esindusele — rüütelkonnale, ja rüütelkond ei pea vajalikuks neid matse valitsemise juurde lasta. Pealegi otsustasid juba aprillis kõigi seisuste esindajad Riia Maanõukogus ühineda Balti hertsogiriigi asutamise truualamliku palvega, sellest piisab.»

«Sellest ei piisa, härra major. Pärismaalastel on omad juhid, kes tahaksid ise valitsemisel kaasa lüüa, neil on oma kirjandus ja kultuur.»

«Nonoh, härra parun! See läheb liiale. Teie olete liberaal, *ein roter Baron*, ha-ha-haa.»

«Ei, härra major, meil on linnas suur maja. Kuid mul on ka hea läbisaamine mõningate eestlastega. Kord kingiti mulle koguni «Noor-Eesti» poolt väljaantud luuletuskogu. Kellegi Johan Liivi oma. Väga ilusad vinjetid ja heal paberil.»

«See kõik on vististi sakslastelt laenatud. Mis luulet saab olla rahval, kelle keelgi on nii arenemata. «Armee-Zeitung» kirjutab, et eestlastel pole isegi sellist mõistet nagu «Tugend».»

«Noh, milleks neile seda! Ega nad roomlased ole. Aga neil siiski on sõna «voorus», mis ütleb umbes sama. Tõsi küll, roomlastel hõlmas mõiste «virtus» koguni nelja kardinaalomadust: *prudentia* (tarkus), *fortitudo* (tugevus), *justitia* (õiglus) ja *temperantia* (enesevalitsus). Eestlastel on aga «voorus», mis vastab meie suure filosoofi Kanti definitsioonile: lugupidamine pealepandud kohustuse vastu. Väga sõnakuulelik rahvas. Ja millised vöökirjad, kui te teaksitel!»

«Olgu! Kuid ega sellepärast või neile veel autonoomiat anda. See maa on võidetud saksa rüütlite verega...»

«Just sellepärast, et säilitada Baltikum Saksamaale, oleks targem jagada võimu rahulikkude meestega eestlaste hulgast, muidu võivad nad oma eripoliitikat ajama hakata. Õelge ekstsellentsile: *caveant consules, ne quid res publica detrimenti capiat!*»

«Nõelapisted! Need eestlased, liivlased ja kurelased kuuluvad alamasse rassi ja nende advokaatidega saab ekstsellents kindlasti hakkama.»

Alfons Léman tõstab malendi, et kuulutada Stryki kuningale «šahh!», kui laua juurde astub teine staabiohvitser.

Tervituseks harjumuspäraselt kannad kokku löönud, sosistab ta erutatud häälega: «Alfons, tead mis? Halvad uudised! Berliinis eneses ei pea sotsid ennast enam kombekohaselt üleval. Sosistatakse juba, et Ludendorff kavatseb kapituleeruda. Meil kõigil on käsk ilmuda jalamaid staapi uusi korraldusi saama.»

Pärast ohvitseride lahkumist tõuseb Friedrich von Stryk ja astub lahkelt naeratades teise laua juurde, kus joovad kohvi kaks eesti soost vandeadvokaadi-abi.

«Tere-tere, mu härrad. Noh, mis on uudist?»

«Jälle uued rekvireerimised. Vili ja loomad voolavad aina vaterlandi. Rahvast ähvardab lausa nälg.»

«Jah, seda mina ei saa küll heaks kiita. Rüütelkonnas istuvad ilma abideta hüpiknukud. Aga mis teha: *jus praedae* — sõjasaagi-õigus. See oli juba vanadel roomlastel nõnda. Kui oleks minu teha, härrased, siis jääks kõik siia, teile ja meile...»

Stryk on hea ajaloolane, ta tunneb hästi patriitside ja plebeide võitlust vanas Roomas, kuid oskab ka paralleele tõmmata. Talle on selge, et nüüd on päevad ajaraamatus hakanud keerlema ruttu-ruttu, otsekui lehitseks seda raamatut sootuks teine käsi kui seni. Kui need vanad lollid seal rüütelkonnas, kes ei taha midagi unustada ega midagi juurde õppida, nõnda edasi kamandavad, siis võib üksnes inglise okupatsioon päästa meie mõisad... Juba ammu on Stryk üle parda heitnud Balti aadelkonna liiga kivinenud rüütlitraditsioonid ja nüüd otsustab ta julgelt otsida kontakti eesti rahva eliidiga, kui nende matside kohta nõnda võib öelda.

Poliitika on poliitika. Seal ei saa vahendeid valida, õpetab Niccolò Machiavelli, kes oli samuti roomlane, mõtleb doktor von Stryk.

Aga lihtrahval on teisi muresid. Mõnedel on heameel, et otsene sõjaohk ei ähvarda praegu nende kodulinna ja et suveõhk jälle paitab ristiinimeste palgeid, nagu see peaks alati olema. Maailm avaldub siin sääseperspektiivis. Kuid kõik on nii väsinud sõjast; rahvale on vastumeelt ka uus olukord, mis pole otse sõda ega ka päris rahu. Ah, keda küll huvitavad kaugete valitsejate keerukad ja võõrad tülid, sakste ja prantsuste lahingud. Las nad tõmbavad, ega meilt lihtinimestelt nõu ole küsitud! Usna apaatselt jälgivad nad Suurel turul «Maaliidu» ajalehetoiemise

vitriini, otsides väljapandud kaardil Saksa Sõjaväe Ülemjuhatus operatiivteates nimetatud punkte, kuid laskmata üle aju läve operatiivteate kavalaid faktide tõlgenduslauseid. Suurem osa vahtijaid lööb käega ja eemaldub enne, kui sõnum on lõpuni loetud: mine võta kinni, mis nad jauravad! Päevast päeva viskavad kiirpressid tuhandeid ja tuhandeid täistrukitud paberilehti päevavalgele, külva-tes ajudesse vildakat informatsiooni ja võõraid arvamusi. See on raisatud paber, sest teated põrkavad rahva õigustatud umbusalduse vastu. Töönimene murrab pead, kust perele homseks toitu hankida. Kas ka hakata hangeldama ja kotimehena ringi sõita nagu juba nii paljud linna- ja maainimesedki? Sedasama hakkavad mõtlema ka antvargid, keda pärast vahepealu on rõhumas tööpuudus. Ainult pürjelid on lojaalselt vait ja mõned neist isegi hoiavad sakslaste poole.

Neil pole vaja linnaservas asuva «Cereze» leivavabriku juurde sappa minna. Sinna lähevad juba päikeseloojangul töölisnaised ja -lapsed, kaasas jalapingid ja suurrätikuisse mähitud imikud, et varahommikul saada kaenlasse iga nina kohta üks nätske leivapäts. Kellel õnnestub napile tšekijahule lisaks hankida «komiteejahu», see küpsetab ise karaskit. Kellel on säilinud hõberaha, sellele müüb lihunik ka mõne lihatüki. Sabades kakeldakse läti sõja-põgenikega, kirutakse hangeldajaid. Viha ja lootusetus vallutab ikka enam inimeste meeli...

TUTARLAPS ESTA KAHEST ASPEKTIST

Tulise luuleprohveti ustav õpilane Esta seisab ema voodi ääres vaevatuna omaenda tunnetest. Ta ei tea midagi läännerindest ja isegi Riku kisa ei tungi ta teadvuseni. Parajasti on ta õpetuse kohaselt jälle kord voodivaiba üles tõstnud ja vajutab tasa põidlagi vormituks pundunud reielihha. Ihule jääb sinkjas lohk. Imestusega jälgib plika seda ihu, mis meenutab veest turdunud soopinda, kuhu iga surve jätab mudase jälje.

Ja äkki see juhtub — haige avab silmad ja küsib, üpris selge häälega, mida siin enam ammugi pole kuulnud:

«Tahad katsuda, kas ma olen juba surnud?»

Nõnda tabatu laseb vaibal käest kukkuda. Haige naise

keha lamab poolalasti päikesevalguses, kollane, kõhetu, ümarad õudustäratavad silmad sügavale auku vajunud. Lõpmatult aeglaselt, kuid visalt taandub pärgamendikarva liha range suu äärtelt, paljastades pikad kollased hambad, mis on otsekui elava surma enese hammastik. Suri ja naeratab! Naine, kelles keegi ei oletanud enam pilku ega häält, kelle südamelöök ja hingus pidi tähistama kustuva elamisprotsessi üksnes mehaanilist mittelõpulejõudmist... see naine tegelikult elab veel, ja on endiselt Olga Müller. Vaikelt puurib ta pilgu tütre näkku. Tüdruku ajus tormab kartlikult ringi mõtete mure: nii tark pole ema kunagi olnud nagu sel hetkel. Näib, nagu oleks ta pilgus kõigi maailma mõistatuste lahendus. Kindlasti teab ta sel hetkel kõik, mis olen teinud halba ja keelatud viimastel kuudel, mõtleb Esta. Ning surija silmade külge aheldatud plikale meenuvad hirmsad pildid minevikust, kus ta võeti mate-maatikas nõrga edasijõudmise pärast koolist ära. Kõrvus kohiseb ema ajjulõikav hää: «See oleneb üksi minust, kas sa täna nutad või naerad!»

Ah, kui vähe mu lapseiga sarnanes tolle kuldse ajaga, millest jutustasid Lev Tolstoi või Aksakovi klassis loetud tekstid, mõtleb plika ja tõstab väriseva sõrme huultele, nagu kardaks ta, et ema kuuleb ta mõtteid.

Ja läbi nende mõtete tungib teadmine: täna ehk vaatab mu ema mulle viimast korda otsa, viimast korda igaviku ees.

Taas murrab läbi uus mõtetepuhang: mu ema... mis tähendab ema?... Uskusin maast-madalast, et ema on kõige kallim vara maailmas, nagu kõnelesid raamatud ja õpetajad. Kuid minu ema vajutas ainult valude ja hirmude kandami mu ellu, ta sundis sageli mu keha ja sandistas mu hinge. Olin alati nagu vangis, kuni mind salaja vabastas mu tõeline ema, Poeesia, andes mulle priiuse ja tiivad. Olen raamatute kasvandik ja nende kuulekas tütar. Las ema praegu taipab, esimest korda elus taipab, et ta on ammu kaotanud oma armastatud lapse — sest omamoodi ta ju armastas mind.

Pilve tagant libiseb päike, lahkelt kallates valgust ja soojust kahele vaikides teineteist vaatavale inimesele. Kuid peagi lükkab Riku kisa selle päikesehelduse selili, Esta peaks jooksuma teise tuppa, aga ta ei saa paigast. Ema on

hakanud kõnelema, vormides sõnu aeglaselt, kuid selgelt, nagu õpetaja, kes hääldab võõrkeelt.

«Ütle mulle tõtt, mu tütar. Kas pean surema?»

«Ei, ei!» sosistab Esta energiliselt pead raputades. Suri ja näeb, kuuleb, usub seda ja jätkab vandeseltslikult: «Ma ei tohi nimelt praegu surra... Tõusen voodist. Anna mu sukad. Aita mind! Sukad. Anna'nd ometi...»

Esta jookseb kapi juurde, tal lööb silme ees mustaks. Ta värisevas ülestõstetud käes kõlguvad mustad puuvillased sukad.

Valuliselt tõmbub kollane kooljanägu krimpsu. Välguna sähvab suurtest silmadest raevunud pilk ja otse üleloomuliku pingega kostab hammaste tagant: «Oh sa tõlplane! Teised sukad, mitte mustad! Kus on teised?» Olga on alati olnud äkiline kui torm.

Kuid see vihahoog möödub.

«Too mulle peegel!» — hää on taas rahulik. Ent haige ei seleta enam oma pilti peeglis. Tühjalt peatuvad pilgud selle ees. Ta jätkab:

«Ma olen vist kõhnemaks jäänud. Anna mulle kapist uus suvekostüüm. Tahan selga proovida.»

Esta jalgealune lööb kõikuma. Loitvas hirmus paistab talle, nagu nõuaks ema: «Vii mind söögituppa, ma tahan vaadata uut klaverit. Uut klaverit, mis teretab puusärki!»

Kuid ema ei lausu midagi taolist. Pärgamendised silmalaud kukuvad iseenesest kinni ja sõrmi rusikasse pigistades sosistab Olga:

«Oh, Jessuke!»

Esta seisab nagu tardunud. Alles pikapeale taipab ta, et see polnud veel surm. Nõrgalt liigutab hingamine rinna- korvi. Äkiline rögin ronib vilistades ja sisistades läbi pehkinud keha. Lõpuks lamab ema jälle liikumatuna ja rannena, lõug rinnal ja kohtuniku ilme näol.

Riku nuuksub. Tema on selles surmas süüdi. Veel rasedana kinnitas Olga iga päev, et see laps olevat ainult õnnetu juhuse ja saavat tema kirstunaelaks. Ta ei tahtnud Rikut, selle eest loovutas Riku oma koha surmale. Nüüd kostavad ukse taga tuttavad, tüütavad saimmud: Müller pressib näpitsprillistatud näo uksest sisse; ta suunurgad vahutavad: «Sina laisk lojus! Logard! Laps karjub juba pool tundi. Kas ma's pean igal pool isel...» Kõik närvid rappuvad tal vihast, sõnad kaovad suust. «Vist oled hull... hull!» karjub ta hingeldades. Ja ise ehmudes oma

raevu suurusest, mis tal hinge matab, tõmbab ta pea õlgade vahele ja kulunud susside raskel lohinal põgeneb taas oma tuppa.

Päike paistab alati, aga Maa keerab iga päev ühe poole enesest pimedusse.

Taevatähed paistavad kaugeina ja jahedaina... Lähemal on tähed raamatuis, mille sisu Esta hingab oma reipasse teadvusse. Tal on kõrged sihid, mille sära võiks võistelda taevatähtedega. Raamatute õitsev aed on neelanud Esta varakult ja üleni. Maast-madalast kasvanud püüdliku pürjeli kolmkeelses kodus, on ta nende «kolme kohaliku keele» abil mõtteis läbi reisinud kogu maailma. Aga siin valitsev materiaalse ülespoole rühkimise primitiivsus on talle vastumeelne. Ei alati rehkendav Müller ega võimsalt küünarnukke liigutav ema suuda võita selle tundliku hinge usaldust, — ta saab teada, et ei ole soovitatav ennast kellelegi usaldada ja et sulle ei andestata kunagi, kui kõneled teistele tõtt. Lapseeas on tal sõprus Leida Simpsoniga, temast kaks aastat vanema kooliõega, aga kui see neiuks sirgub ja igale noormehele järele vahitima hakkab, võõrdub Esta klassiõest. Tüdruk tundub talle kergatsina, ta kingib Leidale oma värvipliiatsite kollektsiooni ja huulepulga ning otsustab, et elus on olemas Leidast toredam sõber — raamat. «Kõige eest, mis on minus head, võlgnen tänu raamatule», seda on juba Gorki märganud...

Kui Esta laenuraamatukogust koju tulles tänaval kärsitult alustab uue raamatu lugemist, vaatab talle nii mõnigi järele ja mõtleb endamisi: ilus plika! Estal on õrn kehahitus, peened näojooned ja naiselikult vilgas kõnnak, kuid pea istub tal peene kahvatu kaela otsas mehiselt ja tõsiselt, suu on trotslikult suletud. Tabamatut värvi silmades vaheldub sageli lapseeas süütu sina mingi tumedama, vist pruuni või roheline varjundiga, milles sillerdavad otsekui raamatust pagenud muinasjutud. Tast jääb mulje, nagu oleks loodus kavatsenud luua midagi uut ja selleks mitmelt poolt kokku kandnud päris häid sugemeid, kuid äkki väsides jätnud kavatsuse pooleli ja lasknud plikal lipata ellu niisama, otsustamata ta kuuluvust ühte või teise inimtüüpi. Estri teadvus, mida avardab ainult lugemine, on ühtaegu eluvõõras ja vaimulähedane, täis mõtlemiskirge ja unistusi.

Ka kool ei suuda neius kasvatada suundumust kombeka ontlikkuseideaali poole, milles peituks lootus rikkale partiile. Vanast Tartu ülikoolist sadestub linna koolidesse tavaliste koolmeistrite sekka mõnigi äpardunud tormilind, kes hoiab oma õpilasteski unistuste toonust ülal; vanemate klasside õpilased puutuvad kokku ka mitmest rahvusest tudengitega. Esta aju on imenud enesesse kõiki neid Tuulemaa ristmõjutusi ja vanemate keskkonnaga opositsioonis olles on ta suundunud vaimuelus avanevate kõrguste poole. Ta usub ideaale. Ärgem analüüsigem nende sisu, vaid uskugem koos Estaga, et ta on tõusmas tähtede poole. *Per aspera ad astra*. Üheksateistkümneaastase teadvuses põleb unistuste leek, mida ta hoiab hellalt agulirealiteedi külmade tuulte eest. Nagu põhjatusse kotti voolab ta teadvusse laialivalguva ajavaimu kogu udu ja saast: üliinimene ja tahtekasvatus, Oscar Wilde ja Igor Severjanin, joogide õpetused ja Weininger, psühhoanalüüs ja rahvuslus — kõik see vallutab janust südant rahutute meelte noorustormides, tõstes ta kuutõbise kindlusega käima säravate ideede harjadel.

Praegugi vaatab Esta õndsas naeratusega taevatähtede poole. Siis võtab päeviku, millele ta kui ainsale sõbrale igal õhtul usaldab oma salajasi mõtteid, ja kirjutab sinna suurte energiliste suletõmmetega: «Ma tahan olla tark nagu Puškin, kirelik nagu Lermontov, tarmukas ja virk kui Martin Eden!»

Aga siis siirduvad mõtted Pärjale, sõbrannale, kõige toredamale tüdrukule ENKS-i Tütarlastegümnaasiumist. See on ainulaadne tüdruk! Temagi armastab lugeda Jack Londonit, jumaldab Nietzsche ja tunneb peast Severjanini luuletusi. Ehtne päikese tütar! Muidugi, ta ei mõista tõelise mehe, roomlase ideaale, ta ei teagi, mis tähendab üllas sõna «vir». Kuid ta oskab tantsida, mida Esta ei ole jõudnud veel õppida. Ta loeb nagu Estagi õhinal kõike-kõike, mida kätte saab; ja mis talle kirjanduses meeldib, selle ta «võtab endale». See hakkab temas elama. Ta ütleb iseenese kohta: «Teen kõike, mida tahan, ei tee kunagi, mida ei taha! Mingu kõik kas või kuradile!»

Aga kas nii saab ontlikuks naiseks, nagu nõuavad vaimad? Esta mõtted siirduvad enda rohketele pattudele. Miks ta ei armasta korda, sukanõelumist, toakoristamist, kõõgi vuntsimist, enesemukkimist? Miks ta ei õpi peeni

kombeid austama? Ema ju õpetas maast-madalast: «Mis komme see on meestele näkku vaadata! Korralik tütarlaps peab silmad maha lööma, muidu võidakse talt ei tea mida arvata. Viks tüdruk ei ahmi raamatuid, vaid peab hoolikalt maja.» Aga Estale tundub raisatuna iga tund, kus ta sukki nõelub, kartuleid koorib, tolmu pühib. Minu elu, mõtleb ta, on vaimuväärtuste jaht. Ma ei tohi sõltuda illusatest kleitidest, meestest, tädidest. Ja otsustanud enesele naistepatud andeks anda, kastab Esta sule tindipotti ja lisab ruttavas kirjas:

ma ei otsi raha! ma ei otsi meest!
otsin tõe!

Ta avab akna, et tuba ööseks tuulutada — on vaja karastuda! Väljas on pilkane öö. Päeval tolmusse maetud muld otsekui hingaks. Tähed värisevad hõbedases sinas. On nii pidulik ja vaikne. Ainult avatud aken naksab tasakesi hingedel.

Esta ei taha magada. Ta vahib avasilmi öösse, ärkvelolek kosutab vaimu rohkem kui uni, Esta on täna enesega üksi, puhtas ja säravas üksinduses. Momendil ei sega teda mitte midagi. Kui imik aeg-ajalt nutma puhkeb, siis tuleb hälli kiigutada seni, kuni laps jälle vait jääb. Haige ema hüüdis Estat sageli, kui valud veel kehas möllasid. Sel ööl käib Esta ainult paaril korral vaatamas, kas meelemärkuseta ema ikka veel hingab. Aga ema — kas ta tunnebki lapse lähedust, kes on talt nii haaramatult kaugel? Ta hoiab oma sisepiltide aina enam rebenevas koestikus kramplikult kinni jonnakast otsusest mitte veel surra.

Härra Müller istub laua ääres lambivalgusel, kirjutades liimiselt venivas stiilis pikka kirja. See peab teatama ta abikaasa surmast ja ühtlasi avama silmad kõigil lähematel sugulastel ja sõpradel, kes nende abielutüüsi seni hoidnud Olga ja tema tütre poole ja võiksid pärast Olga surma hakata tüdruku eestkostjateks avaliku arvamuse ees. Seda ei tohi juhtuda, siin on vaja selgitustööd! Pilgutades öisest ülevalolekust punetavaid silmi, lehitseb härra Müller oma materjali: kartoteegi sedelikestel on hoolega registreeritud

kõik tüdruku kuritööd. Piinliku täpsusega on ta valmistanud ära kirju hullumeelseist armastuskirjadest, mille visandid Esta oli peitnud voodi all seisvasse kasti; ta tsiteerib ka mõningaid kohti Esta päevikust, mis vastuvaidlematult tõestavad, et tüdruku üldise raiskumineku kõrval ei tohiks silmist lasta ka väimuhaigusele (suurusehullustusele) viitavaid tundemärke. Eriti kahtlane on Esta meeldumus tollesse poolsemiiti Puškinisse, kuigi majas leiduvad Goethe kogutud teosed.

«... arvatavasti on ta andunud ka käsikiimlusele ja muudele pahedele. Samal ajal kui mu vaene abikaasa kõrvaltoas surmaga võitles, pidas ta tütar koos omasuguste uulitsapoistega mingisugust peoõhtut, kuhu koogid olid kahtlemata ostetud minult näpatud rahaga...» Neli kvartformaadis lehekülge puhtalt ümber kirjutada kümnes eksemplaris, millest üks jääb enda arhiivi — sellest ehk piisab.

Kui Müller järgmisel päeval läheb oma kirja ümber tippima, astubki surm majja.

Ainult Esta näeb, kuidas inimkujuline kuivetanud kollane keha paar korda kõverasse tõmbub, kuidas vahajad sõrmed krampuvad rusikasse, kuidas suu avaneb ja silmad muutuvad suuremaks ja suuremaks, kuna kõrist pääseb valla mingi ennekuulmatu korin ja sisin.

Ta taipab, et see on lõpp, ja põgeneb kabuhirmus õudsest toast.

Kui ta tagasi tuleb, on ema keha juba lõtvunud. Esta seisab laiba ees liikumatuna, uimasena, ikka uuesti hinge kinni pidades. Peaks vist palvetama, mõtleb ta mehaaniliselt, kuid äkki tunneb, et ta ei saa seda enam teha.

Täna on laupäev. Passija helistab ja Esta laseb ta sisse. Passija vallandab surnu voodi juures elava jutulõnga, mida kerib härra Mülleri tulekuni. Jutt on passija tuttava sugulasest, kes nii ja naa suri samuti vähi kätte. Esta piilub pelglikult surnu poole. «Nüüd on ta lunastatud, nüüd on tal kerge ja teie teadsite seda juba ammu...» leierdab passija neljandat korda keset oma lõpmatut heietust. Selle lause juures tuleb Müllerile ootamatult peale kui vägivaldne nuukse, mis kostab umbse haukumisena. Rutakalt tõmbab ta näpitsprillid ninalt, paljastades kahe pisara

jäljed; ta puhastab prille ninarätikuga, kuna pisarad aina tugevamini voolavad.

«Jah, teil on õigus, nüüd on ta lunastatud!» vastab ta passijale ja selles vastuses väriseb tänu. Ta noogutab veel paar korda pead. Oieti ei kõlbaks küll alamate inimestega familiaarselt kõnelda! Ja juba viimases peanoogutuses noogutab see põhimõtte kaasa. Passija peatub, ja seda hetke kasutab Müller toast lahkumiseks. Ei sobi põhjamaalasel oma tundeid avalikult näidata. See ei ole peen.

Mülleri sammud muutuvad pidulikumaks, nagu oleks tal üldsusele midagi tähtsat teatada. Surnupesija aadressi oli ta muretsenud juba mõni nädal enne kurba sündmust.

Niisiis, nüüd Olga on... Nüüd Olgat ei ole enam, kuid veel närib Mülleri südant nende viimane tüli ja teotus.

See oli alles möödunud kevadel. Müller oli öösel kuulnud kahtlasi häáli ja äratanud Esta. «Võta latern ja vaata, kas keegi pole keldrisse pugenud.» Esta oli läinud uksi kontrollima. «Miks sa siis ise ei lähe?» — «Rumal eit, pimedas võib ju too vennas mulle kirvega pähe valada,» oli ta vastanud, mille peale naine naerma puhkes, nii et kõht kõveras: «Sa argpüks, aga kas too vennas peaks siis me vaesele lapsele kirvega...? Sina, jupp, olen seda alati teadnud, et oled arengus mahajäänud äbarik.»

Iialgi, iialgi enam ei ütle talle keegi «äbarik» või «argpüks»!

Aga nüüd on tarvis mõelda matustele. Kõik peab minema korra kohaselt. «Ordnung muss sein,» tavatseb öelda parun Stackelberg, kes kuulub ka Mülleri asutuse külastajate hulka. Jah, ornung peab olema! Pastor tellida! Kuulutus «Postimehesse»! Müller astub pidulikult, nagu küpsustunnistuse kättesaamisel: korralikult pressitud pükstes lugupeetud kodanik, kes täna kaotas oma seadusliku abikaasa.

Surnupesija-eit on päris kohkunud, kui ta surnukeha silmitseb. «Tu om alles kenä lugu! Kas te siss toda es tiiä, et koolnul õless pidänü rublalise silmi pääle panema ja joba lämmist pääst suu kinni pitsitemä? Nüüd om suumulk nii peräni, et kiilgi nättä. No otske käterätt ja kats hõberuublit. Ets ma kae!»

Ta vajutab oma määndunud põidlad ikka uuesti surnu silmalaugudele ja tõmbab ümber lõua seotud käteräti aina kõvemini sõlme. Aga ikka veel ei sulgu suu küllaldaselt.

Eit vihasta. «Noh, tütrik, liiguta enda kässä ka tsipakene, mul es ole aiga üte koolnu man õdanguni passi!»

... Vesi plartsus, pritsmed lendavad. «Nüüd otske kammi! Noo juusse om nii pahmakun, et toda inemist ei ole vist ammu aigu aritu!» Eit kisub ja sakutab surnu pead ja kammi jäävad paksud juuksesalgud. Ah jah — mõtleb Esta —, ta ei tunne ju enam midagi, võib pealegi sakutada. Surnud. Tundetu... Imelik, kuidas inimesest sai ese, ime-lik, kuis eit käsitab asjana inimesi, niipea kui kehasoojus neist kaob...

Nüüd («oidke õlgust kinnil») haarab ta laiba ühest vastu keha krampunud jalast ja tõmbab selle sirgeks. Siis — rops, rops! — teise ka. Lõpuks põlvitab ta koguni kogu kehakaaluga surnu jalgade otsa, surub Olga Mülleri üla-keha jõuga tagasi ja sikutab taas rops ja rops laiba käsi-varsi. «Küll teeme ta rusikaist veel kämblad,» töötab surnupesija võidurõõmsalt. Lõpuks lamab laip nagu tina-soldat, käed piki külgi, elusuuruses nukk, mille surnu-pesija keerab kogenud võttega kõhuli, sest selg tahab ju samuti pesta. Reipalt matsub matsalka. «Soo-soo, nüüd andke puhas amel! Kus on puusärk?» Ja koltunud nukk tõstetakse kätel teise tuppa. «Kui hirmus,» mõtleb Esta, «kas ta ei tea, et see on mu ema? Kas ta ei võiks viisaka-malt...» Ikka uuesti puurib Esta pilgu ema tummunud palgesse, püüdes mõista, mis see tähendab: surm. Surm, see võhivõõras, oli möödunud nii luulähedalt Esta elust ja tütarlaps hakkab mõtlema — selle asemel et pisaraid valada, nagu sellisel puhul kord ja kohus. Ah siis nü-sugune ongi surm — see kõikide inimeste pärisosa, elu suurim ja salapäraseim realiteet?

Igatahes kuulub surm nende nähtuste hulka, millest peab rääkima teisiti, kui nad tõeliselt on. Asja alles hinganud, nutnud või naernud inimene saab äkki tülikaks, halvasti lehkavaks asjaks, kaugeks ja tarbetuks. See asi tuleb kii-resti panna puusärki ja elavate seast kähku ära koristada mulla alla. Ja kõik, mis tast räägib, tuleb samuti panna otsekui puusärki, millele väljastpoolt võõbaks peal kom-bekate sõnade kassikuld. Kuni puusärki läbi linna-veetakse, võtavad kõik vastutulijad kübara peast, et avaldada talle austust (kas selle eest, et ta suri või?). Haua ääres peatu-des pöördutakse lahkunu poole kõnedega, kuigi too enam ei kuule ega saa vastata, ja soovitakse talle «puhka rahus!», kuigi kõik teavad, et laip on maetud ussidele söö-

daks. Kõik kõnelevad «kallist kadunust» hoopis leebemalt, kui räägiti ta eluajal. Lehes kuulutatakse mustas raamis, et «uinus vaikselt igavesele unele meie kallis naine ja emake». Seda ei tohi meenutada, kuidas surija piinles, higistas ja oma ümbruse ära tüütas, nii et ta surma lausa oodati. Jah, surmast tuleb rääkida ainult valelike sõna-dega nagu jumalast ja keisristki. Surmast kõneldes pea-vad autorid isegi romaanides oma sule silmad kinni siduma. Nad räägivad läbi lillede midagi küünla või laterna kustumisest, kella seismajäämisest või lausuvad muid kombekohaseid sõnakõlke, aga inimese surmaheitlu-sest eelistavad vaikida. Vaat selline on surm! Temasse ei tohi puutuda.

Ohtupoolikul ütleb härra Müller Estale: «Tule natu-keseks saali!» Keset tuba seisab puusärk kõrgetel pukkidel nagu kord ja kohus. Päitsis põlevad kristall-lühtrites kaks pikka vahaküünalt. Surnukehale on antud pidulik ja kombe-line asend — käed ristis, luud-liikmed sirgestatud. Kuid mitte hardustunniks ei astu kaks inimest surnu juurde. Ei, surnu kirstu ümber rühub ja tõukleb läbematu elu, mille rüüsemist ei suuda hetkekski peatada ka surma külustus.

Härra Müller otsustab kohe näidata, et ta on mees. Kadunukese elades oli see raske, aga nüüd purjetab ta tahe takistamatult pärituult.

«Vaat, mida tahtsin sulle öelda. Su ema, kes ju nüüd jumalale tänu on lunastatud... ta oli, öelgem ausalt, laisa-võitu, ennast täis; piduriteta ja hüsteeriline. Kahjuks oled sa läinud temasse; ei, sa oled ohtlikum, sest oled temast targem. Sa vist mõistad, et ma ei või sind eluaeg priileival pidada, kuigi ma ei aja sind isaperest minema, kui töötad majapidamises, hoiad Rikut ja käitud edaspidi kõigiti korralikult. Muidu lähed sakste teenijaks. Küll sakslased sust ontliku inimese teevad! Kooliharidusest ära enam unista. Sinust ei saa niikuinii koolipreilit või midagi pee-nemat.»

Esta lööb silmad maha: alatus, alatus... Ta mõtleb oma unistusest saada näitlejaks, ja vastab väriseva häälega:

«Ma lähen ära tädi Marta juurde. Katsun elada ise-seisvalt...»

«Aga palun, palun, palun väga, mine kuhu tahad. Kas või üle piiri punaste juurde — minut saab kergem olema. Kuid seda ma sulle ütlen» — ja nüüd ta hääle tõuseb enne-olematuks tremoloks, «ühel ilusal päeval seisad sa rentslis

mu maja ees ja anud sisselaskmist! Kas sina tunned maailma? Mina tunnen seda! Ma tean ka sinu lollusi; olen lugenud su rumalaid päevikuid. Kas sa tõesti arvad, et ma ei tea su rumalaid illusioone? Sa oled ju hull, hull oled sa!»

Estri silmad kipuvad sügavas nõrdimuses peaaegu koo-
paist välja ja see nõrdimus on täiesti aus.

Ta tunneb end porri tallatuna. «Sa oled siis... nuh-
kinud?»

«Ju-ju, olen... kontrollinud,» matkib Müller ja ta ham-
bad sähvatavad võidurõõmsalt. «Kuid ma annan sulle
sada rubla toetuseks — tagasi pole vaja maksta. Muidugi,
väljas ära minult enam midagi looda. Sa võid ju pöörduda
oma sõprade poole, ehk nemad annavad sulle rohkem.»
Müller meenutab 4×10 masinakirjas lehte, mille kohuse-
truu kirjakandja on arvatavasti juba kohale toimetanud.

«Muide, ma pidasin oma kohuseks su sõpru sinu suhtes
natuke informeerida, oh, ainult üsna tsipake... Ma loo-
dan, et nende poolehoid ei kahane... Aga ma olin kohus-
tatud, ühiskonna huvides.»

«Nii,» mõtleb Esta, «vanamees pussitab selja tagant.»

«Küll ma kirjutan ka sinu kohta, milline rebane sa oled,»
vastab Esta trotslikult.

«Ah nii, ah sa raisk... raisk,» kisendab võõrasisa ja
annab plikale kõrvalopsu, teise veel. Nüüd ta võib seda
enesele lubada, Olga eluajal poleks ta iialgi julgenud lüüa
«tema» last.

Esta jookseb nuuksudes oma kambrisse ja keerab võtme
lukus ringi.

Kaks päeva hiljem toetub vastu uksepiita pastor Vurri
elurõõmus kere, poolsõõris ümbritsetud leinalistest. Müller
oleks võinud võtta ka saksa õpetaja, pastor Bittrocki. Olga
kuulus ju Jaani saksa kogudusse, sest ta oli õppinud Grassi
kõrgemas tütarlastekoolis. Kuid Müller on rahvuslane, ta
võib seda endale juba lubada, soliidne pürjel, kes täidab
oma kohustusi ja tellib «Postimeest». Ja õpetaja Vurr
matab väga soliidset. Elukutselises heatahtlikkuses hin-
dab ta kadunu rasket ja ranget eluteed, usaldades tema
lunastatud hinge Kõigekõrgema kätte. Pärast hädavaja-
likke lohutussõnu kaotuse raskusest murtud eluseltsilisele
talutab pastori baritonaalne vibraato — nagu hoolas
lapsetüdruk talle usaldatud lapse — käputäie kohmetuid

hääli lauluteele, mis väärikalt lõpetab ärasaatmise tsere-
moonia:

«Las ma läen, las ma läen
Sinna, kus ma Jeesust näen...»

Härra Müller liigutab huuli kaasa. Valjusti laulda ta ei
julge, aga hoopis vaikida peab ebasüüdsaks: inimesed
võiksid arvata, et ta ei usu jumalat. Ja nii leiab ta diplo-
maatilise lahenduse huulte kaasaliigutamises ja vaiksuses
üminas. Matuselisi on küllalt, peale sugulaste ja ameti-
vendade on kogunenud naabermajadest nood vanad nai-
sed, kes armastavad käia kõigil ligipääsetavail matustel,
nagu mõned mehed armastavad käia kõrtsis poliitikat aru-
tamas.

Härra Müller — peas hall kõvakübar, mis sobib ea ja
piduliku sündmusega — peab tagasihoidlikult korda, kui
kallis puusärk tõuseb maast ja leinaliste kätel pargade
saatel välja hõljub. Kahju kallist mööblitükist, sellist
võiks kasutada korduvalt, sähvab peast läbi.

Ka Esta tõukleb kohmetult leinaliste seas, kes sündsat
nägu tehes näivad peaaegu solvununa oma vaitolekus.
Ainult harjumuspäraselt matustel käivad naised nuuk-
suvad.

*

«Läbi,» sosistab Esta matustelt koju jõudes, kuna kõrval-
toas matusepidu peetakse. «Läbi!» Akki on ta elus harju-
matu tühjus ja üksindus. Talle meenuvad päevad, mil
ta veel tohtis laps olla: kui omaselt lõhnas siis ema pehme
põu! Juba ammu tuli selle põuega hüvasti jätta, sellest
tuttavast, soojast hõngusest välja astuda külma maailma.
Nutukrampidest tõuseb mõte viimaste kuude mälestuste
kibedasse ringi, kus ta oli kaotanud veel elava ema kurjale
tõvele. Jah, ise pead olema kõik — tugev, tark ja heal!
Nii oli ta ennast kindlustanud raamatute riigis ja raama-
tud olid asendanud talle ema, isa, jumalat ja soojust. Nüüd
on ta antud tuultele, noor roheline leht vanalt tumedalt
puult. Nüüd seisab ta üksi võõral planeedil, olles kodus
ainult unistustes ja luulest loetud mõtteis, millest on kokku
pannud midagi viirastusliku maailmavaate taolist.
Katuseks on uhke tunne, et oled ise oma elu peremees.

Esta on jäänud üksi maailma. Toetuda pole kellelegi.

Taevane isa, kes kuuldavasti oli nähtamatult juhtinud ta lapseiga, ei andnud enesest nüüd vähimatki märki, ja Esta ei tea enam, kas palvetada ta poole, nagu ema oli õpetanud, või mitte...

Võõrasisa oli ta hüljanud. Esta kisub sõrmed rusikasse, kuni küüned tungivad lihasse. Ta puurib pilgud tänava vaenulikku pimedusse. Pisarad tõusevad jälle silma, otsekui ämbriga ammutataks südame põhjast, kus näib olevat nende ammendamatu allikas. Nad voolavad üle sileda plikanäo, millel veel põlevad raevutseva Mülleri lopsud.

Kooliskäimisele ei saa enam mõeldagi: see on nende jaoks, kellel on võimalik maksta kallist kooliraha ja toetuda vanemate leivakotile. Aga temal ei ole ju enam vanemaid. Lepitus võõrasisaga on võimalik ainult koduse orjuse ja pideva alanduse kaudu. Ei, parem siis elada kas või kodutu hulgusena! Esta vaatab mornilt viit «keerenskit» ja paari «oberosti», millega ta peab alustama uut elu: neil ei ole ei allkirja, numbrit ega aastaarvu...

Tagasi mõeldes näeb Esta kaugel künkal kalmistut, kuhu on maetud ema surnukeha. Surnute linn vaatab ülevalt alla lohus askeldavale elavate linnale — ja nende vahel voolab Emajõgi.

ESTA TEELEMINEK

Ester, armas laps!

Juba teist kuud ootan Sinult elumärki ja aruannet käekäigu kohta. Kuna ma ei tea, kus Sa oled, siis kirjutan Su tädi pr. Prääksi aadressil, palun teata kohe kättesaamisest. Sa ju tead, kuidas mu süda Sinu pärast valutab, tead ka seda, et võid mind täiesti usaldada. Kuulsin Su kooliõdedelt, et oled kodust lahkunud. Imestasin küll, et astusid niisuguse sammu ilma minuga nõu pidamata.

Läksin kohe Su võõrasisa juurde, kes oli mulle ja veel mõnele kolleegile vahepeal saatnud terve kirjandi Sinu kohta — täis õelusi ja ilmset keelepeksu. Ta võttis mind vastu umbusklikult ja kinnitas, et ta ei teadvat, kus Sa elad. Alles kui ma teda avaliku arvamuse ja võimalike kohtulike sekeldustega ähvardasin, pidas ta paremaks vestlust jätkata. Mul õnnestus koguni saada temalt lubadus nõustuda tarbe korral minu määramisega Su hooldajaks, sest tema ei saavat Sind priideivale võtta. Andsingi juba asja vaeslastekohtusse, näis... Sellele uudisele võin lisandada veel ühe: mul õnnestus hankida Sulle stipendium kooli lõpetamiseks. Nüüd jääb ainult veel leida ulualune, kus saaksid elada kuni kooliõpetaja eksami sooritamiseni. Olen veendunud, et Su kooliõdede jõukamate vanemate juures leian Sulle sellise kodu. Kahjuks pole Eesti Vabariik veel jõudnud ühiselumajade ehitamiseni õppuritele.

Võib-olla ei vasta selline elukorraldus täiesti Sinu ootustele. Mäletan kõike, mida oled mulle rääkinud oma «missioonist», ja suhtun sellesse mõistmisega. Kuid usu mind, kes ma olen Sinust üle poole vanem — soovulm saada suureks näitlejaks on meie oludes mittereaalne. Juba väljaõpe nõuaks terve varanduse, sest meie noor omariiklus pole veel jõudnud teatrikoolini, kõnelemata töölevõtmisest ja näitleja garderoobist. Oma teatrivaimustust saaksid ehk

rahuldada kriitikuna. Selleks on vaja ainuüksi julget pealehakkamist ja tutvusi ajalehetoimetustes. Nõrku kohti leidub ju igas etenduses ja sõnaosavust on Sul küllalt. Toetame Sind omalt poolt, sest vilistlaskond on Su inimlikust ja kunstialasest käekäigust väga huvitatud. Meie ülesanne on Sulle tagasi anda usk meisse täiskasvanuusse, usk Eesti valmivasse intelligentsisse. Loodan Sind peatselt näha endises kooliperes, kuid märksa paremais tingimustes.

Südamlikult tervitades Ernestine Tamm.
P. S. Kust said mulle kastevärske lillekimbu?

Oo, mu armas õpetaja, mu hea kaitseingell!

Arvasin, et Mülleri pealekaebus on kustutanud Teie huvi minu vastu — sellepärast ei julgenud Teile kirjutadagi. Sest Te ei või ju teada, kuidas kõik tõeliselt oli. Kooselu selle Võõra mehega, mu stiifiga, ei olnud võimalik. Juba aastaid pidin iga privaatse hingetõmbe eest maksma pettuse ja vale hinnaga — teisiti lihtsalt ei saanud. Konkreetseist arusaamatustest annan Teile kord suuliselt aru. Müller kuulub nende vanemate hulka, kes näevad noortes ainult ohtlikke loomi — põhjendusega, et nemad on meist kauemini elanud. Nad ei teagi, et mõni meist on elumõtte üle rohkem järele mõelnud, kui nemad seda kogu oma elu jooksul on teha viitsinud. Mis minusse puutub, siis olen üle astunud nii mõnestki keelust, mis ammu ise ärakeelamist väärrib. Elu lainetus on mul mõnikord nii üle pea käinud, et ei jäänud mahtigi eristada head ja kurja. Olen joobunud kõigest suurest, mida ta veel tuua võib. Üksi Oktoobrirevolutsiooni tagajärgi ei oska ette näha. See on kõik nii võimas, et ei saagi kõike heaks ja kurjaks jagada, kõik on veel segamini, kuid selge see, et tegemist on ajaloolise hiigelpöördega, mille üle peab otsustama sajand. Aga ka härra Müller jääb mulle arusaamatuks. Kui ta mu pakid lahti kiskus, et järele vaadata, kas ma ei ole ehk midagi varastanud, leidis ta pool tosinat neid hirmsaid piluga püksikesi. Neist jäingi ilma, sest Müller ei uskunud, et ema oli need mulle kinkinud.

Mul õnnestus leida ulualune Aia tänaval ema sugulaste Prääkside juures, kes «Eedeni» restorani peavad. See on neil lausa kullaauk, aga tööd ja tegemist on siin nii palju,

et ma harva kinnogi pääsen. Nägin nüüd ka suurt näitlejat Vera Holodnajat. Sellise mänguga tuleksin minagi toime. Eriklass on aga Asta Nielsen, kelle iga liigutus on lausa avastus.

Ja nüüd pean ausalt vastama Te armsa kirja saatusküsimusele. Ma ei tahagi kooliõpetajaks saada! Tunnan küll, et Teie kirja igat rida dikteeris armastus mu vastu, aga ma ei taha oma tulevikku ehitada teiste toetusele, siis peaksin neile surmani tänulik olema. Ja kui peaks lõepoolest leiduma mu jaoks «kodu heade inimeste juures» — mina ei suudaks seda vastu võtta. Ma ei taha võlgneda tänu hariduse ja pesu ja korteri eest ei keisrile ega vabariigile, ei headele inimestele ega kodumaale.

Mul on võimatu mõelda, et kunst ei ole meie aja religioon ja et mina ei ole selle preestrinna. Muidugi pean arvestama ka seda, et ma ei jõua ehk käia oma teed lõpuni. Alati võib midagi vahele tulla — kas või laps. Ma ei kavatse last soetada, aga kui juhtub, peab valmis olema. Sest olen ju naine. Kuid vaimse arengu taevatähed on mulle siiski tähtsamad.

Elage hästi, mu hea õpetaja! Ma ei unusta Teid iialgi ja siiski pean taas «tänamatuks» osutama. Andestage palun oma sõnakuulmatule, kuid alati truule

Estale.

P. S. Lilled olid ühest eraaiast, kus ma ööl pärast emamatuseid viibisin. Ronisin üle aia ja traatide. Oli nii põnev videvik ja kuu paistis. Ainult hommiku poole oli väga külm. Ja et Te mind kogu mu kahöksakandilises kõlvatuses tundma õpiksite, pihin veel, et tõmbasin suitsu ja eelistasin vaba loodust Mülleri vooditele.

ESTA «EEDENIS»

Vana Testamendi esimese Moosese raamatu andmeil oli esimese inimpääri eluasemeks lõbuaed Eeden, kus kasvas ka hea ja kurja tundmise puu ja kust voolas läbi neli vee-rikast jõge. Vanas Tartus nimetati nõnda Aia tänaval otse Riigikohtu hoone vastas asuvat kahekorruselist hotell-restorani, mis kuulus kalevikaupmees Märt Jänesele. Jänes, kääbuskehaga ärigeenius, elas ise küll oma teises majas vastu «Ateena» kohvikut, kuid Aia tänava majas oli tal

sisse seatud omapärane lõbustuskeskus. Sildil seisis ainult kaks salapärast sõna: Eeden. Universarium, aga majaš leidus mõndagi, mis võis tasakaalustada maksuvõimeliste õnneotsijate hingeelu. Märt Suur, nagu teda hüüdsid ta lähemad abilised, ise säärast äri pidada ei saanud, kuid ta üüris maja enampakkujale välja.

Tartu kuulsas akadeemilises «Werneris» kohvikus serveeriti ainult ehtsat oakohvi, mida Viini päritoluga kohvikuomanik Werner isiklikult masinasse kallas: 26 tera portsjoni kohta. Vaheaegadel istus Werner maletamistoas. «Eedenis» voolas õllekraanist kannukaupa müüdav õlu, hea ja kurja äratundmist teenis teisel korrusel asuv separaattubade rida, mida soovijaile päeva- ja tunnitasu alusel välja üüriti ning kuhu kelner jookke ja suupisteid serveeris, tarbekorral ka sooje sööke *à la carte*.

«Eedenis» valitses ainulaadne õhkkond, täis Tartu vaimu. Loosungiks oli siin Inglisilt laenatud ladinakeelne lend sõna *Otium reficit vires*. — «Puhkus taastab jõu». Valitud seltskonnale pakuti siin sageli vahetatavat divertimenti. Külaliste kõrgendatud meeleolu eest hoolitsesid noored baaridaamid, kes teenindasid kundesid nii leti taga kõrgetel taburettidel kükitades kui ka suuremate laudkondadega ühinedes...

«Kas oled juba uut beebit «Eedenis» näinud?» küsis Hans ühel õhtupoolikul Endlilt. «Priima, ütlen sulle.»

«Ma ei käi bordellides,» lõi Endel käega.

«Kah põhimõte!» tunnistas Hans. «Aga tunnikaupa üürivate tubade korrus pole veel bordell, vaid ühiskonnale kasulik asutus. Ja «Eedenis» asub väga korralik restoran ning kõige tavalisem õllebaar, kuhu ainult spiisserid ei julge jalga tõsta.»

«Õllebaar on paljas dekoratsioon ja mis puutub restoranisse, siis esindavad seal korralikkust mingitud ettekandjad ning kaks majatütart, kes on alles nii noorukesed, et peaks häbi olema neist baaridaame koolitada.»

«Jah, veidra pooleterapere on Jänes endale valinud. Mees olevat olnud lihtne lamavoi. Aga ta naisest räägitakse, et tema soosijaks on Kalevi-Jänes ise. Tema finantseerib kogu seda uudset üritust, mis ennast seni veel ära ei tasu. Ja isegi riigikohtuniku naine Elmerice Parts käivat seal tantsurühma trennimas. Noh, ja nood tütreid on keelad loomakesed küll: igal külal omad koerad. Kas ema isegi teab, kellelt ta need sai. Oli ta ju nooruses ilus naine. Lamavoist

sai potipõllumeeste partei tuus, pole ime, et naine teda ainult mustatöölisena kasutab ja ise koos tütardega kogu lõbuaja õilmitsema paneb. Muidu ju ei tasuks Jänesel ta välismaa moodi eksperiment ära. Aga too uus tütarlaps on vaatamis- ja kuulamisväärt küll. Tead, ta paneb kaarte, annab käekirja põhjal inimese iseloomustuse, algatab laudkonnavõistlusi, räägib koguni Kristusest ja Pilatusest — võid pisarateni naerda — ja ennustab kogu inimkonna tulevikku.»

«Naine on inimene ainult värske lina peal ja ta filosoofia tuleb ikka altpoolt naba.»

«Ei, sa eksid, veame kihla, et sindki rabab ta temperament, ära ligi mine, tuli mis tuli. Ja mis ta vestlusesse puutub, siis on õhtu ohjad tema käes.»

Kui sõbrad «Eedeni» tumedast uksest sisse astuvad, satuvad nad kohe juba ülesköetud õhkkonda.

Keskmise suure laua otsas istub tütarlaps Tartu seltskonnas seni mittenähtud paažisoenguga — heleda pilguga äärav noor inimene. Ta on praegu ilmselt kogu ruumi tähelepanu keskpunkt, mõttevahetuse valimatu juht. Isegi seinaniššides istuvad kunded osalevad salajases saaliringhäälingus. Uustulnukad asuvad reipa *servus*-hüüdega lauda ja jäävad kuulama. Ester naeratab neile põgusalt nagu vanadele tuttavatele ja jätkab ilmselt haripunkti jõudvat vaidlust.

«Mis tähendab minevik? Andestada me ei tohi, muidu saavad meist kaassüüdlased inimkonna ees. Mina ei andesta midagi. Mõelge ise korralikult järele: emb-kumb, kas oli ülekohus või ei olnud ülekohut. Mõlemal juhul on unustamine võimatu, andestamine aga mõttetu. Võimalik on ju ainult kas ülekohus ära kannatada, sellega nõus olla või kätte maksta — see olekski see Lermontovi poeemides ülistatud püha kättemaks. Aga kättemaks on uus süü. Ebaõiglust kustutada ei saa, ta püsib igavesti. Terror kutsub välja terrori. Aremad reageerivad sellega, et peavad ülekohut mees. See tähendab sügavat vihkamist. Unustust ei ole.»

Laua teises otsas istuv «Vironia» paelaga korporant viskab käriseva häälega vahele:

«Siis peaksin mina ju vabalt vene keelt kõnelema, sest olen seda algkoolis õppinud. Aga ei kõnele», ja ta vaatab võidurõõmsalt ringi.

«Nali naljaks, armuline preili, aga kui keegi tehtud ülekohtu andestab, siis annab ta mõista, et loobub oma moraalsest õigusest kättemaksule. Sellega on antud uus olukord *contrat social*'i mõttes.»

Ester tõstab häält ja hüüatab:

«Milline absurdsus! Et ebaõiglus pluss ebaõiglus annab nulli.»

«Algebrast on preili ka midagi kuulnud,» sosistab Hans Endlile, kes istub tõsise ilmega.

Ester jätkab:

«Tulemus on väga selge: on sooritatud kaks ülekohtu, kumbki ei kao maailmast. Kui ülekohtu vihkaksid kõik, ei saaks seda ilma sündidagi. Kuni ülekohtu sallitakse, valitseb kõikide sõda kõikide vastu, mida Thomas Hobbes peabki inimkonna normaalseks seisundiks. Aga see oli ju XVII sajandil. Meie peaksime juba kaugemal olema.»

«Targutab nagu raamatus,» ütleb keegi. «Kust olete seda lugenud, preilike?» pärib teine teklikandja üleolevalt.

«Oo, paljudest raamatutest, mida olen uurinud nii innukalt, et nüüd kuulub see juba minule.» Estri sinisilmadel on hõbeda kuma, kui ta oponendile pilgu heidab. «Ja ka Hobbes pole minust asjata mööda läinud, lõikasin ta leivast endale vajaliku viilu.»

Endel Kivistikku vihastab Estri dialoog viroonusega.

«See on tühitargutamine!» uriseb ta ja otsustab filosoofeerija proovile panna.

«Kelner, tooge üks konjak — preili Estrile,» lisab ta rõhuga. Tütarlapse poole pöördudes küsib noormees põgusalt: «Ega te ära ei ütle?» Esta noogutab — palun!

Laudkonnas puhkeb nüüd üldine jutuvadin. Selgelt kostab kelneri hääl, kes hüüab toidutööstukisse: «Üks konjak. Preili Estrile.» Mürinal komberdab seadeldis alla keldrisse.

«Miks just konjak? Meelsamini jooksin tassi kohvi,» mõtleb Ester endamisi. Kelner toob konjaki lauale.

«Proosit,» hüüab Endel Estrile. Aga ta kaaslane segab vahele, enne kui Ester saab klaasi haarata.

«Pardon, kuidas see küll maitseb?» Ta tõstab Estrile määratud klaasi huultele, ja rüübanud väikese lonksu, hakkab laginal naerma, käega vastu põlvi laksatades.

«Nii kange kraad paneb korraga purju!» Ja ta ulatab klaasi Endlile. Maja baaridaamidele tellitav konjak koosneb kraaniveest, mis on tee-ekstrakti abil kollakaks värvi-

tud. Lokaali alatikkudele oli see avalik saladus, aga just sellepärast keegi ei protesteerinud, nagu ei protesteerita kombetalituste vastu. Tüdrukud ise jooksid ju meeleldi midagi toitvamat, aga nii saab perenaine arvele rohkem juurde kirjutada. Ja milline majandamine õitseks ilma juurdekirjutusteta.

Ester vaatab trotslikult ringi ja neelab kollase vedeliku ainsa sõõmuga alla. Tal on juba teatud vilumus teesklemistehnika alal, mis ju kõikjal valitseb. Nõutakse vee nimetamist konjakiks, palun väga, nii süütud valed kuuluvad päevakohustuste hulka. Nad ei too kellelegi kahju. Joodikute pügamise pealt maksab perenaine baaridaamidele ausalt lõivu, mille eest saab Otsuse karnist haruldast sinki osta. Kundede tellitud lauad on säärased, et neist kõhtu täis ei söö ja juua Ester ei taha. Baaridaamid peavad karsklased olema — muidu ei tule nad oma ülesandega toime.

Ester süütab sigareti. Ta on ilma üleminekuta siirdunud ideede maailmast siinsesse keerukasse keskkonda ja peab nüüd ise võimalikult kiiresti saama täisealiseks. Ta igatseb endasse imeda kõikide elukogemusi, katsuda kõikidega jõudu ja igal pool peale jääda.

Noorele naisele omane enesejumaldamine leiab toitu ajastu kirjandusest ja kunstist. Tee kõik, mis sa tahad! sosistab talle nooruse vaim. Ja siis tulgu kas või kurat, nagu armastab rääkida Pärja. Ainult mitte šablooni järgi elada! Kõök, kirik, lapsed — see on mineviku naiseideaal, seda pole minul vaja. Prostitutundest konventsioonide vastu on ta end isegi suitsetama sundinud. Demonstreeris kord ja teine ja kolmas, aga varsti märkas, et ta ei saagi enam suitsetamata olla, et käed juba kobavad tahtmatult sigareti järele. See paneb ta vahetevahel mõtlema. Veel rohkem paneb mõtlema ümbruse lodevus ja vaimulagedus. Kas nad siis ei näe kõike kõrget, kaunist, tarka ja vaimukat, mis on talletatud luules ja kunstis? Ja miks on just preili Rosalie, kes on nii nüri ja laisk, kes üldse ei loe midagi ega kirjuta, neist kõige paremini riides ja poiste poolt kõige otsitavam? Ei, siin on midagi valesti, maailmakorral on auk sees... Aga mina ei reeda vaimsust, mina jään truuks kõige kõrgemaile ideaalidele.

Ja Esta võtab demonstratiivselt vastu talle pakutava sigareti ja puhub suitsurõngad õhku nii, et üks läbibistab

teise. Ka see on kunst, ka see on väljakutse. Sest väikekodanlikus õhkkonnas oli sellal suitsetamisekski vaja julgust. «Naine ei suitseta!» Esta teab seda, aga tema suitsetab ja vahib väljakutsuvalt ringi: jah, olen julge, suurepärane ja eelarvamusteta. Imetlege mind kõik. Olen Venus, kes on seda rohkem?

Esta paneb vastu teda ümbritsevate viinaaurude lõdvestavale mõjule: ei, ei, ta ei alistu, vaid alistab maailma enesele ja oma ideedele.

Marta Präaks seisab õlleleti taga ja vaatab kahemõttelise naeratusega Esta poole. Olgu Jumal tütarlapsele armuline! Minusse see ei puutu. Mul on omad mured. Paks Mats, selline raibe, on heitnud silma värsketele lihale. Kuid Marta tahab seda takistada nii kaua kui võimalik, ta paneb sellele vastu blondi tuvikese laiade tiibadega, tarbe korral boamao pika kannatlikkusega. Nii oli ta otsustanud ja nii ta mõtiskleb, niiske naeratusega seistes õllekraani taga. Tabagu südamerabandus seda paksu kõõmikut, niipea kui ta on teinud testamendi «Eedeni» kasuks! Aga praegu ta elab veel. Prinkides voltides ripub tal kõht, kantud lühikestest paksudest kintsudest, pisikesed silmad upuvad limasessse vedelikku, rasked kortsud silmade all, kotid põskede asemel ja taas kotid — kolmekordne lõug — selline on mees, keda proua Präaks ei või silmaotsaski sallida, kuid kellega ta peab arvestama. Sült, aga mitte mees! Kui hoopis teistsugune on too korporant, kes käib iga päev kohvi joomas, Esta vist kurameerib teisega. Noh, siin läheb kõik nii, nagu ta minema peab.

Täna õhtul ta saadab Liisi magama: tüdrukud on valvekorras üksteise alla. Pärast lokaali sulgemist kutsub ta Esta veel korraks kööki. Seal tagatoas istuvad keelatud öötunnil kaks söönud nägudega meest, paksud nagu kuldketid nende kõhtudel. Nad võtavad kergel käel rahapataikaid püksitaskust, need uusrikkad spekulandid, kes nuumavad end teiste puudusest. Need paremais aastates härrad pole ühele neiuks ohtlikud, nad maksavad ka palja silmarõõmu eest ja on täis sentimentaalset aukartust, kui ilmsüütus esineb vallutamatu kindlusena. Esta peab ainult nende onklite lauda istuma ja sallima, kui teda vahel pisut põsele patsutatakse või kui paksud punetavad laulatussõrmustega märgitud sõrmed kahe klaasitõstmise vahel ta kätt hoiavad. Isegi põlvesilitamist pole karta.

Ainult magada saab liiga vähe. Hommiku poole ööd, kui

hotellitubades algab juba käimine ja sosistamine, vajub Esta nagu kott kitsasse voodisse ärklitoas. Sageli pole enam jõudu riideidki seljast tõmmata. Kuid juba kella seitsme ajal peavad tüdrukud alustama lokaali puhastamist, sest Präaksid ei pea koristajat. On küll raske maast lahti saada, kuid nooruses on jõudu väsimust ületada.

Esta vestleb ja laulabki häbenematu elurõõmuga — vastikult viina järele lõhnavate klaaside klirina saatel. Väike Ede tantsib sageli soolot, sest ta tahab koristiks minna niipea, kui on kuusteist täis. Juba kaheksateistkümnene Liis lobiseb oma edust kaunitarina või Rüütli tänava promenaadil nähtud «kuradi armsast» poisist.

Kanadega koos ülestõusnud neidude käed liiguvad karmesti ja kõik asjad saavad omale kohale. Nad on muretud ja elurõõmsad, nagu polekski seljataga rasket kõrtsiööd.

SOTTAMINEJA ESTA MAN

Koputus Esta katusekambri uksele, veelkordne koputus. Kaks noormeest astuvad tuppa: ärkav Esta vahib neid kohkunud pilgul, uniseid silmi pühkides.

«Kas olete nutnud?» küsib Endel Kivistik. Ester tõuseb trotslikult voodist, viskab mantli ülle.

«Teile näib see naljakas, eks ju? Aga isiklikke küttepuid mul ei ole ja katusekambrit siin ei köeta.»

«Ah sellepärast nutsitegi?»

«Päh, või sellepärast!» vastab Esta põlglikult ja puudutab sõrmega meelekohta — kes ma siis küll oleksin?

Teine, sõjaväemundris noormees, keda Esta näeb esmakordselt, lööb kannad kokku ja esitleb end: «Hans Samma.»

Mantlid seljas, istuvad nad väikese logiseva laua ümber. Esta jätkab raevukalt:

«Tõsiasjade pärast ei nuta ma kunagi: tõsiasju tuleb arvestada — need on juba toimunud, neid ei saa enam olematuks teha, aga nende põhjusi on vaja otsida ja mõista...»

«Ma tuln hüvasti jätma,» ütleb mees mundris.

«Mundrimed on kõik nagu papist välja lõigatud,» mõtleb Esta endamisi ja heidab noormehele kaastundliku pilgu.

«Aga võib-olla ma ei tunnengi neile kaasa? Armastan

EKSAM

Perroonil ootab Estat endine klassijuhataja Erna Tamm, kes nüüd on Rakvere linna keskkooli direktress. Pikast ja peenikesest kujust õhkub looduslähedust, ta nägu on roosa, aga tervet klassi haarama harjunud silmad vaatavad targalt ja kindlalt. Eaka daami värskust tõstavad reformkleit ja kontsata kingad, lopsakad juuksed, mis voogavad taltsutamata välja tumeda kübara alt. Liiliapärjaks hüütu on oma heategevuse tõttu kolleegide hulgas must lammas. Täna ohverdab ta puhkusepäeva, et täita ühe kunagise õpilase südamesoovi. Ta teab, et Esta on otsustanud pühendada oma elu näitekunstile ja teatrile. Küllap Esta taevasse tormav elutung kord suursaavutustega seda usaldust õigustab. Miks ka mitte, kui inimene on haaratud nii õilsast kirest, mõtiskleb Erna Tamm eneses: eesti rahvas on ju praegu siirdumas kõrgkultuuri ajastusse.

«Kuidas sa välja näed, Estakene? Kuhu su patsid on jäänud!?» Võõrastava paažisoenguga ja kübarata Ester väljub vagunist, ise veel mõttes kordamas luuletusi, mida õpetaja oma telegrammis oli soovitanud deklamatsiooni-proovina pähe õppida.

«Mõtlesin, et see sobib mu ninaga. Nüüd näen välja nagu muinasjutuprints.»

«Ei, nagu tsirkuseponi. Kas sa ei näe, kuidas inimesed sind vahivad?»

«Oh, see mind ei sega, koguni meeldib. Vahtigu pealegi, kuidas välja näeb inimene, kes iseendale mina ütleb. Enamik ju ütleb iseendale meie.»

«Feischneri» kohviku loožis arutavad nad olukorda põhjalikult. Preili Tamm tutvustab Estale oma strateegilist plaani.

«Selles kahtlases «Eedenis» pole sinu koht. Ole pealegi vallutamatu kindlus, siiski ei sobi sul seal olla. Vajad omaette ulualust, tuba koos kostiga. Aga meie oludes pole seda kerge saada.

Ulualuse võiksid saada minu pool Rakveres. Kuid see väikelinn ei paku sulle mingisuguseid tulevikuperspektiive. Ainus vaatamisväärsus on seal Vallimägi linnusevaremetega. Alatist teatrit meil ka veel pole, elanikke ei ole ju kümnet tuhandetki, needki taludest tulnud, kultuurilase alles lauluseltside oma.

Tartu pole samuti startimiseks soodne. Kümned nais-õliõpilased võistlevad seal kõrvalteenistuse ja peigmeeste pärast. Tallinn oleks perspektiivikam. Edasi õppida siin saaks, aga stipendiumide arv õppeasutustes on väike. Ja keegi ei võta sind ju priileivale. Nii et vajad töökohta. Peaksid siiski Tallinnas kanda kinnitama. Olen rääkinud tuntud lavastaja Vahkaliga, ta lubas teha mis võimalik, ent ta tahab tutvuda su võimetega ja selleks pead talle midagi deklameerima.»

Tund hiljem, kui kõik uudised on läbi arutatud, astuvad nad üles järsust trepist, mis viib lavastaja Vahkali poiss-mehekorterisse.

«Nüüd on käes otsustav hetk, mõne minuti pärast jõuan punaste purjede all muinasmaa sadamasse ja astun oma igatsuste rännakule. Siit algab mu tulevik, maailma valutamine kunstivallas,» mõtleb Esta. Liiliapärg oli küll märkinud, et ta isiklikult Vahkalit ei tunne, kuid lavastajana on too ju üldtuntud. Esimene mulje temast toob Estale pettumuse. Umaravõitu mehike, juba juusteta, ilme nagu keedetud seapeal, mõne kuldkrooniga kollakad hambad, paksud matsutavad huuled. Kas kunstipreester tohib nii välja näha? Mees käitub nagu Lermontovi deemon, kes on hakanud kelneriks.

«Mitte nii aralt, noor daam, küllap kõik läheb korda. Ka Eleonora Duse oli kord algaja. Noh, Duset meie pinnast ei võrsu, meil pole itaallannade temperamenti kuskilt võtta. Aga väike Elisabeth Bergner tuli Müncheni Kammer-teatris Kleopatra osaga toime, ise nii pisike kui putukas. Noh, laske kuulda, mida suudate!»

Õhetades seisab Esta puuriva silmapaari ees, ta kuuleb ennast midagi plekiselt deklameerimas. Kuhu jääb sügava vaimustuse püha leek? Kuhu jääb ülev paatos? Kõik on uppunud realiteedi tolmu, kõik on kohmakas ja pime. Möbleeritud tuba vajub kokku nagu kööki toodud tempel. Ainult akna ees seisab siia sobimatu suur palm. Ester mõistab, et iga sõnaga võitleb ta oma tuleviku eest, aga ta tunneb ennast palgivirna alla sattunud pimedas vanamoorina. Ava vaid suu ja kohe tungivad tolm ning pimedus kopsu — oi jessas.

Seapea takseerib teda nagu kelner liiga väikest jootraha, ja Liiliapärg on otsekui paljaks niidetud karjamaa — temagi pettumus on ilmne.

«...ja kogu maailm on fantoom,» jõuab Esta veel klu-gistada.

Ta viskaks kingad tulle nagu Indra tütar. Aga lavastaja toas pole kaminat, on ainult suur palm.

Vaikuse lõpetab kohmetu kõhatamine. Seapea võtab sõna:

«Hm-jaa! Milline imelik hää!... Alt... või koguni kontraalt? Selle häälega saaks deklameerida nii Romeo kui ka Julia osa. Nii helisevad vist Petseri kloostri kellad, selles on midagi venelikku.

Kuid esinemislaadis pole pisimatki professionaalsust! Näitleja peab oma pilli valitsema nagu klaverimängija, ütleksin ma. Teie välimus sobiks kõige enam paažiosaga «Hamletist». Sealjuures võiks paažiparuka teie pealt kokku hoida, he-he-hee. Hea statisti saaks küll, kui ainult nina nii väike ei oleks. Laval on vaja suurt nina. Aga pea-osadeni ei ulatu preili võimed kunagi, kui ma ei eksi. Ja ma ei eksi kindlasti mitte. Mina mitte.»

Estril hakkab protest kurku tõusma. Nii, tal puudub kõigepealt nina, mis võiks nagu Gogolil ringi kõndida! Ainult seelikus muidugi. Paažiosad? Mina tahan mängida Hamletit!

Lavastaja on nõus Esta väljaõpetamise enda kätte võtma — eeldusel, et honorar eratundide eest esimese töö-otsa palgast ära tasutakse. Ta annab lootust, et saab ehk ise Estale mõne osa sokutada... Kõigest 20 marka tund — see pole jumal teab kui palju.

Mis puutub ulualuse leidmisesse, jah — ta kutsub daamid õhtuks teatrisse. Paruniproua von Tiesenhausen tulevat oma teatrihuvilise tütrega täna etendusele. Loodetavasti õnnestub tal Esta nende juurde sokutada, neil on nii suur korter. Ehk õnnestub ka kost parunessilt välja mar-guda...

Ernestine Tamm peab veel täna koju sõitma, kohustused ootavad. Esta jääb jaama, varustatuna heade soovide süle-miga. «Ära unusta hommikuvõimlemist, et mootor oleks alati korras! Harjuta kirjutamist vasaku käega. — see arendab paremat ajupoolt! Ja kõigepealt: jäta kohe suitse-tamine maha! Samuti halb harjumus inimestele otse näkku vaadata, nad mõistavad seda võõriti, eriti mehed.»

Kui rong on läinud, sörgib Ester mööda võõra linna täna-vaid lavastaja Vahkali korterisse tagasi. Seal on talle esi-meseks ööks peavarju lubatud.

Kuidas küll? Ah, ükskõik kuidas. Ainult mitte Seapeaga samas voodis. Nii palju ta siiski ei taluks.

Samal õhtul tutvub Esta krimpsusnäolise halli vana daamiga, kelle pilk eeskätt ta muskleid uurib, ja toda saatva noore preiliga, kelle kogu hoiak toonitab aadellikku päritolu. Parunipreili von Tiesenhausen, Brunhilde tüüp, seisab oma aadlimatriklisse kantud ema kõrval, peajagu viimasest pikem, ja vaatab Estrile varesesilmadega otsa.

«Hea küll, homme räägime pikemalt,» saadab vana daam Esta minema. Tütrele aga sõnab: «Peenemaid kombeid see tüdruk veel ei tunne. Perekonna järele ei tasu vist päri-dagi, kuigi nägu pole maarahva moodi.»

«Muidugi, mamma, aga me vajame niikuinii majaabilist, kammerneitsit, nagu oli sinul noorena. See, et ta amuti teatri vastu huvi tunneb, teeb ta mulle lähemaks. Teater on teater, olgu ta saksa või eesti oma. Ükski teatraal ei saa elada ilma kammerneitsita. Isegi Elmerice Parts mitte, kuigi ta on kõigest advokaadiproua.»

Kui Ester järgmisel õhtul paruniproua kutsel hotelli lantšile tuleb, selgub, et daamid on söömise juba lõpetanud. Vaagnal on veel mõni külm ning tükikideks lagunenud lihapala. Estri jaoks tellitakse kartuleid juurde.

«Kuidas on teie eesnimi? Ester? See ei sobi. Olen harju-nud kammerneitsit Annaks hüüdma. On teil valgeid tanu-kesi? Ei? Siis peate paar tükki muretsema, ilma tanuta ei kõlba ringi liikuda. Kahjuks — no võtke ometi kartuleid! — pole mul praegu teie jaoks magamisaset, peate esialgu vannis oõbima, ega sellest vist midagi ole, eks ju? Teie tööks on laud katta, nõud ära pesta, mind sisseostudel saata ja mu tüdart ümmardada. Oma töö eest — kui ma teiega rahule jään — saate täiskosti, sööte koos koka-liisiga, ja loa kaks tundi nädalas direktor Vahkali juures tunde võtta.

«On teil köht täis? Kelnert!»

Vanaproua portselansõrmed tõstavad kartulivaagna ja ulatavad selle kelnerele. Hää! kliriseb. «Hoidke need kar-tulid õhtuni alles, see neiuke siin tuleb neile kõõki järele, siis on tal ka õhtueine olemas.» Kitsad sinakad huuled pigistatakse kokku, vaikimine signaliseerib, et audients on lõppenud. Aga Ester peab aadlipreili korraldusel neid veel ukseni saatma. — «Oodake siin natukene!» käsib

Brunhilde. Mõne minuti pärast toob koridorivalvur talle apelsinikarva jaki.

«Et te riietus viisakam oleks,» öeldakse Estale. «Ja homme hommikul tulete tööle.»

Kui Esta õhtule saab, keeb tal midagi rinnas. Jalad tahaksid minema kõndida... maailma lõppu... ka kõri neelatab nagu nutukrambis, kuigi silmad on kuivad.

Tal õnnestub käristada apelsinikarva jakk kaheks enam-vähem võrdseks osaks. Proua muumia von Tiesenhausen pangu oma aadlikartulid ise nahka. Vaene neiu ei lähe neile järele, ta ostab endale õhtueineks jäätist. Kammerneitsiks Esta ei sobi — ka tööpuuduse ajal mitte.

ANDKE RAHVALE MIS RAHVA KOHUS

PROUA VÄRBLIKU KOSJAKONTOR

Vahkal kortsutab kulmu.

«Armas laps, teie olukorras... ja nii nõudlik! Teate, kunsti nimel... peame kõik ohvreid kandma...»

Kuid järele mõelnud, pilgutab ta tüdrukule silma ja ulatab riiulilt lohutuseks «Dekameroni».

«Jah, preili, mul on väga kahju. Kuid olgu! Küllap leian teile uue koha ja juba hommepäev.»

Ja leiabki. Proua Ly Värblik otsib endale sekretäri — esialgu kosti ja korteri eest. Härra Vahkalil on sidemeid ka pealinna kõrgemates ringkondades nn. haidega.

See on aeg, kus talurahvas hakkab kiiresti linnastuma, seob lipsu ette ja matkib välismaalasi. Esimesed foksid raputavad noorsugu nagu sesoonipalavik, ärimehed paiskavad juba turule kollast ajaviitekirjandust, ajalehtede kuulutusküljed paisuvad kõige veidramatest kuulutustest, tsensuuri ju ei ole, õnnelikud luusivad ringi odavate unistuste ja kasvava moraalityuse üdus.

Lavastaja Vahkali soovituskirjaga astub Ester Lepik proua Ly Värbliku korterisse. Proua elab oma majas, kahel korrusel asuvate eluruumide fassaadipool on hoolega üles muktud. Ruumikas toas seisavad roosalillelistes katetes pehmed toolid suure ovaalse lahtitõmmatud laua ümber, millel välismaiseid pildiajakirju ja piltpostkaarte. Tagaruumidest kostab laste hääli, aeg-ajalt tungib mõni laps ka saali. Vanaema liigub sajatades nende kannul. Proua Värblik ise osutub välkuvate silmade, teravate küünarnukkide ja tumepunaseks lakitud puhastamata küüntega kõhetuks klimakteeriumiealiseks naiseks. Ta kannab kõrvade külge kruvitud kollaseid ripatsitega rõngaid ja musta ülikitsast lõhikuga intelligendiseelikut. Soliidsuse lisamiseks on ta kõitnud sõrmelaiuse sametpaela ümber kaela ja näpitsprillid vedrunõelaga mürkroheline pluusi rinnale kinnitanud.

Proua palub Estri kohvilauda ja tutvustab talle oma ettevõtte iseloomu.

«Teate, mul on moodne kosjakontor, mille tahaksin välja arendada instituudiks, nagu neid juba leidub Berliinis. Kui see hakkab kasumeid andma, siis palkan suurema kaastöölise koosseisu, esialgu peame kõik ise ära tegema. Musta tööd teile teha ei tule, mul käib hommikuti passija, kes põrandad üle võtab, kööki kogunenud nõud ära peseb ja külmal aastaajal kõik ahjud kütab... Noh, vahel tarbe korral tuleb ka teile õhtuti käed külge panna: mul on kolm väikest last ja kusagil ka joodik mees. Mõnikord on vaja külalistele kohvilaud katta. Sedagi võime teha kordamööda — üldse kuulub sekretär minu perekonda. Tööpäeva pikkust ei oska piiritleda, ma pole ju riik, vaid isemajandav isend. Peate kõik välja panema, mis teie on. Kas olete nõus?»

«Tööd ma ei karda. Küllap ma toime tulen. Aga mul on omalt poolt tähtis tingimus.»

«Ja see oleks?»

«Olen kirglik raamatuneelaja. Vähemalt õhtuti loen mitu tundi, mõnikord hommikuni välja. Vajaksin omaette nurka.»

«Ja-ah, omaette nurka? Kust ma selle teile võtan? Aga, pea-pea, mul on ženiaalne idee. Mansardkorrusel on vist pööningukamber, sinna tassitakse igasugu risu, mida enam ei vajata. Kui te vahest sellega lepite? Elekter on sees, ainult mingi voodi ja mõni mööblitükk tuleks kombineerida. *Pianissimo*. Kuidas oleks?»

«Oh, see on ju suurepärane! Küll ma ta ise korda teen. Kui ma ainult lugeda saaksin.»

«Lugege igal vabal hetkel ja kas või öö läbi. See mind ei sega. Võin teile isegi raamatuid laenata. Spetsiell noorte naiste jaoks. Kas saksa keelt loete? Siis võin anda teile «Seik Abdul-Adami lõhnavad aiad» või entsüklopeedia «Viis meelt», väga erutav. Kui olete huvitatud ühiskondlikust elust, siis lugege kindral Ludendorffi «Jesuiitide ordu saladusi» või John Rockefelleri memuaare «Kuidas ma miljonäriks sain.»

Proua Värblük tõuseb ja läheb vastasseinas seisva raamaturiigi juurde. «Siin on Jelusichi suurte meeste elulood: Hannibal, Caesar, Cromwell ja don Juan — neist jätkub teile abiellumiseni.» — «Täna,» vastab Esta nae-

ralades, «aga mina loen omaenda plaani järgi ja muretsen raamatuid ise.»

«Noh, meil on täielik vabadus, aga ma saaksin teile anda ka Nick Carterit, mul on seda vist paarsada vihikut.»

Nii pääseb Ester seekord töötatöölise seisundist. Katusekambris, madalas vaheseintega eraldatud ruumis, riputab ta jaki juhuslikult avastatud naela otsa. «Nael on peaasi,» tähendab proua Värblük, «edaspidine oleneb teist enesest. Siin on palju värsket õhku, siin saate omaette magada ja Pinkertone lugeda. Ja homme hakkame tööle.»

Esta kuulab kasvava imestusega, milline keeruline teadus ning strateegiat-taktikat nõudev amet on proua Värblüki poolt ülesehitatud kosjandus. Tal on tunne, nagu reisiks ta Emajõe palgiparvel otse maailmaimesse.

Proua Värblüki kosjakontoris on kõik ruumid otstarbekohaselt ära kasutatud ja iga toanurk osa suurest ettevõtte. Olmelise elu räpasus ei sega kõrge idee ideaalset kulgemist.

Noore inimese uudishimu ja mängulust saavad rikkalikult rahuldust proua Värblüki universaalse kosjasobitus-idee keerdkäikudest.

Kosjakontori «laboratoorium» osutub avaraks toaks, mis on kunagi vist olnud mingi koosolekuruum. Aknad on väikesed, aga saali valgustab laes rippuv massiivne kuue pirniga lühter. Peale selle ripub ja seisab kõikjal seinad, põranda- ja laualampe, mille abil saab valgustada ruumi iga nurka. Saali keskel asub suur lõpuni lahtitõmmatud laud — projekteerimiskeskus, nagu proua Värblük selgitab. Ühes nurgas seisab raamaturiigilistest ümbritsetud kirjutuslaud, mille sahtlites on talle alfabeetiline kartoteek.

Saali teine nurk on sisustatud teejoomiseks, seal on laud ja kaks polsterdatud pinki. On ka külaliste uurimisnurk. Nii jaguneb suur tuba kolmeks mõtteliselt eriotstarbeliseks ruumiks.

«Nüüd pange hästi tähele, õpetan teile kutsetöö põhialuseid, ühtlasi juhatan teid sisse töökohustustesse minu sekretärina. Kogu materjali saame ajalehtede, eriti «Kosjalehe» kuulutuskülgedelt ja abieluhimuliste kirjadest. Kuna ma ei saa süveneda osanikkude psühholoogiasse, siis otsustan iga probleemi kaheks jagamise meetodil. See on kõige

lihtsam mõtlemislaad — tõenäosusteooria õpetab, et siis oled lahendanud vähemalt osa küsimusi õigesti, jääk tuleb praagina mängust kõrvale jätta. Siin kehtib nagu poliitika kaski suurte arvude seadus. Üksikisendit ignoreeritakse.

Kõigepealt peame välistama potentsiaalsete kundede hulgast need, kes mängivad kaasa nalja pärast või endale rahategemiseks. Selleks, näete, on siin pakk masinakirjas paljundatud sedeleid. Vorm nr. 1: «Vastatakse ainult tõsistele kirjadele, nalja tuleb teha omal kulul.» Tõsistelt abielutaotlejailt saabunud endaülistuste lõppu kirjutame selge käekirjaga: «— kuid vaene. Kui tunnete huvi, siis külastage mind iga päev kella viiest kuueni, tasudes avansina sada marka.» Kõik on teaduslikult põhjendatud. Minu allkirja lööte vaat selle templiga. Et mu eesnimi sarnaneb dr-ga, on psühholoogiline võte. Ainult loll taotleb doktori tiitlit tööga. Tark inimene korraldab selle endale ilma. Kuulsuse «partide» lendulaskmiseks kasutab ta ajalehe neegreid ja asjast eemal seisvaid sõpru, part tõuseb siin seal pinnale ja vilistab neile, kes lehti usuvad. Partneri valik ostu-müügi teel on aus mäng. Aga peab oskama mõlemaid pooli kokku viia. Selleks kutsun ma iga kirja saatja siia nurka teed jooma ja sondeerin pinda, kui suur on ta abiellumistahe ja milleks abielluda tahab. Nähes, et paar omavahel sobib, kutsun mõlemad «Kuldlõvi» kabinetti ja jätan nad seal tunnikeseks nelja silma alla. Kui ma ooberi viipe peale tagasi tulen, on enamasti asi ants ja paarike lahkub käe alt kinni, mõnikord isegi kaelakuti. Mulle jätab kumbki ümbriku ümmarguse summaga. See ongi asja tuum, sest edaspidise eest ma ei hoolitse, või kui, siis kopsaka eritasu eest. Ega ma ole mõni Gogoli kosjamoor, kelle peigmehed aknast välja hüppavad või kaasavaranimestikku nõuavad. Ka prantsuse keelt pole minu kundedel vaja. Jätsin ülikooli pooleli, sest olen ise tarkpea. Mul puudub ainult kapital vundamendi rajamiseks. Võiksin avada abieluvahendusinstituudi, nagu seda peab Saksamaal Leni von Riefensthal, aga siis peaksin ka riigile tulumaksu maksma, milleks mul seda vaja on? Kuid asi on vähemalt rahvusliku tähtsusega: tühjad hällid kaovad, moraal tõuseb. Minu juhtumõtteks on nagu «Kosjalehelgi»: andke rahvale mis rahva kohus — eesti vanasõna...»

«Olen seda kuulnud pisut teisiti: andke sandile mis sandi kohus...»

«Võib-olla, aga me peame rahvale kõike ilusamaks selatama, kuidas me muidu saame talle õnne anda?»

Noh, vaatame nüüd tänase posti läbi. Kõigepealt süvenegem kuulutustekstide allkirjadesse ja nimedesse. Pär-lutta, Patrioot, *Venus capitoliensis*, Krõška, Jüripäev, Huvitav Jalg, Äärmuslik Maitse, Orgianna — väga hea. Ainult liiga palju ladina keelt — need on esimese aasta üliõpilased... *Venus capitoliensis*, *Venus Poppaea*, *Venus callipygos*, mõistan, mõistan. Aga mis tähendab *Virgo acelis*? Võtke, palun, vasakult riiulilt ladina keele sõnaraamat. *Acelis*, *aselis* — sellist sõna polegi.»

«Ehk on *facilis*?»

«No muidugi *facilis*. Kerge neiuks. Selge vihje. Ja *Sol-lertiana* tähendab osav naine — seegi on selge —, kõigeks valmis. Aga mehed on veel avameelsemad. «Ülevalt ja alt tipp-topp vanapoiss», see vajab varanduslikku abistamist, aga mina võtan protsente kaasavaralt. Sellele saadame vastuse vorm nr. 5 ja pakkumise «1001 öö» all. Siin peame valvel olema, enne kui need kokku laseme, muidu ei saa me midagi. «Väike flirt oleneb tingimustest, aga abielu ei järgne» — ka see pole meie äri. Pange kõrvale! «Õnne võtmed» — jah, need on minu käes, aga enne maksku avanss sisse... Nüüd tulevad koldehoidjad. Iga naine unistab sellest. «Päikesepaisteline pereema» saab «Vaikse õnne», kirjutage talle: «Käesolevaga luban enesele ja olen võimeline Teile sobiva eluseltsilise vahendama. Külastage mind iga päev kella viiest kuueni ja sulestage partnerile mõned romantilised read...»

«See on vigane eesti keel.»

«Mida te enesele lubate? Kas abieluvahendaja olen mina või olete seda teie?»

«Teie!» kinnitab Ester ja heidab proua Värblikule pilgu täis säravat tunnustust. Proual on kombeks kõneldes mööda tuba kõndida. Õnneandja siluett aknaraamistuses kasvab enesega rahulolevaks elutarkuse kehastuseks, kui ta sõrme madala lae poole tõstes õpetlikult vastab:

««Otsi lolli, kes...», sellele vorm nr. 2, et meie ei tegele prostitutsiooniga, vaid ausa sotsiaalse tööga, mille sihiks on riigi alusmüüride kindlustamine. «Ülevalt ja alt tipp-topp vanapoissile» kirjutage, et sellest üksi on vähe ja et tõeline tipp-topp ei vajaks vahendajat. Kirjutagu selgesti, kui suurt kaasavara ta otsib. «Hingelisele neiuks» kirju-

tage, et meil on küllaldane valik Tarzani omadustega mehi. «Eraldatud magamistoad» — see tahab puhast mõistuse-abieliu, mees võib olla kas või kuuekümnene, aga poolte varanduslik seis vajab analüüsimist. «Äärmuslik maitse»? Sellele vastake, et pakume talle eritasu eest seksuoloogi konsultatsiooni ideaalsete ööde kujundamiseks. «Anna Vemmal Narvast»? Hm, hm. Kirjutagu esialgu Essensoni raamatukaupluse kaudu märksõna all «Aus naine». Siis vaatame, mis tuleb. «Brünella»? Brünella, Brünella — nii-sugust nime polegi. On vist brünett, tuleb pakkuda mõni tumedajuukselisi eelistav noormees. Kirjutaksin talle, et ka Shakespeare oli hull *dark lady* järele, võiksin isegi selleks hakata, aga isiklikuks kirjavahetuseks puudub aeg. Mul tuleb muidugi ženiaalne olla: seiklooži psühhoanalüüs ja nii edasi. Alustada tuleb kuulutusest ja kirjast. Aga nüüd läheme lapsi vaatama. Joome tassi kohvi, pärast dikteerin teile laias laastus tänase päeva pensumi.»

Pärast kosjakuulutuste läbiarutamist peab Esta istuma loksuva «Underwoodi» taha ja proua Värbliku etteütluse järgi kirju kirjutama.

««Tubli perenaise» eilsest «Päevalehest» paneme paari «Vaikse õnnega» tänasest «Kosjalehest». Kirjutage: «... luban enesele ja olen õnnelikus seisundis võida soovitada austet härrale sobiva eluseltsilise oma rikkalikust tagavarast. See on modern neiu hüvast perekonnast, meelikas kaunitar ja odava vahetalitusmaksuga. Külstage mind igal mittehõivat ajal ja sulestage mulle...»»

««Kirjutage» on parem kui «sulestage»,» ütleb Ester vahele.

«Tohoh, preili! Mida te endale lubate? Kes meist on teeneline kosjasobitaja?» Proua Värblik jätkab dotseerivalt: «Mina tean. Mul on kogemusi. Loen moodsate sõnade sõnastikku ja Aaviku «Hirmu ja õuduse jutte». Miks ma ei peaks haritlase moodi kirjutama? Minu äri printsiip on ženiaalne: uurin kuulutused läbi, pean natuke aru ja sulestan igaühele. Kui nad positiivselt vastavad, siis kutsun kohtamisele, esmalt siia uurimisnurka ja siis kohvilauda. Edasi läheb kõik nagu lepsi reega. Temake hakkab temaga käima, mõlemad saavad minult salajasi andmeid teise poolt varandusliku seisundi kohta. Muu pole tähtis, sest armastus ei küsi aastaist ja mõlemad maksavad mulle olukorrale vastava vahetalitustasu. Peab ainult kombineerimisoskust olema ja inimesetundmist, siis teenib hästi. Kas

auudate veel mu mõttelendu jälgida? Niipea kui inspiratsioon hakkab kaduma, keedame kanget kohvi. Siis saab mõte taas tiivad. Noh, kelle saatused meil täna veel lahendada tuleb? Võtame uuesti «Kosjalehe» käsile. Kõige suuremate väljavaadetega leht Eestis on «Kosjaleht». Selle asutamise idee sai Adolf minult. Selle poliitika on kõige inimlähedasem ja kuulutuste raha jääb perekonda. Vaat see kuulutus on tüüpiline: «Õilis neiu otsib hingelist tutvust.» Hingeliste käest on kõige raskem nende hinda teada saada. Siin ei aita paljas sulestamine — need tuleb varakult kohvile kutsuda... oma silm on kuningas. Sulestajaid ja unistajaid on küll, aga päitsete pähepanijat ei saa igaühest. Proua Ly Värbliku kõrge kunst ongi selles, et neid abielulooja alla painutada. Mina olen sõnakunstnik, kahjuks on kirjutamine mulle natuke võõras, aga teie abiga, preilna, kümnekordistan toodangut, kui teil samuti taipu on. Vaadake, mis ma teile ütlen: abiellumistahtelise saladus peitub märgusõnas, millega ta oma kuulutuse ja nõudmiseni kirjad varustab. Siin on «Kõigega nõus»... Sellel on ilmselt peenraha otsas ja mehevalu suur — sellele andke ükskõik kes vastaspoolest. Peab kasutama Caesari strateegiat: tule — maksa — võta, ja loril lõpp! Las siis ise jooksevad sarved maha või lahutagu neid kohus, pole enam mele asi.

Järgmine: «Magus poisitar otsib ausat abielu». See on juba raskem. «Ausat» tähendab — suurte rahadega. Siin on tähtis, et «magus poisitar» mitte enneaegu lõustlema ei hakkaks. Kosilane on kuri kuulama — noh, aga mõrsja on ka vali varjama. Sellele kirjutage kohe, et meil on rikas onkel spetsiaalselt tema jaoks, aga et vahetalitushonorarist tuleb 50% ette ära maksta, alles siis anname kokku. Järgmine: «Noor ja aus». Paha, väga paha! Noorus ja ausus — need omadused vähenevad iga päevaga. Sellele saadame järelepärimise, kas tal ka midagi on ja millist kaupa ta tahab.

«Küpses eas soliidne ametnik otsib sellel mitte enam ebatavalisel teel eluseltsilist». Vastake aupaklikult, rõhutage eriti, et meie juures on saladus garanteeritud ja peiu tee neiu on kuni pulmapäevani vähima jäljeta. Aga honorari tuleb tõsta 25% võrra. Sest iga sõna kirjavahetuses tuleb kaaluda ja kirjad panna voodriga ümbrikusse.

«Viisakas daam»... mitte inetu (selge, selge: ilutu)

...kõrgema haridusega (ahaa, kõrgem Töcherschule) ... otsib auväärt (jah, mõistagi, rahadega) ... On olemas oma kodu, sisseseade ja eriti rikkalikult lauapesu. (Lauapesu? See on psühholoogiline mõistatus. Miks ta toonitab just lauapesu?) Pange see kõrvale, preilna, selle üle pean veel mõtlema.

Ja mis see on? «Eraklikel teedel tähtede poole»? Noh, vaatame natuke, mis ta tahab. «Kõikemõistev... igatseb... tuleviku vaimses ruumis... kaugel kõigest tavali-sest.» Ahaa! Mõistan. Sellele härrale vastame, kui meil inspiratsiooni on. Enne tuleb juua üks konjak... siin ilma Bergsonita läbi ei saa. Või veel parem: sellele vastake teie, preilna! Laske sulle käia! Filosoofiat võtke Nietzschest. Vaat siin on «Ecce homo» — selles raamatus oli ta juba küllalt ogar. Siit võtke mõned vängemad laused. See on hea koht: «Miks ma nii tark olen.» Võtke siit mõnikümmend rida ja pange alla «Donna Seraphica». Ma kirjutan siis firma poolt lühikese kaaskirja avansinõudega. Vabamal ajal vaadake abiraamatute kogu seal neljandal riulil. Kosjasobitaja peab olema mitmekülgselt informeeritud inimene ja kõva rahvuslane pealekauba. Eriti soovitan õppida Eiseni «Eesti vanasõnadest». Vaadake läbi kõik, mis abielusse puutub. Pessimistlikud tõmbasin maha. Aga niisugused jätke meelde nagu «ega üksik lind pesa ehita». Eisen oli üks kasulik kirjanik, jumal tasugu talle! Mul on veel krahv Keyserlingi «Abieluraamat». Siit saab toredaid lauseid. Igaüks pole ju kirjanik, sulestame siis tema eest, *gratis* ja *franco* — see käib kõik vahetalitus-tasusse.

Mis seal veel on? Tüüpilisi kirju hakkate edaspidi ise-seisvalt tippima. Mina konsulteerin keerukamail juhtudel, kus on ženiaalsust vaja. Lõpuks kannate kõik väljamine-vate kirjade raamatust läbi: kuupäev, lühike sisu, edas-pidine käik, partnerid. Näete nii: «Magus molu» (või mis ta seal oli?) saab «Noorepoolse vanahärra». «Saladus garanteeritud» võtku — noh... «Daam lauapesuga». «Eraklikel teil» tuleb enne vahule kloppida — saatke talle julgustav kiri filosoofiaga... tulgu siis minu jutule.

«Hingelistele» saadame alati vanameeste standardkir-jad, rikkuseotsijaile avansinõuded — need leiata sealt üle-miselt riulilt —, ainult nimed ja aadressid tuleb vahele kirjutada.

Opite kunsti kiiresti ära, kui te mu sõna kuulate. Vahkal

on ju põrunud, kui laseb teil lavarotiks õppida. Muide, ega teie ja tema vahel midagi ole? Aga pole ka tähtis. Kuulake ainult minu nõu ja õppige minu juures, see on alles kunsti-ala, millel on tulevikku! Kiitsin va Vahkalile tema teatri-jama küll järele, kuid visake too teatrihullustus peast: oma käe peal elada on etem.»

Lapsed jooksevad kogu korteris poolalasti ringi, kord tülitsevad, kord kilgates, nad peavad ootama, kuni nende triikimata pesutükkidele kõige hädavajalikumad nõöbid ette ömmeldakse. Nüüd oleks paras juhus jalad keedupotis puhtaks pesta. Küllap nühome poti korralikult ära, enne kui seda jälle söögikeetmiseks kasutame. Ah et soola ei ole majas? Võtke suhkrut, maitseb veel paremini.

«Lapsi, jah, sai mul natuke palju. Isad lasid kõik jalga. Neiu põlves puuduvad elukogemused. Ja onanismi leiutasin alles hilja. Igatahes ei taibanud ma õigel ajal sellele üle minna. Noh, pole viga, kasvatan nad üles, küllap mõni on vähemalt armastuse alal minust targem. Kes mulle ütles, et armastus on midagi palavikutaolist?»

Ester istub nagu sütel. Ta tahab tõusta ja toast välja joosta, aga proua Värblik sunnib ta pöördtooli tagasi.

«Tasa, lapsuke, tasa, kuulake ära, mis elukogenud naine teile õpetab. Onanism on vabadus. Kuulub põhiliste inim-õiguste hulka. Igatahes on ta parem kui suguhaigused ja lastesaamine. See on inimese peamine avastus. Aga rah-vale sokutame siiski püha abielu sakramenti. Neile, kes ise pole loomuliku valikuga toime tulnud. Alaealisi ma ei teeninda, eelistan neljakümneseid. Neil on hirm nahas. Mõnel juba väravasulgemise paanika. Kes kardavad pere-konnaseisusametis registreerimise läbi vabadust kaotada, neile pakun omaleiutatud institutsiooni — see on sama suur leiutis kui püssirohi.»

Ester ei suuda proua mõttekäiku jälgida ja küsib kohkunult:

«Mis asi see on?»

«Värbliku-abielu on prooviabielu koos konsultatsiooni-dega, seda võib lavastada kahesuguses variandis: nii ilma-likuna kui ka vaimulikuna (piiblitekstide pealelugemisega, 50% kallim). Proua Värblik annab vastava instruksiooni, selle järel kirjutatakse ilusale aktile alla. Siis läheb paa-riku omaette uhke voodiga tuppa. Selles toas seisab kaetud laud, grammofoon magusa muusika plaatidega ja pesemis-laud. Kui vaja, serveeritakse noorpaarile nende tuppa

omlett kuuest munast. Muidugi võivad soovijad minu rikkalikust laost alati ka kondoomi saada, sest pole minu asi iibe eest hoolitseda.

Kui noortel pole sobivat kodu, siis üürin neile mõneks tunniks või terveks ööks õnnetoa välja.

Üldse on Värbliku-abielu mängult mõeldud, kuid sageli tõena võetud. See on peaproov, millele enamasti järgneb riiklik laulatus. Kui ei klapi, siis lähevad pooled rahus lahku, sest lepingul pole ju juriidilist jõudu. Aga muidu on kõik nagu tõelistel mesinädalatel.

Minu seks-apteegist ei puudu midagi, ka ehtsa pariisi hüümeni võib kogenud pruut altkäe osta. See kleepub kergesti kohale. Mõni mees peab sedagi tähtsaks. Naised on targemad, neil on kõigil kogemusi juba omast käest.»

Mõnikord kutsub proua Värblik Estagi psühhonurka, kus tal tuleb valges kitlis vaikselt pealt kuulata ja teha märkmeid, mis ta tööandja hiljem veel kord läbi uurib.

Kõigepealt peab tabama, millisesse tüüpi kosilane kuulub. Tüpoloogiaid on küll rohkesti, aga tüüpe pole eriti palju. Praktiliselt kõige lihtsam on jagada kõik kaheks: minule kõlblik või mitte kõlblik. Selline klassifikatsioon pole siiski teaduslik, kuid kasulik on määratleda, kas partner on normaalne või mitte.

Kõige normaalsemaks peab proua Värblik tüüpi, kes käitub nagu Gogoli Jaitšnitsa. Sellega ei ole psühholoogilisi probleeme. «Ärge mulle rääkige, et pruut on niisugune või naasugune, öelge otse välja, milline on tema kaasavara ja vanemate majanduslik olukord.» Nii iseloomustas seda tüüpi juba Gogol oma «Naisevõtus». Eluline olevat ka Gogoli Anutškin, seesama, kes nõudis pruudilt kõigepealt prantsuse keele oskust, milleta abikaasal «see ja teine pole ikkagi see», praegused Anutškinid eelistavat küll inglise keelt ja üldse abikaasadel filoloogilist haridust. Nende jaoks sobivat amiikad, kes on mõne semestri õppinud humanitaarteadusi ja muud vaimukosmeetikat. Külluses olevat ka klaveriklimberdajaid, kes on hiljem kõige kanged mehesarvitajad, sest mees ju ei oska keelega palju peale hakata...

«Psühodiagnostika on inimeste liigitamise kunst, seda peab kosjasobitaja hästi tundma. Välja praakida tuleb kõigepealt kliendi antitüüp — need on peigmehe, kes aknast välja hüppavad, ja naised, kes pulmaöö järel kohe kuradi rolli langevad. Teised saab pikapeale rakmeisse

sündida. Ükski naine pole ingel, ta õpib kiiresti ära, kuidas aknast hüppajale trellikesed kõikide avause ette panna.» Proua Värblik näitab Estale oma «ikonostaasi» ja fotode lademeid sahtlis.

«Naise foto mängib meie töös peaosa. Naist tuleb pildistada nõnda, nagu oleks ta nukunäokese taga midagi salapärast ja õilsat, kõik Bayreuthi müsteeriumid, peaaegu et kogu Pariis, Kalevala ja kõik muud töötused. See pole naine, kes pildil ei näe välja nii, nagu viimane moesolev ilmidüüva. Selleks käib mul siin kunstnik-konsultant Dolgušev, kes vääraks vastuvõtmist kunstnikkude liitu, ta oskab paberlilli kas või nõgeste külge siduda. Isegi kaktused õitsevad tal nagu roosid. Mõnele mehikesele tuleb hämmul nimbus ümber pea pintseldada. Muidugi tasa ja targu. Algul ikka *pianissimo* — lõpuks *penissimo*.»

Proua Värblik on sündinud Talleyrand — selline, kes kohalikus poliitikas parajasti puudub.

«Muidugi, aastast garantiid me ei anna — armastus pole raadioaparaat. Juba Rabelaisk õpetas pan Urgile, et igast abielumehest saab kord sarvekandja, ja kas Rabelaisk ei olnud prantsuse kirjanduse suurim klassik?»

«Te mõtlete vist Rabelais'd?»

«Või Rableed? Siis olen ka mina ženiaal, nagu õpetas professor Rudrauf, kes tõmbas piiri Euroopa ja Aasia vahele Reini pidi. Aga mina pole prantsuse vaim, nagu tahab olla Semper, olen põhjamaade Kalevitütar, põhjamaade Valge Naine, nagu neid Nietzsche ihaldas, kuid kätte ei saanud, sest ta ei taibanud pöörduda kosjasobitaja poole.»

RAHA

Ester otsustab välja selgitada Raha suure tähenduse. Kogu elu keerleb ju ilmselt nende räpaste paberilipakate ümber, mis annavad õiguse elule ja vabadusele. Inimesed jooksevad raha pärast nahast välja — kas pole see veider?

Ester hakkab raha olemust järjekindlalt uurima. Ta ei tee seda koolipäraselt, vaid jõudumööda, jonnakalt ikka uuesti ühiskonna selle saladuse juurde tagasi tulles. Olen juba kahekümneaastane, mul pole enam palju aega, aga elada keset mõistatusi ma siiski ei taha, pean jõudma asjade tuumani, mõtleb ta.

Järjekordse lektüüri läbi lugenud, hakkavad teisenema kõik sündmused, mida talle gümnaasiumi ajalootundides on õpetatud. Ajaloo kangelased saavad teise näo. Tal õnnestub välja uurida, et juba antiikaja kuulsad templid ei olnud sugugi ainult hinge ülendamiseks ehitatud. Jumalad jumalaiks, aga kuidas käitusid preestrid? Nad ju nägid oma jumalaid liiga lähedalt, et uskuda neist seda, mida uskus kogudus. Ja majandusajalugude kommentaaride sügavustest leiab Ester, et jumalatele pühendatud templid olid ka esimesed deposiitpangad. Delphi pühakoda, kus asus Kreekamaa kuulsaim oraakel, oli samal ajal suurnike aarete hoiupaik ning orjade hoiukassa. Aga preestrid said ka ülikuile laene kombineerida. Suuri summasid hoiti Egiptuse Päikesetemplis Sipparis. Esta hakkab tahtmatult naerma, kui ta meenutab oma ajalooõpetaja paatoslikuks muutunud näoilmet, kui see kaitseb Sapphot laimujuttude eest, lausumata ainsatki sõna tema igapäevase eluolu kohta, nagu seisaks üllas lembelaulik koos ainult pühast vaimust.

Ja hiljem: laevad kündsid meresid ning ookeane. Tugevad mehed panid oma elud kaalule, neid ülistasid kuulsad poeedid. Miks nad seda tegid? Kolumbus avastas 1492 Ameerika. Aga ega ta selleks välja ei sõitnud, et endale saada avastaja au — mida ta ei saanudki. Otsiti uusi varasid, kulda ja vürtse, orje — ühesõnaga, kõike seda, mida hiljem hakkas esindama raha, see elatumisloana toimiv vägev täht, mis valitseb rahvahulki tänapäevani.

Suured avastused, meresõidud, kangelasteod. Aga kas see kõik oligi nii hea, nii heroiline? Esta suleb silmad. Talle tõuseb silme ette pildike suvisest päevast Ameerika lõunaosariikides. Pärast jumalateenistust kogunevad ümbruskonna farmerid kirikupesisele platsile. Üks farmerist, tugev tiheda põskhabemega keskealine mees, võtab pintsaku seljast, haarab rihmadest punutud piitsa ja hakkab peksma redeli külge seotud noort naist. Rahvas vaatab pealt, kuidas neegritari selg kattub veriste vermetega, ja kuulab rahulikult naise meeleheitlikke karjeid. Rahuldustunne on üldine, sest ori oli jätnud täitmata peremehe töökaasu ja sai nüüd kätte talle kuuluva keretäie — nagu kord ja kohus. Ennast kaitsta ta ei saanud, sest oli seotud redeli külge, mis oli püsti tõstetud, et kõik võiksid eksekutsiooni näha. Ära joosta, põgeneda polnud tal kuhugi, ka pärast peksupeo lõppu. Estri lihased tõmbuvad krampi,

nagu lamaks ta ise peksupingil. Piits on väärt asi, arvab kogudus, orjale tuleb õpetada, kuidas Püha Luukas õlut teeb. Preester vaatab kirikulävel õnnistava pilguga kõike pealt. Kuidas muidu kindlustada farmeri hoiuseid ja ka... kirikumakse?

Ester süveneb õhetavi põsi Raha eest võitlemise ajalukku. Ta leiab kirjandusest aina rohkem andmeid kulla- ja rahategijaist, alkeemikuist ja piraatidest, rahvusvahelistest seiklejaist juba enne suurte avastusretkede ajastut, mil Euroopa meresõitjad vallutasid kogu planeedi. Ainult et kooliõpikute vaprad meresõitjad osutuvad lähemal vaatlusel riisujateks ning pankurite sõltlasteks. Asjalikumate raamatute valgusel paljastuvad kaptenid kui kuningate teenistuses seisvad röövlid, kes tungisid Aafrika ja Ameerika rahvastele kallale nende paljaksröövimise eesmärgil.

Kohe pärast Kariibi mere avastamist Kolumbuse poolt 1492 omandasid Welzerid, saksa kaupmeeste suguvõsa, Venetsueela (väikese Veneetsia) ekspluateerimise monopol ja riisusid pärisrahvad paljaks. Teist korda tõusis see maa-ala maailma tähelepanu keskpunkti, kui seal 1870 leiti rikkalikud naftamaardlad, ja sellest ajast on see väikeriik rahvusvaheliste intriigide tallermaa. Oli on raha ja raha valitseb maailma.

Sajandeid väljusid Euroopa sadamaist relvastatud laevad ookeani avarustesse saaki otsima. Kaubanduskompaniid olid riiklikult juhitud ja relvadega varustatud vallutusorganisatsioonid.

Jah, Estri poolt raamatukogudest väljaotsitud majandusajaloolised teosed paljastasid sajandite piirjooned talle teistsugustena, kui gümnaasiumiõpikud ja ajalooõpetajad olid seda talle näidanud. Ester nägi nüüd, kuidas kapitalistlik kord oli kogu maailma oma võimusse haaranud. Ta ostis endale suure geograafilise atlase ja oma fantaasia najal reisis selle peal läbi kogu maailma: kord purjetas rikkaisse kaubalinnadesse, mis rippusid nagu ämblikud Põhja-Itaalia rannikutel, kord külastas Suurbritannia, Hollandi, Hispaania ja Portugali impeeriumi hõbedalaevadega meretaguseid kolooniaid ning lõpuks Prantsusmaa ja Saksamaa asumaid Lõuna-Aafrikas, kus oli loodud apartheidlik ühiskond. Valged said siin sama töö eest kuus korda suuremat töötasu kui pärismaalased. Jah, ääretu meri töötas ja andis röövimishimulistele meestele rohkem saaki kui võsastikus kükitavatele üksikröövlitele, kelle

vastu riik võitles politsei ja kohtuga, samal ajal jagades maadeavastajaile relvi, au ja tohutuid rahasummasid. Lõpuks organiseerisid Ameerika Ühendriigid süstemaatilise inimröövi Aafrikast, et ehitada oma majandus üles orjatööle. Ja täissöönud papid kiitsid Kristuse vagaduse nimel selle jumalale meelepäraseks. Samal ajal kui kaptenid, need vallutajad ja piraadid, riskisid varandusi röövides oma eluga, tegutsesid vaikes kontoreis pankurid ja *clerk'id*. Oli tekkinud hansalinnade võimas liit. Rikastus Veneetsia tuhandeaastane riik. Üksikute jõukus kasvas, aga kaupmehed äratasid inimmassides ka vajaduse ikka kõrgema elustandardi järele. Tekkis ja kasvas tööstus, mis vajas üha kaugemaid turgusid. Tööstus neelas tootmiseks vajalikku toorainet kogu maailmast, laevad vedasid selle Euroopasse, kus kasvas tsivilisatsioon ja rikastus olme. Ja kõike seda hakkas esindama Raha, asendades kõiki näivaid jumalusi.

Raha väljendas saagi suurust, mis keegi oli suutnud endale kokku hamsterdada. See oli meeste maailm...

Aga kui Esta hakkas mõtlema tuttavate naiste elumõttele, siis seisis ta peagi jälle mõistatuste ees. Ükski, kellega ta oli kokku puutunud, ei oodanud elult tema arvates midagi olulist, kogu oma andekust ja tahtejõudu kasutasid nad ainuüksi selleks, et üskõik milliste vahenditega haljale oksale jõuda. Muidugi olid igaühel ka omad salajased soovid, mida kellelegi ei reedetud. Ilmne oli ainult isu siidsukkade, toredate kingade, kleitide ja ehte järele. Naise suurimaks unistuseks oli kasukas. Kosilaste silmis jagunesid naised kahte klassi selle järgi, kas nad kandsid ehtsaid karusnahku või neid imiteerivat «ersatsi»...

Estrile tundus see kõik tühine. Ta kandis madala kontsaga kingi, milles jalg ei väsinud. Ostis sukki, mis kaua vastu pidasid. Ta muretses endale kleite, mis pidid küll talle sobima, aga ei röövinud aega ega mõtteid. Piisab, et ma ise ilus olen, mõtles ta. Sellepärast kontrollis mõistus ka tema kosmeetikat, kuigi ta sellegi eest hoolt kandis. Natuke huulepulka ja silmasina tõstab tuju ja kergendab teistega suhtlemist. Lõbuõhtutel ta ei käinud. Lugemine oli talle palju lõbusam, aeg oli ta peamine vara.

Aga enne uinumist nautis ta raamatuid suurtest algatajaist maailma ajaloos. Sellistest, kelle pingutused ei toimunud pudeli, hilpude ja naiste pärast. Mõttelejaist. Geeniustest. Võitlejatest kõrgetel aladel. Loodusteadlastest.

Luuletajaist küll mitte. Ainult pärismeestest. Ester imes endasse Fridtjof Nanseni reisikirjelduse «Fram» Polaarmeres, ta oli kogu südamest koos polaaruurijaga valges vaikus, kui see tagasi mõtles oma perekonnale — hiljem epigoonide poolt endile omistatud stseen. Uuris Byronit, kes jättis kodumaagi maha, et võidelda kreeklaste vabaduse eest. Jälgis Napoleoni elu läbi kõikide tandrite kuni Püha Helena saareni: täitsamees jääb suureks ka kaotades. Estat lummas Michelangelo titaanlik looming — ta hakkas korjama reproduktsioone. Ta sõitis koos Darwiniga Tulemaale ja kordas tema mõttekäike. Aga ka Araabia Lawrence'i elav reportaaž «Ülestõus kõrbes» hoidis teda elevil hommikuni.

Esta meelisluletajaks sai Jack London ja ta jäi Martin Edeniga eriti rahule sellepärast, et see hülgas väikekodanliku Ruthi, kes tuli end talle pakkuma alles siis, kui mees oli kuulsaks ja rikkaks saanud. Ka Cromwell jäi Estale imeteldavaks suurkujuks. Ja kuigi ta kunstnikke täismeesteks ei pidanud, armus ta südamepõhjani Beethovenisse, kui oli tutvunud helilooja võitlusega oma traagilise saatuse vastu. Niisugune mees tohtis tema arvates ka muusikat teha — ja Esta hakkas koguni sümfooniakontsertidel käima, kui seal Beethovenit mängiti.

Aga eluteostustahe ajas Esta mõtteid ikka enam oleviku poole. Raha kõrval vajas mõtestamist ka Võimu probleem, mis oli ju rahaga seotud. Kui ta oli läbi lugenud Gravesi poolt kujundatud Rooma keiser Claudiuseluloo, siis mõistis ta sedagi, et võimukandja saab ennast ka jumalaks kuulutada: *Ego, Claudius, imperator deusque*. Selgus, et võim ja raha esinevad alati koos, nagu Isa, Poeg ja Püha Vaim kristluses. See aitas Estat paremini mõista ka oma imeilike kohustusi kui proua Värbliku «sekretär». Temagi töötas preestrinnana. Seda süvenemist soodustas ka ta kefi aina suurenev huvi poliitika vastu, ala, mille Esta oli ammu pagendanud oma elust. Proua Värblik käis ringi uue ženiaalse ideega: asutada Eestis uus erakond ja muuta «Kosjaleht» poliitiliseks päevaleheks «Rahvalehe» tiitli all. Ajalehte saab välja anda ainult see, kellel on kapitali kasutada. Proua Värblikul ja tema Adolfil seda ei olnud. Aga nad teadsid, et juba pool lehekülge kosjakuulutusi tasub kogu numbri trükkimise kulud, kui tiraaž on üle 10 000. Hiljem, kui tiraaž tõuseb, võib «Kosjalehele» anda seltskondlikult soliidsema nime ja see suudaks eksistee-

rida põllumeeste «Päevalehe» ja tööerakonna «Vaba Maa» kõrval.

Adolf Kippastot* ja ta sõbratari ühendas nende poolt leiutatud loosung: «Andke rahvale mis rahva kohus». Proua Värblük leidis, et tema on seda loosungit oma tööga ammugi teostanud. Sest mida ihkab inimene kohe pärast seda, kui ta on kõhu täis sünnud? Kõigepealt armastust, suurt õnne, seksi. Mis saab olla seksist veel tähtsam? Seksi peal töötavad ju kino, luule, mood, kõige loetavam kirjandus — kõik unistavad armastusest. Eks siis ka proua Värblük parandab oma veendumust, et abielu on majanduslik tehing — parandab seda ideaalsemaks, õilsamaks, tavalisemaks. See tõstaks ka tema asutuse prestiiži.

Kui «Kosjaleht» oli enese pärast kolmekümne viiendat numbrit «Rahvaleheks» ümber ristitud, tuli tahes-tahtmata avardada ajalehe sisu. «Õnne võtmete» ja Montegazzo «Armastuse füsioloogia» kõrval hakati kõnelema ka Juhan Liivist. Ja miks ei peaks — kui kõik laabub — lehele organiseerima oma partei? Põllumeeste ja tööerakonna vahele kulaks ära veel üks, ütlemis perekonnapartei (PP). See saaks valimistel kindlasti mingisuguse kohakese. Perekond on ju palju kõrgem siht kui töö, arvas proua Värblük oma rikkalikke juukseid kammides.

«Vaadake, preilna, meie papiga otsustasime, et võtame Instituudile veel ühe masinakirjutaja ja siis hakkate teie klientidele kirju kirjutama. Palgaks 20 krooni ja 10% sissetulekust.»

«Mina?!» jahmus Ester.

«Jah, teie. Tulete kindlasti toime — ja löril lõpp. Mina olen otsustanud poliitikuks hakata.»

«Poliitikuks? Kas see pole rohkem meeste asi?»

«Selles kogu häda seisnebki. Meeste võitlusinstinkt ei lase neil tülisid lõpetada teisiti kui väevõimuga. Naised aga ihkavad kindlustunnet oma laste pärast. Ka sõdade ajastul. Naine vaatleb kogu poliitikat üksi sellelt seisukohalt. Mehed ajavad maailma hävingule vastu, kui ainult kakelda saaks. Ideaalses ühiskonnas tuleb jätta sõjad naiste otsustada ja kaitseminister olgu alati naine.»

«Aga sõdasid on pidanud ka valitsused, milles on osalenud naised.»

«Need on orjahingelised lehmad, kes on ennast meestele

* Tallinna «Kosjalehe» vastutav toimetaja.

mõne naaritsakrae eest maha müünud. Muidugi peaks ka linantsid andma emade kätte. Seda tegi juba Aristophanese Lysistrate, kes sundis mehi rahu sõlmima sellega, et ühinenud naised ei andunud neile enam. Süüa vist ka ei andnud ega koristanud kodu. Ja politseimeistrile valasid nad vett krae vahele.»

«Noh, meie masinate-ajastul need asjad nii lihtsalt enam ei käi.»

«See tuleb kõik sellest, et mehed maailma valitsevad ja et puudub perekonnapartei.»

«Kas siis teie kavatsete sellise luua?»

«Miks mitte? Tuleb ainult paras aeg valida, millal mehed on pohmeluses.»

«Aga riigi valitsemine on keeruline asi. Üksi majanduse juhtimine nõuab sügavaid teadmisi. Meil on raske oma eesti marka kulla alusel balansseerida.»

«Miks kulla alusel?»

«Kas olete siis bimetalismi pooldaja? See sobib rohkem Hiinale.»

«Mina olen nonmetallismi poolt. Raha on riigi võlakohustus paberil ja kui rahvahulkades valitseb usaldus oma perekonna vastu, võib paberit trükkida nii palju kui vaja.»

ESTA PÖGENEB

Proua Värblük hakkaski «sulestamist» ikka enam Estri õlgadele veeretama, hinnates ta keeleoskust ja lüüristumisevõimet. Aga arvete koostamist mitte. See nõudvat individuaalset juurdeminekut ja strateegiat. «Fantanella» oli ammu projekteeritud «Kalevipojale», ent too kõhkles, kartes kolmanda abielu karilejooksmist. Konsultatsioonidel oli «Kalevipoeg» proua Värblükule reetnud, et ta usub astroloogiat, proua kiitis järele ja lubas talle horoskoobi koostada. Selle sai saksa «Astroloogilisest kalendrist» mõne minutiga maha kirjutada. Aga «Kalevipojale» saadetavasse arvesse pandi horoskoobi «väljaarvutamise» töö kulude katteks kakssada marka. Ester ei tahtnud sellega nõustuda. Ta katkestas kirjutamise ja vaatas proua Värblükule anuvalt otsa.

«Kas te ise usute horoskoopidesse?» küsis ta.

«Mina või?»

«Jah, palun öelge mulle, kas teie usute taevatähtede mõjusse abielu kujunemisel?»

«Kui mina midagi usuksin, siis poleks ma võimeline kosjakontorit pidama. Aga ma tean, et klient usub. Ja sellepärast panen talle horoskoobi arvesse. Kas mõistsite?»

Ester ei lausunud musta ega valget.

«Siis kleepige ümbrikud kinni ja viige posti,» käskis perenaine. Ta läks tagatuppa, kus lapsed kaklesid eriti lärmakalt.

Aga Ester loeb kiiresti oma raha üle... Edasi-tagasi sekeldava perekonna einetamiseelset segadust kasutades pakib ta kõik isiklikud asjad kohvrissi, silmakirjaks paneb veel päevaposti kokku, viskab kirjad koridoris asuvasse postkasti ja jookseb siis nii kiiresti kui jalad kannavad tänavale... õhtuhämarusse... siit minema...

Balti jaama ooteruumis istub — või on see viirastus? — ei, tõepoolest, see on Endel Kivistik. Estale on ta meelde jäänud «Eedenis» töötamise päevilt.

Suures üllatuses naeratavad mõlemad rõõmsalt.

«Teie siin?!»

«Olen teid kogu Tallinna pealt otsinud! Ma ei saanud leppida teie kadumisega Tartust.»

VESTLUS VAGUNIS

Nad istuvad kahekesi kupees, teistkümneaastased mõlemad, elukogemustest veel puremata ja kaitstud humanitaarsusaadetega ümbritseva realiteedi kavaluste vastu... Kumbki oli kujunenud oma soovumades, mis neid kaitse müürina eraldas agressiivsest välismaailmast. Kummagi elutahte ürgnõudlused oli koolieas endastmõistetavaks kujundanud ideoloogia, aga elujõud pärines sündimiseel-sest põlisest hämarusest, mida praegu nimetatakse pärivus-programmiks. Piibli mütoloogia järgi mees ja naine enne paradiisiaia elamust, oma esimese rõõmulennu ja järgneva langusega.

Esta on lõpetamas oma eluloo jutustamist.

«Näete, selge see, et mida ma ka ei teeks, mul pole pääsu teatritaiide kõrgustele, kui ma ka Asta Nielsen oleksin ja maailmale naise saatust ette mängiksin.»

«Kes on Nielsen?» küsib poiss.

«Kinostaar Asta Nielsen on XX sajandi Uue Naise prototüüp. Kui taani väikekodanlased keeldusid talle rohelist teed andmast, kolis ta Berliini ja vallutas oma ilmidega kogu maailma. Juba ta esikfilmi «Kuristik» vaatas kokku poolteist miljonit inimest üle kogu maailma, nagu ma hiljuti «Päevalehe» kirjanduslisast lugesin, — see on rohkem kui kogu eesti rahvas. Miks ei võiks eestlanna samade kõrgusteni jõuda, miks mitte mina? Näo poolest olen Astast palju ilusam. Ja miks ei peaks Tartust saama sama kõrgele hüpata kui Malmöst? Tartu on vana ülikoolilinn — siin peaksid kasvama võimsamad tiivad kui heeringasadamas. Asta ei leppinud pisiosadega taani klassiku Holbergi komöödiates, vaid lõi endale ise repertuaari kinos, mida peeti tollal laadalõbuks.

Ta on lavastajatest ammu üle kasvanud ja tohib mängida ilma proovideta. Ja ta vahetas oma väikese kodumaa suurema vastu, kus saab ennast välja elada. Meie kolgas tuleks mul surmani leppida seltsimajaga, tegutsedes näitelava ja einelaua vahel.

Ka õppida pole siin kusagil. Nõukogude Venemaal on suurtel lavastajatel oma stuudiod, kuhu suunatakse teatri-lembaseid noori. Eestis pole ainsat teatrikooligi. Siin saab teatrimõistmist õppida ainult eratundide võtmisega, aga selleks puudub mul raha.»

«Miks te siis Venemaale ei lähe?»

«Läheksin küll, lendaksin, kui saaksin mõnes Moskva Kunstiteatri stuudios töötada ja oma näitlejaannet arendada. Kuid sellel maal käib kodusõda. Mina ei talu mingisugust sõda. Aga ilma juhendajata ei saa harjutada ei Stanislavski süsteemi ega arendada oma teatrimõistmist. Ka tuleks vene keelesse süveneda, et oleks võimalik mõtestada teatris nähtut. Need on objektiivsed takistused. Kas pole siis säärases olukorras ükskõik, kuidas ma igapäevast leiba teenin ja endale õppimisvõimalust kätte võidelda püüan?»

«Seda ma ei teadnud,» pomiseb Endel.

«Mida te ei teadnud?»

«Et teil on niisugune eesmärk. Ikkagi ideeline. See selektab mõndagi. Siiski» — poisi laup tõmbub kortsu — «kuhu te nüüd lähete? Tagasi «Eedenisse» või?»

«Loomulikult. Mis mul üle jääb? Kas jälle seista tööbörsi sappa?»

«Ma ei usu, et te seal teretulnud olete. Voorimees saadab teid kuradile.»

«Keegi ei saada mind kunagi kuradile,» kinnitab Esta veendunult. «Kõik sallivad mind heameelega.»

«Ah te usute, et olete kõik ära teinud? Nagu Ilus Helena? Arvate vist, et mind ka? Aga mina pole teile selleks järele sõitnud, et armastust avaldada, nagu te oma suurusehullustuses arvate, vaid et keelata teid ülikoolilinna õhku oma sealolemisega rikkumast. Kas mõistsite? Te ei tohi!»

«Aga miks siis?» sosistab Esta ja ta pilk püüab poisi raevukalt säravaid silmi. Endel langetab viivuks pea, otsekui otsiks ta midagi õpitu varamust.

«Sest... sest et teie... prostitueerite vaimsust. Nii! Nüüd te kuulsite!»

Lõpuks sai see välja öeldud, see ammu kavatsatud sõna, ja Endel lisab saavutatud avameelsuse hoos:

«Jah, teil on vaimsust. Kust te seda ammutate? See jääb mulle mõistatuseks. Küllap pärineb kõik tõlkekirjandusest, mida te nii ahnelt neelate. Te julgete koguni filosoferida, otsekui oleksite Kant või Hegel. Selline mõtlamine ei sobi eestlasele, kelle elutarkus on sajandeid liikunud ainult Vanapagana ja Kaval-Antsu mõttelaadi vahel ja keda ainult kirik on suutnud tõsta ideaalide tasandile. Ja äkki tulete teie, et selles reomülkas kõnelda suuri sõnu tõest ja ideaalidest. Külvate meile võõraid mõttekäike. Ma saan aru, et olete selle kõik kirjandusest välja lugenud, aga ma ei mõista, miks te kõrtsis profaneerite Immanuel Kanti, Heinrich Heine, Novalise ja teiste suurvaimude mõtteid ja rüvetate isegi Kristuse nime. Mind huvitab küsimus, miks te kõiki neid nimesid vajate? Kindlasti selleks, et serveerida oma naiselikke võluseid. Võib isegi arvata, et olete Saatana agent, kes teadlikult maha mängib aateid, mis on igale tõsisele inimesele pühad. Teie terav mõistus peaks ju teile selgeks tegema, et kõik need idioodid, kes teid imetlevad nagu kassikullast laadakaupa või kes teisse hetkeks armuvad, nagu armutakse igasse nägusasse ettekandjasse...»

«Ma pole kellegi ettekandja.»

«Olete küll, olete koguni baaridaam, kes kundesid juurde meelitab ja peibutab neid kallimaid laudu tellima. Ma mõistan kõik, minule ei saa te puru silma ajada. Ma ei tea, kellega te selle peene koopa teisel korrusel maganud olete (Endel ei tea midagi, aga pole ju kahtlust, et Esta mõnega

«magab»). Lühidalt: kindel see, et ühelgi laudkonnas istujaist pole aimu asjadest, millest te lobisete. Romantikust Byronist, auväärsest Goethest, müstilisest Novalisest, Kristusest enesest. Teie jutt naelutab ta ju häbiposti, te pilkate teda, väites, et ta on sündinud neli aastat enne Kristuse sündimist. Miks te ei käitu nii nagu teised teiesugused? Miks te ei jutusta rõvedaid anekdoote, miks te ei tee nilbeid vihjeid? Ha-ha-haal!» Noormees lööb endale laksuvalt vastu põlvi ja naerab laginal. Aga enne kui Ester vastata saab, jätkab ta ennast õrgustades:

«Te võiksite ju küsida, mis see minu asi on, kuidas te oma ametit peate. Ma ütlen teile miks. Olen tulevane õpetaja. Mu moraalne kohustus on olla valvas ja ka kõige kavalama maski tagant ära tunda jumalavallatu meel.»

Esta kuulab teda tähelepanelikult, vaatab talle nüüd uurvallalt otsa. Ka noormees tunnistab tüdrukut: talle on vastumeelt, kui Ester teeb sellise tõsise näo, nagu oleks ta mõni filosoof, aga mitte naine. Ja alati on temas natuke üleolekut, mis ei karda ei jumalat ega meeste mõistust. Kahjuks mõjub see tüdruk meestele magnetina, neid säravaid sinisilmi võiks koguni armastada, selles elurõõmus võib olla omajagu vaimsustki, kui, jah kui... poleks ilmselt tegemist ebamoraalsusega.

Ester ei tee väljagi poisi süüdistustest ja vastab rahulikult:

«Te panete mind hämmelduma. Olete vist valesti informeeritud, mitte küll «Eedeni» üle. Selle lokaali moraalne kvaliteet pole meie toha. Aga olete valesti informeeritud omaenda kutse-eeldustest, õpetajahärra. Minu meelest ei tohiks hingekarjane nii põlglikult oma kaasinimestest kõnelda. Rahva seas pole kuigi palju neid, kes tahtlikult pilavad vaimsust. Mida rahvas ei salli, see on teesklus ja vale. Kas arvate, et on kerge hammustada tunnetuse õuna? Võimud peavad temast tegema magusa kompoti, et rahvas ta alla neelaks. Ainult kavaluse trumbiga saab neid ühislauda istuma panna. Iga inimese põues pesitseb igatsus elumõtte järele. Viimasegi talueit, kes hommikust ööni loomi talitab, teeb seda elumõtte pärast, igal töölisel on oma ideaal... Neid, kes kõrvale hoiavad, masendab elumõtte puudumine, mille olemuseks on sageli eluhirm. Mina aga olen maailmaparandajate tõust selleks, et inimkond elumõttest aru saaks. Peab kõnelema nende keeles, kõikides olemasolevais inimkeeltes. Kas pole nii? Ka pole õige

see, nagu oleksid tööinimesed ainult masinad, kes üldse ei mõtle. Selliseid rahva hulgas polegi, nagu pole töörahva hulgas ka vaimsuse vaenlasi. Pole olemas Saatanat, kelle käske inimesed täidavad. Aga meie ei saavuta ju mitte seda, mida tahame, vaid ainult seda, mida tegudega põhjustame. Ajaloo vältel on kurjus muutunud aina väiksemaks, veel Lutheri ajal leidis kantseleides timukaarveid, kus kviteeriti kopikate kättesaamist väljapistetud silmade ja maharaiutud sõrmede eest. Tänapäeval ei luba avalik arvamus võimudel enam tahta midagi, mis on varjamatult kuri. Ükski rahvajuht ei julge enam ülistada sõda. Kõik sõjaministrid on ümber nimetatud kaitseministriteks. Humaansuse ideaal on üldtunnustatud. Isegi väepealikud kõnelevad ainult oma humaansusest. Isegi linnu pommitatakse humaanselt. Kindralid peavad ajaloolisi rahukõnesid. Keegi ei uhkusta avalikult sellega, et ta pole ega tahagi hea olla.»

Poiss jääb Estat kuulama. Midagi vastu öelda ei ole, aga mida tüdruk sellega taotleb?

«Te tahate mängida Kassandra osa, olles ise Helena, kes külvab riidu meeste vahele.»

«Vabandage, ma ei tea neist nimedest midagi.»

«Vihjasin mütoloogilistele suurkujudele kreeklaste sõjast Trooja pärast.»

«Kahjuks ma ei tunne veel eriti hästi kreeka mütoloogiat. Palun seletage mulle lähemalt.»

«Kassandra oli Trooja kuninga Priamose tütar, kellel oli loomupärane prohvetianne, aga keegi ei uskunud ta hoiatusi. Helena oli liiderlik naisterahvas, kes arvas, et ta ilu vabandab abielurikkumist ja kõiki muid kergemeelsusi. Tema ilu pärast olevatki tekkinud sõda kreeklaste ja troojalaste vahel. Selle müüdi valgusel olete teie Helena, aga mängite Kassandra osa.»

«Niipalju kui ma teie jutu järgi asjaolusid taipan, meeldib Kassandra roll mulle rohkem.»

«Aga teil ei ole prohveti annet, ka ei kuulu te valitsejate hulka. Kõik on ju ainult tütarlapselik alpus.»

«Kahjuks ma ei kuulu jah. Ja kas üksik hääl saabki olla küllalt kõlav? Tõtt saab võimendada, kui ta kehastub kunstis, eriti näitekunstis. Teatris või kinos, mis tungib otse südamesse. Tähtis on inimeste head tahet tegutsema panna — siis on tulevik kindel.»

Endel Kivistik jääb hetkeks mõttesse, siis alustab uuesti.

«Aga teie, mida teie vajate? Te otsite õnne liiderdamise radadel. Olete õnnekütt.»

«Eesel niisugune! Õnne ainult iseenda jaoks ei otsi see, kes taotleb headuse võitu. Kogu ta elu juhib ideaal, mis kaalub rohkem kui igasugune isiklik õnn. Ainuke raskus seisneb selles, et pole alati kerge hea olla. Mina näiteks ei suuda veel nõnda järjekindlalt tegutseda, et igaüks mind usaldada võiks. Vist ei piisagi ühest elust, et endasse neelata kogu inimkonna head kogemused. Sellepärast peangi õppima kõikide suurvõimude elukogemustest. Kui ma niikaugelt jõuan, küllap siis leian ka õige tee maailma parandamiseks. Või kui mina ei jõua, siis teevad seda mu kaaslased, lapsed või lapselapsed. Ajalugu kestab veel.»

Esta lausub need tähendusrikkad sõnad väga tõsiselt ja ta nagu lööb rõõmust särama.

Rong peatub kolinal. Loojuva päikese viimased lapikliired säravad taeva laotuses, vaguniaknast paistab suurem jaamahoone.

«Uih, siin peame ju ümber istuma!»

Jaamaesisel liikujad näevad, kuidas eriskummalise poisi-peaga noor naine jalalt jalale hüppab, kiirustades tagant noormeest, nagu võiks see vagunist maha tulemata jääda. Suur madal kuu seisab horisondil. Pime silm, mis ise pole valgus, aga valgustab teistele teed.

Noormees tuleb ruttamata tüdrukule järele.

«Siin on pikem peatus, Tartu rong saabub vist kahe tunni pärast. Võite edasi kõnelda.»

Esta vastab lahke naeratusega:

«Oieti pole mul midagi juurde lisada, kui te mind mõistate. Kui mitte, siis alustan otsast peale.»

«Teie sõnadest olen aru saanud, aga ma ei mõista teid ennast. Tahaksin teada, kust võtate jultumuse väita, et olete maailmaparandaja. Teiesugune — ja selline iseteadvus!»

«Suurusehullustus, eks ole? Tuleks hullumajas arvele võtta?»

«Rohkem vist hullustus kui suurus. Ja lisaks veel pühaduseteotus. Pühakirjas seisab ju selgesti, et ainult Kristus on maailma lunastanud...»

«Mul endalgi oleks kergem, kui seda teeks keegi teine. Aga et ma teist ei näe, pean vist ise selle kallal vaeva nägema.»

Noormees lööb käega, vaatab kella, siis noort naist ja ütleb:

«Täna on erakordselt ilus ilm. Kas me ei läheks natuke jalutama?»

Mõne minutiga on nad tühjal maanteel, mis kaob õhtu-hämarusse. Tumedate puude käeliigutused taevafoonil tarduvad õhtu ja öö vahelisse aegruumi. Noored kõnnivad vaikselt, et harjuda hämarusega. Nende jõudsad jalad liiguvad samas rütmis, otsekui primitiivses tantsusamus — põline *pas de deux*. Õhtune õhk ümbritseb neid nii totaalselt, otsekui peaksid nad ise muutuma lendavaiks tiibadeks. Võimsalt ripub nende kohal pilvede pisut haljendav vari. Kas pole nad juba vennastuvad vastased?

«Palun,» jätkab noormees kangekaelselt oma juttu. «Kas suitsetamine kuulub ka pühaku ideaali juurde? Miks te praegu ei suitseta?» Ta tunneb heameelt oma kiusust, võimutsemistahe tõuseb temas taas.

«Ah, väikekodanlik kadakamoraal! Nägin juba lapsena Venemaal suitsetavaid naisi. Keegi ei teinud sellest väljagi.»

«Ah seda ka veel! Nüüd luuletate juba, et olete elanud Venemaal. Venemaal, kus...»

Nad riidlevad tükk aega Venemaa üle.

«Olen isegi tsaari kord näinud,» hoopleb tütarlaps.

«Muidugi, muidugi. Nägite ka Jaapani mikaadot, kellest jaapani rahvaski võib näha ainult jalataldu.»

Poiss on segaste tundmuste võimuses. Talle tundub, et jalutuskäigu jooksul on tütarlaps talle lähemale tulnud. Midagi ühistunde sarnast: justkui sooja hoovab temast. Aga naine ei tohi ometi suitsetada.

«Te pole mulle veel vastanud...»

«Millele? Ah soo... Ma ei armasta sellest rääkida. Suitsuvajadus tuleb vastu mu tahtmist. Võõrutamiseks peaksin vist midagi suus lutsutama. Selleks pole ma veel mahti saanud.»

«Ahaa! Näete isegi.»

Kuu on kõrgemale tõusnud ja helendab nii, otsekui seisaks valgustuskunstnik kuliside taga ja varustaks teda valgusega, ikka rohkem ja rohkem, nii et ta peagi nagu keev piim üle jooksma hakkab. Estrile tundub, nagu oleks tema kord lavale astuda ja tähtsaid sõnu lausuda.

«Maailmaparandajaks peavad hakkama kõik, kõik üheskoos peame kaootilise reaalse korda seadma. Aga seda

saab ju teha ainult siis, kui kõik püüavad olla läbinisti head. Kõik üheskoos. Oleme isoleerunud — igaüks oma teivamõhesse ega taha aru saada, et me ei ela maailmas üksinda. Räägitakse küll ühes paadis istumisest, aga järeldusi sellest äratundmisest ei tehta. Vaja ainult mõelda, kui häid mõtteid raamatutes leidub. Kolmele planeedile piisaks moraalsest toidust, mis on talletatud maailmakirjanduses. Aga keegi ei taha mõelda lõpuni ega osaleda maksimaalse panusega. Kas pole häbiasi, et kõikide sõjakogemuste järel ikka veel võidakse sõtta söösta ja omasarnast inimest tappa? Kui palju relvavabrikuid lootab kõikjal! Kasvavad inimestevahelised pinged ja tekib üldine frustratsioon, mille kõrvaldamiseks haaratakse härbaarse vahendite järele. Isegi rahuläbirääkimised on muutunud võitlusvahendiks. Aga mu pea ei võta, kuidas üldsus sellega lepi, et laseb juhtidel oma kurja tahet endale peale sundida. Miks ta ei vali endale paremaid juhte?»

Noormees jätab seekord vastamata. Ainult kiirendab sammu, otsekui oleks nende juurde astunud keegi, kes neid jälitab.

Kui nad pooltühjas vagunis jätkavad oma reisi Tartu poole, ei taha vaidlus enam edeneda. Kumbki istub omaenda mõtete võimuses ja vahib aknast välja, kus kuused ja telegraafipostid silmist mööda jooksevad.

Endel meenutab meelemuutust, mis temas sündis jalutuskäigu ajal selle... selle... baaridaamiga. Naise käsi-varrest tungis temasse kummaliselt meeldivat soojust, mis kippus ta närvikava uimastama. Nende sammud langesid nii sujuvalt ühte, et Endel hakkas end neljajalgseks tundma. Kuidas oleks — ihu ihu vastu, silmast silma vaadates?

Aga Ester juurdleb oma mõttekäigu kallal edasi. Mis mees see on, kes usub veel taevataati? Kas ta inimkonna põlvnemist ei tunne või?

Ta otsustab selgusele jõuda.

«Oelge mulle ausalt, härra pastor, kas te usute ka, et jumal on olemas.»

«Te peate mind lihtsameelseks! Olen teoloog, see on usuteadlane, õpin usuteadust õpetatud doktorite käe all. Aga need pole kunagi tegelnud jumala olemasolu problee-

midega. Sest sõna «olema» pole jumala mõiste määramisel üldse rakendatav. Näiteks budism ei kasuta ei jumala ega surmast ülestõusmise mõistet. Kuulake, tütarlaps, teoloogia põlistarkust! Jumal «on olemas» sellisel mõeldamatul, kujuteldamatul viisil, ta on meie igapäevasest olemisest nii aimamatult kaugel, kuigi kõikjal olev, et inimene teda oma sisima teadvusega tabada ei saa. Aga inimesel on ka teine teadvus, mille huvid langevad kokku sotsiaalse elu huvidega, ühiskondliku masinavärgi huvidega. Me kõik kõneleme ju seltskonnas hoopis teist keelt kui iseendaga üksi olles. Sama õpetatud kardinal, kes audientsil langeb paavsti ette põlvili, müksab teda nelja silma all kuiva veini rüübates ribide vahele. Sellele nn. teisele teadvusele on ideaal tõde. Ega ateistki ei saa eitada ideede olemasolu, kuigi need eksisteerivad meile arusaamatul viisil ja lõpuks» — Endel naeratab üleolevalt — «teame isegi loogikaõpikust, et üldeitavaid väiteid ei saa millegagi tõestada. Iga ühiskonnas tegutsev isik on muidugi variser, heebrea keeles *perušin*, see on «omaette iseäralik».

Ester on Endli juttu mõtlikult jälginud. Tartu jaamas noormehega jumalaga jättes sõnab ta üsna vaikselt:

«Pean vist ka teoloogiaga tutvuma. Teie kahe teadvuse teooria väärub uurimist.»

Realiteedi maailmas valitseb «esimene» teadvus. Nii juhtubki, et kui Ester kesköö paiku rõõmsate rusikatega vastu «Eedeni» väravaid kolgib, võtab teda vastu äkki võhivõõraks muutunud proua Präaks, kes külvab ta üle jäiste etteheidete rahega.

«Ma pole sinu eest vastutav, ma pole sind siia kutsunud. Vaata ise, kuhu saad. Minu pärast mine või vaksalisse magama. Tütarlapsi praegu äratada ei või. Nad on päev otsa tööd murdnud.»

Täna ei ole ka tagatoas sentimentaalseid onkleid, pole mingit ettekäänet majja minna ja lauda istuda.

Ja nii jääb Ester oma kompsudega lageda taeva alla, kahvatult valgustatud öösse.

«Eedeni» ümber kummitab kesköine valgus paari kodutu kompsu kohal ja libiseb ka perenäiseni majas. Proua Marta Präaks raputab vaikselt pead ja ta silmad, näiliselt nii ilusad ja inimlikud, varjavad siiski egoistlikke mõtteid: nipsakas kärnkonn peaks oma kolu kiiresti koristama, temale antud ärklituba saaks paremini kasutada. See on ju päris tühi tuba, mis midagi sisse ei too. Hea igatahes,

et tüdrukust nüüd nii kergesti lahti saab. Homme hommikul teretan teda külmalt: võta kodinad ja kõnni! Et su haisugi siin enam poleks!

«Minna pole kuhugi,» mõtiskleb Esta suletud ukse taga. Ega ometi koputada härra Mülleri uksele kui kadunud poeg? Või anuda armu proua Präaksilt? Kuid too tahab ju ülekohtune olla ja oleks väga pettunud, kui miski sunniks teda oma suva muutma. Olen täiesti üksi, seisan väljaspool ühiskonda. Sääraseid on teisigi. Tosin kodutut ööbib vaksalipinkidel... vist sama palju avalikes peldikuis. Nendega Esta ei ühine.

«Ma suudan öö ära olla siinsamas, lageda taeva all — see on mulle kõõme, aga hommikul algab minu elus uus lehekälg, see on juba raskem.»

Seni nii abivalmis tädi Präaksi meelemuutusele leidub ka kaaluvaid moraalseid põhjusi.

Mõne päeva eest oli «Eedenit» külastanud auväärne vanaproua, Endel Kivistiku vanaema. See oli kaevanud, et «Eedeni» teenistuja on ajendanud tema Endlit vanaema tagant raha võtma, et siis selle poisiga, kes alles koolis käib, lõbureisile minna. Kas pole skandaal, et niisugused elemendid on meie ausasse Dorpatisse sisse tunginud? Tuleks vist raekotta bürgermeistrile teatada...

See auväärne daam oli sündinust informeerinud ka härra Präaksi. Ja paks Mats teadis lisada veel ühe asjaolu. Kui «Eeden» on juba kord bordelliks muutunud, siis peaks vähemalt takistama, et tema teenistujad haljas looduses selle filiaale ei asutaks. Majja tulnud ülbet preiliket on nähtud Toomemäe võsastikus kurikuulsa Karl Knalleriga. Muidugi nähti paarikest ainult tagant. Kuid proua Präaks oli oma meest niisuguse pärast korduvalt noominud, et ta vastu ei olda küllalt viisakas. See pupe tuleb nüüd majast välja visata! Pealegi oli postiga saabunud vapiga kirjake, milles paruniproua Tiesenhausen nõudis taga mingit kollast jakikest. No see on ju lausa vargus! Häbi meie ausale majale! Kolm õiguserikkumist — sellest peaks vallandamiseks piisama. Pealegi vabaneks üks tuba!

AJAPÖÖRAK

AEGRUUM ÜLALTVAATES

Ka peegli olemus muutub ajapöörakul.

Kuidas hindaksid suured täppisteadlased, füüsikud ja matemaatikud, sajandi väidetavaid suursündmusi? Astroonoomilise materjali valdajaile — Einsteinile, Planckile — pidid need paistma nagu Keplerile Wallensteini nõudmised astroloogilise horoskoobi järele, mida Kepleri olmeline ajupool oli sunnitud väepealikule koostama. Autor mäletab Plancki Tartu ülikoolis 1918 peetud loengu lõpplauset, milles ta kinnitas Jumala olemasolu. Teada on ka Galileo Galilei inkvisitsioonitribunali ees antud enesekriitika, millega suur teadlane päästis oma ihu vangla ja piinamiste eest. Me ei tea, kas Galilei tööpoolest oli pärast protsessi lausunud talle omistatava lentsõna *eppur si muove* — aga ta liigub siiski —, kuid kindel on, et ta vahendas heliotsentrismi ka laiadele rahvahulkadele ja juba XVI sajandil pärandas inimkonnale maailmapildi, millest praegu on saanud aabitsatõde. Et ka ilmsete tõdede varajane propageerimine on hädaohtlik, seda tõendas Giordano Bruno surm tuleriidil selle eest, et ta oli uue õpetuse muutnud maailmavaate koostisosaks. Autor peab vajalikuks meenutada neid sündmusi sellepärast, et siin võib mõningaid paralleele tõmmata sellega, mis on aset leidnud tema eluajal ja võib korduda lähemas või kaugemas tulevikus. Relvastanud mõistuse nende meenutustega ajaloost, laskugem taas provintsilinna aegruumi XX sajandi üheksateistkümnenda aasta paiku.

1920. A. RAHULEPING

1919. a. vana-aastaõhtuks saavutati vaherahu rinnetel ja peagi alustati Tartus Veski tänava kahekorruselises eramus läbirääkimisi rahulepingu üksikasjade üle. Linnas ei kõnelnud keegi enam sõjast. Rahu on inimkonna normaalne seisund. Kuus aastat taplusi ja vintsutusi oli seljataga ja nüüd võis jälle mõelda eluliste asjadele. Otsustavalt kiskus maailm tähelepanu lahti tapluste tandrilt. Rahu oli kätte jõudmas külvaja kujul, kes tulevahetuse ääremailgi mõtleb uuele viljasaagile.

2. veebruaril 1920 kirjutati Aia tänava kohtuhoones dokumentidele alla. Kogu maja oli eredalt valgustatud ja ka vahipostil seisev politseikordnik kutsuti jaole. Jaan Poska veeretasku saali terve juusturatta — kingituseks Vene delegatsiooni juhile Adolfi Joffele, ja muusika hakkas tantsuviise mängima...

Peatselt ratifitseeritava rahulepingu mõju oli tohutu. Ajastu oli aastaid puhunud surma fanfaare. Nüüd puhus aeg ellujäänutele kasvava lootusega taas elu fanfaare. Elavate vaikiv enamik tõmbub pingule, loob endale valitsuse, ehitab uue elukorralduse — ilma kangelasteta, ilma sõjasüüdlasteta. Inimesed tõmbuvad iseendasse, nagu kämblad tõmbuvad rusikasse raudset ratsiooni haarates. Need on tugevad, enesekindlad olendid, ähvardus kõigele väljaspoolsele. Neile on ju taas algamas sõjajärgne *struggle for life*, samuti visa võitlus, kuid ilma inimeste tulistamiseta.

Taplustest tüdinenud rahvahulgad hingavad rahus. Taas läheneb kevad, lakanud on surmatants, pered istuvad jälle kolde ümber, algab naistetantsude aeg.

Ei iial enam sõda, hõiskavad hulgad paljudes keeltes. Lõpmatus universumis tiirleb päikese kollane kera oma salapärasel orbiidil. Elu mõte on taas lokaalseis pisisasjus. Kõik, mis kaugemal, pole meie asi!

Aga kuidas on kulgenud Esta elu? Pole tähtis, millised olmeraskused ta peale langesid. Tema elulugu on sisemine lugu. Oleks ebaõiglane tõlgendada vaevalt kahekümneaastase naise heledaid eelarvamusi ainult sõjaeelse sotsiaalse korra või koolikasvatuse saadustena. Kool ja kirjandus olid talle küll sisendanud usu eetilistesse ideaalidesse ja see seeme ei langenud kaljusele pinnale. Aga ta ei teadnud veel, mis kõik kord osutub võimalikuks «teadus-

liku sajandi» jooksul, ta ei teadnud, et sajandi alguse käibetõdedest jäävad ainult mälestused, kuid kurjuse kasvud löövad vohama ja tungivad kõige kindlustatumaiste kodudesse, kus seni on elatud mineviku traditsioonide järgi. Kes küll võinuks aimatagi, et aastakäik 1900 satub põrgutusse, millesarnaseid ei olnud näinud ükski senine inim põlv? Et humaansuse ideaal — traditsiooni *pia fraus* — või osutada sõnakõlksuks? Esta usk: «Olla alati humanne või mitte olla?» on ajaväline, üleajaline ideaal, mis ei saa muutuda käibetõeks, kaotamata siiruse ja aususe kullaproovi. Seegi loosung leiab tegevteolist realiseerimist ainult kompromissides, kohati ning ajuti, sest ükski kaitsmatu inimihu ei talu tuld ega külmumist.

Ajaloo näeme aeg-ajalt selle pretensiooni leeki loitmas ja taas kustumas. Jätkem siinkohal arutamata põhjuste ja järelduste dialektiline koostoime, sest jõuame tegelda ainult veel Esta arengulooga.

Esta oli elanud nõnda, nagu poleks seda rumalat sõda olnudki. Isegi legendaarse suure veeuputuse aegu kestis ju elu väljaspool veeuputust. Esta ei tundnud ka puudust ajas erilist puudust, sest ta oli vähenõudlik füüsilise elu tingimuste suhtes. Sotsiaalne elu oli talle transtsendent-sus, ta uskus, et tuleb korda saata midagi palju kangelaslikumat kui suurema või vähema puuduse talumine. Nooruslik tugev elutahe oli hoidnud sooja kääta silmade ja suu ees: kohane, nagu kohanevad kõik! Tarbe korral vaju madalamaks! Selline on elu seadus...

Hea õpetaja Liiliapärg oli oma õpilase pärast sageli mures. Ta oli korjanud natuke raha, mille lapsele peagi isiklikult kätte andis. Seekord oli tal teatrikunsti õpetaja aadress varuks.

Ka härra Müller, vanas kartulis elutsev ussike, valmistus uueks eluks. Ta kavatses — mees meeste seas — abielluda punajuukselise Matildega, vahepeal langenud venna Elmari lesega. Aeg oli mõelda ka vanadusele: igaüks kimmeldab oma asjade pärast ise. *Chacun pour soi et Dieu pour tous.*

Rahulepingu allakirjutamise järel tuli Liivi- ja Eestimaa kubermangule rahu ja leivane valgus. Sündis iseseisev Eesti, ajutine saar. Klio, ajaloo rühikas muusa, oli vist läinud lühiajalisele puhkusele...

Veebruarikuu taevast oli puhas lennukest ja lippudest. Ainult põlise looduse rohelised lipukesed lehvisid lume alt

vabanevail kuuskedel. Talv kohtus nüüd teisiti saabuva kevadega. Veel alasti valged kaseneiukesed-rõõmutarid tantsisid silme ees, eesti naised sünnitasid julgemini rahu-aja lapsi.

Rahus löid õitsele rahvusteadused, kirjandus, kunst... Rahuliku päikese all oli inimestel hea olla.

Eestist oli saanud parlamentaarne, demokraatlik vabariik. Nõukogude Venemaa poolt loovutatud 15 000 000 kuldrubla muutis pabermarga valuutaks, millega loovisikud said reisida inflatsioonilisse Berliini ja unistuslikku Pariisi. Berliinis trükiti vene- ja eestikeelseid raamatuid, Pariisis tutvusid meie kunstnikud uue kunsti tippsaavutustega. Semper ja Visnapuu mõnulesid Berliini kohvikutes, tutvudes Ilja Ehrenburgi, Marina Tsvetajeva ja Andrei Belõi loominguga.

Kas ajapööraku sügavam tuum võis olla arusaadav Estale, elutahte kevadisele kehastusele? Muidugi mitte. Sõda oli möllanud kaugeil rinnetel, selle põhjused, sündmuste keerukas dialektika ei jõudnudki tütarlapseni, kelle utoopiline lunastusprogramm koosnes ühestainsast punktist: inimene, ole täis head tahet! Et heast tahtest üksi ei piisa — see ei mahtunud neitsilikku teadvusse, mis ei teadnud veel midagi kuristikust sõna ja teo vahel. Kool, kodu ja ümbruskond olid ju ajaloolise protsessi kogu dialektika kasvava noorsoo eest hoolega peitnud rahvuskultuuri ja progressi külisside taha ning elurõõmsa piiga janunev vaim ei osanud silme ees laiuvat elupilti seada terava intellekti luubi alla. Kogu maailmatunnetus oli suunatud teisale. Kaugenägelikke, kelle pilk tungis läbi rahuingli tiibade sära, oli ainult mõni ja seegi hoidis oma mõtteid iseenesele.

LIPSUD JA LODJAD

Sõdade ja revolutsiooni päevil lipsusid ei kantud, kõik käisid frentšitaolistes kuubedes, lipsukandjaid leidis mõni üksik. Nüüd muutus mood rahuaegseks: lipsu ettesidumise otsekui toonitati, et mehel pole sõjaga midagi tegemist. Et aga lipsu sidumise kunst oli veel võrdlemisi võõras, siis ilmusid müügile kummipaella ja väikese pandlaga kravatid, mis võimaldasid hommikul endale kultuur-

inimese näo kiiresti pähe teha. Miks just kunagi kaelaräti osa mänginud siidriba mehest kultuurinimese tegi, seda ei teadnud keegi, aga küllap vist ei ole võimalik Tšingis-khaani lipsuga ette kujutada. Muidugi juhtus nüüdki, et vabrikus toodetud tehiskravatt kummipaela kuludes alla vajus, nii et kaela ümber midagi ei olnud, aga siis levis õpetus, et särgi lahtinööpimine asendab ideaalis olemasolevat lipsu.

Kummist sai üldse ajastu tunnus. Nöörsaabastele ja kingadele eelistati kummidega jalatseid, mille jalgatõmbamine läks väga ruttu. Sääraste saabaste üleolek sõja-aegsetest säärikutest oli peagi selge kõigile ja aitas tänava-pildile rahuilme andmiseks palju kaasa. Sõjaaegsete rinnamärkide kandmist peeti nüüd halvaks tooniks. Elagu igavene rahu!

Taastusid ka Tartu igivanad kaubateed. Kui piki Kauba-hoovi tulles jõe äärde jõudsid ja Emajõe vaatasid, siis seisis siin mastide mets. Kogu jõgi allpool monumentaalset Kivisilda oli täis lotje, üheainsa suure purjega paksukere-lisi veesõidukeid. Nendega pidasid pärismaalased kauba-vahetust naabritega. Need jõepealsed kaubamajad tõid Tartusse küttepuid, sibulaid, kurke, jõhvikaid ja muud kaupa. Sadamas seistes käis lotjadel lõbus elu. Tõmmati lõõtsmoonikut, lauldi vanu vene romansse. Sõjaaegsed vormimütsid olid ammu vette visatud. Rikaste lodjavenelaste pojad kandsid juba korporatsioonide tekleid — osa neist täendas ka eesti intelligentsi ridasid. Eriti Peipsi kaupmeeste pojad, kes kuulsas ülikoolis kõrgema kultuuri poole pürgisid — istidena, agronomidena, aga ka huma-nitaarteaduste alal.

«Hea tooni», s. o. seltskondliku käitumise tutvustamine, algas siin sellega, et eestindati kaks tosinat maksiimi,* mis vabahärra von Knigge oli kirja pannud juba 1788. aastal, millele meil järgnesid raamatud «Peen mees» ja «Peen naine», kus maarahvale õpetati lauakombeid ning avalikel olenguil joomise ja söömise kunsti (kuidas süüa spinatit või vähki, kala ei süüa noaga jms.), kavaleri suhtlemist daamiga, riietumisviise, püstitati õilsuse ja viisakuse paroolid ning loosung *keep smiling*. Juurutati õnnesoovimise ja küllakutsumise seltskondlikke vorme ja etiketireegleid. Hakati endale muretsema õhtutualette ning trükkima visiit- ja kutsekaarte.

* Tõlkis Daniel Palgi.

Inimvahekordi hakkasid juhtima vormireeglid ja ting-likkus.

Opiti kõnelema avalikkuses ja kodus eri viisil.

Igaühel tuli luua ja kultiveerida kaht mina.

UNIVERSITAS TARTUENSIS

Milline oli siis *Universitas Tartuensis*? Silmade tasandil vaadates ei olnud võõral võimalik näha haljaste pilvede linna. Silmade tasandil vaadates nägi võõras ainult Supi-linna üürikortereid, kus peldikus tuli käia õues, kus solgi-lamber tuli käe otsas kanda peenramaale ja kus elamisluba oli toaüürijal, kes tunnistas ainult kõrgema üüri printsiipi.

Kuidas võis võõras aimata, et Tartu agulis õitses ka Pariisist naasnud ja vasakus kõrvalestas kuldrõngast kandva Adamson-Ericu sõprus. Veeriku alevi voorimehe pojaga, kes oli armunud varajasse Picassosse? Kuidas võis võõras teada, et üüritoas elab kulakupoeg Osvald Kukkur, kes toahjus küpsetab endale manusteta sealihaga, kuid õhtuti vestleb James Joyce'ist? Kuidas leiaks võõras üles Adamsi, kes juba 1922. aastal uuris Lao-zi põlishieroglüü-fide tuuma, võrreldes omavahel «Dao» nelja tõlget euroopa keeltesse? Võõras võis Laial tänaval rutata postimaja poole, aga kuidas saanuks ta mõista, et kõnnib sadadel luudel, mis kuuluvad askeetlikele nunnadele ja itta mars-sinud raudrüüga sõjameestele? Ent Tartu elanikud võisid elada selles kujutluste linnas ka siis, kui nad, «Päeva-leht» käes, mööda puutreppi laskusid alla õuel asuvasse peldikusse.

Tartu vene ülikool oli Esimese maailmasõja päevil eva-kueeritud Voroneži. Et eesti teadlasi peaaegu polnud, tuli õppejõude nüüd kutsuda kõikjalt: Soomest, Saksamaalt, Lätist, Rootsist, Šveitsist... Mitte kõik selleks valitud ei osanud kohaneda maarahva, kõrghariduse poole pürgiva rahva vajadustega, eesti õppejõudude ettevalmistamine aga nõudis aastaid. Kuna kehtib komme, et professoreid nimetavad ametisse poliitikud (kuigi autor eelistaks vastu-pidist korda), siis juhinduti õppetoolide täitmisel kõrgeist poliitilistest ideaalidest. Germaani filoloogia õppejõud ei tohtinud olla sakslane, slaavi filoloogia oma venelane.

Sellellegi sai ära hoida, et üliõpilased saksa ja vene keelt mitte liiga hästi kätte ei õpiks, mis oli põhimõtteliselt mittesoovitav. Tänu patriootlike jõudude tegevusele õnnestus vene keel unustada juba kahekümnendail aastail, saksa keele oskus kadus alles meie päevil.

Filoloogias (kuraator Peeter Põld eelistas küll «hviloogia» vormi, aga «raffas» arvas teisiti) valitses indoeuroopa keeleteadus. Sveitslane Wiget õpetas tudengitele umbria ja skumbria dialekte, ent saksa kirjanduses noorest Schillerist kaugemale ei jõutud. Slavistika professor Stender-Petersen lõpetas vene kirjanduse kursuse 1917. aastaga, kategooriliselt väites, et hiljem ei olnud Venemaal mingit kirjandust. See-eest teadis ta, et Vene riigi olid asutanud skandinaavia kaupmehed normannid. Indoeuroopa filoloogia professoril Kieckersil oli raskusi vene «õ» hääldamisega. Ja böliinadele eelistas ta ilmselt vene pliine. Eradotsent Villem Ernits oskas etümologiseerida iga sõna läbi tosina keele kuni sanskritini ja tolle olematu keeleni, mille keelendeid märgitakse tärnikesega sõna ees. Vene keelt kõneles halvasti. Kõige tarmukam oli õpetama Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor Arno Rafael Cederberg. Taani ajaloo sai tudeng teada, et seal valitsesid vaheldumisi Frederikid ja Christianid, nii et meelde tuli jätta ainult see koht ajaloo, kus nende numeratsioon kord segi läheb. Eesti ajalugu professor ei lugenud — andmete puudumise tõttu.

Kõik professorid lugesid ainult neid huvitavaid erikursusi — üldkursusi põlati. Seda õpetatud traditsiooni rikkus filosoofiaprofessoriks kutsutud Schmied-Kowarzik, kes esimesena luges filosoofia ajaloo kursuse algusest lõpuni, kuid tema pidi eesti keele mittemõistmise tõttu ametist lahkuma. Filosoofiakursuse kuulamisest jäi üliõpilasele teadmine, et ta midagi ei tea — aga see olevatki iga filosoofia tipp.

Et midagi elulähedast teada saada, käidi kuulamas ka neuroloogiaprofessor Ludvig Puuseppa, kes tudengitele selgeks tegi, et armastus on ainult näärmete funktsioon.

Loengute kavast seisis esikohal usuteaduskond, kus ülikooli noorimad professorid tegelesid teadusega, mille objekt on hüpoteetiline.

Siiski õnnestus õppetööle Emajõe Ateenas kaasa tõmmata ka rida suuri teadlasi, nagu neuroloog Ludvig Puusepp Petrogradist, üleilmse mainega slavistid Max Vasmer

ja Adolf Stender-Petersen, füsioloog Alfred Fleisch, arheoloog Aarne Miikael Tallgren, zooloog Johannes Piiper, jurist Igor Tjutrumov, klassikaline filoloog Wilhelm Süss, romanist Lucien Rudrauf ja paljud teised. Nende osavõtt ühiskondlikust elust tõstis eesti haritlaskonna tegevuse rahvusvahelisele tasandile. Sedasama tegi ka mõne oma-mehe visa töö enda kallal, nagu Gustav Suitsu süvenemine maailmakirjandusse. Nende fanaatiliste töömeeste südamed tuksusid unisoonis eesti kultuuritahtelise haritlaskonnaga, ja kui tudeng juhtus öisel ajal mööduma näiteks G. Suitsu töötoa valgustatud aknast, tundis ta väsimatu töömehe vastu aukartust ka siis, kui enda eriala oli hoopis teisel. Ülikooli energilise kuraatori Peeter Põllu vastu tundis lugupidamist ka see, kelle vaated selle minevikulise koolmeisteri omadega kokku ei langenud. Ei unune ju Eiffeli nimi ka sellel, kellele tutvumine kohmaka, ainult 300 meetrit kõrge Eiffeli torniga oli suur pettumus.

Alma mater Tartuensis hoidis kahekümnendail aastail oma rüpes suuremat hulka üliõpilasi, kui neid Tartus kunagi varem olnud. Tartu oli siis ainuüksi üliõpilaslinn — kõik muu oli vähema tähtsusega. Kas saab imestada asjaolu üle, et iga noor tartlane unistas oma ülikoolist kui kindlast teest kõrgema eluteostuse poole?

1921. aastal astusid peaaegu kõik keskkoolilõpetajad Tartu ülikooli (TRÜ ajalugu III, lk. 58) ja tudengite arv kasvas kahe tuhandeni. Kuid peagi selgus, et kõrge ning alatasa tõstetav õppemaks paneb rahva õppimistahtele piiri ja suleb ülikooli väravad majanduslikult kehemaile.

Ka Esta unistustele kõrgharidusest tegi kiire lõpu arusaam, et tal pole kusagilt võtta raha ülikoolis õppimiseks — isegi siis, kui ta peaks sattuma väheste stipendiaatide hulka. Sest õppimiseks on vaja vaba aega, aga aeg on raha, nagu ütleb ameerika vanasõna, ja raha polnud kusagilt võtta.

Kuid keegi ei seganud kuulamast loenguid jänesena, auditooriumide ustel ei nõutud üliõpilaspiletit ega isikutunnistust. Ja Gustav Suitsu loenguid eesti poetikast käisid kuulamas kõik, kes poetikast huvitatud olid ja keda lektori keeruline keel ning aeglane tempo ei kohutanud. Nn. Tartu vaimul olid oma kirjutamata seadused ja need ühendasid kultuuritahtelisi tartlasi otsekui koguduseks meelislektorite ümber. Viieandast auditooriumist sai kirjan-

dusteooria sepikoda, mille atmosfäär kandus ringidena laiali kogu Eestis.

Üliõpilaste jõukam kiht asutas rohkesti intiimorganisatsioon, aga valdav enamik jäi organiseerimatuks. «Metsikud» ei olnud maailmatunnetuselt kuigi ühtlane mass. Osal oli oma esindus üliõpilaskonna valitavas parlamendis, «Edustuses», teised elasid apoliitilist elu või asutasid efemeerseid organisatsioone, mille mõju ei olnud arvessevõetav. Vaimukõrgustesse pürgiv Esta, kellele olesklemine oli võõras, ei tundnud huvi ühepäevaste ning lokaalsete eesmärkide vastu ega osalenud selles, mida ta nimetas sipelgapesaeluks.

KUI VALITSES TÖÖPUUDUS...

TÖÖD OTSIMAS

«Minuga ei saa juhtuda midagi, mis asub väljaspool põhjuslikkuse ahelat, midagi, mida ei anna mõistlikult seletada. Tahan olla kannatlik ja julge, elada ilma naaldumisvajaduseta. Ise tulen kõigega toime,» mõtiskleb Esta, püüdes uinuda oma õhukese mantli all ja tõmmates põlved peaaegu lõuani. Aga hõõguva noorusjõu äärtel tekib siiski valutunne, sälgustades hingehaavu, mis valutavad hiljem eluaeg ja värvivad elukogemusi verimustaks.

Hommikul pärast läbikülmunud poolund seob Esta kogu oma napi vallasvara kimpu. Nüüd selgub, et puudub kallis kuldkäevõruke leeripäevast, puuduvad paremad pesutükid. Samal hetkel seisab räpases vammuses lamavoi lävel, teda on kohvilauas uniseks kuldiks nimetatud, temalt on nõutud, et ta kordki näitaks, kes on majas peremees. Sõnatult viskab ta Esta kompsud trepist alla. Kui proua Präaks kuldketi ja pesu kadumisest kuuleb, otsustab ta Estri kaebed alatuks valeks tembeldada.

«Miiis? Nüüd julgeb see lirva veel väita, et oleme vargad! Too kohe kaks tunnistajat kohale, kaeban ta laimamise pärast kohtusse.»

Lõuna paiku vajutab Esta linnasüdamikus asuva «Grišani» restorani ukselingile ja nihutab oma kompsud üle läve. Ta on linnas ringi ekselnud ja ära väsinud. Siin tahaks ta natuke istuda ja aru pidada, kas julgeb asuda järgmiseks ööks Tähtvere parki. Lubatav see ju ei ole, aga Esta tunneb end nõrgana ega näe teist pääseteed. «Grišani» noor ettekandja koristab ruumi õhtuks.

«Kohvi? Kohvi meil ei ole, oleme veinirestoran. Tulete vist vaksalist?»

«Vaksalist? Mul on külm. Tahaksin ainult pisut jalgu puhata.»

Ettekandjal hakkab tast hale, ta toob tassitäie ülessoojendatud kohvi.

«See ei maksa midagi, kallasin endale köögist. Saate kil-
remini soojaks.»

Pool tundi hiljem istub Eevi sõbralikult vesteldes Estri
lauas. «Olen kuusteist. Võiksime vist sinatada? Pane nüüd
hästi tähele! Meil on teisel korrusel tuba välja üürida. Siin
nurga peal on «Postimehe» talitus. Seal uuri klaaskastis
tööpakkumise kuulutused läbi...»

Nad kihistavad naeru, Estale tuuakse taldrikul eilseid
toidujäänuseid. Väljas on ilus ilm, päike paistab jälle, elu
on nagu elu ikka, armastus, usk ja lootus kestavad igavesti.

Mattieseni trükikoda vajab päevapealt käskjalga ja
allalaskjat. Kui Esta julgeb kontorist ujedalt järele pärida,
mis tähendab «allalaskja», vastab ärijuht lahke naera-
tusega:

«Võite homme hommikul tööle tulla. Kuna peame teid
alles välja õpetama, maksame esialgu väikest elatisraha,
näis, kas suudate paberipoogna kiirpressi paigutada, siis
võtame pärispalga.»

Eevi on uue sõbratari edust vaimustatud, toob talle palu-
kesi leivataldrikult ja lõunaportsjoneist (ega kõik kun-
ded kõike ära söö). Peremehele öeldakse ainult, et tuba on
välja üüritud, rohkem ei pea Vana teadma.

Raha tilgub napilt, leibagi saab jaopärast, kuid tarbe
korral võib kõhu täis süüa turuplatsil keevast rupskisupist.
Maitseb liha järele, kuigi soolikad visatakse katlasse koos
sisuga.

Nälginine nälgimiseks, aga muidu jooksevad päevad
nagu raamatulehed nooruse seiklusromaanis. Trükikojas
saavad masinaõli ja trükivärvi lõhn peagi omaseks nagu
isiklik parfüüm, silm õpib kiiresti eraldama kiirpressist
tulevaid praakpoognaid. Käskjala kohustused tunduvad
tüdrukule jalutuskäikudena. Ainult kaks töödüllit häirivad
kirja teevad natuke haiget: Liiliapärg, kallid inimene, noo-
mib Eestat, et see ei ole küllalt püsiv oma eesmärgi taotle-
misel, ja paruniproua von Tiesenhausen nõuab, et Esta
tagastaks seadusevastaselt omastatud apelsinikarva jaki
ta seaduslikule omanikule.

Saatust oli siirdunud trükivärvisse ja sealt tuligi pööre.
Kord luges Esta «Vanemuise» lendlehest, mida teater
etendab sesooni avamiseks. Ester jälgis masina rütmis
hoolsalt kolinal valmivaid lehti: kas ei olnud see saatuse
näpunäide, et tavalisest kombest erinevalt tuli just käes-

olevad afišid eriti kiiresti tellijale kätte toimetada? Käsk-
jalg sai käsu sedamaid esimene pakk «Vanemuise» kantse-
leisse ära viia. Kui Esta härra direktori kabineti uksele
koputas ja sisse hüüti, nägi ta kirjutuslaua taga istuva
mehe laia selga. Kuuldes, et afišid trükikojast on kohal,
õhnas mees üles vaatamata «Hästi!» ja süvenes taas oma
töösse, unustades sissetungija. Aga mõni viiv hiljem kõlas
hääleke uuesti, alustades aralt: «Härra direktor...» Siis
keeraski direktor pead ja nägi ukse juures seisvas eriskum-
malise paažisoenguga ilusat tütarlast õlilaigulises tahma-
ses kitlis, suur pakk afišse käes.

«Tohoho, miks te ei pane pakki toolile, aitäh!»

«Ma tahan nii väga näitlejaks saada,» lausus paaž ja ta
silmad kiirgasid lootusrikkalt direktorile näkku. Direktor
pahvatas naerma, paljastades suutäie kuldhammaid. Aga
tüdruku anuv olek sundis teda sissetungijat terasemalt
silmitsema.

«Lähme hetkeks klaveri juurde,» ütles otsekui ärganud
mees.

Do, re, mi, fa, sol, la, si, do — vajutas ta klahvidele ja
Esta laulis noote kaasa.

«Olgu! Võtan teid operetikoori tööle. Vist õpite lavalii-
kumise kiiresti ära. Kui saate, tulge homme hommikul kell
kümme proovile.»

«Kuidas?» imestas Esta. «Kui saate! Selle eest võiksin
kas või tulle hüpata!»

Peagi aga selgus, et tantslemine võõrais rõivais ei rahul-
danud ei keha ega hinge. Asjaosalised, statistid, nimetasid
seda kord templiesise pühkimiseks, kord pordumaja esi-
kuks. Esta andus Terpsichore teenimisele truult ja poisi-
keselikult, nagu ta aeg-ajalt vabakuulajana ka mõnele
huvitavale loengule ülikooli tungis. Sellistel «poisikese-
tükidel» piinas teda kaks muret: kes annab mulle iga-
päevast leiba täna, ja kui kõhtu õnnestus täis süüa, siis
lõusis kohe teine küsimus: kuhu jääb su looming, Esta?
Templiesise pühkimine ei andnud ei igapäevast leiba ega
eneseteostust.

Talvekuu hiilib halli hundina Tartu tänavail, vahib
pimeneva pilguga kõikidesse Tuulemaa nurkadesse, ulub
ja ängistab. Korstnatest vastab talle küll küttekolletest
tõusev suits, aga häda vaestele ja vanadele, kes ei jõua

end külma vastu küllaldaselt kaitsta. Häda ja teotus nõrgemaile: siinilmas liitub külmaga nälg ja Külmnälja vampiir ähvardab kaitsetut ihu: anna tagasi suvel kogutud soojus, söö ära kogutud varud...

Maailm on külm. Tal on vaimsuse saadikuile halastamatuid karistusi alati külluses. Kusagilt kaugusest langevatel kiirtel ratsutavad nähtamatult bakterid ja viirused, haigustetekitajad.

Vapraimgi piirivalve ei suuda takistada nende universumi ohtlike spioonide sissetungi kodudesse. Külm köhib külmas kaminas hundina, läbi aknapragude ronib raugematult külm ja külm.

VÄHID LIIVSELJAKUL

«RODNIK»

Tartu Vallikraavis asus tollal vene emigrantide klubi «Rodnik». Selle ruumid ei olnud suured: neli tuba ja saal. Sajaklubilises Tartus oli see klubi klubide hulgas ametlikult registreeritud haridusseltsina. Ja kuigi põhikirja järgi oli liikmeks saamine vaba igale vene haritlasele, erines see ajastu sünnitis ometi tavalisest vene «kružokist». Esimeheks oli siin Karlova mõisa omanik Bulgarin, kelle krundi peal seisis kõik selle linnaosa majad. Klubis andsid tooni Venemaalt põgenenud aristokraadid, kes Eestis ootasid Nõukogude valitsuse peatset kukutamist või viisumeid edasisõiduks Lääne-Euroopa riikidesse. Siin võis näha tsaariordenitega dekoreeritud härrasid tsiviilis ja nende siniverelisi perekonnaliikmeid. Liikus ka mitmeid salapäraseid mehi: keegi Jelačich, kes väitis end olevat pretendendi Serbia kuningatroonile, endine Vene—Hiina panga direktor Agahd, kellest räägiti, et ta oli ette kuulutanud maailmasõda, poetess Niina Rudnikova, kes propageeris zen-budismi ja masdasnänlikku dieeti. Külalisena käis siin kord Aleksei Remizov, kes jagas oma keeruliselt kalligraafilise käekirjaga autogramme ja luges Peetri eelses keeles veidraid stiliseeritud lugusid. Raske oli lahti mõtestada, kes on kes, aga klubis valitses range etikett ja tiitlite rohkus. Tavaliste klubiõhtute kõrval korraldati «Rodnikis» ka avalikke üritusi, kirjandusõhtuid ja loenguid. Siis kahisesid ruumides rasked siidrõivad ja sametpolstreis istujad meenutasid hiilgavas Sankt Peterburgis toimunud balle. Klubi kehvavõitu interjööri ignoreeriti, siniverelised käitusid nõnda, nagu elaksid nad endiselt paleedes, luksuskortereis või datšades.

Vastutavaks sekretäriks oli siin komeedina Tartu ilmunud Sergei von Stein, kes hiljuti tuli Venemaalt ja nüüd eradotsendina ülikoolis käsitles kogu vene kirjanduse kur-

sust, samaaegselt Tallinna vene emigrantlikus ajakirjanduses *spiritus rector*i rolli mängides. Tal oli korter Tartus ja Tallinnas, kaks masinakirjutajat ja ta tegutsemisenergia oli otse demonlik.

Steini välimus ei meeldinud Estale, kes armastas üllast liini. Seda polnud Steini kongninalises näos, mida kroonised süsimustad, külgedelt juba hallid juuksed. Rohekahallides silmades oli jahimehe külmalt uuriv pilk. Need olid agressiivsed silmad, mis võisid kergesti muutuda meeletuiks. Paksude huultega lai suu näis armutu, aga kui see suu kord lõtvus, siis mõjus ta haledana ja raugalikuna. Selles mehes, kes ei kaotanud kunagi enesevalitsust, oli midagi salapärast ja suhtlemisel käest libisevat.

Eradotsent von Steini loengud vene uuemast kirjandusest sisaldasid alati isiklikke mälestusi, mis ulatusid ta kolmanda eluaastani või — tutvuste kaudu — veelgi kaugemale. Ta oli olnud Petrogradis Puškini Maja juhataja, millist väidet kinnitas ainult ta ilmne oskus juhtida ja juhendada. Ülikoolis eksameid vastu võttes piirdus ta vaikiva kuulaja osaga, aga allkirjas seisis alati see «von», mida teised aadlikest õppejõud ei kasutanud. Stein oli oma lapse- ja noorukiaastad veetnud Venemaal, mida ta kirglikult armastas. See lõi tutvumisel Estaga nende vahele usaldusõhkkonna.

«Oo, Venemaa! Millised avarused! Ja te tundsite koguni minu onu Jaan Lepikut, kes oli professor Peterburis? Jah, tean küll, seal pole enam professoritiitleid, aga ta oli ülikooli õppejõud, see on ju sama.»

«Jah, tundsin küll, viimati nägin teda 1918. a. suvel teadlaste miitingul. Muide, kas ta pole teile kirjutanud?»

«Ei ole. Kardan, et ta on otsa saanud. Võõrasisa arvas seda alati, sest muidu oleks ta Eestisse tulnud või vähemalt kirjutanud,» ütles Esta üjedalt.

«Võib-olla ta veel tuleb. Teate, see kodumaale opteerimine nõuab aega.» Steini hääles helisesid isalikud noodid. «Tahan teie eest hoolt kanda kus aga saan. Võiksite esineda Tartu vene klubis.»

«Oo, rõõmuga, palun, palun! Aga milline side on teil selle klubiga?»

«Olen seal asjaajaja-sekretär. Hoolitsen kogu kultuuri-ala eest. Kutsun teid esinema. Isegi väikese honorari saan kombineerida. Pean teid ainult plaani võtma, muidu unneb. Mul on nii palju kohustusi.»

Ühele «Rodniki» juhatuse poolt väljakuulutatud kirjandusöhtule kutsutigi kord publiku silmarõõmuks ka Estake, kes pidi kokkutulnuid tutvustama «vene luule kuninga» Igor Severjanini luulega. Klubi ruumid olid pidulikult dekoreeritud, sume piimjas valgus ühendas koosolijad hubaseks pereks. Publik oli tavalisest pidulikumalt rietatud, sest öhtule oodati kõrget külalist: Tema Kõrgust vürst V. I. Pago-Reichenbachi. Mõned teadsid rääkida, et see olevat diplomaatilise ülesandega ringireisiv suurvürst, kes demokraatlikku vabariiki tulles ei võinud pealetükkivate ajaleheneegrite pärast kasutada oma tõelist nime.

Esta oli sinivereliste ringis algul väga tagasihoidlikult käitunud, aga paar tundi enne ebajumala saabumist ajas ta kopsu üle maksa vana daam. See Esta poolt endamisi «Vallikraavi muumiaks» ristitu suunas talle oma lornjeti ja küsis kaugelekoostvalt:

«Kas teatridaamike jääb meie hulka öhtu lõpuni?»

Esta palus klubi sekretäri ennast daamile esitleda. Ta võttis istet aadlike lauas, et taktitult «muumiat» uurida. Aga järjekordse toosti puhul juhtus, et vein Esta klaasist madaami taftkleidile tilkus. See ei sündinud meelega, kuid Esta oli ümbruskonnast lausa masendatud («Kui ma ainult mõtlen: niisuguste juures oli mu vanaisa pärisori,» vilksatas tal peast läbi). Esta raev aina kasvas, kui klubi liikmed otsustasid kusagil Läänes elavale tsaaritrooni hoidjale truualamliku telegrammi läkitada ja püsti tõustes «Bože tsarja hrani» laulsid. Pidi ju temagi toolilt tõusma! Esta kogus enda ümber noori balti paruneid, naeris ja flirtis silmatorkavalt. Klubi sekretär, kes oli ta siia kutsunud ja tema eest vastutas, sosistas talle mööda minnes mingi palve kõrva. Kuid Esta ei teinud sellest väljagi...

Kui kaht ruumi ühendav lükanduks avanes ja kirjanduslik osa algas, kandis Esta poollaulvas maneeris ette Severjanini luuletuse. Tütarlapse värske hääle paiskas publikusse provotseerivaid sõnu:

«Я презираю вас пламенно, тусклые ваши сиятельства, И, презирая, рассчитываю на мировой резонанс!»,

ja ta lahkus laginal naerdes.

Järgnes sekunditepikkune vaikus. Taamalt kostis väga hõre käteplagin. Ivan Beljajev, kohalik kuldsuu, hõikas:

«Saite nüüd, kivistised!»

Kuid ruumi valguspiimasupis valitses endiselt vaikus,

mis alles aegamööda suubus diskreetsesse vestlussuminasse. Seltskond nagu ei olnuks midagi kuulnud.

Kell näitab veerand enne keskööd. Klubi sekretär palub alandlikult, et Esta läheks koju, aga see keeldub kategooriliselt lahkumast enne, kui vürst on saabunud.

Kõrvalruumis sirvib Esta emigrantide Berliini ja Pariisi ajakirju, ta silmist lööb lõbusaid ja tigedaid välke. Ja kui keskööl Tema Kõrgus Vassili Petrovitš Pago-Reichenbach, saiablond kõhukas mees, saali astub, ütleb Esta naeru kihistades:

«Kui kahju! Kujutlesin oma tulevast palju ilusamana!»
Kuid seda keegi koosolijaist ei kuule.

ENE VÜRST JA SAKSA VON

«Bellevue» hotelli numbritoas seisab peegli ees Tema Kõrgus vürst Pago-Reichenbach, kelle tõeline nimi ja suurvürsti staatus on ainult vähestele teada. See on keskealine härrasmees, kopsaka bojaarikõhuga ja juba rippuvate põskedega, kaugeltki mitte Adonis, aga peab siis mees ilus olema, eriti veel kui ta võib oma sugupuu tsaar Mihhail Romanovini ja kuidagi vist isegi Rjurikini tagasi viia? Inkognito või mitte, tsaariperekonnast või ainult vürsttiitliga — aga mees nagu mees, naljakeskse maailmavaatega ja ajutiselt provintsihotelli kaksisapartemendis peatuv väliskülaline. Reichenbach on neljakümnene ja ikka veel poissmees, sest algul oli ta abiellumist takistanud suuraadli koodeks, hiljem pikateveninud revolutsioon. Noh, revolutsioon revolutsiooniks, aga ega ta ei saa ju paavstide kombel lihtsalt masturbatsioonile üle minna, pealegi kui ta on alati unistanud Aleksander Bloki Kaunist Daamist, kellele saaks mängida kuulekat rüütli. Nüüd vaatleb Tema Kõrgus end peeglist ja pistab kae püksirihma ning särgi vahele, imestades, et ta on ilmselt maha võtnud.

«Jah. See tuleb armastusest,» sähvab tal läbi pea. Ja mõtted siirduvad taas tollele tšuhnaade-Venusele, kes ähvardab tema öö unetuks muuta. Ta oli sunnitud toda Estat daamina kohtlema, milles teda toetas ka klubi sekretär von Stein, kes loodetavasti ise ei pretendeerinud noore eestlanna armukese osale. Algul oli Tema Kõrgus tütarlapsele küll lähenenud, puistates mälestusi oma suhteist

Peterburi baleriinidega, aga Esta jahe reageering nii mänglevale teemale oli teda sundinud haarama oma eruditsiooni varamusse, et püsida väärilise vestluspartnerina diskussioonides, mis olid sellele ekstravagantsele naisolevusele nii omased. Noh, ikkagi Baltikum! Nüüd kontrollib (suur?) vürst veel kord oma bojaarikõhtu ja ümiseb endamisi:

«... и милой женщиной, которою дано,
Сперва измучившись, нам насладиться.»

Kõht vist väheneb, aga põsed on ikka liiga paksud ja väikesed silmad on nagu kaks helesinist rosinat kahvatuvalge polstri üläärel. Suu on küll lai ja heatahtliku naeratu-
sega, ent käed on liiga väikesed ja nõrgad saaki haarama.

«Aga mina olen ju mees, ja päris sümpaatne inimene,» nendib vürst rahuldustundega. «Miks ei saaks minagi oma igatsust uputada pehmesse naiselikkusesse? Miks ei tohi ma selles tüdrukus näha oma Kaunist Daami? Tagasi looduse juurde!»

Tõepoolest on ta sümpaatne ja kuidagi isegi imposantne kuju, kui ta videvikus Vallikraavist väljub ja Estaga koh-
tama ruttab, pehmet viltkaabut sügavamale laubale surudes. Ja kui Peeter Suur valis endale keisrinnagi siit ääremailt, miks ei võiks tema tarbe korral abielluda oma sarmika südamedaamiga, kellel on suveräänsust veel palju enam kui tal enesel? Küll saaks nalja, kui nad korraldaksid kord *garden-party* Versailles's ja kutsuksid külla kõik Prantsusmaa monarhistid! Miks siis ka mitte? Kes saab mind keelata? (Oma perekonnanõukogule ta momendil ei mõtle.)

Magus õnneandja, küll ma sulle mõne aadlitiitli soku-
tan, mu sugulussidemed ulatuvad läbi Euroopa kõikide õukondade ja morganaatilised abielud on kõrgaadli seas alati õitsenud.

Etendus «Vanemuises» on lõppenud. Läbi teatri klaas-
uste voolab publik tänavale: meeste õhtuülikondade must-
valge raamib hästi daamide siidvahtu. Ja juba vürst näebki Esta saledat kuju. Suurte sammudega ruttab ta neiule vastu. Ta hoiab naise tugevat kätt oma palju pehmemas kämblas. Südamliku siiruse vaimu kiirgab Estast, töotades lunastust teesklusest ja etiketist, mis aadliringkonda-
des asendab eetikat. Vürst nõuab tunnikest kahekesi ja Esta leiab jonnakalt, et vene klubi ruumides on neil kõige

mugavam olla. Ainult põgusalt peegeldub kohmetustunne vürsti ilmes ja ta hakkab kogeleva. Sellest pahest pole teda vabastanud ükski sanatoorium.

«Aga teie, teie ei tohi seal nii... nii... käit-käituda nagu vi-viimati...»

«Oh, Vaska,» hüüab Esta. «Olge mureta, ma võin käituda paremini kui tsaaritütred, kes näitasid rahvale keelt, kui nad kalessis läbi Peterhofi sõitsid. Aga ma tahan saksatele näidata, et nende fetiš ennast minu ja nende vahel jagab. See on mu suveräänne soov.»

Ornalt ja graatsiliselt ripub ta hiiglase käevangus. Nad võtavad klubi sametpolstritel istet ja alustavad bääri häältsuminas privaatset vestlust, lõovad kõlinal kokku veiniklaase. Kohe pärast päevauudiste vahetamist tuleb vürst välja ammu keelel kipitanud küsimusega. Esta on äkki kaine ja skeptiline. Kõheldes annab ta pooliku vastuse.

«Jah... kuna mul on kihluste alal juba pisut kogemusi... aga lõplikult ei saa ma veel...»

Ta vahib kahvatut vedelikku klaasis, kust tõuseb alataha pisikesi õhumulle.

«Ma tean, et te mind v-v-veel ei armasta, Esta, aga m-m-mina a-a-armastan teid!» Mehe häälel kõhiseb, ta kissitab silmi, aga siis murrab sinise iirise kiir läbi värvituist ripsmeist ja mees vaatab naisele truusüdamlilikult otsa.

Alles nüüd taipab Esta, et siin ei tohi kokotti mängida. Ta haarab vürsti hoolitsetud kae ja ütleb tõsiselt:

«Ma mõtlen selle üle järele. Käsi rahana ütlen teile täna sina.»

Vassili Petrovitš naeratab eneseunustuses. Ta kummar- dub usalduslikult naise poole, aga tõmbub äkitselt jälle tagasi.

Teisest nurgast seirab teda laua tagant parun Ropkoy pilk täis aadellikku hämmastust. Parun astub juba mõttes sammusid vürstliku klässivenna päästmiseks poolilma- daami sobimatust lummusest.

Järgmisel varahommikul tungib korteriperenaine Esta tuppa ja teatab, et härra von Stein soovib Estaga tähtsas asjas kõnelda.

«Visake ta välja!» on une pealt tulitatud Esta stereo- tüüpne vastus, sest liiga sageli soovivad mehed temaga tingimata rääkida. Kuid v. Stein seisab juba lävel.

«Palun vabandage, aga pean teiega nelja silma all kõne- lema.»

«Väga huvitav!» nuriseb Esta ja hõõrub silmi, mis on veel eilsest grimmist mustad.

«Jätsite mu eile istuma,» alustab härra Stein ja nihutab tooli Esta voodi juurde.

«Pardon,» vastab Esta.

«Sellest pole midagi, aga...»

Stein kõigutab mänglevalt moodsas valges kedris jalga ja vahib kinganina.

«Kuna jätsite mulle küllaldaselt aega, jõin ära terve pudeli mooseli ja süvenesin mõtteisse. Nojah, mu Tund- matu Daam: *in vino veritas*. Ja moosel aitas mul järeldu- sele jõuda, et tälendaksime teineteist suurepäraselt. Oleks aeg meie vahekord legaliseerida. Ka majanduslikult hoiak- sime palju kokku, kui asutaksime Tartus ühise kodu, teie täieliku vabaduse juures muidugi...»

«Le-le-galiseerida?» venitab Esta. «Vabandage, kuid minu meelest on teie ootamatu õlleidee pisut napakas. Te peaksite teadma, et miski ei takistaks mind elamast oma armsamaga ka niisamuti, kui see oleks vajalik.»

Mees kõhatab ja tõstab valges kedris jala aegamisi põrandavaibalt.

«Ja kas see ei oleks teile... vajalik... kasulik?» naera- tab ta väljakutsuvalt.

«Te vist ei tunne mu armsamat?» küsib Esta vastu. Mees võpatab.

«Ei tahaks olla indiskreetne, aga mõnikord tundub mulle, et eelistate härra Kivistikku, seda vaest tudengit.» Stein keerutab põlevat sigaretti sõrmede vahel ja selgitab põgusalt:

«Vähemalt arvasin nõnda järeldada võivat selle härra mõningatest vihjetest...»

Esta lükkab mõlemad toorsiidist pidžaamas jalad voo- dist ja annab põrandal lamavale punasele toakingale säärase hoobi, et see nurka lendab.

«Ise küsisite minult, mida ma arvan...» teeb mees pähe süütu näo.

«Te siis jälitate mind?»

Mees raputab pükstele langenud tuha maha ja vastab suure väarikusega:

«Jätkem pisi asjad kõrvale. Kas teil on midagi asjalikku öelda mu ettepaneku kohta? Kordan veel, et ma ei kavatse

teie vabadust pisemalgi määral kitsendada ega nõua teilt midagi, mida te mulle vabatahtlikult anda ei taha.»

«Tskae! Milline ilus fraas meeste teenistuses! Kas te kujutate ette, et jään teie roosiahelaid uskuma? Te ju teate, et need köidavad südametunnistusega naist rohkem kui sõrmus. Müide: jäite hiljaks! Eilsest päevast peale olen Vaskaga kihlatud.»

Üksisilmi vahib mees talle otsa. Veri valgub ta näost. Lõpuks ilmub viril naeratus ta huultele ja ta sosistab vaevukuuldavalt:

«Kuid see pole ju üldse võimalik!»

«Aga see on nii!» vastab Esta napilt. Ta tõuseb voodist ja hakkab demonstratiivselt tuba kraamima.

Mehe kõrist tuleb kare häälotsus. Tool kukub maha ja Esta leiab end mehe raudsest embusest.

«Ei, ei, Esta, seda ei saa olla! Ei iialgi, ausõna!» Stein viskab pea kuklasse ja näitab oma nikotiinikollaseid hambaid. «Mina ise armastan sind, lapsuke. Mina, juba esimesest pilgust.»

Ta huuled lähenevad, levitades tubaka lõhna, aeglaselt ning julmalt naeratades Esta suule. Ta pilk puurib end täis uudishimu ja kasvavat kirge naisesse ja ta hakkab teda suudlema — aeglaselt, jonnakalt.

Alles Esta näol pisaraid nähes vabastab ta naise oma embusest. Nüüd näeb mees Esta nägu: määrdunud pisarast ja laiavalgunud mingist, seisab too oma laiades kortsunud ja allavajunud pükstes otsekui naljakas pisike korstnapühkija.

Mees hakkab laginal naerma, haarab kähku käsipeegli ja hoiab seda Esta silme ees. Aga naine ei naerata. Ta pühib hina, puhastab nägu ja näib väsinud ning masendatud.

Ja siis järgneb kosimise ja keeldumise stseen, nagu see elus ikka jällegi kordub.

«Alati samal» võtab Esta kokku, «ega ma ei tahagi elada nagu nunn, aga isegi kui ma Endlist loobun, võin suhelda teiste meestega ainult inimliku sõpruse tasemel. Ma ei otsi armulugusid. Ma ei taha ka seda, et mind altarile tõstetaks kui üliinimest või ülilooma. Tahan kaaslast, kes suudaks mind taluda niisugusena, nagu ma olen — tervikuna ja tingimusteta.»

«Kas Reichenbach?» viskab Stein lakooniliselt vahele.

Ester jääb vait, siis möönab ta:

«Seda ma ju alles kaalun veel...»

«Esta, sa tuhandeaastane laps,» mõtiskleb Stein endamisi, kõndides päikesepaistel kodu poole. Ei tea, millistel aegastel põhjustel on see võluv naisinimene nii haaratud utopiatest, unistustest, võib-olla luuludestki. Selles peab osalema, või ta laseb sul oodata... oodata... selge see, et Esta on valmis olema kõik igale uuele vastutulijale, kui see ta nõuetele näib vastavat. Teisi ta ei võta tõsiselt, vaid ainult mängib nendega.

«Ma olen nagu lahtine kaev. Üks ja teine kummardub mu kohale ja peegeldab minus oma nägu... aga ükski ei vaata veepeeglist teisiti kui sooviga haarata pilt omanikuna enesele — ning pilt kaob vette, jättes pettumuse ja valu.»

Sest tõelise armastuse leegi vastu ei oleks ühelgi naisel keeldumisjõudu. Meeltülendava lembe vastu pole võimalik protestida. Maagiliselt ning millestki hoolimata tõmbab tõeline armastus oma lummusse ja inimene usaldab elugi sellele, kes suudab teda siduda puhtasse vahekorda, milles pole kübetki valet ega hirmu.

Ma olen ootav kaev, ma olen ootav kaev ja allikas.»

Estas süveneb arusaam, et emigrantide moraal jääb talle võõraks, et ta ei saa tõsiselt võtta ei vürsti ega Steini armuavaldusi. «Nende aust ei keeda ma leent,» mõtleb ta endamisi, «ja loril lõpp.»

Aga seltskondlikus keelepeksus elab Esta väidetav vahekord vürstiga edasi, — nagu kauguses ujuv part, kes aeg-ajalt veepinna alla kaob, et teises kohas taas pinnale tõusta. Kohvikutes arutatakse Esta võimalikku abielu vürstiga, kuid Stein dementeerib seda kategooriliselt ja oma sõnade kinnituseks lisab ta kompetentseist ringkondadest kuulnud väite, et vürst ei mõtlegi tõsisemale vahekorrale: kõik olnud ainult nali. Selle uudise toob Stein kord ka Estale:

«Tead, Esta, eile nägin parun Rosenit. Ta rääkis mulle tsitades, et vürst pidavat kogu lugu väikeseks naljaks. Aadelkond olgu päris rahulik, midagi seisusevastast ei järgne.»

«No ja siis?» pärib Esta.

«Muud midagi. Vabanda mind, aga ma pidasin sõbra-kohustuseks sind informeerida, et sa ei satuks naeruväär-
sesse olukorda.»

Esta kuulab Steini uudise rahulikult ära ja määrab asja

läbiarutamiseks kohtumise klubis. Aga ta kutsub samaks kellaajaks sinna ka vürsti. Kohvilauas pärib ta Steinilt Roseni jutu kohta aru.

«Kuidas on lood aadlike naljadega?» küsib ta, kui mehed vastamisi istuvad.

Mõlemad hakkavad vene keeles ägedasti seletama. Nende hääled muutuvad ikka ärevamaks.

Esta läheb naerusui minema.

Värisevate huultega kinnitab talle järelejooksnud Stein: «See oli arusaamatus, *pardon*. Palun sind, ütle mulle viimast korda, kas sa tahad tõsiselt selle naeruväärse kavatsuse juurde jääda?»

Esta pigistab huuled kokku ja kiirendab sammu.

Järgmisel päeval ilmub Sergei von Stein Esta poole saterkuues ja väga tõsise näoga. Ta silmad vahivad Estat nagu hagijad jälitatavat objekti. Esta küsib hämmastusega:

«Mis sul on, Sergei?»

Stein süvendab pilgu sugestiivsust veelgi ja vastab:

«Nüüd olen surmalaps. Vürst solvus mu jutust ja kutsus duellile. Ta on päris Zaretski kahevõitluste komangi alal. Kuna ma vehklemist õppinud ei ole, siis püstolitega. Kolm korda tulistada kahekümne sammu pealt. See oleks läusa mõrv, sest mina pole kunagi laskmist treeninud, vürst aga maast-madalast.

Mida nüüd teha: kuidas säärast barbaarsust siin sallitakse?! Aga ma ei saa ka politseid informeerida, siis võidakse mind rukkimisseisundisse panna — rumalad akadeemilised kombed on Tartus! Ainult sina saaksid mind päästa, kui lähleksid vürsti juurde ja ...»

«Mina ei lähe kuhugi — see pole minu asi.»

«Ah nii? Sa oled siis vampiir, kes ihaldab mehe verd?»

«Ma ei ihalda kellegi verd, aga ei karda ka oma verd valada.»

Esta võtab nōelakastist žiletitera, mida ta kasutab kaenlaaluste raseerimiseks, ja lõikab vasakusse põidlasse kriipsu, kust kohe verd immitsema hakkab.

«Kui sina, Sergei, tahad surra vanadusnõrkusesse, miks sa siis nagu paabulind sulgi kohevile ajad? Kas meeste võitlus emase pärast? Kui tahate, lavastage see näidend, aga mind jätke mängust välja. Mul on tähtsamat teha. Uskusin, et olete mehed, aga te olete ainult arlekiinid.»

Steini hääl muutub teravamaks:

«Sa ei saa vist aru, mis siin kaalul on. Vürst kinnitas, et õhku laskmist ei tule. Ja asjal on veel ühiskondlik külg. Tartu ülikoolis on mul roheline tee slaavi filoloogia kateedrisse. Kaitsen varsti doktoritööd, teemaks Puškin ja Hoffmann. Puškin-müstik. Seda pole veel keegi avastanud. Tõsisid opONENTE pole. Ega eesti poeet Gustav Suits ole eriteadlane vene kirjanduse alal ja taanlane Stender-Petersen ammugi mitte. Saaksin kohe korraliseks professoriks. Ja nüüd säärane rumal takistus. Vürst lööb mu maha nagu kärbse. Ma ei ole kunagi püstolit käes hoidnud.»

«Su olematuks tegemiseks piisab paljast mõttest, et mõni kuul sind tabada võiks! Sõitke aga rahulikult Tähtvere metsa, olen veendunud, et kumbki teist ei saa isegi mitte nohu.»

Stein tasandab häält:

«Igatahes mängid sa kergemeelselt inimestega. Sa ei usu ju ise abiellumisse vürstiga. Lõpeta see vahekord, ja duell langeb ära.»

«Ha-ha-haa,» irvitab Esta. «Küll teie seltskonnas on kõik paljas mäng! Anna paberit!» Kuna Stein ei reageeri, siis tõmbab Esta tal rinnataskust siidise ilurätiku.

«Peab suutma, mitte ainult kõnelema. Tuleb sõna tõsiselt võtta ja tõesti teha.»

Esta torkab tikuotsa põidlal veritsevasse haava ja kirjutab Steini ilurätikule oma nime.

«Ma tahan ja ma suudan ausaks jääda. Surmaks valmis igal ajal. Kas mõistad, sa paabulind?»

Sergei von Stein lahkub, jättes Esta mõttesse.

Seejärel kleebib Esta leukoplasti ikka veel veritsevale põidlale. Siis läheb ta magama.

IGOR SEVERJANIN: «TORMIKEEV PEEKER»

Juba nädalapäevad võisid tartlased Kivisilla ja Vallikraavi kuulutustulpadelt lugeda, et 6. veebruaril 1920 toimub ülikooli aulas Igor Severjanini poeeside kontsert. Pääsmed müüdi kohe läbi.

Aulas säravad kõik tuled. Saal ja rõdu on rahvast tulvil. Esimeses reas istuvad Henrik Visnapuu, suur krüisanteem nõõpaugus, Friedebert Tuglas sihvaka Eloga, Marie Under

oma Sänna Trubaduuri, vene keele lektor Boris Pravdin, Karlova mõisa omanik Bulgarin ja teised prominentsed isikud.

Igor Severjanin loeb värsse oma esikkogust «Tormikeev peeker». Kord raiub ta sõnu metalselt kõlava häälega, kord laulab neid omatehtud viisil, millel aga on mingi kontrapunkt. Ta võimas hääл kostab kõikjale, iga silp jõuab rõduni, kus poeeti jälgib hulk üliõpilasi, kes imetlevad ta vitaalsust ja plaksutavad ka siis, kui vene keelest aru ei saanud. See on kutse normaalsesse ellu, see on rahu, lembus, kevad, pulmapiid, lõbusad olengud, armastatud töörütm ja elu jätkamine.

«Весенний день горяч и золот,
Весь город солнцем ослеплён.»

On tunne, nagu viibiks aulas päike ise. Ja nagu oleks sõjaviletsus ja taplused lõplikult möödunud ning igavene rahu saabumas. Esimestes ridades istujatele on need luuletused ammu tuttavad, värsid enamasti peaski, aga milline nauding on kuulata neid kuulsalt autori enese virtuoosses esituses!

Programmi esimese ja teise osa vaheajal lähevad tutvavamad ja julgemad kuulajad poodiumi taga asuvasse ruumi poeeti tervitama.

Igor Severjanin seisab austajate ringis arrogantselt, viisaka ilmega, võtab vastu lilli ja komplimente — mustlasparuni näoga pikk mees pikas mustas kuues.

Nekrassovi ja Nikitini luulel kasvanud Adamsit segas tollal poeedi egotsentriline hoiak. Diskussiooni õhkkonnaga harjunud, tahtis ta siingi rakendada oma alati põlevat kriitilist meelt. Ta ütles ühtäkki:

«Игорь Васильевич! Прочтите нам «Эпилог эго-футуризма»:

«Я, гений Игорь-Северянин,
Своей победой упоён.»

Igor lõi pea kuklasse ja vastas:

«Это стихотворение читать здесь неуместно.
Это — стихотворение для дураков.»

Ja jätkas programmi eestiaineliste värsside etlemisega.

Pärast kontserti kutsus vene keele lektor Pravdin Severjanini õhtusöögile. Mindi seltskonnaga jalgsi peahoonest Pravdini korterisse, mis asus Tähe tänav 31 teisel korrusel. Esikus võttis poeeti vastu Pravdini prantslannast abikaasa, kes tervitas teda oma emakeeles. Selle kahvatu blondiini oli Pravdin Pariisi-reisilt kaasa toonud ja pärast lapse sündi temaga kombekohaselt abiellunud. Aga lõunamaalanna ei kodunenud põhjamaises miljöös ja astus harva välja oma toastki. Poeedi külaskäigu puhul tuli tal teha erand, sest teenijat Pravdinitel ei olnud. Nüüd aga selgus, et oma salongiluules meeleldi prantslev Severjanin ei suutnud seda keelt parkeerida ja kogu seltskonnast võinuks ainult Boris Pravdin prantsuskeelses vestluses osaleda. Nii mindi üksmeelselt üle vene keelele ja proual ei jäänud muud kui teenindada külalisi vaikides. Aeg-ajalt katkestasid seda Pravdini sosinal antavad režii-korraldused.

Algul kulges «poeetide kuninga» võõrustamine üsna pidulikult stiilis. Boris Pravdin pidas lauakõne — õnnitledes vene poeeti eesti pinnale asumise puhul. Sama pidulikult ning pisut kõrgilt vastas Severjanin.

«Ma olen kosmopoliit, aga see ei takista mind armastamast väikest Eestit. Seda maad armastas ka mu mentor Sologub, kes suvitas Toilas. Väike Eesti on mulle osutanud rohkem külalislahkust ja hoolitsust, kui olen kunagi loota võinud, ja ma püüan oma tänu avaldada sellega, et tõlgin ta luuleklassika vene keelde — Kreutzwaldist Adamsini. Siin hinnatakse luulet kõrgelt, siin elab suuri poeete. Siin elab mu sõber ja andekas õpilane Visnapuu. Siin leidsin naise, kellega abiellusin. Siin on mul hea olla. Tõstkem klaasid selle õnneaasi, väikese helde Eestimaa terviseks!»

Kõik tõusid püsti ja lõid klaasid kokku. Pravdin tegi ettepaneku, et igaüks esitaks mõne omaenda või meelispoeedi luuletuse. Ta ise kandis ette luuletuse, mille oli teinud külalise auks. Nüüd tõusis üldine meeleolu vene luulesümposiooni tasemele. Jutusumin kasvas, eriti pärast seda, kui kokteilidelt mindi üle Roseni valgepealisele vodkaale. Kõik olengus osalevad mehed lugesid luuletusi ja võtsid vastu kombekohase aplausi. Severjanini kontserthääл pani seinad värisema ja ta melodiate võlu ühendas laudkonna peagi iselaadseks luulekoguduseks.

Aga ka vahevestlusi juhtis Igor, kes oskas silme ette manada kuulsate heliloojate ja tuttavate kirjanike portreid.

Henrik Visnapuu ja Vilmar Adams esitasid näiteid oma loomingust, kuid Igori deklameerimismeisterlikkuse taustal mõjusid need kahvatult. See-eest ilmnas, et lektor Pravdin suutis Igoriga mõnevõrra võistelda, lugedes peast tuntud palasid Puškinilt, Tjutševilt, aga ka Belinski poolt mahatehtud Benediktovilt, kelle värsid kasvasid Pravdini esituses teistega võrdväärsiteks.

Toila kaluritütar Felissa Kruut, amatsoonliku välimusega malbe naine, jälgis oma armastatu esinemisi pilku kõrvale pööramata. Tema lähedusse istuma pääsenud Esta vahtis etlejale suuril silmil otse suhu, otsekui tahaks ta tolle võluri saladust tundma õppida ja omandada poeedi võime helikeeli vallutada auditoorium. Ainult alati opositsiooniline jurist Ivan Beljajev püüdis purustada Igori lummust sellega, et kandis ette paar pala Majakovski esikkogust «Lihtne nagu ammutamine». Üldine pahameel näitas, et laudkond ei suuda selle Eestis tundmatu poeedi luulet mõista. Tekkiva vaidluse lõpetas Karl Knalleri autoriteetne otsus: *Ergo bibamus!* See näis tõepoolest hea üleminekuvormelina. Aga Boris Pravdin, kes murelikult jälgis kallil alkoholi kiiret kahanemist, tegi ettepaneku asuda teelauda. Naised tõusid üksmeelselt ja ruttasid seda katma, tuues vene kombe kohaselt lauale suure samovari ja klaasid. Tee- lauas vestis Igor Fjodor Sologubist, keda ta nimetas vene Baudelaire'iks ja kes oli tal aidanud tõusta Parnassi kõrgustele.

«Aga teie olete ju vene futurismi isa?»

«See oli juhuse asi. Kui Marinetti Peterburi külastas, otsustasin tema kiusuks Venemaalgi välja kuulutada mingi tulevikukunsti — *futurum'i*, aga lisasin nimetuse ette sõnakese «ego» ja naljavihtsuse klambrites veel «ülemaaailmne». Marinetti pole ma näinudki ega tea midagi tema luulest,» tunnistas Igor ja uuris laual seisvaid likööri-pudeleid. *Bénédictine véritable* — ka see on ülemaaailmne.

«Kuid teie korraldasite ju Lõuna-Venemaal turnee, mida reklaamiti kui futurismi olümpiaadi?»

«Sellele ideele tuli David Burljuk, kes on meister iga-suguste trikkide peale. Tema lasi ka ära kullata kassas pileteid müüva preili nina. See tõstis veelgi publiku tungi kontserdile.»

«Ja kuidas see olümpiaad läks?»

«Suurepäraselt. Krimmis võõrustas meid Simferoopoli poeet Bajan, kes pani mängu isalt saadud päranduse.

Harva nägime selget päeva. Bajan oli kuulsusemaias, aga ta oli andetu ja tal polnud deklameerimiseks vajalikku häält. Tüüpiline grafomaan. Olümpiaadis osalesime mina ja Majakovski — õppiv noorsugu jumaldas meid. Muide, Krimmis ühines meiega Sonitška Amardina, kes oma loomuliku värskusega tõstis ansambli nooruslikku hoogu ja kollega mul arenes romaanike, mis lõppes mulle õnnelikult...»

«Sellest peaksite kirjutama, Igor Vassiljevitš!»

«Jah, kui suudan, kirjutan sellest romaanigi.»

«Ja mina olen nõus selle ära trükkima,» lausus laua kaugest nurgast elegantset rietatud keskealine härra.

Külaliste hulgas viibis Vadim Bergmann, keda isa surm oli tahtmatult trükikoja omanikuks teinud ja keda ilus noorik kogu aeg suurtele tegudele ässitas. Vadim ruttas nüüd ära kasutama kuulsa lauliku Tartus viibimist. Ladujad ja kiirpressid ei tohi ju jõude seista. Kas Eestisse sattunud nimeka autori loomingut ei saaks kasutada eksportkaubana Läände, kus nüüd elas nii palju vene lugejaid, kes mäletasid Severjanini tähelendu Venemaal?

Ka sissetulekuta jäänud Igor nägi selles päästerõngast. Oli ta ju täis loomingulist jõudu.

«Noh, siis võidan sama loosiga veel kord. Vajan praegu impressaariot — nagu kõht õhtusööki.»

«Oleme rääkinud, Igor Vassiljevitš. Palun astuge kohe homme mu juurest läbi, Jaani tänav 25, ütelgem nii kella kuue paiku.»

Nii toimuski uus oleng — Bergmannide korteris.

Esta meenutas Severjanini kontserti vastuoluliste tunnetega. Nagu kõiki teisi, paelus tedagi Igori etlemiskunst. Poeet ei vajanud oma luule vahendamiseks ei saatemuusikat ega küünlavalgustust pimendatud saalis. Autori võimas hää ja andumus luulele jätsid Estale sügava mulje ja pinnalisedki sõnad kasvasid autori elurõõmu lainetel esteetiliseks elamuseks. Aga tema olmetasemelise maailma-vaatega Esta ei leppinud. Ikka uuesti süvenes ta Severjanini iseloomustusse:

«Я — соловей: я без тенденций

И без особой глубины.»

«Sellest on vähe,» mõtiskles Esta, «olla ainult ööbik ma küll, ei taha. Olla ilma sügavuseta — milleks siis üldse

olla? See ei rahuldanud möödunud sajandil isegi Koidulat, kuigi Emajõe ööbik andis nimetule maarahvale tema rahvusliku iseteadvuse. Aga Koidula kirjavahetus ja edaspidine elukäik näitavad, et see roll ei suutnud täita kogu ta elu.

«Mis ööbik oleksin mina,» mõtiskles Esta, «siin tõusva tööstuse ja majade vahel, kus maastikud muutuvad vähipesadeks ja kuningas *fox-trot* juhib noori järgmisele surmatantsule? Sellest on vähe, et inimkond saab kõhu täis ja et tänapäeva kannibalid söövad roostevabade nugadekahvlitega lauamuusika saatel. Mitte selleks ei ela me väike visa rahvas, et tal oleks oma eraklassika ehtsast soome-ugri tõust. Kui juba kummardada, siis pigemini igaviku poole, ei ole vaja idealiseerida minevikku ja mütooloogiat, kus šamaanid puskarit ja mürkseente külmtõmmist timmides end kohaltammumiseks valmistavad. Ei pea mõtlema sellele, kust tuleme, vaid sellele, kuhu läheme.

Trükikoja omaniku Vadim Eduardovitš Bergmanni valdused asusid üliõpilasmaja vastas: alumisel korrusel trükikoda ja laoruumid, teisel — lakeeritud tammepuust ukse taga — Vadimi ja Kateriina muktud eramu. Siin oli iga tuba eri stiilis: väga avaras söögitoas seisis moodne tšehhi torumööbel, selle taga asuvat tuba sisustas biidermeierlik pärusmööbel ja kerged postamendid, kolme seina palistas *nonstop*-diivan. Matkilaasise tiibukse taha magamistuppa pääsesid ainult pererahva intiimsed sõbrad. Selle südameku moodustas ülilai voodi, mille päitsis oli kolmejaoline veneetsia trümo, jalutsis mitmed võimlemisriistad, laest rippusid võimlemisrõngad. Vastasseinas asus Ateenä vanima ahvifresko koopia. Voodi juures oli lüliti, mis võimaldas toa valgustust soovi kohaselt varieerida, keskoisest kui päikesesärani.

Vadimi valdusi valitses ta noor abikaasa, Kateriina. Suureks hüütud tundmatu päritoluga daam, kes väga harva väljas käis, kuid seltskonnas iga kord oma provotseerivalt uudse garderoobiga tähelepanu äratas.

Kateriina Bergmann võttis külalisi uksele vastu ja juhatas nad ringdiivanile istuma. Saali keskel ilutses rikkalikult kaetud laud. Laual rohkete pudelite keskel troonis tervelt ärapraetud pörsas, petersell suus. Teiseks vaatamisväärsuseks oli otse laual seisev suur pang, milles uinu-

sid šampusepudelid. Iga koha juures asetses Kateriina enda joonistatud menüü.

Vadim Bergmann oli smokingis, Kateriina põlvedeni ulatuva lõhikuga pikas punases kleidis. Tikk-kontsaga hõbebrokaatkingad andsid talle ebamaise oreooli. Vasaku rinna kohal ilutses väike liiklusmärk: *no parking!* Tumedad juuksed langesid pimeduselainetena kuklale.

Kui külalised lauda olid istunud, andis Kateriina abikaasale märku ja valge põlle ettesidunud Vadim hakkas hoolega praadi lahti lõikama. Kaks restoranist palgatud kelnerit pakkusid hautatud kapsaid ja muid manuseid. Pärast vodka- ja džinnipudelite mängutulekut muutus jutukõmin üha siduvamaks. Laudkond lagunes osatervikuks. Et lauavanem puudus, läks lauakord peagi segi. Mõni paar üritas tantsidagi, sest kusagilt kõlas moodsaid älaagreid.

Kateriina Bergmann jõi musta kohvi ja mineraalvett ning uuris oma seltskonda viisaka, kuid pisut üleoleva naeratusega.

Karl Knaller, kes oli juba läbi proovinud kõik pakutavad vägijoogid, lähenes majaperenaisele ja hakkas ta tualetti kiitma, küsides, kas see pole Pariisist.

«Mina õmblen oma strateegilise rõivastuse ise — ise joonistan, ise proovin ja viimistlen, kuni see on täiuslik.»

«Aga Pariisis kantakse nüüd juba lühemaid kleite,» väitis Knaller, «miks te oma ilusaid jalgu peidate?»

«Rõivastus peab olema olukorrale vastav,» ütles Kateriina. «Kas arvate, et lähen selle kleidiga voodisse? See on külaliste vastuvõtugarderoob.»

«Kujutlen elavalt, kui magus te võite olla intiimsemas ärrituspesus...»

«Magus? Vaevalt küll. Kodus ma ei jookse rõõbastel. Siin toas panen oma mina maksma. Teil ma ei soovitaks siis lähedale tulla.»

«Miks, kas te arvate, et ma polegi mees?»

«Mees meheks, aga mina vajan täismee, kes peale minu ei vaja midagi ega kedagi.»

«Ma olen nii mõndagi ilusat naist lahti riietanud.»

«Mind mittel! Kui ma armastada tahan, siis lendavad hamed ja loorid iseenesest. Kui saaksin, kisuksin nahagi ihult maha. Siis ei mõista ma nalja ega anna armu. Voodi pole koht luuletamiseks. Kas pole nii, Vadim?» pöördus

ta abikaasa poole. Vadim suudles vaikselt ta kätt ega lausunud midagi.

«Minu voodi ei ole paradüis, vaid pigemini *bestiarium*. Teie olete kohalik kõrtsikangelane, aga mina vajan tõelist kangelast. Olen *la belle Dame sans Merci*.»

«Noh, mina olen tuhandeprotsendiline täismees. Kes selles kahtleb, see proovigu järele.»

Ja Knaller hõikas Felissa kõrval istuval Severjaninile:

«Palju sul naiti on olnud, Igor?»

«Alati üksainus korraga. Nüüd on igaveseks Felissake, Balti päikesepärjas tsaaritar.»

«Aga minul on alati terve haarem varuks. Ma olen mees!» Ta võttis taskust mitu paberilipakat ja lõi need lauale.

«Kae, diagnoos on: *tripper normalis*. *Normalis*, nagu mehel olema peab. Vala mulle veel džinni. Olen mees. Olen jesuiitide kasvandik. Teised on minu kõrval poisikesed.»

Knaller võttis laudlina otsast kinni ilmse kavatsusega kõik nõud laua alla tõmmata. Välkkiirelt seisis Kati Bergmann ta kõrval.

«Olete küll mees mis mees. Aga mina olen naine, Veenuse ja Marsi märgi all sündinud. Mehi ma taltsutan vasaku käe väikese sõrmega. Ja nüüd kutsun teid duellile! Viskame kulli-kirja! Kes võidab, see võib kaotajale kõrva-kiilu anda. Oleme rääkinud, Karla?»

«Eee, ei saa. Ma olen kuulus galantsuse poolest. Mees ei saa naiti lüüa.»

«Noh, kes lüüa ei saa, see võib daami kätt suudelda. Igaüks oma võimete järgi.»

Ja Kati ulatas Knallerile nõberubla. Knaller ajas end vaevaliselt püsti ning viskas mündi õhku.

«Kull!» hüüdsid lähemalseisjad.

Kati lähendas Knallerile oma tumedaist juustest piiratud naeratava näo, teda parfüümiga üle ujutades.

«Võitsite! Nüüd võite oma mehekäele voli anda!»

Knaller tuikus, tõstis džinniklaasiga käe pisut kõrgemale ja ütles siis uhkelt:

«Ei, galantne mees ei löö naiti kunagi.»

«Loobumisvõit!» nentis Kati. «Las nüüd mina mängin.»

Ta viskas rubla tühja taldriku kohal õhku.

«Kull!» hüüdsid kõrvalseisjad.

«Aga mina ei loobu. Naised peavad oma privileege kaitsma. Tule lähemale, kallid Karla! Märss on Veenusest

kangem. Meest sõnast: nüüd saan teile anda kõigest jõust ja ma loodan, et te ei hakka nuuksuma, vaid naudite sooja naisekätt oma mehehinge põhjani.»

«Seda ärge oodake, ma pole ju masohhist.»

«Ah teie ei taha masohhist olla, ka minu auks mitte? Olete siis sadist?»

«Seda küll meelsamini. Küsige dr. Vilmsi käest. Tema on minu ihuarst.»

«Olen kuulnud, kuidas te oma leevikeste seas valitsete. Just sellepärast annaksin teile meeleldi korraliku laksu — kas kõrvalopsu või, kui see teile ei sobi, siis piitsaga pükstele.»

«Kõrvalopsutada ma ennast küll ei luba, aga piitsahoobi nii võluvalt daamilt kannataksin ära.»

«Meest sõnast. Vadim, too mu ratsapiits!»

Laudkond elavnes. Igor lubas episoodi värssides jäädvustada. Kati lähenes väga tõsise ilmega. Natuke kõhelnud, ütles ta Knallerile:

«Aga ma löön kogu jõust — ehk mõjub läbi teie rasvakihi, palun presenteerige mulle oma auväärt tagumik. Võtke sõrmeotstega kinganinast kinni!»

Külalised naersid laginal ja moodustasid asjaosaliste timber poolringi.

Karl Knaller kallast kurku pitsi konjakit, siis ütles:

«Mina täidan alati daamide soove.»

Kati lükkas käised üles, paljastades oma tennisemänguga hästi treenitud käsivarred, ja andis välkkiirelt ratsapiitsaga Knalleri tuharatele nii tulise hoobi, et mees karjatas. Jahmunult vahtis ta Kateriina Karlovnale otsa.

See aga seletas seltskonnale:

«Ratsapiits on tehtud ausa Tartu sadulsepa poolt. Ta on teravam kui härra Knalleri epigramm. See piits paneb galoppi hüppama isegi mu ratsahobuse, kohvikujõudikuist rääkimata. Loodan, *poeta laureatus*, et ma teil eluaeg meeles olen.»

Karl Knalleril jäi nüüd ainult veel teha hea nägu halva mängu juures: ta suudles proua Bergmanni kätt. Kateriina tunnistas teda mõtlikult ja ütles:

«Nii on õige, ja pidage meeles, et tark naine eelistab masohhisti sadistile.»

Siis pöördus ta Felissa poole.

«Kuidas teile mu õpetused meeldivad? Kas võtate õppust?»

Felissa vaatas talle ainiti otsa, siis vastas vaevukuuldavalt:

«Aga ma ju armastan Igorit.»

Kati vastas:

«See haigus pole ravimatu, Felissa.»

Kaks «Slavia» rebast tassisid tuppa korvi šampust. Peagi lendasid õhku korgid. Peoperenaine jõi peamiselt mineraalvett. Ta seletas, et tahtnud alandatud naiste eest kätte maksta Knallerile, kes tavatses oma «Livonia» staabis kergeid daamikesi terroriseerida ja neilt joomaraha «laenata». Ainult Vadimi palve peale jäi Kati vait.

Proua Bergmann, taas seltskonnadaamiks muutudes, palus naispere oma buduaari, lubades neile näidata uusi tualette ja värskeid moežurnaale. Ta oskas esineda ja kuigi ei olnud kaugelki kaunitar, suutis ennast hästi valitseda. Ta mõistis oma vaoshoitud võlusi õigel ajal ja õiges kohas mängu panna. Kateriina Suur ei olnud ainult eeskujulik perenaine ja esinduslik teatrikaaslane, vaid ka otsusevõimeline staabiülem kõigis Vadimi äriasjus.

Vadim Bergmann võttis pärast Kati lahkumist laudkonnavanema kohused vaikselt oma kätte. Ta istus nüüd lektor Pravdini ja Severjanini juurde, et arutada nendega venekeelse eesti luuleantoloogia kirjastamise võimalusi.

HOMMIKUNE JALUTUSKAIK

Pärast hommikuni kestnud olengut läksid kaks mineraalveejoojat Tähtvere parki. Jah, praegu on noorik väga õnnelik, seda näeb ju igaüks. Pulmatalitus ise oli küll ebameeldiv: August Alle, kes kirikus ta pea kohal krooni hoidis, haises viinast ja vajutas krooni talle kõvasti pealaele. Felissal on heameel, et Igor nii õnnest sãras. Aga mõnikord on tal nagu vajadus kellelegi pihtida oma kasvavat hirmu abielu püsijäämise pärast, sest surmani armastatud mees on alkoholi ori ja purjuspäi muutub «poeetide kuningas» lendavaks seaks. Hea, kui ta siis unne vajub ja Felissa saab joosta Oru parki, kus õitsevad sirelid või püsib mälestus nende ühistest jalutuskäikudest.

«Imelik, teile ma saan kõnelda sedagi, mida pole usaldanud kellelegi, isegi õdedele mitte...»

Hämmastusega märkab Adams, et kõnnib Igori nooriku Felissa kõrval. Hommikune park on inimtühi, ainult maanteel ratsutab neile vastu amatsoon, ilmselt Tähtvere mõisa omanik proua von Wolff või mõni ta kaugeist külalistest. Neil Felissaga on kummalgi erinev saatust, nende eluteed ei ristu — nii nagu ei ristu kunagi paralleelsed sirged.

Nad kõnnivad kõrvu, aga mitte kaelakuti, oh ei, isegi mitte käe alt kinni, nende vahel on meeter maad ja Igor otsekui kõnniks nendega kaasa. Felissa kevadine ilu haarab, ent pole õigust teda puudutada, piisab ta kõrvalähedusest, mõttevahetusest, kas seegi saab olla ammendav? Felissa teadis peast kogu Igori loomingut, Adams taas tutvustas Felissale oma nooruse ilmutusi.

«Mu elu siht on olla pühak
Ja eksimatut käia teed,
Kuid seni eksitanud üha
Mind tegelane ja poeet.»

deklameeris ta raagus metsa all ja seletas ka, mida tema nimetab «pühakuks». Eesti keelde ilmus too keelend sellega vist esmakordselt (enne öeldi «püha mees»), aga see ei ole sama mis vene святой — *sanctus*. Saksa *heilig* pärineb ürggermaani sõnast, mis tähendab «haavamata» või «jälle terveks ravitud» — vanaülemsaksa *heil*, inglise *whole*. *Heil* tähendas algselt, et keha on haavadest vaba. Alles kristliku kiriku võidu järel hakkasid preestrid oma müüdi huvides seda keelendit kasutama ladinakeelse *sanctus*'e tähenduses.

Kas veneusuline eestlane Felissa sellest seletusest aru sai? Vaevalt küll. See tõlkelaen ei saa eesti keelele kunagi omaseks: milline totrus on näiteks lause: «talle pole miski püha». Aga vestlus koosneb mitte ainult sõnadest, vaid ka vaikimistest. Ja vaikida saab samuti mitmes keeles. Poeet vaikis saksa keeles, sest veel ta emapoolne vanaema luges iga päev roosikrantsi ja mõtiskles: *Ave Maria, gratia plena*. Talle oli pähe taotud, et naine võib olla *gratia plena*, ja see mõte elas edasi ka poeetis — ateismist hoolimata. Kust muidu tuli luulekujund, et naine — loomatalitaja ja ümmardaja — võis olla tulvil armastust ja headust?

Felissa kutsus Adamsi suveks Toilasse külla. Lubas kalurilootsikuga päikeseloojangusse sõidutada. Sõuda ta oskas maast-madalast. Ta võis istuda sõudepingil pikki tunde, nii nagu võis metsastada või jalutada Oru sireleis.

Sõbrad sõlmisid vaikselt liidu, et võõrutavad Igori joomisest. Edaspidigi olid liitlased ühtviisi mures poeedi ja ta abielu pärast. Teemasse süvenedes küsis Adams, kas Felissa tahab last. Too vastas:

«Mina tahan seda, mida tahab Igor.»

Ta oli kõigeks valmis, aga salaja kartis lapsi, kelle ristiisaks oli joomajumal Bakchos. Mõlemad arvasid üksmeelselt, et luule sünn on tähtsam lapse sünnitamisest, mis võib äbariku ilmale tuua.

Felissa ei teadnud sedagi, kuivõrd Igor teda armastab. Poeet tõstab kohe välja iga tundmuse, mida ta saab luuletuseks ära kasutada. Ta vist kardab tundmusi, mida ei kõlba trüki avaldada või kohe ei saa efektselt sõnastada. Teda ei huvita miski, mida ei saa riimida ja instrumenteerida. Ta arvab, et kui ta ei luuleta, siis peab ta jooma, sest mida muud ta teha saaks.

«Kui ma kord Igorile ütlesin, et meeleldi õpiksin ülikoolis, hakkas ta raevutsema. Sinisukk olevat looduse teotamine,» kurtis Felissa.

Jõudnud Tähtvere mõisani, keerasid jalutajad taas linna poole, ja jutt muutus kohe konventsionaalsemaks. Noorik kartis, et Igor võis ehk juba ärgata ja teda vajada.

Ta oli tahes-tahmata välja lobisenud, miks ta jalutama oli tulnud. Ja juba hakkas tal piinlik, et oli välja rääkinud, millest oli endamisi mõelda julgenud.

Kui Adams oli Felissa Pravdini korteri uksest saatnud, jooksis too trepist üles hüvasti jätmata.

Isegi põgus naeratus võõrale oleks talle tundunud reetmisena.

Kriitikute poolt salongilaulikuks kuulutatud Igor Severjanin ei talunud linnaelu rohkem kui paar päeva. Oma sisimas loodusesõber, kalamees ja metsastaja, vihkas ta kohvikuid ja tänavail saalivaid inimhulki. Ka nüüd talle seaduslikult kuuluvat «mere tütar» Felissat tõmbas kodu poole ja nii sõitis noorpaar juba kolmandal päeval Toilasse, et alustada mesinädalaid. Poeedi austajad saatsid nad lillede ja kingitustega rongile.

Felissa võttis lilled ujeda naeratusega vastu, viis aga kõik kaasatoodud viinapudelid mõni minut enne rongi väljasõitu vaksali prügiurni. Igor vaatas küll kohkunult

pealt, kuid ei julgenud oma mõrjsa kapriisile veel vastu hakata.

Felissa kirg oli kuum, aga ta armastus range.

GUSTAV SUITSU JUURES

Esta oli kirjutanud professor Gustav Suitsule kirja eriti korraliku käekirjaga, valides iseäranis sobivaid stiilseid sõnu. Ta oli palunud jutulevõttu, teades, et ainult suuline sõna tagab kontakti ja mõjub veenvalt. Kui post tõi talle mõnerealse vastuse, pani ta end hoolega riidesse ja määratud kellaajal koputas YMCA hotelli toa nr. 2 uksele. Keskmist kasvu halliseguste tumedate juustega mees kõõmases kodukuuves avas ukse, ulatas talle imelikult tagasitõmbuva liigutusega käe ja palus sisse astuda. Toas oli paar kohvrit, voodi, väike laud ja kaks tooli.

«Vabandage korralagedust. Elan ajutiselt hotellis, kuni mu abikaasa Helsingist saabub. Jah, lugesin teie kirja tähelepanelikult, kuigi see oli pisut pikk. Ma ei mõista, vabandage, millega saaksin teid aidata. Ma ei ole ei nõuandla ega töövahendaja, ma pole isegi veel saanud ametikohustuste täitmisele asuda. Olen puhkusel...»

Mõistes, et tal tuleb jagu saada professori umbusaldusest, heitis Esta talle sarmika pilgu, mis pidi meeste mõju avaldama.

«Ei, ei,» ütles ta tunderõhuga. «Ega ma teilt midagi ei tahagi, ausõna. Ma ei kavatse teile eksamit teha, ma ei tea veel sedagi, kas saan ülikooli astuda ja mida seal õppima peaksin.»

«No näete, preili. Aga teil on nii distsiplineeritud käekiri... mõni sõnastus on huvitav... Aaviku keeleuuendus on teid kõvasti kaasa kiskunud. Võiksime ju natuke vestelda... Utelgem kas või pool tundi.»

Professor nägi, et Ester oli oma välimust silmatorkavalt viimistlenud, ja elustus veidi. Seda märkas Ester kohe: tal oli õnnestunud meest viisakuse maski alt esile manada. Ta naeratas iseteadlikult ja lausus:

«Ma tuln teilt nõu paluma. Unistan teatrist, aga vahest peaksin enne oma üldharidust täiendama.»

«Mis nõu saaksin teile anda? Vajan ise nõu. Mind on kutsutud eesti ülikooli professori kohustetäitjaks, aga mis

professor ma olen? Olen literaat... Et lugeda ülikoolis kirjanduslugu, pean ise selle enne ära õppima.»

«Aga te olete ju suur luuletaja, maestro!»

«Maestro on koorijuht, mina olin keelteõpetaja gümnaasiumis. Ja nüüd tuleb mul valida poeedi ja professori kutse vahel. Ma tahaksin veel ise kirjutada, aga nad on andnud mulle kirjanduspaavsti nõudliku rolli, pean arhiivis istuma, pean tegelema kõigepealt trükitud paberi ajaloo. Seisan teelahkmel nagu teiegi, pean valima südame ja mõistuse kutse vahel. Pealegi pean arvestama abikaasaga, kes unistab jäädavast kodust, kuhu mahuks mõlemate vajadusi rahuldav raamatukogugi.»

Vaadates Esta üllatusest laienenud silmi, lisas Suits lahke naeratusena.

«Aga istuge, preili, ehk nuputame üheskoos midagi välja. Ma mõistan, et teater on teie kõrge ideaal, minul samuti. Oleme mõlemad teatraalid, minu abikaasa ja mina. Teater on meid alati huvitanud. Kui oleks aega, siis avaksin ise näitlejate kooli. Aga me kumbki ei saa hobidele ohvreid tuua. Peame ülikoolinoortele aabitsat õpetama.» Ta võttis näpitsprillid ninalt, hõõrus klaasid puhaks ja lisas rahulikuma tooniga:

«Nii et te seisate nagu vene vägilane teelahkmel ega tea, kas astuda ülikooli või hakata näitlejaks. See on konflikt mõistuse ja tundmuse vahel. Miks tahate näitlejaks saada?»

Esta otsustas mängida *va banque*. Ta huultelt lendas hüüatus:

«Tahan saada suureks täheks nagu Asta Nielsen!»

Suits võpatas ja vajutas paberossi tuhatoosi.

«Noh, siis pole teil tõesti mõtet ülikooli tulla. Siin istute kogu oma nooruse kuuldesaalis ja pärast diplomi kättesaamist astute töötaharitlaste ridadesse või lähete maale koolmeistriks — kui hallparunitele meeldite.»

Professor kohendas lipsu, pani näpitsprillid ninale ja muutus tõsiseks.

«Mida te minult loodate? Ja mis sunnib noori minust endale illusioone tegema? Mu raamatud? Ma pole neisse suutnud panna kõike, mida olen tahtnud. Mu loengud? Nokitsemine võsas... Mu vastne professoritiitel? Jään igavesti erakorraliseks professoriks, kes iga lauset peab hoolega ette valmistama.»

Suitsu näole ilmus pilkav naeratus.

«Ka mina tundsin igatsust vabaduse järele. Revolutsiooni tormiaastail algatasin oma *Politeia* — Eesti-Soome föderatsiooni mõtte. Astusin koguni parteisse. Aga nüüd näete, et võitjaks jäid Päts ja Laidoner, et Pikas Hermann ei lehvi töölisriigi lipp... Kõik on veel palju-palju keerulisem, kui meie arvasime. Ajaloo veskid jahvatavad väga aeglaselt. Kahekümnes sajand kulub kõige elementaarsemate vajaduste rahuldamiseks, ja kui kord see on saavutatud, siis olen mina ammu mulla all. Calderón arvas, et kõik on kokku unenägu, ja Grillparzer tegi sellest suurepärase näidendi. Nii tuleb kõik reeglina enesesse tagasi. Tahate poeedilt nõu?! Siis visake vihikud metsa ja järgige oma instinkti! Hakake näitlejaks, minge koristiks! Sukelduge ühishauda, kollektiivi! Miski muu ei hari. Töötage hommikust õhtuni, miks peaks teie elu minu omast kergem olema.»

Ta tõusis ja avas esiku ukse: «Hüvasti siis, mina pean õpetama, järelikult ka õppima. Teie peate ise oma tee leidma. Kõike head, preili.»

ESTA JA MEESTE MAAILM

TALVEPÄEVIK

Esta istub elegantises arstikabinetis, mille seintel ripub kaks Konrad Mäe sinist maastikku, nurgas seisab elusuurune kipsskulptuur. Küllap Venuse kuju. Esta vastas istub kaks keskealist härrat.

Mis on juhtunud? Kas on kauaoodatud ime üleöö Estale sülle kukkunud, nõidudes ta nende printside riiki, kes on otsekui illustratsioonid õpikust «Peen mees»?

Ei mingit imet — ainult julge seiklus. Esta õppis eile tundma doktor Kirsimahla kui hoopis eri liiki, seni mitte-nähtud inimest: nii omakasupüüdmatut, nii väarikat, nii uhke hoiakuga, nii rikast vaimujõu poolest.

Doktor Kirsimahl, üleni öömüstas ülikonnas ja suurte tumedate prillidega, on hüpnootisöör ja psühhoanalüütik. Tema tegi Estale ettepaneku hakata talle assistendiks — tuleb eestois registreerida haigeid, tarbe korral olla õe eest, mõnikord ka meedium hüpnootikatsete puhul.

«Jah soo, aga ma ei teagi, mida peab tegema arsti assistent.»

«Küll me teid välja õpetame. Tutvustan teile jooga-õpetuse algastmeid. Kõigepealt peate iga päev oma keha lõdvestama ja taotlema, et teie vasakus käes tekiks soojuseelamus. Kui olete harjunud seda produtseerima, siis saate kätte kontsentratsiooni esimese astme, mis võimaldab teil valitseda oma keha ja oma mõtteid.»

«See on väga huvitav...» ütleb Esta.

«Ja kasulik, sest omandate ka mitmesuguseid kõrgemaid võimeid. Olen nõus teid õpetama puhtast inimsõbralikkusest. Oleks ju kahju, kui teiesugune peaks minema tööhõrsile. Me leiame teile peagi tulusa koha, pärast seda kui te enesekasvatuse teel olete saavutanud kõrgemad võimed. Siis poleks teil raske ka teatris läbi lüüa, nagu te seda tahate.»

Ei mingit imet, ainult kasulik tehing. Härrad õppisid tütarlast tundma ta annete kogu võlus — vaimukas, omapärane, ilus, kindlasti temperamentne, natuke eksalteeritud (mis talle hästi sobib), pikantne näoke, seksapiiliga ja — ilmne süütus, neitsilikkus, puutumatus. Aga tema nahk kiirgab välja nii palju naiselikku soojust... Doktor Kirsimahl hõõrub heameelest käsi: sellise assistendiga saaks korraldada avalikke hüpnootiseansse «Vanemuise» laval — milline mõjurikas reklaam praktiseerivale hingearstile!

Tõsi küll, tükk rasket tööd on tüdrukuga ees — ta tuleb välja õpetada, rikkumata ta tütarlapselikku ilmet. Kahjuks ei allunud ta kohe hüpnootile... Paneb veel vastu, tuleb alles taltsutada, usaldust äratada. Ning Aadule on vaja päitsed pähe panna, seda kõigepealt!

Teine härra, keda Esta peab nimetama onu Aaduks, jälgib teda himura pilguga. Ta tahaks neelata seda olevust nagu ravimit. «Sina magusake, magusake,» sosistab ta ja püüab haarata tütarlapse kätt, kuid doktor Kirsimahl on valvas. Aadu on doktori juures elav alaline patsient, kes on ühtlasi doktori «sekretär» ja katsealune. Nende omavahelised suhted on läbinägematult keerulised, neil on mingisugused ühised tulevikuplaanid, mis pole samuti selged...

Kui Esta hommiku poole ööd oma tuppa jõuab ja magama läheb, seisavad ta pilkude ees poolhämarduses kaks eriskummalist, õndsat, prilliraamitatud silma, mis olid kogu õhtu jooksul ikka uuestiheitnud oma lummutushaarde Esta kõhkleva silmisse.

Ma pole hüpnootiseeritud... ma ei ole, sosistab ta voodis lamades oma rahuneva hinguse rüpes. Jah, hakkan seal tööle, kuid jään iseeneseks.

Doktor Kirsimahl oli linna moodsaim hingearst. Ta ravis hüpnooti, isikliku magnetismi ja psühhoanalüüsiga kõiki hingehaigusi ja häireid alates joomatõvest ja tahtejõuetusest ning lõpetades impotentsi ja kõnehäiretega. Pärast seda kui ta oli avalikult demonstreerinud oma edukat hüpnootiseerimisvõimet, tulid ta juurde abi otsima Tääralinna neurootikud ja vaimuhaigedki. Kõnetundides uuris ta nelja silma all patsiendi alateadvust, nädalalõppudel käis kollektiivne ravi Kirsimahla poolt asutatud joogaühingus, kus treeniti tahtejõudu, mõjusat esinemist ja

armastusstrateegiat. Doktor teenis hästi, aga ta kapital ei kasvanud, sest ta jõi kõik teenitu «Segerlini» kõrtsis ja oma korporatsioonis maha. Ta polnud veel jõudnud kontsentratsioonikunsti ja kollektiivi juhtimise viimaste saladusteni...

Aga hingamise õpetas ta kõigile selgeks ja joogide suure päikesepalvuse (*Syrya maskal*). Mõned parlamendiliikmed käisid vargsi doktor Kirsimahla juures rambipalavikku ravimas, siia tuli teisigi seltskonnategelasi, nii et doktor pidas vajalikuks kõnehädaliste tarbeks isegi käsiraamatu kirjutada, mida ta ise patsientidele vabahinnaga müüs. Et niisugune moodne arst hakkas tundma vajadust nägusa sekretäri järele, kes patsiente ja honarare vastu võtaks, oli loomulik. Kuidas aga leida piisavalt atraktiivne naine, kes küll doktori mainet tõstaks, aga talle mingisuguseid kulusi kaasa ei tooks? Selle üle tuli tõsiselt järele mõelda.

Päevikut asendavas sinises vihikus Esta padja all seisab: «Pole õieti mõtet päevikusse elamusi üles märkida, sest need on ju ainult kahvatud varjud sellest, mis tõesti sündis. Veel vähem saab jäädvustada oma mõtteid, need on kõige paremalgi juhul alles mõttealged, mis pärast kirjapanekut hakkavad edasi elama. Mu katsed sündmusi ja maailma mõtestada jäävad ainult katseteks, päris mõtlemine see veel ei ole.

Praegu seisan tühjuses, ainult ebamäärase lohutusega, et mu hingest sööstab elutahte põlev lind hämarasse reaalsusse, kuhu mind on surutud ja umbsõlmedega kinni seotud. Ma ei näe enam midagi selgesti, ma ei mõista enam midagi lõpuni. Ons tööpuudus mind nii nurka surunud? Ons nälg nii masendav, et isegi mõtted kaovad peast? Kõik maailmasündmused kulgevad nii, et mulle jääb ainult teadmine, et elan, et elama pean. Aga elan nii üksildaselt, nii mahajäetult, kellelgi pole minuga asja. Ka Endel on linnast ära sõitnud ja ma ei tea, kuhu.

Nüüd see doktor Kirsimahl ja ta saatja... Ma ei mõista neid põrmugi. Mida nad minust tahavad? On nad tõesti heategijad? Vahest on hoopis kurjad inimesed? Nad on nii veidrad ja vanad, närbun ise, kui neile otsa vaatan. Nad elavad teisiti kui teised inimesed, ka see, millega nad tegelevad, on nii salapärane ja võõras. Nad kannavad endas otsekui mingisugust vannet nagu Ahasveerus. Kui too

Aadu ütleb mulle: «Sina magusakene», on mul tunne, nagu plinaks teda teadmus, et ta ei ole minu kombel normaalne ja noor. Doktor Kirsimahl üüris mulle väikese toa proua Kuke juures, maksis kuu üüri ette — avansina mu tulevase töötasust, nagu ta seletas. Siin ma nüüd istun kui vang. Mul pole enam toiduraha. Kolm päeva järjest tõi ta mulle kooke, mis olidki mu peatoiduseks. Rüüpasin vett peale. Meie ei alusta tööd, ei olevat veel võimalik. «Kannatust, laps!» ütles ta.

Nüüd on möödunud kaks päeva — juba ilma kookideta. Kaks päeva! Teda pole tulnud. Nälg näpistab. Perenaise köögist minuni jõudvad lõhnad segavad mu rahu. Mul on käsk kodunt mitte lahkuda: mind võidakse kutsuda igal ajal.

«Kannatust? Tuleb oodata.» Kui kaua, küsisin viimati. Sellele vastas doktor mõistukõnega, jutustas juudi anekdoodi, mis tundus nii imelik, et see väärrib üleskirjutamist. Tark rabi satub pärast surma paradiisi. Ta läheneb Jumalale ja küsib lipitsevalt: «Igavene Issand, ütle, mis on Sinule tuhat aastat?» — «Tuhat aastat on mulle nagu üksainus minut.» — «Mine'nd, aga mis on Sulle miljon kuldinat?» — «Miljon kuldinat on mulle nagu vaskkopikas.» — «Kingi mulle, Issand, üksainus kopikas!» — «Küll, küll, aga oota üks minut.» See jutt pani mind mõtlema: kui doktori jumal on niisugune, milline on siis doktor ise?»

*

4. novembril, kell 23.

Doktor tuli alles täna. Ilma kookideta, ilma milletagi! Ta ei kõnelnud midagi ega vastanud mu küsimustele. Kuigi mul oli kõhe tunne, läksin siiski temaga välja. Peasi — mitte midagi karta!

Kui jõudsime doktori korterisse, istus Aadu kušetil, kahe seinale ristatud rapiiri all. Tal oli seljas must siidpidžaama, suust tuli kanget viinalehka. Ta silmad leegitsesid. Ta tõmbas mind enese kõrvale istuma. Suitsetasin pakutud sigaretti, millest mu pea hakkas ringi käima. Mulle kallati veeklaasi rummi. Ma ei võtnud, palusin vett. Vett mulle ei antud. Vaatasin aknast välja loojuvasse päikesesse, kuni Aadu litsus oma pea mu kleidi vastu ja hakkas mu käsi lakkuma. Mul oli väga piinlik, otsisin silmadega doktorit. See istus kauges nurgas raidkuju kõrval, käed

põlvedel — liikumatu nagu puuslik. Ma poleks iialgi mõelnud, et keegi võib teha selliseid silmi. On see hüpnosis? Mõõdus tohutult palju aega, Aadu kõneles õõnsaid sõnakõlke. Lausa jama...

«Sa mu elu taevane täht... Sa mu elu kõrgeim unistus... Kireleek sööb mu südant... Ole minu... Minu kohal ripub saatust... Ja kui minu omaks saad, pead selle jagama elu ja surma vahel... Sina magus masajalg, tibuke, marjake, tule mu juurde», ja ikka uuesti too salapärase «saatus». Mul hakkas häbi, vaatasin doktori poole — see istus otsekui kivistunud ja jõllitas mulle öökullisilmadega otsa. Päike loojus nii veriselt, nagu ma veel ei olnud näinud. Lõpuks võtsin end kokku ja ütlesin tõustes: «Mina ei tunnista mingit saatust, tunnistan kainet mõistust.»

Siis nad sundisid mind jälle rummi võtma. Ma ei löönud araks, jõin julge sõõmuga klaasi põhjani. Kõik mu ümber hakkas keerlema ja — eneselegi ootamata — vajusin kokku. Aga suletud laugude taga püsis mu teadvus ergas. Aadu jättis mu rahule. Kuulsin teda nurgas doktor Kirsimahlaga sosistavat. See pahvatas naerma. Ma polnud teda seni kuulnud nii kõva häälega naemas. Siis kuulsin veel: «Ta pole selle järele küsinud.» Mille järele? Vist toidu järele. Miks pean nii kaua «kannatama»? Kus on töö, mis mulle lubati, ja miks doktor laseb Aadul mind nõnda püüelda? Kas nende plaanid on muutunud? Kui jälle silmad avasin, oli toas hämar, kuid nägin selgesti Kirsimahla liikumatut hüpnosisõõripoosi. Ta võttis mu käe, hoidis seda ja ütles: «Tänasest peale elad meiega mu korteris, nii tuleb odavam.» Tõusin püsti ja ütlesin: «Lol-lus! Mu toa eest on ju kuu üür ette makstud.»

«Kas tahad siis oma toas nälgida? Meie juures saad süüa.»

«Ma ei taha nälgida, aga ma ei taha ka teie juures elada.»

«Aadu hangib sulle ilusad riided. Kui naine tahab kohta saada, peab ta elegantne olema.»

Jah, süüa, riideid ja ka kammi vajan, mu pesu on juba must, mu kleit rebenemas, mõtlesin, sauna tahaks minna, kuid ütlesin: «Ei, ei, ei! Mitte kunagi!» Ma ei tea, miks ma nõnda vastu punnisin, see tundus mulle ebatarvilik, aga jäin siiski kindlaks. Ma ei kartnud Aadut, teadsin, et niisugune ei saa mulle teha midagi, mida ma ei taha. Temas pole ju

poolltki Knallerist, kes mind ründas, ja isegi too täkk ei saanud mulle midagi teha.

Nad avasid ukse ja lasid mind üksinda koju minna. Jooksin läbi tühjade tänavate. «Kui midagi vajad, siis sa ju tead, kus me elame.» Kui ma midagi vajan! Ma pole kolm päeva midagi sünnud!

5. novembril. Mis ma täna kogesin, seda nimetavad targad inimesed vist elukogemuseks.

Oma täielikus segaduses ma ei pannud tähelegi, et olin kändinud dr. Kirsimahla akende alla. Kaua-kaua külmetasin tänaval, siis võtsin südame rindu ja tõmbasin kella. Paks vanaeit avas ukse ja ütles: «Härrat pole kodus. On ära sõitnud.» Küsisin, millal ta tagasi tuleb, eit ei tahtnud vastata. Ütlesin: «Aga ma töötan ju siin.» Siis ta karjus: «Või töötate, kuula ometi! Härra käskis teid välja visata, kui tulete, sest tülitate härrat, teie häbematu naisterahvas!» Ja ta lõi ukse mu nina ees kinni. Seisin eeskojas ja püüdsin asjast aru saada, siis avanes uks veel korraks ja eit hakkas kileda häälega karjuma: «Mis, teie ikka veel siin! Mida te tahate, kas vargile või?» Ta kisendas nii, et pistsin jooksu. Olin isegi veendunud, et ma olen kombetu naisterahvas.

Lähemal tänavanurgal toetusin seinale ja pidasin sealt doktori toa aknaid silmas.

... Miks ma ei läinud ära? Mulle tundus, nagu oleks vaja siin seista ja oodata raekoja kella lööke. Lõi 9, 10, 11 — ma kõndisin ikka veel dr. Kirsimahla valgustatud akende all. Kui kell lõi pool kaksteist, nägin mõlemat sõpra nurga tagant tulevat. Siis läksin ära. Usun, et nad mind ei näinud. Oleksin pidanud neile tikke võtmeauku toppima, saatnud niisukesed!

Homme lähen tööbörsile end registreerima... Aga see ei aita ju midagi, kui tööpakkumisi pole. Kuid kaua sa tühja kõhuga hinge sees hoiad? Kaua ootad? Ja mida?

6. novembril. «Olen üksinda nagu viimne inimene maailmas.» Majakovski ütles seda paremini: «Olen üksik nagu viimne silm pimedate juurde mineval mehel.» Mulle pole enam jäänud midagi, mida saaks täikale viia, et selle eest toitu osta. Ka kammi olen ära kaotanud, kammin ennast hambaharjaga. Mu toaperenaine vaatab mind väga küsiva pilguga, kui me võoruses kokku saame.

7. novembril. Naeruväärne, et mul on häbi virtina ees. Võõras inimene ju, pole tema asi. Lõuna ajal läksin

kodunt, öeldes, et lähen sööklasse. Lugesin kogu menüü läbi, ülevalt alla ja alt üles. Virtinale jutustasin, mida olen söönud: pool riisisuppi, karbonaadi ja beseed kakao-kastmega.

Ma ei tunne enam nälga, tean ainult, et pean sööma. Pea on nagu tinakott, kogu kehas väsimus.

Käisin tööbörsil, tõuklesin luugini välja. Kartoteeki valitsev soliidne härra ütles, et pole väljavaateid, soovitas mul vanemate juurde koju sõita, talutööd tegema. Ütlesin, et mul pole vanemaid ega kodu. Siis päris ta mu akadeemilist kuuluvust, kas seltsid või korbid. Vastasin, et ma pole tudeng. Ta raputas pahuralt pead ja ütles, et naisterahvaid ei saa hädaabitöödele saata, sest kraavi kaevama nad ei kõlba. Vaatasin talle abitult otsa. Siis ta kutsus ühe paksu proua ja palus teda midagi välja mõelda. Pärast pikki küsitlusi pandi mu nimi kirja. Lubati välja kutsuda, kui mõni sobiv koht vabaneb. Kuid mis aitab kirjapanek, kui vajan toitu kohe täna, mitte määramata tulevikus.

Kodus riputasin voodi kohale sedeli: «Täiuslikule jääb ainult paljas elu.» Li Tai-pe. Ma ei mõista enam seda lauset, kuid mäletan, et kunagi olin tast vaimustatud.

8. novembril. Täna saabus kiri inspektress Liiliapärjalt, miks ma ei kirjutavat. Ümbrikku oli pandud kolm postmarki. Homme viin nad postkontorisse ja palun rahaks tagasi vahetada. Kui viisakalt palun, siis postiametnik ei keeldu kindlasti. Liiliapärjale ma ei saa vastata, häbi küll, aga ka kirjavahetus maksab raha. Ohtul palusin korteriperenaisel mulle mõni viil leiba laenata, poed on juba kinni. Ta lõikas mulle suure kääru, pakkus ka suhkrut teevee juurde, et teil vist on otsas, ütles. Küllap ta aimab, et mul raha pole. Mul pole raha — milline häbi. Raha on võti ellu, raha on elamisluba, ainult raha eest saab vabadust, inimväärikust, õiguse suhelda teistega samaväärsena. Raha eest saab osta minevikuaardeid, sfinkse ja kroone, raha eest saab tulevikku osta, sõita Pärnu randa, kus jalutavad naist otsivad printsid. Ka teadus on raha. Raha on kuivatatud pisarad. Aga ka kerget sõltumatut naeratust saab rahaks teha.

Kui ilusad on Naisühingu tarbekunsti ateljee nahkehistööd, aga nad on hullumeelselt kallid, võrreldes toiduainete hindadega. Meeleldi üüriksin oma käsi nende ilusate asjade tootmiseks, koolis olin kunstiaade poolest kuulus. Käisin ateljee juhatajale end pakkumas, aga ta ütles, et

nahkehistööd saavat harva müüa, neid toodetakse peamiselt ekspordiks Rootsi või Soome. Kirjutas mu aadressi üles, lubas teatada, kui äkki koloreerijat vaja läheb. Kui äkki vaja läheb... aga et mul on raha vaja juba täna ja homme toidu ostmiseks, see pole muidugi tema asi.

Miks on kõik raha meeste käes? Meeste maailm on imeiline. Nende käes on kõik: vägi ja riik ja raha ja relvad. Noh, olgu relvad pealegi, aga raha vajavad eluhoiuks ka naised. Kuhu ma homme sööma lähen? Kui lähaksin meestejahile ja näitaksin hommikul proua Kukele saja-margalist, siis teretaks ta mind teise näoga. Või viia kõik oma raamatud vanakraamikaupmehele? Vaevalt et ta annaks nende eest sadat markagi. Ta võtab ainult seda, mida saab kohe suuremaks rahaks teha, aga kes ostaks küll Li Tai-pe «Mõtisklusi»? Ja oma ihu ma meestele müüma ei hakka. Vähemalt jaemüügil mitte.

Meeste maailm on nii imelik, et seda on raske mõista. Nad vajavad kangesti naisi, nad ei vaja neid sugugi; nad ei jaluta kunagi, nad jooksevad kui asjamehed, kellel on kindel siht silme ees. Nad teavad kuhu, nad ei tea mitte kui midagi. Nad käsutavad, hüpnootiseerivad, nad teavad kõiki maailma asju, nende käes on kogu maailma raha, aga nad ei taha millegi eest midagi maksta. Nad on ihnus-koid ka siis, kui rikkad on, nad teevad raha, et sellega omakorda raha teha. See olevat riiklik mõtlemine, mida mina ei mõista.

Eile ei saanud und, vist olin kogunud kehasse nii palju külma ja tühjust. Murdsin juba selle üle pead, kuidas endale lõppu peale teha. Mul pole ju sel alal kogemusi, aga Li Tai-pe salapärase mõttega elavnes äkki ja andis mu meeltele teise suuna. Täna käisin Maarja surnuaial, lugesin värava kohalt: «Õndsas omma ne koolnu, ke Issandan koolva». Käisin ema haua. Siis läksin vaksalisse. Vaksalis ei olnud midagi, kõndisin jälle surnuaeda. Ei tohiks nii mõtlematult taldu kulutada. Jalad juba valutavad. Vasaku kinga pooltald on suure varba kohalt läbi kulunud. Munakivid suruvad läbi sukkade vastu paljast ihu. Munakivid pole munad, küll tahaks paar muna süüa, või ja soolaga, munad on nii pehmed, ka siis, kui nad on kõvaks keedetud. Miks on Tartu tänavad sillutatud munakividega, ma tunnen neid nagu hambapuuri läbi katkiste sukkade, aga uued pooltallad käivad mulle üle jõu. Peab niisama edasi kõndima. Läksin korra kalaturule, surnud kalad vahtisid

mind surnud silmadega, siis astusin lihaturu poole, puh-taks roogitud loomakered lõhnasid elu järele, valgeis kit-leis lihunikud tundusid inglitenä paradiisis, tomatid aed-viljaridades olid nii punased, et tõusis tahtmine haarata mõni vankrilt ja jooksu pista. Aga ega ma Jean Valjean ole.

Avalikus kohas midagi näpata ei tohi. Ema tagant ehk võiks, aga ema mul ju enam pole. Sellepärast otsustasin jälle raudteejaama minna.

Oli juba õhtupoolik, kui ma vaksalisse jõudsin. Siin kihas nagu sipelgapesas. Jaamatrepist astus üles-alla mehi, veluurkaabud peas; neil kõigil pidid kodus naised olema, mõni sööb vist neli härjasilma särisevalt pannilt korraga. Mõni õgib maalt saadetud soolapekki praekartu-litega, võib-olla see paksmagu seal on Soome aukonsul, kes saaks tellida «Seegerlinis» uhke laua ekstrasekseriga, kutsuda kõik kõrtsisoliijad oma lauda, aga võib-olla on ta ihnuskoi, kes kogub iga marka talu ostmiseks. Nii või teisiti: elu läheb edasi, ikka ainult edasi, paras töötaolek on positiivne riiklik faktor, nagu väidab dr. Kirsimahl. Ainult Esta ei saa aru, miks tema siia vaksalisse on tul-nud, ei saa aru, kuhu jooksevad need veluurkaabudega härrad, need proud kübarail kõikuvate jaanalinnusulge-dega, need säärikuis maamehed, tapamajatemplita liha-kamakad korvides, need värviliste teklitega tudeerivad pojad, lint üle öla, kes piiluvad kas Tallinna või Võru poole ja pingsalt ootavad kedagi, ainult mitte teda. Nad teavad, kuhu minna, nad ei tea midagi. Kõik need kodani-kud on väga eripalgelised, aga võrreldes Estaga on neis siiski midagi ühist: nad on kõik söönud, õginud, neelanud; kõhud on neil nagu täistopitud vorstisoolikad, kõigil näod rõõmsad peas, kaua sööma peal olnud, nüüd jalutavad liigset maha. Aga et üks kõhutäis ka teisele lubada, seda pole. Kas oletatav Soome aukonsul, kes on juba korduvalt plaskust janu kustutanud, kas säärane jõukas kaas-kodanik ei võiks äkki Estas ära tunda kärnkonnaks moon-datud printsessi ja päästa ta paari võileivaga või kausi-kese rupskisupiga? Kuid see on juba muinasjutumaailmast, see on unistus, mis haihtub jaamalaterna ereda valguse kiirtes.

Mõtted, reaalsed ja soovulmlevad, segunesid, kui ma kodus voodisse vajusin ja teki üle pea tõmbasin, et sooja

saada. Mõtlesin: ootan vaksalis, kuni Endel tuleb rongilt. Tal on portfell käes ja mantel visatud üle teise kae. Ta tuleb mu juurde ja tunnistab mind tähelepanelikult. See on kena, et käisid mul vaksalis vastas, ütleb ta... Siis astume tänavale, keegi ei tunne meid, ainult meie ise teame, kes me oleme. Ta saadab mu kuni mu väikese toani pr. Kuke majas. Teel vaatame kaupluste valgustatud vit-riine. Selgub, et meil on ühine maitse.

Kodus läksin magama, ta istus toolil mu jalutsis ja küsis: «Mis sa homme teed?» Olin väga õnnelik ja ütlesin unistades: «Mul on kena idee. Ostan Liiliapärja post-markide eest ajalehe.» — «Loomulik, seda oleksid pidanud juba ammu tegema,» ütles Endel.

Homme ostan enesele «Postimehe».

9. novembril. Läksin täna Gildi tänava võlvialusesse, kus ajalehemüüjad ootavad värsket ajalehte väljaandmist. Tõuklesin teiste töötute karjas, kolmepenniline näppude vahel, et saada esimesena värsket leht tööpakkumistega.

Lõin siinsamas nurga taga lahti trükimustast lõhnava lehenumbri ja tegin välgkiiresti plaani kohaotsinguiks, aga kuigi ma olin kärmas, jäid kõik mu katsed asjatuks.

Vist pole mu riietus usaldustäratav, või peletavad mu lühikeseks lõigatud juuksed perenaissi eemale, või on teised minust nobedamad ja julgemad. Mul on ikka veel häbi võõrastelt tööd paluda. Ah kui ma ometi kusagilt tööd leiaksin, kas või ajutiselt! Kas või sibina! Mispärast peab maailmas tööpuudus valitsema? Kuidas võis dr. Kirsimahl väita, et paras tööpuudus on riikliku korra tugi?!

Kõndisin tükk aega vanamoori järel, kes korjas tänavalt suitsukonisid. Oleksin tahtnud ta tappa ja võtta talt korv, mis kuidagi kindlustab talle peatoiduse. Liiliapärja post-markide eest ostetud leiva neelasin ühekorraga — küll oli hea! Sulas suus nagu jäätis.

Käisin tööbörsil. Seal naerdi mind välja, kui selgus, et ma alles ületunaeile olin end töötatööliseks registreerinud. «Teil pole ju veel staaži,» öeldi. Tahtsin vastata, et mu kõht on tühi, kuid läksin sõnalausumata minema. Pole nende asi!

10. novembril. Päästetud, päästetud! Naisühingu tarbe-kunsti ateljee vajab ajutist tööjõudu nahkehistööde kolo-reerimiseks. Saksamaale saadetakse suurem partii raha-kotte ja kellarihm, mis tuleb käsitsi pillkupüüdvaks värvida. Kallist kunstnikku ei palgatud, kästi kirjuks pint-

seldada. Küll see on alles tore töö! Võtsin kohe paar katset ette, mul oli juba koolis tugev värvimeel. Leidsin hoopis ilusamaid kombinatsioone kui Naisühingu tarbekunsti ateljee meister. Aratasin nendega tähelepanu. Umbes kümnepäevase töö eest pakkus meister mulle 500 marka, aga kui ta kuulis, et ma nii kaua söönud pole, andis mulle tervelt 100 marka avanssi ja manitses selle vastutuleku eest eriti virk olema. Ta saatis mind isiklikult üliõpilaskööki — missugune pidul Kuni sõin oma mulgikapsaid, neelasid mu pilgud teiste sööjate taldrikuilt kõik-kõik, mis neil oli: kotletid, pikkpoiss, minutiliha... Ma ei suutnud end enam vaos hoida ega näljatunnet väärikalt varjata. Eelmisel ööl oli mu kõht nii tühi, et tõusin voodist ja hiilisin perenaise sahvrisse, kapis oli ainult võilännik ja kast-rulis perenaise õhtueine jäänused. Neelasin paar praekartulit ja võtsin ettevaatlikult natuke külma kastet. Siis tõstsin võilännikul kaane pealt ja kaapisin õhukese-õhukese kettake vöid. Sulatasin suure mõnuga suus ära. See oli tark tegu, sest võil on toitev, eks ju, aga ihu vajab ka valku — valku pole. Siis vajutasin võile lusikaga uue kirja peale, kõik väga külmavereliselt. Raasukesi pooliku leivapätsi ümbert ma ei leidnud. Jah, varas olen ka juba!

Aga ikkagi parem kui see imearst ja ta jube «onu Aadu» oma «saatusega». Mis ta selle all küll mõelda võis? Kas tal pole süüfilist? See oluiks siis salapärane «saatus», mida ta minuga jagada tahtis.

SUUR JA VÄIKE ÕNN

*Esimest otsivat pilku tabas võlts pilt.
Kas selle all kannatab silm või pilt?*

PETSERI INTERMETSO

Petseri reaalgümnaasiumi direktor Jüri Truusmann osutas «Petserlase» numbrile, mille esiküljel oli ära toodud Aleksander Bloki poeem «Kaksteist».

«Kuidas te julgete avaldada ajalehes bolševistlikku propagandat?»

««Kaksteist» on geniaalne poeem, suursündmus vene kirjandusloos.»

«See lugu bandiitide pussitamistest ei küüni üldse kirjandusse. Mina kui endine tsensor tean seda paremini kui teiesugune poisinolk.»

«Härra direktor, te unustate, et minule te pole tsensor ja et ma allun teile ainult kui õpetaja, mitte kui kodanik.»

«Niisuguste vaadetega ei saa te õpetajaks jääda. Veel täna kirjutan ettekande haridusministrile ja informeerin ka kaitsepolitseid. Ning kirjanduse õpetamise vanemates klassides võtan teilt ära. Selle asemel saate kaks tundi geograafiat ja neli tundi aritmeetikat alamates klassides. Kirjanduse õpetaja peab olema kõrge moraaliga inimene, teenima riigi huvisid. Ega Eesti Vabariik teile bolševistliku propaganda eest palka ei maksa.» Direktor tõusis laua tagant ja näitas ukse poole:

«Ступайте, товарищ!»

Murelikult astus Adams kloostri poole, kus asus talle linnavalitsuse poolt antud tuba. Petserisse sissesõitnud eestlastest õpetajaile broneeriti korterid kloostri häärberis teisel korrusel — neil ei soovitatud elada vanas linnaosas. Kloostri õuel asuva härrastemaja toad olid heas korras, jooksva veega. Kloostri väravas seisis mungast valvur, öösel veel ka eesti politseikordnik. Kloostriülema korter oli samuti teisel korrusel. Õhtuti kostis sealt sageli kitarrihelisid, laulu ja naeru, mõnikord ka naistehääli.

Kloostriülemaga koridoris kohtudes päris Adams nooruki taktitusega, kas Tema Auväärsus palvetab koos daamidega. Ioann Bulin ei kokkunud pisimalgi määral, vaid vastas:

«Mida te tahate? Olin Tema Majesteedi kaardiväelane. Alles hulkade mäss sundis mind pühalt Venemaalt lahkuma. Hiilgava Sankt Peterburgi järel on mul siin pimedas provintsis lihtsalt igav ja ma lohutan end väheste intelligentide seltsis. Vene kombe kohaselt joome teed ja meenutame vene kultuuri. Teiegi olete teretulnud, милости просим! Tahtsingi teiega vestelda Aleksander Bloki poeemist, mille «Petserlases» avaldasite. Blok on ju meie mees, Vladimir Solovjovi koolkonnast ja õigeusuline, kas pole? Võiksite ehk täna pärast õhtust jumalateenistust tulla mu juurde teed jooma?»

Kloostriülema eluruumid meenutasid kõike muud kui mungakongi. Pühanurgas rippus küll kümnekond ikooni, aga raske sameteesriie võimaldas nad ühe käetõmbega nähtamatuks teha. Sööginišis seisid suur hõbesamovar ja piirituslambiga kohvimasin. Kirikuraamatute riiulil oli ka välitelefon. Piiskopisau nurgas ja massiivsed lühtrid tunnistasid, et siin ei ela munk, vaid kirikuvürst.

Laua tagant külalist tervitama tõusnud kloostriülem ei kandnud mitte rjassat, vaid vööga vene särki. Mär gates Adamsi hämmastust, kloostriülem naeratas.

«Eræelus pole ma preester. Erinevalt papsistidest* ei nõua õigeusukirik oma teenijailt loobumist ilmalikust elust, naistest ja viinast — ta ei nõua preestrilt ideaalset elu, vaid ainult sakramenditalituste sooritamist ja ustavust kirikule. Niipea kui tõmbari preestriornaadi seljast, olen ma inimene nagu teised. Sellepärast kannangi õhtuti mugavat kossovorotkat.»

«Andestage, Teie Auväärsus või Teie Pühadus, ma ei tunne teie kombeid. Paremini öelge mulle, как вас звать-величать?»

«Величать не надо. Вы мне не подчинены. Говорите просто: отец Иоанн. Прошу вас без чинов. Просто отец Иоанн.» Bulin viipas teiste külaliste suunas ja tutvustas neid Adamsile.

Ivan Beljajevit tundis Adams juba Tartust — kui literaati ja kõnemeest. Nüüd oli temagi Petserimaal õpetajaks

* Papsist — katoliiklane.

hakanud. Beljajevi kaame kael jäi massiivselt ettepoole tungiva lõua varju. Ta silmadest oli näha vaid üks, teist kattis lai must side, mis silma olematuks kuulutas. Pilk nähtavast tumepruunist silmast vaatas ümbrust rahulikult. Ta ninasõõrmed liikusid vaevumärgatavalt, kogu ta figuur oli laetud elastilise jõuga.

Teine mees oli Václav Čech, Petseri koolide võimlemisõpetaja ja spordiühingu treener. Ta oli keskmist kasvu, jässakas ning tüüfuse tagajärjel täiesti kiilas.

Bulin läks kohe asja juurde, öeldes:

«Nagu iga venelast, huvitab mind kõigepealt vene kirjandus. Lugesin tähelepanelikult teie poolt kohalikus ajalehes avaldatud ja ülistatud Bloki poemi. Aru ma sellest ei saanud. Kas teie saate sellest aru?»

«Avameelselt öeldes, isa Ioann, mitte kõigest. Huvitav oleks meie seisukohti võrrelda — ehk mõistaksime poemi siis paremini. Näiteks — miks on kõige ees Kristus või tema ikoon?»

«See on mulle selge, Vladimir Teodorovitš. Poeet tahtis toonitada kiriku juhtivat osa.»

«Seda ma küll ei usu!»

«Miks siis paigutab Blok Kristuse kõige ette!»

«Kristus on kõigi rõhutute kaitsja. Mu autobiograafilises poemis on samuti öeldud:

Minugi erkude džunglites kajasid
õpetused Kristuse ja Lenini.»

Kloostriülem raputas pead:

«Siis oleks Blok punakaartlaste etteotsa pannud Lenini, aga mitte Kristuse.»

«Kristus on rõhutute eest võitleja põline sümbol. Kuid sellel Kristusel pole teie kirikuga midagi pistmist. See oli revolutsionäär, kelle võimud kahe rõövli vahel risti poosid.»

«Noh, Vladimir Teodorovitš, olete mu külaline vene õigeusu kloostri territooriumil, kus mul ei sobi ilmikuga vaielda. Võtame parem napsi vene luule terviseks. Teil on valida voodotška ja rjabinovka vahel. Ka setu liigvat on, kuid seda peab oskama võtta. Mina alustan alati vene voodotškast. Juba püha Vladimir ütles: «Веселие Русь есть пити. Не можем без этого быть.»

Püüdnud kinni Adamsi tõrjuva pilgu, mille see heitis

lauda katva munga poole, lisas kloostriülem üleoleva muigega:

«Isa Sergeid pole vaja karta: ta on sündimisest saadik kurtum ja ta elu mõtteks on kuuletumine. Et aga meie oleng ei muutuks meeste zastoljeks, siis kutsusin ka paar kohalikku kaunitari. Lubage esitleda teile Perka Leisi, praegu valitseva rahvuse esindajat, ja Romeenat, kes on verelt ehtne mustlanna. Usun, et need neiukesed päästavad meid viljatust filosoferimisest. Perka tõmbab lõõtsmoonikut ja Romeena improviseerib soolotantse, nagu seda suudavad ainult mustlased. Istugem siis lauda. Во имя Отца и Сына и Святого Духа: трапеза.»

Adams vaatles kloostriülema teisi külalisi. Romeena vastas ta kujutlustele sellest hommikumaisest rändrahvast: ta sarnanes laste poolt ehitatud kuusega, mis säras odavast kassikullast. Ainult peas põlevad silmad meenutasid inimest. Pikad tumedad sõrmed haarasid suupisteid nagu dresseeritud kassi käpakesed.

Ja Perka? Algul ta ehmatas Adamsit oma ebanaiseliku mittetagasihoidlikkusega: liblikas, kes on äsja nukust vabanenud ja õhku tõusnud. Ta väga lai heleroheline volitud seelik otsekui kippus täitma kogu ruumi. Aga peenike herilasepiht kutsus teda kahe käe vahele võtma, kuigi kehahoiak oli küünalsirge ja kõneles veel raiskamata noorusest. Kohalikud poeedid laulsid Perkast kui Petseri metsade bakhandist, aga tast teati ainult niipalju, et ta võis öö läbi tantsida ja siis hommikul värskena alustada oma tööd maakooliõpetajana. Ioann Bulin jättis naised omavahele ja juhtis jutu taas kirjandusele.

«Blok alustas kanoonilise armastuse ja püha Sofia ülistamisega, siis aga viis armastuse kõrtsimiljöösse ja hakkas jooma.

И все души моей излучины
Пронзило терпкое вино.

*

Ночь, улица, фонарь, аптека,
Бессмысленный и тусклый свет.
Живи еще хоть четверть века —
Все будет так. Исхода нет.

Juba Platon teadis, et õige armastus on alati platooniline, kui andestate mulle kalambuuri. Pealegi väitis Platon, et tõeliselt armastada saab ainult meest. Mustlasromantika

on võimalik üksnes viinajoobes, see ei ole õige armastuse moodigi. Sellepärast ei tulnud Bloki abielust normaalse naisega midagi välja. Nilsugusele ei kingi jumal lastki, Iga kirk, iga perverssus jääb viljatuks ja sünnitab ainult pohmelust. Ja nüüd on Blokist saanud bandiitide ja pussitajate laulik. Seda ei suudaks jumal ise talle andeks anda. Preestrina paneksin ta kirikuvande alla, aga poliitikuna tean, et poeetide äraneedmine on bumerang. Sellepärast ei tee ma väljagi. Igasugune filosoferimine on lollus ja paras rõõmlemine ainus elutarkus.»

Nüüd sekkus vestlusse ka Perka. Ta ütles:

«Mind huvitab eriti Bloki lembeluule. See on väga salapärane. Esikkogus Blok jumaldab naist, aga hiljem ta isegi alavääristab armastust.»

Cech: «Blok oli tüüpiline mees, aga noorukieas aeglase arenguga. Kui mina oleksin olnud ta treener, siis oleks ta rohkem korvpalli mänginud, õppinud korvi viskama. Aga ta jõi kalleid veine ja sõi liiga palju liha ja muid häid asju, mis rikuvad seedimist. Loodusteadlase Mendelegevi tütrele Ljubale oli naiste jumaldamise kultus võõras. Ta oli normaalne, küllaltki emantsipeerunud, laia lugemusega isiksus ja elav naisolevus. Talle meeldisid ilusad tualetid, pitsid ja siid, lõbusad olengud ilma müstikata, ilma erootikata. Teda huvitas teater ja näitlejakutse. Jumalanna ja püha Sofia ebalooslik roll talle ei meeldinud. Ta kirjutas Blokile: «Olen Sinu meelevald all, käsuta mind! Tee minuga, mida tahad. Tahan olla Su kõrval alandlik ja kuulekas. Tahan armastada ja heflitada Sind rohkem, kui suudab ema.»»

Beljajev: «Blok armastuslühirika tervikuna võetuna illustreerib varajasi seksuaalseid väärhoiakuid ja järgnevat kirejoobumust. Lõpuks õnnestub Blokil oma noorukiea seksuaalsuse ületähtsustamisest vabaneda. Ta annab kaine ja külma hinnangu nn. suurele armastusele oma kuulsas nelikus:

Ты знаешь ли, какая малость
Та человеческая ложь,
Та грустная земная жалость,
Что дикой страстью ты зовешь?»

Bulin: «Täna teid, et selgitasite Bloki luule tausta, mis mulle kui lihtlugejale on täiesti tundmatu. Naise selline ülendamine madonnaks ja pühakuks on meile, teoloogi-

dele, liigagi mõistetav. Inimese kanoniseerimine pühakuks oleneb kirikutegelaste suvast. Eelnevalt tuleb selleks luua teatav... noh, öelgem, pilt, müüt.»

Adams: «Psühholoogiäs nimetatakse seda *persona*, psühhoanalüütikud aga löid termini *imago*, mis antiigis tähendas esivanemate sümboolset pilti.»

Bulin: «Ilma pildita ei tule toime ükski autoriteet. Minagi ei saa astuda kirikusse ilma mitrata ja teatud juhitudel võtan kätte saua, mida ma kõndimiseks ei vaja. Ja siis hakkavad baabad mul käsi suudlema, mis on mulle kangesti vastumeelt. Alles hiljuti kandsin lipniku õlakuid, mida sõduritööks samuti vaja ei ole. Sündinud olen maa-poisina — kõik need on ainult ametimärgid.»

Beljajev: «Aga kuidas tundis ennast püha Ljuba, kellel tuli olla vist ka särgiväel?»

Adams: «Kirjandusteadus saab asjast üle sellega, et loobub tekstivälise seikade mainimisestki. Igal alal on omad mängureeglid. Aga asjaosalistele pole need saladus.»

Bulin: «Ei ole. Kui ma altari värava sulen, siis tean väga hästi, kust karastuseks oma veinilonksu võtan. Väljaspool tööaega võin seda teha päris ametlikult — isegi sõprade seltsis, nagu näete. Ainult purjus olla ma enam ei tohi.»

1.

«Tohoh,» hüüab Georg Pomm, «see on juba ehtne tragöödia.» Ta elavad helesinised silmad pilluvad välke. Ester Lepik katkestab oma jutustuse ja lausub kurvalt:

«Jah, juttu kuulata on vist päris huvitav, aga...»

«Noh, loomulikult oli see teile masendav. Miks te neid vastutusele ei võtnud? Alaealise kimbutamine on karistatav kuritegu.»

«Aga ma pole ju kellegi alaealine!» vastab Ester nõrdimusega. Georg Pomm naerab lõbustatult. Ta tunneb juba naiste emantsipatsiooni moodsat teesi.

«Teil tuleb veel palju, palju juurde õppida, mu pisike,» lisab ta soosivalt.

Lund on sadanud, nad astuvad mööda pehmet teed Inglisilla poole.

«Idealism on muidugi peaasi, aga peagi selgub, et see on ainult esteetiline tunne. Alles elu näitab, mis tast järele

jääb, kui katsutakse oma ideaale reaalsega võrrelda. Vaadake kas või mind.»

Tütarlaps heidab kuulekalt pilgu kaaslasele ja näeb saledat mehekuju, jumekat nägu, valgeid hambaid, lohu-kesi punastel põskedel. Pruunid tagasikammitud juuksed tõusevad kõrgelt laubalt. Ilus mees!

«Olen praegu kolmekümne kahene,» jätkab Georg, «ja siiski olen päästnud osa ideaale! Kunstiarmastuse ja loodusearmastuse. Teistel minu eas on juba kõik purunenud.»

«Päh, mis puruneb, see tuleb prügiluhale visata. Ja teie poolt ideaalideks nimetatud on ju ainult naudingud. Tähtis on iga hinna eest säilitada oma mina... või õigemini oma printsiipiaalne hoiak.»

«Noh, endastmõistetavalt: tähed taevast meie kohal ja moraali printsiip meie rinnas.»

«Hästi sõnastatud! Kes nii ütles?»

«Immanuel Kant.»

«Pole lugenud. Veel ei ole.»

«Ta on alles liiga raske teie jaoks.»

Ja Georg jätkab õpetlikult: «Pidage meeles, 30% noorus-ideaalidest osutub illusioonideks. Elukogemus kõrvaldab ekslikud premissid või korrigeerib neid realistlikumaks.»

«Mis tähendab premissid?»

«Järelduste cellaused. See on kena, et te ei häbene pärida, mida veel ei tea. Ja üldse pean ütlema: sa hakkad mulle ikka enam meeldima.»

Georg jääb seisma, haarab neiu pea käte vahele ja suudleb teda huultele, Esta tõrkumisest hoolimata.

«Ära ole nii hirmus häbelik. Sa pole enam laps, oled juba naine. Ja sul on õigus armastada ning olla armastatud. Kuss, kuss! Ära vaidle vastu. Neis asjades pole sa veel pädev, kassike. Ära sunni mind arvama, et oled frigiidne.»

Tükk aega sammuvad nad vaikides, Ester püüab vaigistada oma ebamugavustunnet, Georg üritab vestlust jätkata.

«Minu positsioon — olen ju «Pallase» kunstikooli õppejõud — garanteerib, et olen moraalne isiksus ega võigi toimida ebamoraalselt.»

«Mina pole Gretchen ja teie pole Mefisto. Ja olgu Kant või Keegi, aga väide premisside kustumisest ei veena mind. Ma tulen lausa mülkast. Jutustasin teile oma elust Mülleri asutuses, kus kõik ümberringi oli räpane, hiljem kogesin ka tõdede südametust, olen kannatanud nälga ja külma, aga usun ikkagi oma suurde tulevikku. Ma ei suuda

isegi kümnest käsust kinni pidada. Aga tahtsin kõnelda premisside korrigeerimisest. Jalutan meeleldi õhtusel Rüütli tänava promenaadil, nagu mõni Puškini gümnaasistka, ja mulle pakuvad lõbu tänavatutvused (mõtlen, et teie isikus, härra Pomm, olen kinni püüdnud suure kala, eks ju?). Kord võttis üks vanem härra, kes osutus hambarstiks, mu kohvikusse kaasa, tellis mulle aleksandrikoogi ja tegi ettepaneku sõita temaga Pärnu plaazile. Miks mitte, vastasin, aga kahjuks on see võimatu, sest mul pole midagi selga panna — peale selle, mis praegu seljas. Tema jõllitas mind tükk aega, siis ütles: Aga, armas laps, peab see siis enne olema?»

«Väga õige,» noogutab Georg. «Oled veel rumaluke, ei tea, et kes end solgiga segab, selle söövad sead. Noh, edaspidi seda ei juhtu, tahan su eest hoolt kanda. Tänavaseiklused tuleb sul aga kohe lõpetada. Vaba raha mul momentil kahjuks pole, aga küllap leian võimalusi, et muretseda sulle nii riideid kui ka kindel töökoht, ja lõpuks aitan su isegi teatrilavale, kus sa kindlasti vabaned oma viimastest illusioonidest. Seniks peame ootama. Ja siis abiellun sinuga. Minu poolest võid end juba praegu kihlatuks lugeda. Sõrmused tellin lähemal ajal. Oleme rääkinud?»

«Täitsa võimatu!» protesteerib Esta. «Sa ju lubasid olla minu sõber!»

«Noh, kuni laulatuseni ma sind ei puuduta, seda võin vanduda. Tahan olla su omakasupüüdmatu kaitsja.»

«Aga ma ei taha kihluda. Tahan jääda vabaks.»

«Rumaluke,» vastab Georg ja embab teda seisma jäädes. «Muidugi oled sa vaba. Liidan ainult oma vabaduse sinu omaga. Kas võib olla veel vennalikum?»

Ja Georg lõpetab vestluse laksuva musuga Estri tõrkuvale suule.

2.

Kultuuri-erootitsevad vestlused «Werneris» kohvikus viisid osalejad õnnestumise korral otsekui joobeseisundisse, milles realiteedimeel taandus võimalusmeele ees. Mõistusevastaselt lõunatundidele langevad kohvitamised soodustasid kõike, mis inimesi seesmiselt avardas. Hüpoteetiline ja ebakindel sisaldas vahel rohkem tulevikku kui päevakajaline ja olmet kajastav.

Aga olme oli hall ning jahe. Oppijate asulas — Supi-

linnas — valitses korteriperenaiste täpsusmoraal. Korteri-vahetused olid sagedased ja mitte alati vabatahtlikud. Elati esseistlikult.

Uhel tinasel päeval tuli «Wernerist» varakult lahkunud Esta mureliku ilmega tagasi. Laudkonna järelepärimiste peale pihtis ta, et korteriperenaine oli tõstnud kogu ta kraami koridori ja nõudnud, et Esta otsekohe majast laukuks. Põhjuseks asjaolu, et Esta ei olnud tähtajaks üüri tasunud. See oli küll õigus: Estal olid rahapuuduse päevad, aga ta ei näinud ette, et teda kohe tänavale tõstatakse... Seletamine ja palumine osutus asjatuks: perenaine nõudis oma õigust.

Sõbrad pidasid nõu, kust leida Estale öömaja — ajutist, kuni uue toa leidmiseni. Et korteriküsimust ei saa lahendada nupule vajutamisega, siis pakkus härra Pomm ulualust enda juures. Esta vaistlikku kõhklust rahustas ta väitega, et tema korteris leidub omaette kambrike, mida Esta saab seestpoolt lukustada. Toal olevat küll veel teine uks, aga see viivat ta haige ema tuppa. Asi näis olevat kõigiti kombes ja korras. Teise lahenduse puudumisel võttis Esta vastu härra Pommi omakasupüüdmatu ettepaneku, et siis järgmisel päeval alustada uue korteri ja raha otsinguid.

Aga kui härra Pomm öösel «teise ukse» kaudu Esta voodi juurde hiilis ja mehe brutaalne vägivald uinunud tütarlapsele langes, siis polnuks suud sulgevast kätt ega vannutatavat sosinat vajagi olnud. Ootamatust rünnakust üllatatud Esta poleks appi karjunudki... Ladinale voolav vesi, tuppa tungiv pumati ja hambapasta lõhn — kõik on suruvalt palistatud, talumatult asine. Mehe peremehelikud sammud läbi toa solvavad Estat, kes istub liikumatult, sassis juustega; rüvetatud, väärituks vägistatud, õõnestatud ajuga naine on sunnitud hingama ja edasi elama, nagu poleks midagi juhtunud. Siis istub Georg ta kõrvale ja hakkab teda nutuse häälega keelitama: «Estake, sa pead mulle andestama! Tung oli minust tugevam. Ma abiellun sinuga, katki pole midagi. Kohe homme tellin sõrmused. Ja kord pidi see ju tulema. Estake, ega ma sulle vastik ei ole? Ma armastan sind, armastan, kas sa aru ei saa?»

Naine vaatab tühjade silmadega üle siidise, kuumava pea oma rüpes. Ta vastab tuimalt, nagu loeks ükskõikset teksti vanast ajalehest:

«Oleksin sind võib-olla armastama hakanud. Sa lubasid

olla mu vend, sõber, aga tapsid mu usalduse. Seda ei saa iialgi heaks teha. Seni arvasin, et miski ei saa olla nii hirmus, kui oli mu lapseiga, uskusin, et mulle ei saa enam midagi hirmsamat juhtuda, et olen vaba ja määrän ise oma saatust. Aga see on ju ... ma ei tea, kuidas sellest üle saan. Ma vihkan sind. Oled esimene inimene, keda ma vihkan. Mitte ainult sellepärast, et sa seda tegid, vaid et sa sõbrana toimisid alatult. Sa pole mu silmis inimenegi enam, sest sa ei suutnud sõber olla.»

Mees ägestub, katkestab ta kaebustevoolu:

«Ei, Esta, see pole võimalik! Ükski tütarlaps ei saa vihata meest, kes on ta naiseks teinud!»

«Sa pole mind naiseks teinud — oled mind kuritarvitanud. Inimesega ei tohi nõnda käituda.»

Esta vaatab külmalt, põlastavalt meest, kes toas abitud ringi käib: võõras loom, pime hing. Tal on nutuvõru ümber suu, aga ta naeratab kibedalt. Ka Georg naeratab: küll ma temas naise äratän.

Lõpuks otsustab Georg ohjad taas oma kätte haarata:

«Pane nüüd riidesse ja korista tuba ära! Ma lubasin sind aidata ja mul on kombeks oma lubadusi pidada. Vististi pole mind kohal, kui sulle külaline tuleb. Käitu viisakalt ... ära ole ninakas. Nägemiseni siis!» Luksuv musu, peremehelik patsutus. Ometi kord on ta kadunud!

Kaks tundi hiljem istub Johannese koguduse pastor Bittrock oma eksobitantelt pühadel tuharatel Estri ees ja manitseb teda moraalse nõrdimuse rinnatoonil:

«Kuidas teie välja näete, mu laps? Ju-üksed ära lõigatud?!» Nagu oleks ta taevaisa ise, kes on tabanud Kaini vennatapmiselt: «Ven-na tapsid!» Et see naisterahvas silmi ei tõsta, on ju arusaadav. Inimarmastuse nimel tuleb ta kiiresti hukatusest päästa ning ainuõigele teele juhtida.

«Teil oli õnne, et nii ontlik mees nagu härra Georg Pomm jaole jõudis. Kõik pole veel kadunud, meie abistame teid.»

Juba samal õhtul on Mellini erakliinik kadunud tallekese oma hoole alla võtnud. Tööta, tööta, tööta, palveta ja tööta. Lunasta oma patud. Sanitari töö haiglas toob pattude andeksandmise, siibrite väljakandmine nõuab inglükannatust ja vanemõde, kes lõhnab sooja spinati järele, on nii helde, et kingib langenud naisterahvale uued kingad. Kingade üle võiks õnnelik olla nagu vaeslaps jõulupuu all, sest

need on ju terved, aukudeta kingad. Aga osutuvad jalga proovimisel kitsaiks. Kui saatus tahab laia suuga irvitada, hoiab ta teiste nähes käe suu ees.

Tereesi tuleb Estat vaatama.

«Tee kõik, mis Georg nõuab, ta soovib sulle ainult head.»

Nii tõmbab ka sõbranna orjuse köidiku tihedamini kokku.

Kümnetunnised tööpäevad venivad keset kusehaisu ülevaatajate valvsa silma all. Mellini haigla on saanud veel ühe abijõu mustema töö jaoks ... laisa muidugi nagu matsid kõik, aga kuuleka. Mingel! tooge! viige! Kiiremini! kiiremini! Tuleb vist toime ...

Köögis peidavad töökaaslased ta lusika, ha-ha-haa, ta on ju võõras ja nii uhke ... Nad rõhitsevad mühaklikult, õngitsedes ise endale lihatükke supikatlast. Nad tunnevad kahjurõõmu lahja leeme ees istuva tüdruku kohmetusest: selline jääb kindlasti vanatüdrukaks, hi-hi-hii ...

Mudane maailm, sügisene videvik. Esta ei näe vahet tänavail kord tekkiva, kord sulava kõhna lumikatte ja kliinikus alatasa tekkiva mustusekorra vahel. Kõik see tungib ta sisemusse ja täidab kõrini kõntsaga. Pori jalge all, pori silme ees — kõik on hall, märg, külm ja tüütav. Ainult uni teeb veel elu talutavaks. Ainult unenäod valgustavad argipäeva.

Siin on su veimevakk, sosistab rohelise kübaraga Jeesus, kus on me pulmalised? Otsin sulle ka avarad kingad, las ma proovin neid sulle jalga. Sobivad nagu tellimise peale. Isa vend astub ta kõrval ja lausub: tule mu juurde Vene-maale! Aga ma ei saa ju, onu ... Igaüks näeb, et me pole abielus. Ma kardan, onu! Georgi silmad säravad ja näevad mind läbi nagu röntgeniaparaat. Või on see koguni pastor: juuksed maha lõigatud?!

«Ärka, Estake, ära karju, see olen mina!» sosistab sõbralik hääl Estale kõrva ja sassis juustega pea tõuseb padjalt. «Kas sa nägid halba und? Sa karjusid unes,» ütleb ärkavale Estale Tereesi.

Ära kuulanud Estri pihtimuse ta vahekorra Pommiga, lausub ta:

«Kõigepealt pane asjad kokku ja — minema siit orjorust! Esialgu tagasi Pommi poole, kuni leiame sulle töökoha. Ära karda, ehk saad ka temaga elada. Igas inimeses on midagi head. Kooselu ei tähenda allavandumist, kompromiss on koguni elutarkuse kool. Ja mis abielusse puutub:

ka sisuta, ka tundmusteta abielu pole haruldus... Kuid ära unusta ühte: sinu keha kuulub ainult sinule. Ja seks ei pea kunagi orjastama!»

3.

Tänavatutvus arenes tavaliseks looks, mida eemalseisjad nimetavad banaalseks romaanikeseks. Mees ütles: «Mina tahan olla su isand», ja naine kuuletus ning sallis mehe üleolekut. Vaevatud ihu kannatas vaikselt kõik armastuse piinad. Embused igal pool, ka Tähtvere pargis, Emajõe ujuvais sõidupaatides, sülelused isegi vaikselt tänavanurkadel, kus jalakäijate lähenevad sammud äratava kireleeki aina rohkem lökkele puhusid. Ester oli nüüd nagu pruut kunagi — sõrmus sõrmes nagu kord ja kohus, ning üleoleva isase seaduslik saak. Kellele lähed kaebama, kui oled normaalne naine? Kes mõistaks, et ebaõnnestunud armastus on ainult kahe imetaja kopulatsioon, et nõnda nimetatud suguline läbikäimine, mis põhineb üksnes sallimisel, ja tunnete ühepoolne rahuldamine muutuvad pidevaks piinaks.

Tuleb näiteks kord portretist Georg Pommi poole noor naine. Ta eesnimi on Hella. Kunstniku hing vajab teadagi inspiratsiooni — seda peab mõistma, kui soontes ei voola kalaveri nagu sinul, kallid Esta. Nii et kunstniku kergesti süttiv armujanu nõuab rahuldust, temal tekib vajadus iga istungi järel kaisutada talle kuuluvat liha ja sooritada normaalset akti Estaga, hüüdes orgasmi kõrgustel: «Hella, mu Hella!»

Mida siis imestada, et saabus päev, mil pruut põgenes peiu juurest, jooksis lihtsalt minema — isegi voodist üles tegemata. Ning leidis end taas julmast üksindusest. Polnud tal ei vanemaid ega mõistvaid sõbrannasid, kellele südant puistata. Ööbimine Tähtvere pargis, kus okstes ripuvad taevatähed nagu kadunud illusioonide viljad. Öö jahe- dusest tardunud jalad, peas kindlama töö saamise plaanid. Nälgida saab ju täna ja homme, aga on vaja koguda raha ning ulualuse asemel ükskord ka alalisele kodule mõelda. Ajutiseks eluabiks said tunnid, mil ta istus model- lina «Pallase» kunstikoolis, aga ega kunstiõpilasedki ei tahtnud loobuda oma õigustest suudlustele ja tagumiku patsutamisele...

Ja lõpuks püüab Georg oma pruudi taas kinni. Jälle

meelitused koos ähvardustega, kohvijoomised, igavene rääkimine ja lõpuks põlvili andekspalumine. Ja taas algab orjus. Sekka kolmekümneks päevaks hirm, et oled rase, tema'p ju tunneb sümptome...

Hirm, taas eneseületamine, andestamine, tülgastus ja valmidus olla vapper, kuid midagi on siiski juhtunud. Oiglane jumal on minema läinud, või? Ah, jama, jumalat pole olemas. Olukord rõhub, pähe ei tule enam häid mõtteid, ainult odavat optimismi, kõik muutub läägeks, vaimu- vaeseks. Jääb vaid toidujaht ja väsimus. Väsimus katab kogu maailma. Otsiv pilk näeb ühtainust inimest, kes end laiutab ja teisi piinab. Ja millegagi ei saa jagu sellest ain- sast inimesestki. Sina oled nii nõrk, sina, kes tahtsid kord päästa tohtu hulga inimesi. Kuhu on jäänud jõud, mis sind püsti hoidis? Ja kas ihaldatud kaksindus selles seis- nebki, et eluaeg teineteise otsas istutakse? *Ecce homo!*

Endel Kivistik on andunud stuudiumile, temagi on su maha jätnud. Kui kauge ja võõras ta paistab, kui nad tänaval kohtuvad. Ometi nad tallavad samu Tartu täna- vaid. Kas oled temalegi ülekohut teinud? Kõigil on vist õigus sinult kõike nõuda ja sa pead kõigile aina alistuma. Noormehe suletud kitsad huuled näitavad, et midagi on korrast ära. Esta, möödunud päevade ihaldatud nägemus, pole midagi muud kui tavaline naisolevus: kuidas võib puhas neitsi kihluda mehega, keda ta vihkab? Mööda, mööda põgusa kaabukergitusega!

Kihlatud pruudi ööd kujunevad talle põrguks. Georg muutub öösiti lausa loomaks, tükkides vägisi reite vahele. Keelitates ja meelitades suudleb ta kokkusurutud põlvi, pärast õpetab isalikult: reaalsuses pole ingleid, on ainult loomad, kes kisuvad kust aga saab. Armastus on aine- vahetus, tähtis on vaid eneserahuldamine, kõik muu on luuletajate luul. Kõhukinnisuse puhul on ka defekatsioon orgasmiga — proovi vaid järele!

Esta ei talu eriti Georgi õpetussõnu, millega ta saadab oma tarbetuid kallistusi. Juba piiblis on vanajumal naisele öelnud: Sinu himu peab su mehe järele olema, ja seesama peab sinu üle valitsema» (I Moosese raamat, 3, 16). Esta tundis mitte himu, vaid jälgust, valu, teotust. Aga kas ta ei tundnud lõpuks ka orgasmi? Ei, see polnud mitte tema, see oli ta loomalik tuum. Tema mina on puhas ja sõl- tumatu!

Kuid kas pole naise pärisosaks siiski alistumine, kuulekus, andumine, vaikimine? Kas ei kehti meil ikka veel patriarhaat, isaõigusel põhinev kord? Kõik ajaloolised riigid on meeste loodud, Roomas oli *pater familias* ainuvalitseja, naine oli ta omand... Ikka sagedamini põgeneb Esta kodunt ja teeb pikki jalutuskäike linna äärde, kuulates Raekoja kaugeid kellalööke. Üksi ajaga — üksi oma ajuga... Siin püüab ta mõista kõiksuse kõva olemust, püüab haarata ranget realiteeti mõlemasse kätte.

Meenutades oma prooviabieli, pigistab Esta käed rusikasse, puurib pilgu tänava tumma pimedusse, kus ainult laternad kauguses annavad natuke valgust. Pisarad ilmuvad põskedele. Ta sale keha oli värisenud tollal, kui sunnija oli seda rüvetanud. Vastikustunne tuleb ikka unesti peale — see veritsev sõlm nõuab lahtiharutamist —, aga kuidas, kuidas? Torm vaibub, meel muutub selgeks, kuigi pilt maailma olemusest on külm. Aga mina-altaril põleb endiselt ohvrileek ja püsib usk ideaali.

Lapseea jõulupuu on end raputanud: kui palju langes kuivanud okkaid! Langes näokatteid ja nägusid, mõtteid ja soovulmi...

Põhja olid vajunud tsaaririik ja Esimene Vabariik (ETK) oma punaste dekoratsioonidega. Kõikjal, kus ma, inimene, elujanuste sõrmedega koputasin elu väravale ja sõnasin: ka mina tahan elada, vastas mulle teiste egoism: me ei näe selleks vajadust. Pidulikkude lippude hulgas lehvis esikohal loomaliku eluvõitluse lipp: darvinlik võitlus olemasolu eest. Muskli rivi taga ootas luustik, puuduste rätik käes. Juba hiina põline rahvatarkus õpetab, et teadja jääb ainult paljas elu. Päästke ise oma hinged, kui suudate! Külma ja nälja eest pole keegi vastutav — evolutsioon selles ongi, et nõrgem hääbub. Estale tundub see aga uskumatult julm ja inimkonda häbistav. Ta keelitas iseenast: pole õigus, et inimene ei ole hea. Ja naine, koldehoidja, tema ei saa ammugi olla kuri. Otsi viga enesest! Ise tegid vigu, otsi nad üles! Kus oli eksitus, mille pean parandama? Ma ei olnud küllalt julge, küllalt hea. Ja siiski — kõik, mis minuga juhtus, on jätnud haavu või veritseb sissepoole, kuigi olen püüdnud seda olematuks naeratada. Tulgu aga uued saatuselöögid ja valud! Ma armastan, armastan oma kadunud illusioone ja sisimas jään neile truuks. Olgu mu järgnevad panused taas headusele ja ideaalidele, kuni nad saavad reaalsuseks!

Ainult reaalsus on tõelisus. Reaalsusele ei saa tingimusi seada. Reaalsusele tuleb alistuda tingimusteta.

Naised peavad alistuma meestele. Ka üllas Maria Puškini «Bahtšisarai purskkaevust» pidi alistuma oma rõõviale Gireile, kuigi kirgede keel oli talle võõras. Aga ta oli üllam kui Zarema...

Esta viskab pea kuklasse.

Ma pean tast jagu saama — jäädes iseeneseks. Pean äratama temas puhtamaid tundeid. Ma ju armastan teda, nii nagu armastan iga inimest. Kas ma pole enam täis vaimu ja väge?! Või olen juba kogu inimarmastuse välja valanud nagu too Naatsareti poeg, kes läks maailma, et lunastada kõiki inimesi oma vaimujõuga? Kuid lõpuks muutus ta nii nõrgaks, et juudid mässisid ta poliitilisse intriigi, millest teda ei saanud päästa ei Rooma keisri asehaldur Pilatus ega ka jumal ise, kui Jeesus risti poodi. Kui ta oli kogu oma imeväärsse jõu ära kulutanud, siis reetsid teda ka jüngrid, ta enda mõistus, seadus ja ära piinatud kehagi. Ta suri ristipuul. Seda ei korva ka hilisem legend ülestõusmisest. Nii mõtestas Esta piibliloo Jeesusest Kristusest. Jõudu ei piisanud lõpuni võitlemaks.

Esta suleb silmad ja vastu majaseina toetudes meenutab ta oma viimast vestlust Georgiga. Mees istub nagu pašasohval, ümber tekikesed ja padjad. Ta kõneleb keelitavalt.

«Ole mõistlik! Muidu kirjutan preili Tammele, mis linnuke sa oled. Kirjutan: Esta on rase, aga laps pole minu oma.»

«Kuid see pole ju tõsi!» hüüab Esta meeleheites. Mees vastab ükskõiksest:

«See ei loe. Olen diplomaat, vaatan kaugele ette. Võib ju ka nii juhtuda, eks, *darling*? Tahan sulle näidata, kui ohtlik on mind ärritada. Oled väike olevus, kes vajab kõva kätt.»

Esta seisab, toetudes seinale, ja tolmuva mõrdi lõhn puhub ninna. Nüüd on siis reaalsus ta mõlemas käes, reaalsus ümberringi! Olgu pealegi reaalsus karm ja külm, kõigepealt peab iseendale truuks jääma. Inimarmastus kustutab kõik. Pean olema nii särav, et see inimene mind inimlikult armastama hakkaks.

Esta ruttab tiivustatud sammul koju, et teostada oma missioon.

Samal ajal lamab Georg riides Esta voodil. Ta on väsinud. Laes põleb alasti elektripirn. Ümberringi käsikähm-

luse jäljed, kipsvaasi killud, kagardatud paberilehed. Esta «Pathétique'ist», mida ta oli lubanud mitte lugeda. Lapsik olevus! Noh, see oli täitsa «võitlus sugupoolte vahel»! Georg naeratab. Ja nüüd on ta ära jooksnud. Olgu! Küllap harjub. Aga ma pean temas seksuaalsuse äratama. Ta meeled on veel treenimata. Kuid kui rassiline tükk naist! Georg paneb käed pea alla ja andub magusale väsimusele. Küllap ta tuleb varsti koju, kuhu ta ööseks ikka jääb.

Meheaju vastavas nurgas liiguvad meeldivad pildikesed, poolikud mõtted... küllap äratan tas naise. Teatrihullus möödub, see on ju tüüpiline tütarlapseunistus. Aga keeta ta oskab — see on peaasi. Kas sõrmused on veel öölauakesel... peaks järele vaatama. Ta neelatab paar korda. Sirutab end, uinub...

Preili Tamm ulatab talle vaksalis oma kohvri: võtke, palun, see on mulle liiga raske. Aga kohver on imekerge, ta on ju tühi. Kas te ei annaks mulle oma käe? Ta ei saa seda teha, jumal, kui piinlik: ühes käes on kohver, teises — naisterahva rind...

«Halloo! Sa magad?»

Voodi ääres seisab Esta, lillekimp käes. Kardina taga juba koidab ja elekter põleb veel.

«Ja-ah, kas olen siis kogu öö nõnda?... Kust sina nii hilja tuled?»

«Ons minul majavõtit?» küsib Esta leebe irooniaga. Ta näib naiivselt rahulik. Äkiline kahetsus tõuseb Georgile kurku.

«Estake, anna andeks, tegin vist vea. Tule lepime ära!»

«Oh, palun, see ei tee midagi!» kõlab jahe vastus. Esta võtab öölaualt sõrmuse, paneb sõrme, vaatab peigmehele ujedalt näkku ning lubab end tormiliselt suudelda. Tal on pisarad silmis! Nojah, meeleliigutus, teadagi...

4.

Härra direktor Primus nuriseb, vaadates Estale kassis silmadega nõrdinult otsa:

«Tohoh? Meil on juba teine tund, preili, ja ma ei tea, mis teiega juhtunud on. Olete nii puine ja tühi nagu kuivatatud tursk. Kui te mulle esimesel kohtumisel Gretcheni osa lugesite, siis oli teil tundmusi küll... Muide, olen praegu erakorralises ajahädas, siin on lavastaja Sekunduse aad-

ress. Tema lubas jätkata õpetust — tasuta nagu minagi. Kahjuks pole meil teatrikoole nagu Venemaal. Aga eratundidega jõuab ka edasi.»

Härra Sekundus ise on ehtne komejant, aga ka ülimalt edev inimene, nendib Esta. Vist sellepärast, et ta on ilus mees. Ta kohtleb Estat nii nagu suured mehed pliksid kunagi: armu minusse, tibuke, või ma tallan su põrmu. Kui poleks tegemist tasuta tunnivõtjaga, siis peaks veel rohkem komejanti mängima, aga siin ei raiska ta oma hinge varjatud jõude. Ja härra Sekundus annab ligipääsmatule blondiinile juba teises tunnis sedeli aadressiga, sest ka temal on ajahäda. *Zeitnot*, teate.

Proua Vaht, kogemustega näitleja, kunagine traagik, nüüd koomiline vanaeit, saab kohe esimeses tunnis asjaga kurssi: siin on tegemist modernismiga! Direktori soosik on ilmselt perversne, slaavilik — lai vene hing, pealegi täis vimkasid ning näitlejakutseks liiga intellektuaalne. «Teile sobiks Wedekindi Lulu, Oscar Wilde'i Salome — mida Eestis ei mängita. Realistlikud osad teile ei kõlba,» ütleb ta.

Tusaselt kirjutab Esta Liiliapärjale, kellega ta on ikka veel kirjavahetuses:

«Pean jälle tänamatu olema. Palun ärge saatke mulle enam raha! Ma ei taha kirjutada tänukirju õilsaile annetajaile. Mul pole enam värskeid tänusõnu varuks, peaksin end kordama. Loobun eratundidest. Üks õpetaja nendib, et olen naiivitar, teine peab mind sentimentaalseks, kolmas leiab minus ainult rafineeritust. Ükski ei taha mind ennast. Aga töotan Teile, et kord jõuan sihile, nagu jõudis Asta Nielsen. Ma ei tea veel kuidas, aga tean, et jõuan. Vist pean Venemaale välja rändama või hakkan Stanislavski meetodit uurima omal käel. Seni on olnud ainult kimbatusi: eratunnid direktori ja ta trabantide armust. Töö, ka omaalgatuslikud esinemised, on jooksnud ummikusse, kooriliikmena ei idane mu anne ialgi. Aga uskuge mind, kui mitte mu kolmas, siis neljas või viies plaan peab õnnestuma. Kümneks aastaks ma küll ootama ei jää... siis on elu juba möödas.»

Ta distsiplineeritud käekiri on suur ja isekas: ta veab silmuseid nagu lendur surmasõlmi, mis sageli ei sulgugi. Ta joonistab ilusaid initsiaale. See käekiri äratas isegi mittegrafoloogi tähelepanu ja annab vahetult edasi kirjutaja hingeseisundit. Georg Pomm rõõmustab omaette.

Preili Tamm kirjutab endisele õpilasele manitsevaid märkusi — ja Esta pigistab vaikides käsi rusikasse. Ta on jäänud täitsa üksinda.

Ainult Tereesi on väsimatult hoolitsev iga kord, kui nad kokku saavad. Ilmselt on ta valmis aitama Estat taas kord põgenema Georgi küüsis. Küllap ta aimab, et kooselu, mille ise sokutas, on osutunud veaks.

Töövabad tunnid pühendab Esta Päevikule: ta naudib õhtupoolikuid täis mõtisklusi ja endassesüvenemist. Aga veel pole mineviku haavad kinni kasvanud.

Uhel pühapäevahommikul on tüütaja viisakalt naerata-des taas kohal. Päev Kvistentalis on täis pisaraid, ähvardusi, andekspalumisi ja vastastikuseid andestamisi. Georg on vedel, ta aimab, et pruudis on midagi, mis muutub ikka tahkemaks.

«Ütle mulle ometi, mida sa meeleldi teeksid, täidan iga su soovi.»

«Kõige parem oleks,» vastab Esta, «kui saaksin koha raamatukogus.»

Kui vägev on siin ilmas küll positsioonikas inimene! Juba kolm nädalat hiljem seisab Esta Tartu linnaraamatukogu leti taga. Pool kohta, õhtupoolikul. See pole raske. Ta naeratab jälle. Armsad raamatud, suurepärane maailm, raamatusõprade vilgas liikumine. Uus laenutaja ronib siristades reideleid pidi üles-alla. «Lutsu «Kevade» on väljas. Kas te ei tahaks kord Mark Twaini proovida? Jah, väga naljakas.» — «Ah, luulet? Luulest Under ja Adams, tõusev täht. Blok on venekeelne.» Paljud tudengidki tulevad siia. Esta on võluv ning pööraselt vooruslik.

«Minuga pühapäeval kohtuda? Kahjuks ei saa, olen kihlatud.» Sellest hoolimata valitseb laenutussaalil suur elevus. Tekib diskussioone uudisteoste üle, on nalja ja nööki — justkui omal ajal «Eedenis».

Vahekord Georgiga pole halb, kuni see teda käperdada ei püüa. Esta peab tal maja, paneb toidu lauale, aga oma kambri lukustab ööseks. Kooselu võib kulgeda ka kõrvuti-eluna. Pole ette näha, kuidas see vahekord lõppeda võib... Esta eesmärk on ju teater. Ei, sellest ta ei loobu.

On tekkinud vaimne kolmnurk: linnaraamatukogu — sotsfilide ühing koos organiseerimata üliõpilaste bürooga — eraelu. Kõike ühendab looşung: *in tyrannos!*

Tereesi sai oma jao *alma mater Tartuensis*'es jagatavast vaimutoidust vabakuulajana — nagu varblane tuvikestele pillatavaist teradest. Teda nähti peahoone kolonnide vahelt sisse ja välja hüppamas, eriti õhtuti, kui peahoones toimusid Tartu Rahvaülikooli üritused. Tugeva kondiga töölistudrukul puudus akadeemilises peres õiguslik staatus, aga seda korvas ta kõikjal avaldunud tarmukus. Ilmsed sidemed vasakpoolsete ringkondadega andsid talle hüüdnime Revolli, aga õitsval rahuajal lisas see kõik aina romantilist sära. Revolli oli tugev ja toimekas naine ning sõjajärgse optimismi taustal suhtus avalik arvamus sallivalt kõigesse kerkivasse ja elujaatavasse. Mehi võlus Tereesis ta hõiriv noorus, naised sümpatiseerisid teda vargsi kui vaba armastuse kuulutajat, kuigi nad ise olid ettevaatlikud. Aeg oli võidukaile lembemõjudele soodne. Sõjas oli hulk mehi langenud, hällid olid tühjad ja põlise taluabielu moraal ei rahuldanud enam elujanuseid noori.

Aga tagasiside reaalsusega näitas julgemaile, et armuvahekorras pole midagi müstilist, kõik on inimeslik, isegi animaalne. Sirelit võib ju pista püssirauda, nagu Visnapuu laulis, aga lembeühe on võimalik sireliteta. Kõike seda mõistis peagi ka Tereesi, kes oli juba lapsena näinud pealt loomade ja lindude paaritumist.

Monogaamiline abielu oli küll endiselt kodumaa tütarde ideaal, aga leidus teisitimõtlejaid, kes eksperimenteerisid teistsuguste vormidega. Spudlemisvabadus jäi neile ka ühiskonnas, kus nad ei leidnud väärilist rakendust oma ülevoolavale jõule. Vabale naisele — vaba armastus. Underi ja Ahmatova luule oli tõstnud seksi elu peaväär-tuseks, revolutsioon oli avanud tee lennukale Eroseele, naine on samuti inimene, sinu keha kuulub sulle — need olid ajastu käibejõud.

Aleksandra Kollontai vabaarmastuse õpetus hõljus õhus, uut paradiisi tõotades. Luteri kiriku papid ei olnud savonaroolad, nad tegelesid peamiselt kirikumõisate majandamisega. Sellises kliimas oli ka Tereesil rohkesti rõõmutsemisšansse. Ta naih oli sile ilma kosmeetikata — nagu imiku oma. Naeratades näitas ta veatut hammastikku, ta kinganumber oli vist nelikümmend, ka käed olid suured ja kõigiks talitusteks kõlblikud. Ta ei suitsetanud, jõi harva

ja mõõdukalt. Tartus mõjus ta põhjamaiste šamaanide juurde komandeeritud Venusena.

Veerovil tuli sellega tutvuda tegevteos, kui ta suurema veinilengu järel voodis Tereesi kõrval ärkas. Kui päike magavad noored üles äratas ja mees haigutades jalgu sirutas, embasid teda naise tugevad käed ja soojad huuled puudutasid ta kaela, tantsisid momendiks põskedel, silma-laugudel, pühkisid üle lauba ja vajusid võimsalt suule.

«Ära räägi midagi, suudle mind!»

Mõne hetke pärast tõusis Tereesi istukile ja küsis pahuralt:

«Miks sa nii lõtv oled? Või ei meeldi ma sulle?»

Veerov võpatas, kuid võttis südame rindu.

«Seda'nd mitte, aga enne kui me instinktile järele anname, peame mõtlema ka võimalikele tagajärgedele. Ma ei saa ju praegu abielluda.»

«Tean küll, et sa abielluda ei saa. Pole vajagi.»

«Aga kui...»

«Oh, kõik on parimas korras. Selle üle pole sul tarvis muretseda. Sest ajast peale, kui on olemas eostumisvastased vahendid, võime vabalt järgneda looduse kutsele. Mul on kindel pessaar.»

Nüüd jätkus hommik pilvitus õndsuses. Pärast kaebas Veerov Tereesile oma pool-põrandaaluse elu rangust ja külmust, kuid lisas, et peab kõrgemate ideede pärast loobuma isiklikust õnnest — või ihaldama naist ainult kaugelt ja harva. Tereesi kuulas Veerovi kaebed ära ja vastas:

«Kui mina saan õnnetule õnneandja olla, siis olen seda meeeldi. Mulle piisab sellest teadmisest. Millal me taas kokku saame?»

Veerovil tekkis Tereesi vastu piiramatu usaldus. Selle inimese juures sai lõdvestuda, siin ei olnud vaja kaaluda iga sõna, siin polnud karta reetmist. Ja kui kosutav oli Tereesi keedetud kohv, kui maitsvad kiiruga improviseeritud pannkoogid. Tereesi oli naisterahvas, kuid kõnelda sai temaga nagu aruka seltsimehega — kõigist asjust, ka intiimseist ja intiimseimaist...

Mees tundis, kuidas hommikune jahedus öise magusa soojuse eemale tõrjus. Õnnetundest jäi ainult sümpaatia Tereesi vastu ja natuke silmarõõmu ka. Ta tundis end ühte sulavat tugevate huultega, mis end tema suule vajutasid, aga ideaali kõrge täht väljaspool neid mõlemaid paistis nii suur ja võimas, et sellega ei saa võrrelda ühtki väikest ega

suurt õnne. Kui ta Tereesi juurest lahkus, kohisesid aias puud ja jahedad tilgad langesid ta jalge ette teele.

6.

Naise hää, algul kohutavalt kriiskav, siis nõrgalt korisev, sest parfümeeritud lihav käsi vajutatakse suule, kiiresti, asjatundlikult, osavalt. Hingeldamine, ahne himu, keelitatavad, sisisevad sõnad... Äkiline valu läbistab ihu. Hõiriv võidurõõm purskub valla... Ja Nägu vaatab pealt.

Anne ihu tõmbub kokku ja langeb siis värisemasse vaikusse. Ta ei kuula, mida vägistaja veel kõneleb täiesti teise häälega.

Nii see siis toimubki. See ongi haritlane, härrasmees, parem härra, nagu neid leidub romaanides, pealegi veel nimekas kunstnik. Ilusa näoga, ainult lõug on jõhkralt ettepoole. Ja nii lihtsalt kaotatakse siis neitsilikkus. Soovulmade romantiline sära! Põlvitava printsi asemel võhivõõra keha reetlik äkkrünnak. Kõris otsekui kera. Midagi ei saa enam heaks teha — tuleb lihtsalt edasi elada, vastikus suus. Säärased on need mehed — vägivaldsed elajad! Hea seegi, et keegi ei juhtunud pealt vaatama. Ainult too Nägu molbertilt keset ateljeed...

Härra Pomm on rahul: pole enam pisaraid, pole tavalist halinat, seda tuleb tasuda.

«Sähke, siin on paar sajalist. Homme kell 12 minge tolle noore daamiga, minu tuttavaga sealt pildilt, sööma. Mina pean õhtuks pealinna sõitma, aga ma maalin teid kindlasti, kui mõne päeva pärast tagasi olen. Eeldan muidugi, et te preili Lepikule midagi ei reeda.»

Ann noogutab masinlikult. Nii räägivad peened härrad, kas sellega peangi nüüd leppima?

Järgmisel hommikul istub Esta Georg Pommi puhtaks kraamitud ateljees ja peab aru, kuidas saaks paari vaba päeva kõige paremini ära kasutada.

Koputatakse. Lävel seisab pikka kasvu tütarlaps, kes vaatab talle otsa imelikult imeva pilguga. Lopsakad rinnad võlvuvad ta kitsaks jäänud plikakleidikese alt. Kaks paksu tumedat patsi langevad läbipaistvalt kahvatuile põskedele.

«Lumivalgukel! Täiesti Lumivalgukel!» sähvab Estal peast läbi.

«Kas mul on au kõnelda preili Esta Lepikuga? Mina olen

Ann Sepp.» Tulija silmad pendeldavad laua taga istuva kuju ja portree vahet molbertil.

Tüdruk kummardab kõhmakalt ja Esta tunneb jääkülma kae survet.

«Lumivalgukesel pole vist pisimalgi määral intelligent-sust,» nendib Esta. «Kahju! Kombekohaselt peaks nüüd lausuma: «Väga rõõmustav» jne., aga meeldivam oluks küll jääda üksinda. Pealegi on mul aversioon naisterah-vaste suhtes. Nad koosnevad enamasti lihast ja olmetund-mustest. Mina aga koosnen tahtejõust, vormimeelest ja vaimsusest.» Esta ei lausu midagi sellist, ainult vaatab teisele kombekalt otsa.

Ja preili Sepp seletab: härra Pomm, jah, vana perekonna-tuttav, on teinud ettepaneku, et läheksime koos lõunas-tama. Siin, kae, on ka leivatšekid. Esta imestab endamisi, kuidas see hääl ei lakka maha leierdamast seltskondlikke lauseid. Miks Esta peab kõike seda teadma? Et preili Sepp on õmbleja (hea elukutse! kas teile see meeldib?), et ta töötab ühes õmblusateljees (mida seal ömmeldakse?), et isa peab väikest talu (ah kui suurt siis?) ja et temal on linnas nii kõle olla. Sest ta ei tunne siin kedagi (aga tun-nete ju härra Pommi?), ta mõtleb muidugi naistutvusi, sõbrannasid. Ja et ta armastab nii väga raamatuid lugeda (milliseid siis?), autorite nimed küll ununevad, ja kinos armastab ta samuti käia, ja kas ta ei tohiks preili Lepikut kord külla kutsuda, argipäeval arusaadavalt, sest nädala-lõpuks sõidab ta koju vanemate juurde, kodutallu — «ahvi» järele, linnas pole ju palju saada.

Neiud lähevad üheskoos sööklasse. Pärast söömist suun-duvad nad Toomemäe parki. Kummalgi on veel natuke aega ja jalutama ju peab. Lähenedes Baeri monumendile, näeb Esta selle lähedal istumas Endel Kivistikku, kes loeb paksu raamatut.

«Halloo,» hüüab Esta, keda Anne viisakas olmejutt on ära tüüdanud. Endel tõuseb pingilt, pistab raamatu port-felli ja teeb daamidele kombekohase kummarduse. Esta ründab teda oma tavalisel viisil.

«Noh, vana, sind pole üldse enam näha. Kas elad juba transtsendentsis? Tule pühapäeval meile, lähme kuhugi! Mu karutantsitaja on Tallinnas, olen vaba. Ah jah, kas ma tohin tutvustada?...»

Ann on seni tagasihoidliku Esta kombetust kõnelaadist nii ehmatanud, et ei julge silmigi tõsta. Nad kõnnivad

kolmekesi alla linna: Ann on tumm nagu kala, Esta aasib Endlit.

«Olen nüüd raamatukoguhoidja. Tule ja tee midagi oma viletsa lugemuse parandamiseks.»

Ann ei mõista, kuidas võib tudengiga nii häbematult kõnelda. Aga noormees ei tee sellest väljagi, kuigi ta ise kasutab kombelist keelt. Ta on napolisõnaline, mõtteisse süvenenud. Huvastijätul puurib ta oma heledad silmad Esta ülemeelikusse näkku, otsekui otsiks sealt midagi teist, kui ta näeb.

«Pea, pea!» hüüab Esta talle veel üle tänava järele, «tule laupäeva õhtul «Segerlini». Esinen seal ühe numbriga ja mul on hirmus rambipalavik. Sind vaadates oleks kergem deklameerida.»

««Segerlini»? Kas selles kõrtsis on siis ka kabaree-numbreid?» küsib Endel kulme kortsutades.

«Ju-ju!» vastab Esta, tõmmates Anne kättpidi kiiresti minekule. «Kui ma talle aega annan, siis ta leiab põhjuse äraütlemiseks,» sosistab Esta Annele.

«Noh, moens siis, preili Sepp, vabandage, tahtsin ütelda head päeva. Nägemiseni!»

Aga Lumivalguke tammub kohal...

«Mm-muide,» venitab ta, «tahtsin teilt veel midagi küsida.» Ja siis pahvatab ta välja, ise oma julgust imes-tades:

«Kas me ei võiks Tartus koos... elada? Ma igatsen nii väga sõbrannat ja teie portree meeldis mulle hirmsasti, ma kohe armusin sellesse.»

Endalegi ootamatult vastab Esta kiiresti ning harjumus-pärase naeratusega:

«Miks mitte, see on suurepärane mõte. Me hoiame üüri kokku ja mina vabanen majapidamisest.»

Ja hiljem kiidab Esta oma otsuse heaks. Ega tüdruk ju igavesti ilutsevalt kõnelema jää. Aus maalaps pealegi. Ning ka Georgi vastu on ihukaitsjat vaja. Juba ülejärg-misel päeval selgub tegevteoliselt, et otsus osutus väga targaks.

«Jumaluke! Teil pole särkegi?»

«On küll, koguni kaks tükki, aga nad on mõlemad juba mustad.»

Ann võtab Esta pesu maale kaasa, peseb ja kuivatab tuules, ka Esta sukki nõelub ta.

«Tõin teile kümme muna ja kohupiima. Vanematel pole piima kuhugi panna. Teen pannkooke.»

Toidukeetmine ja lauakatmine laabub tema kätes nagu pallimäng. Ta hoolitseb Esta heaolu eest emaliku soojuse ja armunu ennastsalgavusega. Iialgi pole Ann kuulnud naisterahva suust nii säravaid mõtteid nii ilusas sõnastuses! Hommikuti tõuseb ta esimesena ja ruttab toitu valmistama, õhtul mõtleb mõnuga oma uue sõbratari päevasele ilutulestikule, mida ta ei jõua küllalt imetleda.

7.

Kolmandal kooseluõhtul, kui Esta unehõlmas puhkab, langeb Ann ta voodi äärde põlvili.

«Mis on?» Esta kargab püsti. Tuba valgustab ainult laternavalgus tänavalt, Anne pikad tumedad patsid looklevad viirastusvalgel särgil. Ann katab kätega silmad ja puhkeb nutma.

«Ma ei suuda enam vaikida, preili Esta, valetasin teile, sest tema nõudis seda. Ma ei teadnud ju veel, et teie olete temaga kihlatud. Härra Pomm oli mind tänaval kõnetanud, minul olevat nii suurepärane figuur ja ta pidavat mind maalima. Mõtlesin: peen mees, kunstnik... ja siis! Kui mu ema sellest teada saab! Oo... kaotasin oma au petisele.»

«Kuula nüüd, mis ma sulle ütlen. Oma au sa sellega küll ei kaotanud — see on rumal sõnakõlks. Autuks jääb sellisel juhul ainult mees. Aga sa võid külmetuda, kui sa kohe teki alla ei tule.» Lumivalgukese liikmed on tõepoolest külmast kanged, nagu on pisaraist märg. Kuulekalt ronib ta Esta kõrvale voodisse.

«Kas sina võid mulle andestada, Esta? Kas võid mind natukenegi sallida?» sosistab Ann. Esta ajab end sirgeks ja jätkab:

«Halemeelsus on ammu moest läinud. Juhtus mis juhtus, ja lõpp. Aga meie teeme omad järeldused. Mis minusse puutub — hoian teda endast eemal. Armutult! Nõnda see ju ei lähe! Ei lähe! Valesti arvasin, et ihu saab õilistada vaimuks, et himule saab vastata malbusega. See pole nii. Sisemisjoni abil kurjaga võidelda ei saa. Igaüks on üksi. Teist inimest pöörata ei saa, vähemalt headusega mitte. Võib-olla julmusega. Ja kui elaksin ka sada aastat, siiski ei

suudaks ma teist headusega võita. Naised pole meeste meelest täisväärtuslikud inimesed, vaid nende omandus — selles on asi! Säärased tüübid ei saa arugi, milline väärtus on õige naine! Me ei tohi ülekohtuga leppida. Me pole hiinlased, kes naeratavad timukale. Aga mitte sõnad ei otsusta, vaid ainult teod. Paljast heast tahtest ei piisa.

Esta sööstab voodist kirjutuslaua juurde ja lülitab elektrivalguse sisse. Särgiväel istub ta kirjutuslaua taha.

«Lp. sõber! Ma ei hakka kordama argumente Sinu ja sinu suguste vastu. Et Sa mind kordki õigesti mõistaksid, siis toetun siin ainult meeste mängureegleile, mida oled rikkunud. Sa oled mulle truudust murdnud. Siinjuures tagastan kihlasõrmuse. Sul läheb teda vaja. Oled ära teotanud kolm kodanlist ideaali: usk, lootus, armastus. Teotanud nii põhjalikult, et on kadunud viimasegi lugupidamise raas, mis minus veel oli Su meisterlikkude maalide pärast. Sinu sugused on inimlikult nii armetud, et tahet teid hävitada hoiab vaos ainult kaastunne, mis keelab põlgamast sopajoodikuid, vekslivõltsijaid ja pätte. Küllap unustan kõik, mida olen Sinu läbi kannatanud. Iialgi enam midagi taolist! Igavesti vaba ja igavesti üksi.

E. L.»

Selle kirja leiab härra Pomm postkastist, kui ta nädala lõpul oma sõidult Tallinna koju jõuab.

Sel õhtul lamab Esta kaua lahtiste silmadega, käed kuklas, püüdes lahti harutada kõiki sassiläinud niite. Mis tähendab kedagi armastada? Kellelegi ligi liibuda, et mitte üksindust tunda? Inimene on üksi, kui ta otsustab inimeseks jääda. Kehtib üksainus vahekord: mina ja kõik-sus. Jah, inimene on saar. Ei maksa petta teisi ega ennast. Siin olen mina ja seal on kõik teised. Neid kõiki tuleb armastada ühteviisi — kuivõrd nad midagi on. Ei mingisugust eraelu, ainult ideaal elagu!

Selle sõjakuulutusega, mis oli samaaegselt armuavaldus kõigele inimlikule, uinub Esta hommiku poole ööd.

Ükski veeuputus ei hävita kõiki. Esta oli pääsenud kuiva nahaga, sõjamõllust kaugel eemal nagu inimene, kelle minevik sulges talle Noa laeva uksed ja kes sinna ei tikkunudki. Tõsi küll, ka temal ei puudunud kontaktid rindega. Tal oli ikka veel meeles, et sõjategevuse viimaseil päevil leidis ta kord postkastist väliposti templiga kirja. Hans Samima oli saatnud tindipliatsiga kritseldatud elumärgi. Ta oli rindel kohanud õppursõdur Eedi Saksa ja naisteaasõdurielu vabadel hetkedel olid nende unistused sageli lennanud mälestustesse Estrist. «Olete meile mõlemile nagu amulett ja kodumaa kauni tuleviku sümbol, kaitseingel.» Ja kuigi sõda, kus paar soomusrongi selja taga, sarnanes rohkem jahiretkega, ei teadnud Esta aimatagi, et tal tuleb abistada Hansu ema poja külmunud laiba väljaoltsimisel samasuguste hulgast — kõik kaubavaguniga rindelt mahamatmiseks Tartu saadetud. Jäätunud tombud, millel poisipead olid juba elutult seotud keredega sõdurisineleis. Nad ei huvitanud enam kedagi, peale lähemate omaste.

Noorus hingab ajaväliselt, silmi tulevikult pööramata. Noored olid pimedamad kui vanemad inimesed, kes teadlikult püüdsid pimedust säilitada nii kaua kui võimalik.

Estal oli õnnestunud oma elunatuke meestemängudest eemal hoida. Talle oli saanud võimalikuks elada ajaloolises kaitsealas ja tegelda ainuüksi oma eraeluga.

Ohtul saadab Endel Esta koju. Täna on nad kahekesi — küll vedas! Tänavad on meeldivalt tühjad, nagu võib olla ainult kesköö ja hommiku vahel. Nende jõudsad sammud kajavad tänavasillutiselt vastu. Juba paistab Esta kodu. Endel kõhatab ja küsib:

«Esta, ütle, kas sa seda oma peigmeest õieti armastad?»
Tütarlaps pahvatab naerma.

«Kui ebadiskreetne sa oled, vennake!» Nad seisavad ta maja ukse ees. Esta tõuseb kikiarvule, haarab noormehe pea oma tugevate käte vahele ja vajutab talle suudluse suule.

«Vaata nii ma armastan teda! Aga nüüd pööre vasakule ja marss koju!»

Rahulikult keerab ta ukse lahti, naerab.

«Homseni, mu pois! Mu osamaks järgmiseks olenguks on kakskümmend marka, rohkem mul niikuinii pole.»

Ja Esta kaob pimedusse.

Ta kompab ettevaatlikult trepist üles. Koridor on pime. Selge see, et ei tohi ennast raisata väikekunstile, tuleb teha suur hüpe orelisse — nagu tegi Asta Nielsen. Selleks ta ei vaja eratunde inimestelt, kelle viiul orkestris vaevalt vingub. Juba homme otsib ta raamatukogust välja kõik, mis on kirjutatud kõneoskuse kohta, ja siis: ise — ise — ise on trump!

«Pea, aga mis see's on?» Ta toa uksepraost paistab valgust. «Kas Ann on maalt juba tagasi?» Tupp astudes näeb Esta, et ta kirjutuslaua taga istub Georg.

Georgi ees laual lamab virn Esta päevikuid, millesse ta oli ausõnaga lubanud mitte kunagi vaadata. Toolidel vedelevad Estrile määratud lõpetamata kirja lehed...

Mõlemad on kahvatud, kui nad vastamisi seisavad, puurides pilgu vihaselt teineteisesse. Vaikus nende vahel on nagu lõhkemata granaat.

«Kust sina tuled?»

«Mida sina siin teed?»

«Tahan teada, kust sa tuled.»

«Tahan teada, mida sina siin teed.»

Raevukad sõnad pörkavad kokku nagu kaks kukke. Pomm näeb, et see on täiskasvanud, ligipääsmatu naine, kes seisab sissetungija ees ja talle käskivalt ust näitab. Tarbetuks osutus Georgi paberile pandud kaitsekõne ta mehelike õiguste kohta.

«Välja!»

«Mi-mis sa ütlesid?»

«Ütlesin: välja! Ja silmapilk!»

Georg ei suuda ennast valitseda, haarab Estal käest. Naine lööb talle rusikaga otse näkku ja põgeneb asjadele komistades toast.

Mees kuuleb, kuidas alumisel korrusel pidevalt kella antakse ja siis ärevaid sõnu vahetatakse. Korteriperenaine ilmub isiklikult kohale.

«Jah, kui asi on säärane, noorherra! Mulle ütlesite, et

olete preili kihlatud peigmees.» Ja pöördudes Esta poole, lisab ta liitlaslikult:

«See istub siin juba lõunast saadik. Mõtlesin, et teie saite juba ammu kokku, vabandage.»

Alati nii külmavereline Georg on enesevalitsuse kaotanud. Nüüd haarab ta oma Pariisi veluurkaabu järele, kogeleb, võimatu on ta juttu mõista... Lõpuks, juba lävel, valandub ta jõuetuse pinge kurikavalas sosinas:

«Kas te ka teate, kellele toa andsite? Ta on ju tuntud punane — punane on ta! Kommunist!»

Esta istub voodi veerel peksva südamega, raskelt hingates, kuni mehe ja vanaproua sammud trepil vaibuvad.

«Too mees tahab ju minu sisemuses pesitseda, nagu paeluss, kes on kodus soolikate kõikides käändudes, kus ta elutseb ning imeb parasiidina mu mahlu. Laske mind vabaks, ma pole kellegi hoolealune!»

Mis takistab Georgi ta meelevalda sattunud naise vastu kasutusele võtmast viimaseid vahendeid? Esialgu kimbutavad Estat kirjad, milles Georg palub veel vaid ühtainsat vestlust nelja silma all. Ta jälitab kaugelt Estat, kuigi see püüab üksi mitte väljas käia. Kord õnnestub tal Estat tänaval kõnetada, ta kõnnib vaikiva naise kõrval ja kui Esta möödasoitvale voorimehetroskale hüppab, järgneb mees sinnagi. Esta karjub appi, aga Tartu kogenud voorimees annab hobusele piitsa ega tee väljagi. Tudengilinna voorimees on harjunud igasuguste draamadega ja ta ainult juhib sõiduki politseihoone ette, kus Esta maha kargab, jättes Georgi voorimehe arvet maksma.

Taas ilmuvad nähtavale kõige nukrama aastaaja märgid: päike on kadunud, puhuvad külmad tuuled, pilvedest sajab alatasa vihma, lörtsi ja lund, mis katab tänavad porikorraga. Rõske külm ründab kõike elavat.

Georgi Estat otsiva kujuga seltsib mõnikord väikese vahemaa tagant teine saatlikult liuglev mehike, polpo Viks, kellele jälitamine on kirg ning elukutse.

10.

Esta kirjutab oma selge käekirjaga näitlejaile rolle ümber. Ta paljundab neid osaderaamatuid «Weneri» kohviku tagatoas, istudes tualeti ukse man paikneva lauakese taga,

kuhu teised tulevad harva. Siin on tal hea töötada: tindi-poti ja sulepea toob ettekandja tasuta, ka köetava ruumi soojus ei maksa midagi. Tellinud kundet ei tülitata «Weneris» enam. Mõnus kohvikusumin mõjub Estrile stimuleerivalt. Kui tahtejõud üles ütleb, siis tellib ta veel ühe musta kohvi. Laual lamab ka punases köites raamat, millele on trükitud initsiaalid «E. L.» ja stiliseeritud kuld-tähtedega hiljuti tarvitusele tulnud sõna «Päevik». Siia sisse kannab ta ka ajju sähvatavaid luuleridu ja suurejooneliselt kavandatud «draama», milles Kristus, Buddha ja Lenin pannakse vaidlema maailma tuleviku üle. «Wenerisse» tulevad keha kinnitama ka mõned ta sõbrad, kes toovad päevauudiseid ja loovad kontaktitunde. «Weneri» kohvikus valitseb täielik vabadus, siin austatakse boheemlaslikku vaimu. Kõrge kokamütsiga omanik ise mängib kolmandas toas malet. Põhimõtteliselt on lubatud istuda mis tahes vabale kohale, kuigi enamasti sünnib see kambakaupa. Päril võõraid «Weneris» ei käi, vähemalt tagatubades mitte, suurem osa on alalised külastajad. Aegajalt kolib mõni kamp siit teistesse kohvikutesse, nagu uus mesilaspere. Siis tiheneb «Weneri» pärispere veelgi omahäolisemaks.

Aga kas täna ei kummita laudade vahel mitte Viks-Viks? Nii hüütakse siin sinakate huultega noormeest, kes tegeleb pornograafiliste fotode, moežurnaalide ja kahtlase kirjanduse müümisega asjahuvilistele. Ta on ka omamoodi ajakirjanik, kes annab vahetevahel välja kahemõttelise sisuga efemeerseid ajakirju ja korraldab erakorterites kin-nisi olenguid.

Lõunatundidel, kui wenerlased kogunevad kohvilauda päevasündmusi arutama, sõelub ka Viks-Viks laudade vahel. Ta hoiab küll rohkem prominentide poole, kuid uuriv pilk on kõikehaarav. Ta silmad on vikerkaarleva lima tombukesed, aga neist aimub võimuiha. Himukalt imeb ta endasse kõike, mis ümber toimub, ta reporterivaist paneb kõik tallele. Nagu põrgutuli hõõgub selles hiilivas kujus igatsus edu järele iga hinna eest. Kes võib seal rahulikus kohvikuõhkkonnas aimata, et see kõigi ees kummardav mehike hakkab kord hitlerlaste diktatuuriaastail kritseldama surmasaadetavate nimede taha saatustlikku märki ex, mille põhjal kustutatakse inimelused?! Täna ta lausa vingerdab laudade vahel, tehes alandlikke kummardusi, millele keegi ei vasta.

Ester märkab jahmudes, et pisipeniliku kas-lubate toel üritab see tüüp tema lauda istuda.

«Mida armuline preili siin iga päev kirjutab?» pärib Viks omateada peene mehe osavõtlikkusega. «Ah päevikut? Ja-jaa, see on väga kasulik, otse riiklikult vajalik... Ja luuletusi? Luuletused on kõrgideaali väljendus! Kas ma ei tohiks mõnda hingeülendavat rida nautida?»

Ja juba on punane Päevik ta ämblikukombitsaid meenuvavate sõrmede vahel, mille paljas nägeminegi sisendab Estale vastikustunnet.

«Ah, ka draama — väegade huvitav... Kristus kohtub Leniniga? Hm...»

Akki keerab ta oma kuuerevääri üles ja osutab selle varjus olnud riigivapiga žetoonile.

«Vabariigi nimel. Eriülesannetes politseiagent Viks. Oma päeviku võite kätte saada kaitsepolitseist pärast kontrollimist. Ärge meid kartke. Tegutseme range seaduslikkuse piires.»

Ester sülitab talle näkku. «Sadist niisugune!»

Naaberlauast tõuseb laiaõlgne blond härra ja läheneb Esta lauale.

«Vabandage, preili, kas see mees tülitas teid?»

«See mees» kasutab hetke ja kaob nagu tina tuhka.

«Oh, sellest pole midagi,» vastab Esta, «ta tahtis tutvuda mu luuletustega, mis lamasid laual nõnda, et see talle kätte paistis.» Vastikust sündmusest ei räägi Esta sõnagi.

«Lubage, et end esitlen. Mu nimi on Agu Veerov.»

«Täna,» ütleb Ester ja naeratab.

«Soovitan tolle tüübiga ettevaatlik olla. Ta pole ainult reporter, vaid ka nuhk.»

«Ma tean,» lausub Ester, «aga minu juures pole midagi nuhkida.»

Vestlus lõpeb sellega, et Agu Veerov on peagi kursis kõigi Estri päevamuredega.

«Kas ka mina tohiksin teie luuletustega tutvuda?» küsib ta korrektset kummardades, «kuigi ma ei saa luulest suurt aru...» Ja lisab pisut ujedalt: «Aga kas me ei läheks kuhugi lõunat sööma? Kuidas teile meeldiks üliõpilasmajas?»

Nad mõistavad teineteist ülihästi. Ka Estril on päike südames, kui nad õhtu «Illusioonis» samanimelise filmi vaatamisega lõpetavad.

11.

Taas teeleminemine! Esta on jälle kord töökohalt vallandatud! Väga austatud härra Georg Pommi signaali põhjal oli linnaraamatukogu direktor sunnitud nentima, et punast Estat ei ole kahjuks võimalik kauem ametis pidada. Kuid Esta noorust ja ametikohustuste laitmatut täitmist arvestades võimaldati tal teha valik. Kui ta astuks näiteks naiskodukaitse liikmeks — see on ju puhas vormiasi, noh, tuleb osaleda kaitseliitlaste toitlustamises õppustel või muud sellesarnast —, siis langeks süüdistus punases meelsuses ära... Esta ei osale relvakandjate organisatsioonides põhimõtteliselt. Ta ütleb direktorile:

«Te ju mõistate, et tegemist on pealekaebusega. Teate sedagi, et olen kogu südamega raamatukogutöös...»

«Mul on kahju, preili, aga olen ametnik. Palka saate veel esimeseni,» vastab direktor, kellel on tõepoolest Estat kahju.

12.

Oli soe, suvine õhtupoolik. Tähtvere pargi puud kohisesid tasa ja eraldasid linna askeldustest kaks noort inimest, kes otsisid argipäevakõrbes ajutist oasi. Murule visatud kergel pleedil istus Esta ja vaatas mõttikult kõrval lamavat noormeest. Taamal jalutasid teised paarid, kuid Esta ja Veerovi tähelepanu köitis lõpmatu kahekõne, mis neid sidus ja kõigest muust eraldas.

Läbi puude langes kusagilt kaugelt päikesekulda, muru nende ümber oli roheline ja mahlakas.

Estale tundus, et tal on Veerovile öelda midagi väga tähtsat, kuid ta ei teadnud, mida. Veerov armastas asjalikkust, aga kogu õhtu oli nii ebaasjalik.

«Tead, Agu, täna hommikul nägin sind unes. Sõitsime üheskoos kuhugi, vist Indiasse... oli nii imelik tunne. Nagu taevas...»

«India pole kaugeltki taevas,» naeratas Veerov. «Seal nälgivad miljonid inimesed. Seal valitseb igandlik kasti-vaim.»

«Jah, olen sellest kuulnud. Kuid on veel teine India. Unistuste India. See, millest laulab Rabindranath Tagore oma imelises «Gitandžalis». See India on ka olemas.»

«Ma ei tea. Maakaardil teda küll ei näe.»

«Pead avardama tundeelu, siis näed rohkem. Kas sa ei näe, kuidas õhtupilvedel valuvad ääred päikesekullast?»

«Sa oled sentimentaalne, Esta. See on ju väga ilus, aga...»

«Ma ei ole sentimentaalne, Agu,» vastas tüdruk, pannes mehe pilgu saatel vasaku jala üle parema põlve ja vajutades, otsekui oma sõnade kinnituseks, käega pealmise jala põiale. «Ma olen unistaja. Nagu too Ikaros, kes mõtles lendavast inimesest sellal, kui ainult linnud võisid lennata. Ja seda sa ei mõista kogu oma terava mõistuse juures.»

Esta vaatas Veerovi mehist kogu. Jah, see on suur ja tugev mees, aga temas on ka midagi poisilikku. «Seda poissi tahaksin endale,» sähvas peas. «Paneksin oma käed ta raskete sammude alla, et tal oleks pehmem astuda,» mõtles tüdruk, kuid ei julgenud öelda midagi sarnast. Ta süütas paberossi, aga viskas selle kohe jälle ära. «Kuidas saaksin küll Agule nõnda lähedale, et oleksime nagu kaks tiiba, mis ühiselt õhku tõusevad? Ei, ei — see on võimatu.» Veerov on nii võõras, nii hoopis teistsugune kui tema. Tal ei ole «mina», ta ei tunnusta mingisugust «eraelu».

«Pole olemas mingeid isiklikke probleeme,» rääkis Veerov, «oma musta pesu peab igaüks ise pesema, alles siis minnakse inimeste sekka.»

«Agu, mõnikord ma ei mõista sind. Sa ei reageeri minule nii nagu teised mehed. Võiks arvata, et oled jääkülm iseloom, kuid ma usun, et otse vastupidine on õigem. Tunnen sind juba küllalt kaua ja olen tähele pannud, et isegi asjade puhul, mis sind kõige lähemalt puudutavad, teed sa näo, nagu poleks neil tähtsust. Kas siis tõesti maailmas pole ühtegi inimest, keda sa tõeliselt armastad? Ainult teda kõikide teiste seast?»

«Vaata, Esta, see on väga lihtne. Mul pole eraelu, leian, et iga «era» on sigadus, kuni on veel inimesi, kellel pole süüagi. Meil pole õigust eraviisilisele õnnele teiste õnnetud olles. Mul on kohustus. Olen võitleja. Tahan, et inimkonna pale muutuks. Mu elu juhib idee ja sellepärast pole mul vaja erasuppi. Ja ilma ideedeta pole mõtet elada.»

«Aga kui ma inimest armastan sellepärast, et tal on suur idee?»

«Noh, see on parem kui mitte midagi — eeldusel, et

armastad inimest idee pärast, aga mitte ideed tema kandja pärast. Muide, ega sa selle all mind ei mõelnud?»

Esta vaatas kiiresti kõrvale ja hakkas paberossipakki otsima.

«Sind? Oh ei, muidugi mitte. Ma kõnelesin teoreetiliselt. Sa ju tead, et ka mina olen tõetsija.»

«Tõde pole vaja otsida. Ta on ammu leitud ja on selge, nagu kaks korda kaks on neli.»

«Kas tõesti? Mõtlesin, et on olemas ka kõrgem matemaatika. Aga mul hakkab jahe. Kas me ei kõnniks natuke?»

Nad panid asjad kokku ja hakkasid linna poole tagasi minema, kumbki oma mõtteis kinni.

«Kuule, Agu, lähme õige Botaanikaaeda luikesid vaatama. Nad on nii ilusad... nagu tänane õhtu...»

Õhtupoolik oli vaikne. Botaanikaaia tiik, maast-madalast tuttav kui talvine uisutec, tõusis silme ette, peegeldades päikeseloojangu kiirtes ümberseisvat rohelist. Kui Veerov ja Esta kraavi sillale astusid, ujusid kaks valget luike lähemale ja jäid harjumuspäraselt söötmist ootama. Esta võttis käekotist saia, tükeldas selle peeneks ja asus tükikesi vette pilduma.

«Säh, võitleja,» ütles ta Agule, ulatades talle teise saia. Ja nüüd söötsid nad luigepaari teineteise võidu, mõnuga vaadeldes, kuidas linnud kukkuvat saaki püüdsid, rinnaga hääletult veepeeglit lõigates. Rohtunud tiik oli nii kaugel kõigist elumuredest, mis ootasid neid kõrge kivimüüri taga. Kui kaunid olid need luiged, nii vaiksed, valged ja puhtad. Sile veepind peegeldas taevast ja luiged liuglesid hääletult kahe taeva, ülemise ja alumise vahel, sobides mõlemaga ja olles siiski võõrad mõlemale.

Püüdes saiaarasukesti kaugemale visata, puutus Veerovi käsi kogemata vastu tüdruku õlga ja naeratus, millega ta vaatas luiki, kandus tüdrukule.

«Tead, Esta, sa oled õieti väga ilus,» libises üle ta huulte.

«Ah nii,» vastas Esta, «kuid mis tähtsust sellel küll peaks olema?» Ta raputas viimased saiaarasukesed tiiki ja kortsutas kulme. «Luiged on vist üks liik veelinde, mis-poolest nad erinevad hanedest, Agu?»

«Mõlemad on partlased. Kuid luikedel on isa- ja emalind välimuselt sarnased.»

«See on väga huvitav. Peaksid sellest mulle rohkem

jutustama. Ma tunnen neid ainult muinasjuttudest ja luulest.»

See õhtu sööbis sügavalt Esta mällu. Veerov oli oma salapärase kohustuste kutsel taas ootamatult ära sõitnud, kui Esta kord harjunud rada mööda luikede tiigi juurde tuli. Juba kaugelt hüüdis peidetud rohelus talle vastu ja äkki ta mõistis, et viimase aja rahutus oli alguse saanud siin, ühel hiljuti möödunud ebaasjalikul õhtupoolikul. Ta oli peaaegu kade Veerovile, et selle elu on nii täidetud ja mõtestatud — õige, kaine, vigadeta elu. «Nõnda, nagu matemaatiline vormel laheneb sõltumatult sinust ja minust,» mõtles ta. «Aga minu elu on veel kinni madalvees ja toitub raasukestest, mida mulle visatakse. Tahan elada hoopis, hoopis teisiti. Aga kuidas? Kuidas saavutada täielikkus?!»

Mõte sellest teisiti-elust ei andnud talle rahu. Kasvab uus inimene, kelle eraelu on ühte sulanud ideega, mis on minast sõltumatu, kõrgem, elavam, jäävam... Milline on see uus inimene? Ta peaks olema praegusele kadedale eraomanikule otse vastandlik, nagu olid antipoodid vanas kreeka müüdis, ja siiski on nad inimesed nagu meegi. Nagu meie peegelpilt, mis peegeldus tol õhtul veepeeglis. Jah, antipoodid...»

Õhtul kirjutas ta päevikusse äsja loetud luuletuse «Antipoodid vetepeeglis».

Säälpool kõike, mis on müüriks meile,
Ennastohverdavat minnes läbi tule,
Pilgud kiindunud tundmatuile teile,
Astuvad nad sellesse, mis tuleb.

Esta kordas neid ridu sageli, aga Veerov ei saanud sel-
lest kunagi teada.

Iseloomude ja maailmatunnetuse erinevustest hoolimata — või just nende tõttu — kasvas Esta sümpaatia Veerovi vastu. Iga kord, kui Agu uksele koputas, tõusis Esta tuju. Ta ei mõelnud ei põhjustele ega järeldestele. Aguga oli hea olla...

Varsti Esta kartus kadus. Ujedalt naeratades, ikka veel end tütarlapsena tundes, käpakene mehe käes, keda ta usaldada tahtis, oli Esta kinnisilmi hüpanud seiklusesse. Juba neli korda oli ta Veerovil lubanud kohvikus oma arve maksta — sõpruses teeb seda rikkam, ja kuna teine

oli tõeline sõber, siis võttis Esta olukordi nõnda seada, et saabus ka soovumade õö. Pisut häbi tuli küll võita: mida ta minust mõtleb, mida võiksid mõelda teised? Armas Veerov, mu väike ilmaparandaja, peenetundeline sõber! Ma meeldin sulle, võta siis see väärtusetuks muutunud keha, võta, kingin ta sulle meeleldi, sest sa oled hea inimene...

Ja Veerov tõmbab ettevaatlikult mustapitsilise särgi ta värisevalt nabalt, langeb ka rinnahoidja, mille tagant voolavad mehele vastu punetavad nupud. Mõlemad upuvad vohavasse võsastikku, teadvus tuhmub, rõõm lainetab kehade embuses. Järgnev uni on sügav ja läbipaistev üht-aegu ning see kestab koidikuni.

Vesi voolab ladinal, lõhnab pumati ja kõlmi vee järele, mehe sammud astuvad läbi toa — kui pühapäevane olemine!

«Tahaksin osta sulle uue kleidi, sul on küll uhke pesu, aga kleit on liiga argipäevane. Ilu vajab elurõõmsamat raamistust. Ainult kasukat ma sulle osta ei jõua.»

Paar päeva hiljem kohtab kahvatu Georg Tereesit. Ahmi täis, küsib ta:

«Tereesi, jumala pärast, ega ta ei ole kätt enda külge pannud, rumaluke, nagu ta on? Esta on jäljetult kadunud! Kurrrat, mitte ei tea, kust teda veel otsida?»

Aga Tereesi, kes seda teadma peaks, kehitab ainult lakooniliselt õlgu.

13.

Ühel lõunatunnil dikteerib 100 rongikilomeetrit Tartust eemal suurt kasvu hallijuukseline daam üle keskealise härra õla telegrammi Estale: «Ootan sind täna ekspressiga jaamahoone restoranis.» Telegrammiblanketti täitva Georg Pommi huultel püsib naeratus, mis pole vaba mänguri võidurõõmust, kellel on õnnestunud vastase kaart üle trumbata. Oi sa kurat, seda poleks uneski näinud, et talle äkki taevast liitlane kukub! Muidugi tuli end kõvasti kokku võtta, et vana hani ei märkaks ta informatsiooni puudulikkust. Aga kae, Liiliapärjale oli see rohutirts siiski kirjutanud...

Georg oli keerutanud igal võimalusel ümber villa, kus preili Tamm peatus, ja lõpuks osanud asjad nõnda sättida, et too aiavärvavas võõraga keskustelu alustas. Jah, ta on

siia külla sõitnud, õieti on ta reisi põhjuseks soov seada korda ühe oma endise õpilase sassiläinud elu.

«Ah või Esta Lepik? Lubage, et end esitlen: mu nimi on Georg Pomm, olen «Pallase» õppejõud, kunstnik. Ah preili Lepik on teile minust koguni kirjutanud? Ja ka mulle on ta teist palju jutustanud. Olete preili Tamm, kui ma ei eksi?»

Mõlema hämmastus säärase kokkusattumuse üle oli kiiresti muutunud rõõmuks. Ernestine Tamm usaldas oma mured meeeldi nii viisakale ja abivalmis mehele. Vana-tüdruk, kes oma hävimatus optimismis oli valmis igaüht usaldama, mõtles koguni, et nende kohtumine oli taeva poolt määratud.

Nad vestlevad ammendavalt ühise murelapse üle. Üks-meelsed on nad oma valmiduses seda andekat, armastus-väärset, idealistlikku, kuid kahjuks tormakat tütarlast aidata. Preili Tammel on heameel tublist mehest, kes talle on juba usaldanud kõik, mis ta Esta heaks teinud: pastori hooldusvisiit, Mellini kliinik, lapse eemalekiskumine kah-julike tutvuste mõjuringist. Milline asjalik, kaine ja õilsalt mõtlev inimene! «Niisugune peab õige mees olemagi,» nendib preili Tamm rahuldustundega. Nüüd võib ta rahulikult koju sõita. Ja mis võiks tal olla ettevaatlikult juttu poetatud mõtte vastu, et härra Pomm kaalub koguni abiellumise võimalust — «juhul kui talendist teatrikarjääriks ei peaks piisama». Esta elu tuleb siis teisiti kindlustada, eks ju? Ja täielikus üksmeeles — kogu tütarlapse tuleviku tunni-plaanidesse raaminud nagu kalliskivi kulda — lähevad nad jaama vastu rongile, millega nende murelaps peaks tulema.

Esta ja Endel istuvad taas vagunis — nooruslõbusas meeleolus.

«Vaata ometi, kui hästi kõik laabub,» ütleb noormees. «Lasen end jälle immatrikuleerida, eks matt õppemaksu mittetasumise pärast ei sega õpinguid. Hakkan järele-aitamistundidega teenima. Küll ma läbi löön, peaasi et sina jälle mu lähedal oled — see tiivustab.»

«Kas mäletad veel,» kihistab Esta naeru, «kuidas me ükskord sellessamas rongis sõitsime? Puhh, tollal sa olid okkiline nagu siil.»

«Ega ma nüüdki palju leebem saa olla,» ähvardab Endel. Esta naerab laia suuga:

«See on sul siis krooniline viga?» Ja ta lisab tõsiselt: «Olemusvõõraga ei vaielda. Vanasti arvasin, et kurja eest tuleb tingimata kätte maksta — nagu tegid Lermontovi kangelased. Jooksin solvajaile kuni peldikuni järele, et vastu lüüa. Aga sel ei ole mõtet: nad ei tea, mis nad teevad.»

«Mida seal ikka mõista? See on privaatse au küsimus. Selle kohta kehtib koodeks.»

Aga Esta vaidleb talle vastu:

«Privaatset au pole olemas. Mind ei saa keegi solvata. Teeb seda keegi kogemata, siis on see hoop tühjusesse. Teeb ta seda meelega, siis langeb ta allapoole vaimsuse tasemele. Minu juures ei saavuta ta midagi. Solvata mind ei saagi, mulle saab ainult haiget teha. Hüvitust pole olemas. Aadlike juures oli see sportlik mäng — töörahvas naerab selle üle. Aga ka kähmlustel pole mõtet. Olemusvõõras lakkab minu jaoks lihtsalt olemast. Teine asi on õiglane karistus ülekohtu eest — sõltumata sellest, kellele seda on tehtud.»

«See on vist õige taktika. Ma ei usu üldse vajadusse diskuteerida tavaliste inimestega. Seda teed sa ilmaaegu. Nad näevad ju sinus ikkagi ainult naist.»

«Jama! Naisi on palju. Ja kes minuga suhtleb, see ei olegi tavaline inimene. See tahab elada vaimsel tasandil.»

Kaks päeva hiljem, kui Esta Endliga pargis kokku saab, on tast järel ainult abitu tütarlaps, kellel on hirm täiskasvanute ees. Kõik «hoiakud ja tehnikad» on nagu käega pühitud. Ta kaamel näol on suure ehmatuse ning väsimuse jäljed. Ta kõneleb kiiresti, ärritusest kuuma häälega:

«Endel, tead, ma pean kohe jälle minema, mind jälitatakse. On juhtunud midagi hirmsat: tema on mind Georgile välja andnud. Kas mõistad, mida see mulle tähendab? Ainuke inimene maailmas, kes mind siiralt armastab, reetis mind ainsale inimesele, keda vihkan. Tema kätte andis ta minu jaoks kogutud raha. Nüüd on nad mulle üürinud toa, mille võti on Georgi käes: ta võib igal ajal tulla. Olen täiesti tema võimuses. Liiliapärg on talle loovutanud eestkoste minu üle, ja ma ei suuda talle vastu hakata.» Esta variseb pargipingil kokku, peidab näo kättesse, nuuksub...

Endel on Esta meeleheitest ehmunud, kuid ta ei mõista seda.

«Ja miks, miks siis? ... Kui tema ise sinu Georgi kättesse usaldas? Mis siis katki on?»

«Aga ta ei tea ju midagi, ta ei tea ju midagi,» hädaldab Esta.

Jah, vana Liiliapärg ei tea midagi. Kui hea õpetaja kokkunud tütarlapsele selgitas põhjusi, miks ta vajaliku hoolekande tema üle nii ettenägelikule ja peenetundelisele inimesele usaldas, kui ta veendunud rinnatoonil kinnitas: «aga muljed, mis minul temast on», siis Esta taipas.

«Oh, Liiliapärg, sellel alal olen ma sinust vanem. Sellel alal on mul kogemus, millele sa ainult vihjamisi mõtled, kui mind varitsevaist ohtudest kõneled. Siin oled sina lapsik.»

Esta oli vastuoluliste tundmuste võimuses: rahuldustunne, et ammuigatsetud teatrilane väljaõpe on nüüd kindlustatud, pöörane hirm mehe ees, kes võib taas realiseerida oma nõudlusi ta ihule, vajadus kogu maailmale teatada, milline elajas on see mees, ja lõpuks silmipimestav häbi seda üles tunnistada Liiliapärjale, oma puhatale ja mittemidagiainavale õpetajale...

Suur häbitunne jäi peale. Ernestine Tamm oli sõitnud minema rõõmsas teadmises, et nüüd on kõik õigeis rõõpais.

«Pean ütlema,» arvab Endel kõhklevalt, «mulle jäi tast päris hea mulje.» Esta vaatab teda nagu iseenese fotot ja lausub siis väsinult:

«Nojah, edaspidi näeme harva. Kus sa elad? Tulen kord sulle külla.»

Mitu päeva ei lähe Endel kodunt välja, nii kangesti ootab ta Esta tulekut oma viletsas üüritoas Herne tänava otsas. Ta ei oska aimatagi, et Esta on juba paaril keskööl jalutanud ta lukustatud majaukse ees, vahtinud ta aknaid, toetudes aiaplangule ja kuulates raekella lööke.

Ajaga ihuüksi nagu tollal...»

14.

Esta ja Veerov kohtuvad harva, kuid alati suure rõõmuga. Hommikul pääsevad päikesekiired tuppa läbi kinnitõmmatud kardinat. Inimlikust soojusest küllastunud kehad peavad kõrgõnne tippudelt jälle laskuma argipäeva. Ainult veel improviseeritud kohvilaud, paar muna priimusele. Laual seisab või, suhkur, soome leib. Kiiresti saabub lahkumistund. Agu ei tea, millal ta taas tulla saab.

Esta ulatab Agule oma punakõitelise päeviku «Pathé-

204

tique» ja palub mõnd rida mälestuseks. Veerov keeldub sinna kirjutamast.

«Ma pole kunagi pateetiline. Pealegi ei tohi ma oma nime päevikutesse ega albumitesse kirjutada. Aga ma kirjutatan sulle oma läkituse sedelile.» Ta rebib taskuraamatust valge lehe ja kirjutab hoolsa, ühtlase käekirjaga järgmist:

Esta, ära unista jumalast!

Jumalale riimuvad rumal ju humal.

Pea meeles, et peame ise kaasa aitama parema tuleviku saabumisele!

Esta loeb neid ridu, tänab, kuid mõtleb endamisi:

«Ma ei suuda armastada seda, mida sina nii innukalt armastad. Tulevik tuleb minutagi. Mina pean päästma oleviku pärandi. Ma seisan üksinda loomingu ees, mida ma ei saa veel kujutellagi. Kas see on suurem või väiksem õnn?»

Igatahes rõõmlen nüüdsest! *Laetitia perfectio est.*»

15.

Georg Pommi kirg oli tagasi pörganud ta «pruudi» vaikse vastupanu müürist, ta arvukad keelitused olid Estale nagu hane selga vesi. Sellepärast astus mees viimase sammu. Ta koostas kirja, mille luges Estale ette ja milles tegi preili Ernestine Tammele teatavaks, et nende hoolealune on moraalselt niivõrd langenud, et tema, Pomm, ei saa vastutust selle raskestikasvatatava inimlapse eest enam kanda. «Ta istub lokaalides poolalasti ning kahtlastes laudkondades, siin pole enam midagi päästa.»

«Aga sa ju tead, et ma esinen seal sõnakunstnikuna ega suhtle mingisuguste kahtlaste meestega?» Georg vaatas teda tühja pilguga, kehtas õlgu ja ajas lõua ette.

«Kas mina või nemad,» ütles ta külmalt.

Nad istusid Toomemäe külmal pingil. Mullune hakk lendles nende ümber ja kraaksus inetu häälega.

Georg veeretask käes oma Pariisi kunstnikukaabut.

«Pead otsustama. Kõik oleneb sinust endast. Kas saadan kirja ära?»

Estale tundus, nagu oleks talle kohmaka jalaga näkku astunud. Ta vaatas Pommile ainiti otsa. Vaikus ümbritses teda nagu lumi.

205

«Saada ära!» sosistas ta siis vaevukuuldavalt. Ta mõistus oli jääkülm: olgu see katsekiviks mu emalikule soosijale Liiliapärjale. Kas peab vastu või murdub?

Mõne päeva pärast saabus postkaart. Liiliapärg oli paberile visanud ärritatud lause: «Olen kõigest informeeritud — õigusta oma käitumist, kui suudad.»

Esta ei õigusta ennast enam. Olemusvõõrastega ei vaielda ka siis, kui nad sinuga hästi mõtlevad. Olemusvõõrastest tuleb eemale hoiduda, nagu soovitas juba Goethe.

PER ASPERA AD ASTRA

1.

Esta on juba suvel otsustanud lõpetada kõik juhutööd ja esinemised kõrtsides. Nüüd või ei kunagi peab õnnestuma hüpe orellisse.

«Austatud madam! Ma ei tea, kas Te enesekindlust ja teovõimet hindate,» pöördub ta kirjas menuka operetitähe proua Olafsoni poole, kelle mõjust direktsioonile kõik räägivad. Ning Esta teatab talle enda valmisolekust debüteerida Salomena või Luluna, Gretchenina või isegi Hamletina ilma ühegi proovita. Selline jultumus äratas tõepoolest staari tähelepanu. Ettepanek on soome paberile kirja pandud suurte jõuliste tähtedega, laiade äärtega paremal ja vasakul, ning postitatud uhkes voodriga ümberikus.

«Tellige see hoopleja siis siia ja vaadake, mis loomake ta on, võib-olla saame teda kord kasutada,» käsutab proua Olafson teatri direktsiooni sekretäri, kes on ta parem käsi.

«Veame kihla, et nad mu kirjale vähemalt reageerivad,» kinnitab Esta asjassepühendatuile. «Nüüd tõuseb eesriie mulle!»

Operetitähe adjutant tõstab kirja kahe sõrme vahel üles, kui Esta teatri kantseleisse ilmub.

«Kas teie kirjutasite selle?» küsib noormees ja tunnistab tulise manifesti ridu ilmse vastumeelsusega. Estal langeb süda saapasäärde. Ta teeb vaata et kniksugi, kuuldes: «Tulge ülehommel kell 12.00 prouale midagi ette lugema.» Seda ettelugemist vihkab ta ju üle kõige ja oli seda ka oma kirjas eriti toonitanud.

Suurimas ärevuses harjutab ta kaksteist tundi söömata-magamata, vahetpidamata tekste pähe tuupides. Kogu ta elu ripub selle niidi otsas.

Juba tund varem kõnnib ta teatri värava ees edasi-

tagasi ja vaatab aeglaselt liikuvat kellaosutit. Kell kaks-teist otsustub ta saatuse, usub ta. Tal on seljas ilusaim siidjakike, vasemal põsel iludusplaaster, muška, mis nii hästi toonitab ta värsket näoilmet, blondid juuksed on värskelt lokitud. Nüüd läheb lahti!

Sekretär heidab pilgu ootavale Estale, võpatab korra, siis aga teeb tõrjuva liigutuse, otsekui peletaks tülikat kärbest. Samaaegselt avab ta kavalierinaeratusena oma primadonnale autoukse. See vahib Estat klaasjalt säravate silmadega, nagu oleks too jalus sebi tüütu tuvi, kelle jaoks pole isegi saiapuru kaasa võetud. Auto plekine tagapool kaob kiiresti Esta silmist.

Esta tardub sambaks, nähes, et tuntud näitleja kell kolmveerand kaksteist koos oma adjutandiga teatrist lahkub.

Teda on ilmselt unustatud. Kas siis noor daam, kes võib kord osutada Asta Nielseniks, tellitakse vastuvõtule selleks, et teda kohelda otsekui peremeheta kassi? Kas nad loodavad, et ma veel kord nende jutule kipun? Oh ei, armuline proua, tulen toime ka ilma teieta!

Vihast ja solvumisest värisedes avab ta rahakoti ja loeb üle oma kapitali. Siis sammub kiiresti vaksali poole. Siin uurib ta rongide sõiduplaani ja ostab nagu palavikus pileti Tallinna, et sealtkaudu Pärnu jõuda. Pikki tunde istub ta midagi ega kedagi nägemata kitsarööpalise vagunis. Pärnus olevat väike, kuid hea teater, Ann on talle sellest sageli jutustanud. Ta teab isegi direktori nime, on talt mõndagi kuulnud. Too peab Esta kohe tööle palkama.

Aga Pärnus pole kedagi kodus, direktor on haiglas, proua ära sõitnud. Kus haiglas? Ei, ta on Tallinnas. Kuid Esta ei mõtlegi tagasi Tartu sõita. Ta jookseb vaksali ja kirjutab kõik rongiajad välja. Võib-olla tuleb vähemalt direktori abikaasa, kes ise on mehe teatris esimene primadonna, veel täna tagasi? Miks ka mitte? Mul on aega, ma helistan iga tunni järel. Ja Esta vahib peatänava vitriini. Natuke piinlik on tal eitavalt pead raputava majaabilise ees, kuid kunst nõuab ohvreid...

Kui ta kolmandat korda härra Kõikpea korterisse jõuab, seisab üks praakil ja paksuvõitu daam võtab parajasti kübarat peast.

«Just praegu saabus proua direktor, jah.» Majaabiline itsitab. «On aga preilil õige hea nina! Võite sisse astuda. Proua, siin on see...»

Proua Kõikpea on rinnakas, punapõseline, pruunijuukse-line, naerusuine, lottlõuaga. Aga ta elavais silmades peitub kuradike. Kui sellele kuradile meeldida, siis võib sää-rane daam olla ka määratult hea, mõtleb Esta ja otsustab silmapilk daami enda poole võita.

«Armuline proua, mina olen Esta Lepik. Sõitsin teie jutule, et te mu oma teatrisse tööle sokutaksite.»

Proua Kõikpea ilme muutub hämmastusest otse somnam-buulseks: tohutu aeglaselt — nii tundub Estale — kohaneb daam olukorraga. Lõpuks pakub proua Estale korralagedas toas istet.

«Olete näitleja?»

«Ei ole.»

«Kes oli õpetaja?»

«Näitlejaks ei saa keegi õpetada!»

Kõik naeruvoldikesed proua näos hakkavad tõmbema. Ta leiab, et see Napoleoni esinemisega konnake on meeldivalt naljakas ja sümpaatne.

«Ma ei mõista ainult, miks te meie provintsi Tartule eelistate.»

«Olen teie teatrist nii palju head kuulnud ja aastaid unistanud, et saaksin siin kaasa lüüa.» Preili ninasõõrmed ja hää värisuvad siirusest, ta silmavaade on nii võltsima-tult avameelne ning andunud — proua Paula Kõikpeal hakkab juba kahju, et nende teatritrupis ei ole pisimatki kohta sellele statistile.

«Kahjuks on kõik lepingud juba sõlmitud. Pealegi pole minul midagi kaasa rääkida töölepalkamise asjus. Lisaks peaksite ka laulma... ja eelkatse teie võimete proovi-miseks on samuti vajalik. Peab ju nägema...»

Esta näeb proua Kõikpea näos osavõttu ja tahab kogu südamest prouat enda poole võita. Ta puurib peaaegu ähvardava jõuga oma pilgu temasse ja lisab üleolevalt:

«Palju tähtsam on teie mulje inimesest *in natura*, eks ju? Tark inimene peaks julgema natuke riskida ja andma mulle tõelise, kas või üheainsa lausega rolli. Siis paari lausega rolli, aga jälle tõelise rolli, mitte eksami. Tõelus saab avalduda ainult tõelusolukorras. Siis näete isegi.»

Õhtul astub Esta vagunisse kindla tundega, et ta on lahingu võitnud. Proua Kõikpea oli talle pooldavas toonis töötanud «kõnelda oma mehega» ja lubanud siis kohe Estale kirjutada.

«Weneri» laudkond suhtub Esta vallutusretkesse muidugi eitavalt, kui ta kohvikukaaslastele oma reisist jutustab. Täna on siin küll ainult kolm osalist, aga kõik kolm — Petruška, Lõosilm ja Rilke — mõistavad ta taktika hukka. (Estal on kombeks oma sõprade passinimesid ignoreerida ja neid ümber ristida. Ta on juba unustanud, miks ja millal ta Endli Petruškaks ristas. Lõosilm, Vergissmeinnicht, on kõhukas ja masajalgne jurist, kes oli kord Estale lillekorvi kinkinud ja «ma armastan teid» lausunud. Rilkeks hüütakse võõrfiloloogi, kes oli kunagi saksa moepoeetide kirja saatnud ja saanud tollelt mõnerealise keeruka fraasilise vastuse, mida ta alati rahakotis kaasas kannab ja igal sobival juhul demonstreerib.)

Rilke võtab avaliku arvamuse kokku kahe sõnaga: «Oled idiot!» Lõosilm noogutab blaseerunult ja lisab oma lihavat alahuult ette nihutades:

«Nii mängitakse šansid maha tuuletallamise nimel.»

Petruška, kes kuulub Esta lähemasse saatjaskonda, ütleb asjalikult:

«Inimene, kuidas sa võisid hõivatud proua Olafsoni kapriisile nii järsult reageerida?»

Lõosilm pärib, oma häält bassiks alandades:

«Ja kuidas on seal *in puncto puncti*?»

«Kõik lepingud on kahe tuhande peal.» Nüüd kõlab kolmekordne naerupuhang:

«Kuidas meie Esta sellega läbi tuleks? Ta pole ju harjunud millestki ära ütlemal!» Selle peale lööb Esta ise araks ja lõpetab diskussiooni:

«Muide, asi pole ju kaugeltki otsustatud... Kuid peaksin tundenurask olema, kui proua mees ei seisaks proua tuhvli all. Ja kui asi õnnestub, siis võin väga hästi ka askeediks muutuda, sest vajan harjutamisplatsi, et näidata, mida suudan.»

Ohtul koju minnes näeb ta Viksi oma maja uksest välja tulevat. See kisub pea õlgade vahele, tõmbab kaabu laubale ja kaob kiiresti nurga taha.

«Mis tal siia asja oli?» mõtleb Esta murelikult.

Trepil peatab teda korteriperenaine.

«Vabandage väga, aga ma pean teile toa üles ütlemal. Mulle ei meeldi, et kaitsepolitsei salad siin käivad.»

«Kaitsepolitsei salad? Aga ma ei tegele ju poliitikaga?»

«Tean, tean,» vastab korteriperenaine, «mul ei ole teie vastu midagi. Aga kogu agulirahvas hakkab mind kahtlus-

tama. Nii et otsige endale mõni teine tuba! Mina olen rahuarmastaja, preili Lepik, mind peetakse koguni isamaalaseks, peate mind mõistma!»

2.

Teatripäevadel kogunevad Pärnu haritlased meeleldi «Endla» teatrisse euroopa tarkuseteri ja meelelahutust nokkima. Hea on, et maailmas taas valitseb rahu ja et enam ei tule uut sõda. Ka on vabariik parem kui tsaarivalitsus. Nüüd on eesti rahvalgi emakeelne teater, kus mängukavas seisavad Ibsen ja Hauptmann, Strindberg, Shaw ja Tolstoi — nagu suurrahvastel. Kõikides Eesti linnades kasvavad teatrid nagu seened sügisel.

Direktor Elmar Kõikpeal on selge, et teater vajab ansamblit ja et on aeg tuua ka eesti provintsi maailmakultuuri õisi. Rikkamad kirjamehed kasutavad Saksa marga inflatsiooni saksa ja prantsuse vaimu importimiseks Eestisse, kus rahvusteadvus saab toetuda oma koolile ja teatrile. Eestindatakse juba Shakespeare'i ja Bernard Shaw' tükke, kõnelemata rahva meelisautoreist Tolstoist ja Gorkist. Uusrikkad, tudengid ja antvärgid tulevad õhinal vaatama vähemalt operetti, et nautida ilusaid rõivaid ja suuri tundmusi, mida päriselus ei ole ega tohigi olla. Prouad võivad nüüd nagu kord ja kohus päris õigusega ömmelda endale uusi tualette hooajaks ja ka moodiminevaiks tähtpäevaballideks.

Teater on elu peegel, koguni ta prožektor, seda mõistab ka direktor Kõikpea, kes on samuti käinud inflatsiooni-Saksamaal oma haridust ja kukrut täiendamas. Nüüd ta alles näitab, et «Endlal» on samuti ansambel, sest noorus kipub vägisi lavavalgusesse.

Teatribüroo uks liigub nagu lehvik, tullakse ja minnakse, sest selle ukse taga lahendatakse maailma ilusaimad asjad: kas Vana sind angažeerib, kas annab koguni avanssi või ei.

Laval tühja saali ees peetakse suurt ülevaatust, mis meenutab hobustevõtmist kroonule. Juba homme toimub esimene proov, täna tuleb kaubaga tutvuda. Kogu ansambel piirab poolsõoris härra Kõikpead ja ta abikaasat. Elmar Kõikpea on enda kätte kogunud kogu võimutäiuse, ta täidab pealavastaja, kunstiala juhataja, dramaturgi ja ajuti-

selt ka direktori kohustusi. Nikerdab uusi lavastusi importideede abil, otsib lisa kinost, mõtleb ise välja või kombineerib efekte, avaldab «Postimehes» oma lavastuste kohta soovitusi. Olga Perlova, ta armuke, uurib kiivalt juurdetulijaid: kes neist võiks talle tänavu võistlejaks saada? Ta tähelepanu äratav Miila Märten, verinoor, tulevikus majesteetlikku figuuri töötav tütarlaps. Aga avaparaadil seisab ta nagu kartulikott.

«Hoidke end ometi sirgelt, preili,» sosistab talle kõrva proua Kõikpea. Miila punastab, pühib paar loomulikku juuksekaarat kaunikujulise näo eest ja vahetab jalga: jälle kott kartuleid, ainult teisipidi. Kuidas sellest küll näitleja teha? Ansambli teist sentimentaali pole veel *in natura* uuritud, aga nüüd lööb Kõikpea käega: «Ai-ai-ai! Täiesti ebalavaline kujul!» Proua primadonna ja kogenud lavajõud müksab enda kõrval seisvat bufot ribide vahele: «See on ju lausa lasteaed! Küll näed, et operett peab jälle sõnalavastused priileivale võtma.»

Nali naljaks, aga iga lavastuse jaoks jääb ainult kolm-neli proovi, see on hullem kui pärisorjus! Sõnalavastus tuleks välja visata, see on opereti ülalpeetav. Ja publikut ka pole, kui mõni «Peer Gynt» laval ongi. «Mustlasparun» on hulga targem.

Karakternäitlejal on ilmselt rangjalad, ta peab seda tööga kompenseerima. Ja mida otsib siit veel Anna Jankus, see peaks ühe jalaga juba hauas olema, aga võtab ikka veel leivatüki noorte suust. Kaks tugevat poissi, noh, neil tuleb esimese armastaja rolli pärast kahevõitlust pidada. Veel on subretikesi, kooriliikmeid, viimaste hulgas ka tundmatu preili Esta Lepik.

«Kes tolle siia tõi?»

«Vaata, Elmar, see siin on preili Lepik, mäletad?» Lavastaja proua tõmbab Estri kättpidi välja ja naeratab lahkesti. Kõikpea takseerib tütarlast pettumusega, mis oli ka Kõikpea adjutandi näol. Kes ise ligi trügib, see äratav loomulikult umbusaldust.

Direktor peab lühikese ja selle kuulajaskonna jaoks liiga akadeemilise kõne, kasutades taskust võetud konspekti: vastutus... distsipliin... kunstitipud... ideaalid... rahva teenistuses jne. jne. Pärast kombekohast aplausi on osanikud vabad. Nad vestlevad läbisegi, jagavad muresid. Kus saaks soodsamalt süüa? Kas leidsite juba toa? Kes istub millises kohvikus?

Brünnett lehm, kes oli lootnud sentimentaalsetele rollidele, palutakse kohe pärast ülevaatust direktori kabinetti ja kaob nagu tina tuhka. Milliste viguritega sai Kõikpea seda lepingust loobuma sundida? Kõikpea on vana rebane. Ebameeldivalt haritud mees — selles on kõik ühel nõul.

3.

Kuidas, jah kuidas küll suudaks Jutustaja anda teile aimu labürintidest, mis teil tuleb läbida oma soovunelmate lennuteel, kui olete otsustanud minna paradiisi, puhastustulle ja põrgugi, et kord võidukalt seista laudadel, mis teile tähendavad kogu maailma? Enne kui te prožektorite valgusel lavasärasse tohite astuda, peate luulähedalt tutvuma kogu kulissidetaguse teatriga, alates teile määratud minkimislauakesest kuni rekvisiidilao kaoseni, millega võrreldes teie koristamata köök on lausa sonetipärg.

Kui inspitsient (omavahelistes asjaajamistes Intiks lühendatud) teid, debüteerijat, esmakordselt rekvisiidikambri rikkustega tutvustada võtab, ei suuda te silmad ruumi hämaruses ja esemete hunnikuis veel kuigi palju seletada ning Inti peab teil käe alt kinni võtma, et te äkki avanenud laadakirevuses ära ei eksiks. Ent Inti — õhukeste kokkusurutud huultega ja terava ninaga kurejalgne kuju (teate, ma mängin Mefisto rolli), nähes, kui abitu te olete, võtab teid isiklikult oma hoolde. Ja juhatab teid kindla käega treppidest alla ja avaustest läbi, viib teid kulsside toestikule, kõrgeile kaelamurdvaile sildadele, ja teenistusvalmilt näitab teile ülestõmmatud pappseinu metsade ja kuningalossidega, kokkurullitud taluhooneid ja pürjeliikodusid. Imeväärse maailma rohked võimalused, mis valgusefektidega kombinatsioonis võivad esile manada petlikke pilte ning panna publikut kaasa elama olematuile juhtumustele, puhkavad siin rekvisiidikambris palgipukkil kuni nõudmiseni. Jah, see on vilets laadaputka, rämpsuprahti ääreni täis topitud. Surnud kala silmil põrmitsevad tolmused paberlilled, hallitusega kattuvad vahast viinamarjakobarad ja õunad, kardselt jõllitavad kuningakroonid ja võrud.

Isegi ruumikas riideladu meenutab piinakeldrit: tühjade käistega kostüümid kõikidest aegadest ripuvad nagu poodud. Mitut karva ja käkrus parukad, võltsid ja raugastu-

nud oma kõrvalepanduses, kulunud ja risti-rästi nõelutud frakid, väljapressivate korsetiluudega kaharad pompa-duurkleidid lamavad nägu joodikud maas.

Kuivetanud kurejalgne tšitšeroone kuhjab te ette rolli-võimalusi ja lubab protektsiooni, sirutades kätt ikka uuesti teie kohkunud ihu järele, hoolimata sellest, et te temast ujedalt tagasi tõmbute.

«Nojah, kui te nii isekas olete, siis peame paaži osa kel-lelegi teisele andma,» krooksub Inti lõpuks, imestusega taibates, et teine oma jalgu talle näidata ei taha.

«Me peame ju oma paažide jalgu tundma,» lausub ta nõrdinult ja mõtleb: «Mis sellise hanega peale hakata, kes end isegi katsuda ei lase? Kes siis niiviisi töötada saab? Näitleja on ju ainult materjal lavastaja kätes.»

Keegi ei näita Estale, kuidas tuleb käsitseda põsepuna ja silmasinet, kõigest hetk enne etteastet parandab min-kija kirudes rumala lapse käperdust — kas oled metsast tulnud või? Ester peab iga pisiasja vanematelt kolleegi-delt järele pärima ja õppima, aga neilgi ei jätku alati aega ega tuju, et teda oma ameti nüanssidest osa saada lasta.

4.

Päevad olid nüüd ääreni teatraliseeritud. Töötati pingeli-selt, kaks korda nädalas tuli lavale uus näidend, operett, koguni päris ooper. Abielupaar Kõikpead olid ise kanged töötegijad ja hiilgasid oma lauluga. Aga ka pikk blond Miila ei jäänud innukuselt neist maha, kuigi oli täitsa ebamusikaalne. Vajaduse korral osales ta koguni kankaani-tantsus, näidates sündsusetut ärrituspesu, kuigi alles eile oli samal laval sammunud klassikalise antiikse Herana. Ta ilmselt kannatas selle all, aga kordas: kas või sibi. Miilake, ära tee väljagi. Oled ju komejant. Preestrinna osad ja muu ülev ootab sind edaspidi. Kõigile oli selge, et Miila Märtenis tõuseb kord oma kutsumuse kõrgustele. Miila elas ainult oma tööle, ta auahnus mõjus menaadili-sena. Ta lõikas välja pisimadki retsensioonid enda kohta ja kleepis need hoolega albumisse, varustades nappe rida-sid oma kommentaaridega: «oli üksainus õige proov», «hoolimata hirmsast hambavalust» või «kogu teise vaatuse rikkus X'i ebalemine».

«Oled küll kuulsushimuline raevutseja, kohe päris fuu-

ria,» imestab Esta. «Kas sul ongi elus midagi, mida sa oma kuulsusest tähtsamaks pead? Mulle meenutad sa Severjanini kriitikakogu:

Тринадцать книг страниц по триста
Газетных вырезок — мой путь.

Aga Severjanin oli ju egofuturist.»

«Midagi tähtsamat ei ole. Kuid see on mul alles esimene vihikutäis retsensioone.» Seda ütleb Miila veendunud rinnatooniga. «Oma karjäärile ohverdan ma kõik.»

«Ja sa magaksid kas või paksmaost direktoriga, kui see sulle kasulik oleks?»

«Aga muidugi! Arusaadavalt.» Ta silmad välguvad siirusest. Sealjuures on valgetverd Miila eriti võluv tänu oma ilmselē neitsilikkusele.

«Tarbe korral saaks minust kas või mõrvar,» lisab ta, «see on ju enesestmõistetav! Kas siis sina ei teeks oma karjääri pärast kõik mis võimalik?!»

«Ei,» vastab Esta vaikselt, «elu on ikkagi tähtsam. Mina ei taotle kuulsust, ma tahan ainult huvitavaid rolle män-gida.»

«Inime!» Miila on nõrdinud, kuid ta lohutub kiiresti: Lepik polegi professionaal, vaid diletant. Misasja võibki asjaarmastajas peituda?

Peagi selgub, mis Estas peitub.

Kavas seisab ajaviitetükk, natuke kitsi, natuke tendentsi, aga kassatükk igatahes.

Sarmika sekspommi roll, mille ümber kõik keerleb, on määratud trupi staarile. Aga see kortsutab kulme: tema ei salli kunsti prostitueerimist. Näitejuhi kabineti uksest saa-litakse sisse-välja, tundub pilvede kogunemist. Staar keel-dub seda osa kolme päevaga õppimast... üldse tuleks sellise odaya laadakauba asemel pakkuda publikule klas-sikalist repertuaari, millega tema on harjunud. Ja nii lähe-neb tormi.

«Sääraste staaritujudega ärge minu juurde tulge! Kas teie olete siin näitejuht või mina? Lepingu järgi peate mängima kõike, mis juhtkond kavasse võtab, ja see on mu viimane sõna!»

Staar ahastab öö otsa oma toas: osa ise on ju efektne, aga temale on vastumeelt kõik edvistav ja kergevõitu. Tema ei suuda seda mängida, ta ei või ka riskida kõrge

näitlejanimega, mis assotsieerub paatosliku ja tragöödiaga. Järgmisel päeval püüab ta selles veenda näitejuhtigi, kuid see jääb kõigutamatuks. Kõikpea lõpetab mõttevahetuse.

«Staarikombeid ja valgeid vareseid ma ei salli.» Ta pilk langeb juhuslikult taamal seisvale Estale ning eneselegi ootamatult pistab ta oma režiimärkmiku tollele pihku ja ütleb: «Katsuge teie seda osa teha!»

Esta tunneb end otsekui muinasjutumaailma tõstetuna. See on alles suutäis. Ta tuubib öö otsa, suu kuivab sõnade hulgast, mis tuleb elavalt ette kanda, silmade ees tantsivad tähed, aga hommikul on ta raudselt proovil. Staar on osa tagastanud ja lamab haigena voodis.

Näitejuht vaatab stseene alt saalist ja mõirgab iga paari minuti järel:

«Esta, lõpetage, ometi kord markeerimine! Mängige kõigest jõust! Meil on peaproov.»

Aga neetud konnapoeg markeerib ikka edasi, või ei suudagi ta teisiti, neetud diletant?

«Võimatu, Esta, täiesti võimatu! Nii lasete mul kogu tüki õhku! Te räägite nagu poisiga oma voodis, aga peate kilkama. Need siin all tahavad ju ka viimastes ridades oma raha eest midagi kuulda! Noh, tehke ometi häält!»

«Mina, ma ei saa ju, härra Kõikpea. Ma ei suuda.» Esta vaatab talle hädiselt otsa ja piuksub paluvalt:

«Etendusel kõlab kõik hoopis teisiti, toesõna! Otsustav on ju publik, kas ma mõirgan või olen tumm, toesõna.»

Kuid lavastaja ei jää rahule. Higi voolab tal üle näo.

Kuidas saaks Esta talle selgeks teha, miks ta praegu ei suuda tõeliselt mängida? Ta ei saa mitte midagi «nii teha nagu päriselt», ta vajab eneseväljenduseks tõelust. Ta vajab publikust tulevat jõudu.

Härra Kõikpea on kogu päeva halvas tujus ja endamisi juba kahetseb, et polnud staari allüüridele järele andnud. Professionaalsus on ikkagi parem kui asjaarmastajalikkus.

Ohtul ootab ta kärsitult eesriide tõusmist, vaadates samal ajal tahtmatult kõrvale.

«Oh, Elmar,» rahustab teda ta naine, «küllap läheb kõik hästi, Esta on ju vähemalt intelligentne.» Muretul ilmel istub proua Kõikpea ta kõrvale.

Eesriie tõuseb, etendus algab. Kulisside taga ootab sekspommi osa täitja hinge kinni pidades oma sisseastumist. Veel paar repliiki... Esta kogub julgust rinda, har-

jutab hääle madalaks. Ta soengu sada lokki lõhnavad lokitangide järele, mantli siid kahiseb pidulikult. Ja ta rinnas tõuseb koit, enneolematu õnnetulv tõuseb kurku. See on silmapilk, mida Esta on aastaid oodanud, mille nimel loobunud kõigest, mis on ilustanud teiste noorte elu. Tal pole rambipalavikku, tema rinda täitev lõõm on võimutäius, on teadmine, et ta on võitmatu: ta teab, et saab täna ennast välja elada.

Nüüd kuuleb ta märksõna. Kuliss avaneb ja elegantne daam astub pidulikult lavale...

Lavastaja ja ta abikaasa hoiavad hinge kinni: seal liigub neile tundmatu isiksus, kes silmapilkselt fastsineerib saali. Kuidas ta laval kõnnib, kuidas naerab ja kõneleb oma pehme aldiga.

«Tohoh!» ütleb Kõikpea, kui eesriie langeb. «See oli ju perfektne kunstnik, pole midagi öelda.» Kuid vaheajal ei lähe ta naisnäitlejate garderoobi poolegi.

Alles pärast viimast vaatust, kui eesriie marulise aplausi saatel lõplikult sulgub, ruttab temagi Estat õnnitlema.

«Te kõlbaksite püüdma nüüd juba ka suuremat kala,» tähendab ta silma pilgutades.

Lilled ja šokolaad ei ole Esta edu ainsad asised tunnustajad. Ta võib endale lubada nüüd ka peeni jookke, kingi ja mõndagi muud, mis antvarkide ladudes ja töötubades leidub. Ta tunneb end jõudnud olevat sihile, kust tulevik selgemini kui varem kätte paistab.

5.

Aga mis tulema pidi, see tuli. Kunagi rambipalavikus värisenud Esta tantsles nüüd üle lava prožektorite eredas valguses, naeratas opereti juurde kuuluvat tehisnaerastust, laulis uljalt maha kätteõpitud viisikese, ümbritsetud õelatest koristidest nagu tüütust sääseparvest, mitte-midaginägevate silmade ees too Suur, ainult aimatav vaatlejasruumi kuristik, kus pidid istuma ranged kohtunikud, kes kindlasti nägid Estri värisevast kujukesest läbi, nagu oluks see klaasist. Aga kõigest hoolimata: Selle Särava ja Suure / mulle minna laske juure / ärge hoidke kinni käsist / ärge hoidke kinni käsist / põlevast põlen ma säsist. Ümberringi pimestav valgus, toorelt ihu peksev vahelduv valgus ja palavikus visklevad näitlejad, kes

kitsal laval klaasiste silmadega ähkides ja puhkides ringi hüppasid. Kiivalt registreeriti kõik möödalaskmised. Oelalt hinnati aplausi kestust ja arvutati, mitu lillekorvi keegi oli tingimata ise lasknud endale saata. Estal tardus veri soontes, kui ta kuulis, et taevaliku häälega primadonna, kes äsja oli tõstnud tüki puhta kunsti kõrgusele, ei suuda laval kõndidagi, kui ta pole juua täis.

«Suur õnn» ei pidanud lubadust: lähedalt nägi kõik särav hoopis teisiti välja. Ah, olgu pealegi! Karm tõelus seisis jumaliku mängu teel, aga seegi tõelus teenis kunsti. Tõde ja näivus olid imeliselt teineteisesse põimunud. Peab vabanema olmeköidikuist! Peab teenima oma eesmärgi tingimusteta — siis tuleb ka võit ja taevariik!

Esta meeliskirjanik oli Bernard Shaw. Tema teostest ammutas ta ikka uut jõudu, kui õhtuti läbi tema silmade päevasündmustele tagasi vaatas. Kui Esta ühe näidendi saatesõnas avastas Shaw' mõiste: *life force*, siis langes nagu kae ta silmadelt. Jah, bioloogiline alge on peajõud. Kõik senised seletused — jumal, alateadvus — viivad rappa. Aga *life force* püsib ja annab jõudu välja rabelda kas või virtsakraavist. Mõista, taotle, kehasta ideed — ja sinust saab looja, kes suudab lahutada pimedusest valguse. Samm-sammult kodunes Esta lavatöös. Varsti polnud ta enam mingi algaja — naiivitar pole ta ju kunagi olnud, ja peagi leidis ka kontakti kuulajaskonnaga, küll ainult väikestes osades, kuid asi seegi. Peagi õppis ta ära kõik minikimise ja enese üleslõõmise vigurid ning hakkas tundma heameelt oma lavalolemisest, kui sajad inimesed jälgisid teda, kõrvu kikitasi, panid tähele iga ta liigutust. See polnud enam hirmus, see oli meeltülendav. See võimendas ta jõudu, otsekui aidanuks publik kaasa tema poolt kuulutatavale sõnale. «Ma olen rohkem kui ainult mina, koos nendega kasvan ma suureks jõuks,» kõneles ta endale. Ta hing tõusis siis kergelt sinisesse universumi, ta sõrmed tõmbusid otsustavalt rusikasse. Vaimujõud kallas uusi nüansse ka väikestesse rollidesse ning Esta pani lavahetkedesse liigutusi ja häälevarjundeid, mis avardasid lavastaja poolt määratud rolli. Kuid pärast sellist loomejoovastust piinas Estat alati teadmine, et tema elujõul on talle antavais rollides väga kitsas, et tal oleks vaja kotkana tõusta üle mägede, nagu oli teinud Asta Nielsen. Asta Nielsen fotod rippusid tal nii tööpeegli kõrval kui ka kodus voodi kohal. Malmö pesunaise tütrest oli saanud

maailma tuntuim näitleja sellest ajast, kui ta oli mänginud Magda Vongi osa Urban Gadi filmis «Kuristik». Iga uus film avardas ta austajate kogudust. Miks nii? Esta uuris Asta välimust ja nentis, et tema on ilusamgi. Mis oli siis Asta ülemaailmse mõju põhjus? Ta väljaõpe provintslikus Taanis jättis soovida — aga ta oli loonud sootuks uue naisetüübi, mis läi läbi kõikjal. Ta oli julgenud jätta Taani provintsluse ja tõusta filmitaevasse, kuigi kino peeti enne Esimest maailmasõda vaid laadalõbustuseks. Ta oli ignoreerinud oma väikerahva eelarvamusi ja leidnud endale uue kodumaa suurriigis, vahetanud ka oma emakeele suurrahva keele vastu, mis võimaldas tal saada kasvava kinotööstuse teguriks, kümnendaks muusaks — tummaks muusaks, kes leiutas liigutuste, miimika ja pantomiimika rahvusvahelise keele. Tema looming tegi Berliinist kinokunsti esimese pealinna. Astast sai Nägu. Esta ei oleks provintslikus Pärnus ühegi suure rolli täitjaks pääsenud, niisugune asi ei tulnud administratsioonis kõne allagi. Kujunenud kollektiivis oli ju daamisid, kellel oli menukaile rollidele loomulik eesõigus. Esta ei tohtinud isegi nende lauda istuda — see oluks statistile sobimatu. Isehakanud näitleja, ei ühegi persooni armuke, üldsegi mitte kollektiivi kuuluv...

Esta pressis rusikad ja hambad kokku. Ta tundis end juhusliku sädemena, mille tuul kohe kolde lähedal kustutab. Ta polnud ju professionaal, pealegi raiskas õhtuid mingit šoti habemikku uurides. Noh, aitab teatris lünkasid täita, selle eest talle makstaksegi, ega ilma ei taheta...

«Mina,» mõtiskles Esta, «olen põlev põõsas, ma põlen lõpuni, andke mulle aega ja ma leian oma õnne, nagu leidis Asta!» Puurist väljapääsu otsides kirjutas Esta Lepik nii Asta Nielsenile kui ka B. Shaw'le. Mõlemalt tuli vastus. Kirjaniku vastuskirjas kahetseti, et mr. Shaw'l on nii palju jooksvaid kohustusi et... *sincerely Yours* — vähemalt autograaf oli ehtne. Asta Nielsen sekretär saatis Berliinist foto Astast uusimas rollis ja samuti autograafi. Mnjah! Suurtel pole aega kirju lugeda. Ise, ise pead kõik olema. Usin ja andekas ja suur.

Ikka innukamalt seisis Esta etenduse ajal dekoratsioonide taga. Ikka kirglikumalt, ja ikka raskem oli end vaos hoida, kui oli tahtmine mõnda stseeni paremini mängida. Siiski oli elu saanud õitsvaks loominguks, mis täitis kogu aju ning aja.

Lõpuks pani ka kriitika teda tähele. Pärast üht etendust, milles Esta oli liftipoisi osa tairovlikult stiliseerinud, ulatas teda soosiv direktoriproua talle päevalehe: Esta, teid on isegi retsensioonis mainitud.

Ja ega Pärnu teatergi kohal ei tammunud. Kitzbergi ja Ibseni järel lavastati kord ka Estri lemmiku Bernard Shaw' komöödia «Lese majad». Kollektiivis leiti, et Esta on õnnega koos, sest ta sai selles tükis mängida teenijatüdruku osa. Pärast etendust ütles pr. Kõikpea oma mehele: «Kas sa ei leia, et tal on ainulaadne hääl, fantastiliselt madal ning pehme?» Abikaasa vastas: «Jah, aga et häält hoida, peab näitleja iga jahedama ilmaga tingimata kindaid kandma, seda ma ütlen sulle.»

6.

«Meil ei jätku ju aega väljamagamisekski, armulugudeks veel vähem. Ainus kõrvalharrastus,» selgitab Esta uhkelt, vanainimeslikult, «mida võin endale lubada, on jooga-harjutused, mis aitavad füüsis vormis hoida.» Kas pole karmid harjutused, mida Esta oma askeetlikus elukorralduses harrastab, mitte flagellantism, vastukaal töörõõmu muinasjutuõnnele? Pimedail talvehommikuil kõliseb sageli äratuskell: range näoilmega unine tüdruk marsib jaamani ja tagasi. Toakaaslane päris esimesel korral: «Mis on lahti, jumala pärast?»

Esta oli napilt vastanud: «Midagi pole lahti. Lähen jalutama. Niisama!» Ja tagasi jõudes vajus Esta taas voodisse — et endaga rahul oles veel paar tunnikest tukkuda.

Toakaaslane hakkab peagi levitama kuuldust, et Esta olevat peidetud hullumeelne, sest tuli ette öid, mil Esta magas oma pehme voodi kõrval põrandal, ilma padjata. Niisama, et mitte hellikuks muutuda. Oli ka päevi, mis möödusid vaikusetootuse tähe all, siis vastas Esta ainult jah või ei, mitte sõnakestki enam.

«Kujuta ette,» ütleb ta töökaaslasele Arvo Plangile, «et keegi on jäadvustanud grammofoniplaadile kõik, mida sa päeva jooksul oled suust välja ajanud — milline prügimägi! Kui palju tühje sõnu me teeme ja kuulame, kui palju tühje fraase ja tarbetuid tundmusi produtseerime! Selle vastu aitavad Loyola «Exercitia spiritualia», ka joogide poolt soovitatud endassesüvenemised.» — «Võib-olla

on see ainult tervistav reaktsioon tolmukeerutamisele, mida meile nõndanimetatud kriitikud silmi puistavad? Mõne kaksikord targa kontsentreeritud puljongikuubikud vajavad viiekordset lahjendamist, et neist saaks söödav supp,» arwab Plank, kellel ei jätku aega võõrsõnade leksikoni sirvida. Ja siis puhkeb vaidlus selle üle, kas ja kui võrd inimene on kohustatud omama eluhoiakut ja stiili. Esta kaitseb jäägitu enesevalitsemise vajadust, mida peab kontrollima teadvus, — seisukoht, mille Arvo Plank aga «retordikultuuriks» tembeldab. Esta nokib teda «loomalike impulsside» ülistajaks, Plank nõogib teda «koturnidel kõndijaks».

Direktor Kõikpea hoiab oma trupi liikmeid isalikult. Ta kirjanduslik südametunnistus avaldub kogu ta juhtimisstiilis, tal on õnnestunud kujundada «meieks» käputäis noori algajaid ja need realiseerivad end paremini kui professionaalide näitetrupp. Noored on säravad idealistid, kes töötavad joobumiseni, sest neile pole teatritegemine ainult elukutse, vaid ka sisemine kutsumus. Kahte trupi liiget — tütarlast Estat ja blondi Planki, mõlemad kirjanduslike huvidega noored — tuleb tal koguni pidurdada, et kaitsta neid ülepingutamise eest. Kõikjal — ka kodus ja rongis — kõnelevad nad ainult oma rollidest ja nende õigest mõistmisest. Nagu fanaatilised rabid talmudi tarkuste üle, vaidlevad mõlemad tuliselt tüki autori õige tõlgendamise, esitamise stiili, reaalse sisu üle ning jõuavad alati kokkuleppele. Neid ühendav kunstikirg, süvenemine oma taide üksikasjadesse ja ühine eesmärk muudab iga etenduse nende jaoks lausa peoks. Kõikpea näitetrupis ei ole võimalik — nagu juhtub mõne professionaalse näitlemisametnikuga —, et keegi ilmuks proovile õppimata. Vanaproua-etteütleva koob oma kastis mõnuses rahus sukka. Sellepärast on direktor Kõikpea otsustanud kõige innukamaid jõudumööda autasustada.

«Plank ja Lepik direktori juurde!» hõikab kord inspit-sient kulisside taha. Ja õnnest sāravaile noortele lubatakse sesooni lõpuks tuluõhtu, mis muidu lepingu alusel kuulub ainult operetijõududele.

Ühel päeval näeb Esta «magusat Paulat» sosistamas «blondi Miilakesega». Mõlemal silmad välguvad.

Pärnut külastab eraviisiliselt Volrad Mikkelsaar, haridusministri abi ja kuulsate matemaatikaõpikute autor. Ta on direktor Kõikpea koolivend, nad on sinasõbrad. Mikkelsaar on ka muidu põnev mees, kõva positsiooniga, sest ministrid vahelduvad parlamendi tujude järgi, aga ministriabi hoiab ministeeriumis rooli. Mikkelsaar on teatri- ja kirjandushuviline, on 1920 ise avaldanud tugeva seksuaalse alatooniga näidendi «Laviin» — tema võib sedagi endale lubada.

Direktor Kõikpea loodab oma teatrile perspektiive ja toetust, kui ta suudab Mikkelsaares huvi äratada.

Nüüd kutsub proua Kõikpea ka Miilakese kohvile, kuigi põhimõtteliselt ei tohi ükski komejant astuda üle direktori kodu läve.

«Laske mul aga tegutseda, küll ma asja joonde ajan!» Ja hästi ettevalmistatud kohvijoomisel saabki ta Mikkelsaare niikaugele, et see nõustub külalisena paar päeva teatringreisi kaasa tegema. Mikkelsaar armastab ilusaid naisi ja lembevariatsioone, ta teab sedagi, et araabia šaikide arvates võib mees olla naisest mõnikümmend aastat vanem, kui tal aga on küllalt vara.

Salajane diplomaatia määrab saatusi. Ja kui komejantide pere oma kohvrite ja korvikestega vaksalisse ilmub, nähakse seal ka tähtsat isikut astumas teatri erirongi, mis viib lõbusa seltskonna ringreisile. Kitsarööpalise puitvagunis on küll vähe ruumi ja mugavusi, aga suur nina mahub siiski blondi Miila ja magusa Paula vahele pingile.

Pärast esimest külalisetendust asulas majutatakse kogu seltskond koolihoones tubadesse, mis asuvad teisel korrusel, kus talvel paikneb õpilaste internaat. Majutamist enam või vähem kõlblikesse tubadesse korrigeeritakse isetegevuse printsiibil — pikema jututa okupeerib igaüks, mida saab. Tähtsamad tegelased võtavad kahe peale toa, väiksemad õed-vennad peavad leppima ühiselamuga.

Juba varahommikul üllatab Miila Estat suure palvega: «Tead, ära ole süd ametu — mine täna Plankile seltsiks kantseleisse magama.»

«Ah nii,» venitab Esta, kes midagi ei taipa.

Ohtusöögi ajal uurib ta paremale ja vasakule rahva-

sõpra mängiva tähtsa isiku armulisi allüüre ja heidab siis pilgu lauanaabrile. Miila on otsekui joobunud, iialgi varem ei ole ta olnud nii ilus ja nii «hingeline».

Esta taipab, mis mängu siin mängitakse. Ta senine ükskõiksus muutub äkiliseks imetluseks:

«Miila on ikkagi tõeline kangelanna! Ta ohverdab end oma kõrgeimale eesmärgile — karjäärile.» Et Miilal nagu Estril eneselgi pole praktilise erootika alal veel küllalt kogemusi, see on päevselge. Selge on seegi, et ta vajab Esta abi, aga kuidas saada Plank nõusse? «Kuidas ütlen seda tollele lapsele?» mõtleb Esta murelikult. Et just Plank mängu tuli! Sest Arvo Planki ja Estat seob juba ammu omavaheline saladus. Nad on teineteisele pihtinud, et on täiesti mitteseksuaalsed iseloomud. Jah, Arvo on tüüpiline naistevihkaja, kes on seda tööpartnerile korduvalt kinnitanud: «Lepik, kui sinus ei oleks seda poisitari joont, võiksid mulle... oleks mul sinust kahju! Ma ei vaataks sulle otsagi! Ja kõik, mis sinus on naiselikku, on mulle vastik: koketeerimine, värisevad ninasõõrmed, alaline poseerimine. Ptüi kurat! Naisterahvas on ikkagi vähe isuäratav olevus!» Kui need sõnad olid kord üle poisi huulte tulnud, oli Esta aplodeerinud ning hüüdnud:

«See on ju suurepärase! Luba lahkesti, et ma paar siirast kõrvakiilu su sümpaatsete eeslikõrvade vastu virutan!» Esta kõrvalopsutas teda kõigest jõust. Kui Arvo silmaga pilgutamata samaga vastas, oli nende sõprus otsekui tuleristsed saanud. Sestpeale peeti neid täitsa omaette partnereiks.

Esta ja Arvo Plank, kes tahtsesid rolli üheskoos õppida, olid näitetrupis juba ammu paari pandud, kuigi Esta ringreisidel Miilaga ühes toas magas ja Plank alati leppis õomajaga ühissaalis.

Arvo Plank, sihvakas blond poiss, oli Pärnu saabunud koos emaga, kes oma ainsa poja eest hoolitsemises oleks tolle kas või süles lava äärde kandnud. Seepärast hüütigi Arvot esimestel tööpäevadel mammapojaks. Kuid Arvo tõestas peagi, et teda ei ole soovitatav ärritada. Igaühele, kes teda aasida tahtis, vastas ta nii ootamatult sügava bassihäälega, et sai hüüdnimeks koguni Saljapin. Kahe mõtteliste vihjetele võis ta vastata isegi toorelt ning ähvardavalt ja ainus pilk ta tugevale kogule näitas tülinorijale, et tüli puhul ei jäta Arvo oma rusikaidki kasutamata.

Nii sai kõigile varsti selgeks, et sellest kolleegist tuleb end aupaklikus kauguses hoida. Daamid käisid suures kaares tast mööda, sest poisi ohjeldamatut jämedust toitis ta ilmne naistepõlgus. Ainult Estat need karedad maneerid ei seganud — ühise töö käigus oli ta kogenud, et jämeda rüü all tuksus Arnol tundlik süda ning et ta oli keskendunud ainuüksi tööle.

«Mina juba naistele armu pärast pugema ei hakka, ma ei vaja kellegi sümpaatiat,» kuulutas tõsine noormees ja ta lühinägelike silmade pupillid laienesid; lisades iirise soojale sinale innukust. Ta pehmelõikelised huuled tõmblesid nagu ninasõõrmedki. Verevärsketele põskedele ilmus kerge puna, küllap vihast ja uhkusest.

Miila delikaatsele soovile mõeldes müksab Esta Arvo Planki buršilikult vastu selga. Arvo istub pärast lastetendust rekvisiidiruumis, käes paks piibliraamat.

«Tead, Plank, mul pole tänaseks veel öömaja. Miila ei saa täna koos minuga magada.»

«Miila ei saa, miks siis?»

«Tal on kõrgemad sihid.»

«Mis kõrgemad sihid?»

«Oh, Arvo, ära ole nii indiskreetne. Pead kasvatama endas ka kollegiaalsust. Tule tänaseks kantseleisse magama. Seal on lai diivan, samuti boiler, saaksin su särgi ära pesta ja sokid korda seada...»

«Särki pesta? Selleks pole mul sind vaja. Aga näe, milise vana piibli ma leidsin. Mu ema annaks säärase eest terve «Gartenlaube» aastakäigu.» Arvo pilgutab häbelikult silmi.

«Okei,» vastab Esta. «Võid selle rahulikult ära näpata. «Gartenlaube» on huvitav, silmaringi laiendamiseks vajalik lektüür.»

Nüüd müksab Arvo omakorda Estat, lausudes pagana tüdruk, ja hakkab naerma, nagu ainult tema naerda oskab. Kelmikas poisinägu särab rõõmust. Äkki kuulevad nad teise vaatuses esimest kella. Mõlemad hüppavad püsti.

«Noh, oleme rääkinud? Ohtu! kooli kantseleis!»

«Aga miks?» mõtleb Arvo oma garderoobi poole rutates. Kui nad pärast kolmandat kella toas kokku saavad, Esta haldjana, Arvo halli habemega erakuna, ja lavastaja vastaspoolsest kulissist lavaleminekuks märku annab, saab erak veel sosistada:

«Aga kui sa norkad, siis...»

Ja ta astub lavale, paks piibel hõlma all.

8.

Ohtusel etendusel tuli Estal vastikus pisiosas assisteerida primadonnale, kes pikalt ja laialt deklamatsiooni arendas, enne kui Esta oma kreeka tuunikas tohtis kulissidetagusest tõmbetuulest prožektorivalgusse astuda ja hammaste kiristamist alla surudes sai ära hüüda oma repliigi: «Kui raske hingata on selles põuas!»

Ta läbikülmunud ihu ei tahtnud soojaks saada isegi siis, kui ta Arvo kõrval lamas, kuigi oli ainult kleidi seljast võtnud. Arvo pärimistele vastas ta pahuralt: «Käi kus kurat ja põrgu, saatanasulane, aga sa võiksid mind vähemalt natuke soojendada!» Poolunes Arvo, kes oli partneri poole seljaga, ümises midagi animaalsest soojusest, mis tõepoolest ära kuluks, ja nii nad uinusid teineteise kõrval...

Järgmisel hommikul, kui nad olid kaua ja hästi maganud, sest et ringreisidel pole vaja proovile rutata, olid mõlemad sõnaahtrad, aga nende pilgud puhkasid teineteist tunnistades. Tundus, et alles möödunud ööl oli tekkinud nende vahele täisusaldus ja isegi südamlikkus, mis on nii harvad külalised päevavalgusel. Ja varsti segunes usaldusse mingi magus tunne, kasvas soov seest sümpaatiat ka väljendada. Nad olid kaks kahekümneaastast last, kelle meeled veel uinusid, aga hing oli saanud üliärksaks. Ja ringsõidu argipäevatoos kasvas teadmine, et on ülimalt meeldiv pärast tööpäeva vennalikult koos uinuda.

«Esta, sa lõhnad nagu niidetud hein» — ja Arvo surus nina vastu naise kukalt. «On see ebameeldiv? Kas pean muretsema deodoranti?» — «Ei, mitte seda...»

Päris kogemata tekkis harjumus teineteist varahommikul ja enne uinumist tervitada kerge musuga põsele, aga möödus veel hulk öid, enne kui selgus, et suudlus suule on hoopis maitsvam. Arvo tõi kord pudelikese läti odekolonni, mis aitas Estal vabaneda rasvamingi kopitanud titelõhnast ja tal endal kunsthabemete kliistrihaisust. Esta süvendas lõhnakultuuri piparmündiekstrakti juurutamisega nende ühisesse olmesse.

«Miks peavad inimesed suudlema ainult laval ja mitte ka eraelus? See oleks kasulik juba kogemuste mõttes...»

Kui asulad ringreisil puhkesid eelõitsengusse, hakkasid nad koidutundidel majutushoonest vargsi välja hiilima ja jooksid käsikäes lähemasse kaasikusse ning mõnikord isegi läbipaistva veega ojakesse, mis nii vaimustavalt karastas noort ihu päevatöök. Esimesed kevadised tuuled saatsid neid julgustavalt.

«Tead, Plank, olen nii õnnelik, ei tea miks?» tunnistas kord Esta hämmingus. «Jookseksin praegu Petseri kloost-risse, et panna oma keharaskusega helisema suur torni-kell — kas pole tobe?»

«Estake, mina aga võiksin kätel üle turuplatsi käia ning mõirata nagu lõvi.»

«See tuleb vist päikesepaistelisest ilmast,» arvas Esta.

«Estake, seda põhjustad sina, sest oled isuäratav suu-täis, las ma proovin.» Nad suudlesid ja jooksid naerdes teineteise kannul nagu koolilapsed — püüa mind kinni kui saad!

Õöd muutusid ikka sagedamini pidudeks, kus nad teine-teise kaisus lamasid ja lapselikke õrnusi avastasid, kus-juures uskusid ikka veel, et kõik see on ainulaadne ja hoo-pis erinev sellest, mida teised inimesed sarnases olukorras on kogenud. Aga ühel õhtul, kui Arvo ta juurde jaheda teki alla puged, hakkas Esta üleni värisema.

«Mis sul on?» küsis Arvo ehmudes ja tõmbus eemale.

«Ei midagi,» vastas Esta mehele käsi vastu sirutades. «Mina ... ma ainult kardan, Arvo, et ... ma ... vist armas-tan sind.»

«Esta!» Mehe poolsummutatud rõõmuhüüd uhas eemale kogu endapetu vennalikest suhetest. Neid valgustas aru-saam, mis valgustas Eevat ja Adamat ning sundis neid loobuma vanajumala paradüüsimisest omaenda loodu kasuks. Nad mõistsid selgesti, et on mees ja naine, kes teineteist armastavad.

Ja nii saavad nad tunda esimest tõelist lembeööd. Nad elavad seda läbi naeru, meeleliigutuse ning ka suure tõsi-duse saatel ja veel hommikulgi jääb kõlama teadmine, et just nemad on armastuse leidnud või leiutanud.

Argiellu astub uus kolleeg Plank, kes on iseteadlikum ja täis tagasihoitud optimismi. Tema kõrval on kolleeg Esta, kes nüüd varjamatult esineb noore naise osas, ilma poosita, ilma intellekti alati varitseva hirmuta — noor inimene, kelle pärisosaks on naiselikud tundmused.

Teatriseson on lõppemas, Esta ja Plank otsustavad

üheskoos minna suvisele ringreisile ja kõik näevad, et nad on pruut ja peigmees, nagu olid nende metsataludes ela-vad kauged esivanemad, vabad igasugusest emantsipat-sioonist, kodulembesed ja pesahuvilised, et jätke igasugune moodne targutamine.

Ja nad peavad ühist päevikut, üks kirjutab paremale, teine vasakule leheküljele oma päevamuljeid kirja pannes. Mõnikord tekivad tahtmatult värsidki. Lilled saavad täht-saiks, nukud elustuvad kaupluste vitriinides. Nad suud-leksid laste põlvi, nad tervitaksid ammu hauas lamavaid esivanemaid, kes kaugel põhjamaal esimestena hakkasid teravilja kasvatama ja oskasid leivaseemet üle käre-da talve suvesoojuseni alal hoida.

Ning nad ei taha äkki midagi teada maailmatarkade maailmast, kus sepitsetakse sõdu ja käib diplomaatiline võitlus, mida ei vaja ei lapsed ega laste vanemad.

9.

... Sel ajal kui Betty Ornung ja Bella Veerik äranutetud silmadega ja häbelikult sissetõmmatud kõhuga lahkumis-palve esitasid, sest et nad olid käima peal, mis oli boheem-lasliku vabaduse nautimise tagajärg, ja Miila, mitte enam nii tütarlapselik ning sageli tujutugi, oli sesooni võidukalt lõpule viinud ning seisis juba salajases kirjavahetuses Tallinnaga, et kaaluda võimalikke külalissetendusi teistes teatrites, sel ajal kui operetitähed — subrett Ida Päts ja bufo Peeter Stokk — korduvate näppamiste pärast, mis olid võtnud koguni teatrile ohtliku ulatuse, olid ülepea-kaela Pärnust kadunud, ruttas daamilik preili Anu Seisler, vabariigi uusriikka uhke tütar, luksusliku suvila ja imetlus-väärse tõukoera omanik, kibekähku asendama proua Pätsu kui Elmar Kõikpea partner — tollel tuli nüüd aju-tiselt bufo osasid täita. Ja peagi selgus, et see Seisleri teatrivaimustus ei olnud palju rohkem kui hellitatud pesa-muna tuju. Unistav Anu ei valitsenud oma tundeelu, ning kütkestatud Elmar Kõikpea küpseist mehevõludest, alustas ta teisele reserveeritud ringis võrgutustantsu, otsekui oleks reaalsus edust alati sama tulvil nagu mõnes romaani-s. Soovulmade võimuses pidas ta endastmõistetavaks, et tema poolt armastatud mees jätab paksukese Paula kohe maha ja järgneb temale, Anu Seislerile, kes on ju võrratult

võluvam. Oli vapustav, kui kiiresti kõik arenes. Kollektiiv vaevalt märkas, kui ohtlikult Anu hääleke duettides direktor Kõikpeaga vankuma läi, veel ei olnud keegi kuulnud ei Paula raevust ega linna parimas hotellis peetud läbirääkimistest, kui juba tabas kohkunud näiteseltskonda sõnum, et Anu Seisler olevat ennast veronaaliga ära mürgitanud. Aga surnud ta oli, lõplikult ja paratamatult läinud! Ei suudetud seda hästi mõistagi. Muidugi tuli piinlik sündmus kõigiti kinni mätsida ja et asjast rääkida ei sobinud, siis oli kõige kergem tõtt mitte uskuda. Aga kohaliku ajalehe reporter kinnitas fakti, et rumaluke oli neelanud liiga palju uinuteid, minugipärast kogemata... Ajalehe esindajana oli ta ise vaksalis vanahärra Seisleril vastas olnud, sest direktor Kõikpea ei saanud haigestumise tõttu seda teha. Vanahärra oli kohale sõitnud, et korraldada oma lapse surnukeha üleviimine pealinna.

Nüüd varises ka Paula äkitselt kokku ja sai ennast avalikult välja nutta Miila rinnale toetudes. Härra Kõikpea ei tulnud näolegi. Leina märgiks võeti operetid mõneks ajaks mängukavast maha ja sõnalavastuste õlgadele jäi teatri au kõrgel hoida. Aga direktor Kõikpea oli aumees. Esta sai oma lubatud tuluõhtu, mille sissetulekust 50% kuulus talle. Arvo Plank krooksus rohekaks võõbatud Nikkelmehena oma tulejuukselisele pruudikesele tervitus-sõnu...

Ei piirdutud odava aplausiga — lavale lükati ratastool kingitustega. Ka garderoobis tuli Estal austajaid vastu võtta. Üks ohvitser suutis tal kätt suudeldes ainult «oo, jumal, jumal» öelda.

Väljas puhusid kevadised tuuled, aga töökaaslasi, kellest paljud olid kadunud alatiseks, haaras inimeste üldise võõrdumise aimdus. Seni kasutatud kollegiaalne «sina» ei olnud ju sündinud juhuslikult, see on üksteisega seotuse napolisõnaline väljendus. See tungib esile kõikjal, kus on tekkinud ohtlik palang, valitseb ühine häda või puudus, kus ühiselt ületatakse raskusi, kus küünarnukitunne ja sõltuvus naabrist võidab kõik antipaatiad. See, mida nad üheskoos oma sageli ülepingutatud närvidega olid ainult «mänginud», oli neile realiteet olnud. Ühised hirmud ja pingutused, ühine hinge vabastav töö — kõik see oli olnud reaalsus. Nii liituvad tervikuks ka kõikjal kokkumobiliseeritud sõdurid, kui neil tuleb üheskoos tulle minna.

Arvo oli lamanud selili rohelisel aasal, käed laiali sirutatud, nagu taevast kukkunud, täis elurõõmu ja rahu. Esta istus ta kõrval ja meenutas seda «rumalat lehma», kes oli sooritanud enesetapu. Arvo ei tahtnud mõista, et nende moraalne kohustus oluks seda ette näha ja enesetapmist takistada.

«Aga sellised nuraskid olime, pimedad, ilma intuitsioonita, ilma ligimesearmastusega, ilma pisimagi aimdusega, mis toimub teises inimeses.»

«Ja minulgi polnud aimu, et saan naiseks nii sentimentaalse moraaltorbiku,» vastas Arvo mõnusa muigega.

Nii siis oli juhtunudki, et Esta nägi esmakordselt Arvo päevast nägu, seni oli ta tundnud ainult tolle õhtust mina.

«Inimene, saa minust ometi aru! Pole tähtis, kas surnud või elus. Tähtis on, kuidas ollakse elus või surnud. Heroiline surm on elav elu, arg elu on surma väärt. Anu Seisler, too auahne provintsinäitleja, oli allpool inimväärkuse taht — ta lämbus oma ahnusesse...»

«Surra idee eest tähendab tõusta ajast kõrgemale. Aga preili Seisler elas ainult pool elu, ta loobus teisest poolest ja kõigest, mis oleks veel võinud sündida. Noorena surra idee eest tähendab sedasama, mis elada elu tervikuna kuni lõpuni. Tuleviku tões elavad ka minata edasi. Meie — vaimsuselt keskne — poeet ütles kord: «Sest olen vaim. Kuid eraisik — ei!»»

«Su jutt on ilus. Sa ainult unustad, et elavale inimesele on «igavesed tões» Hekuba, aga mida on Hekuba meile väärt? Ilusad seigad, mida nimetame vaimseiks, sobivad ainult raamatusse, mitte tegevellu. Ja sina maailma küll ei paranda! Selleks on tankisid vaja.»

See Arvo üleolev märkus: «Sina maailma küll ei paranda!» tundus Estale solvav.

«Siin on midagi katki... Minus või maailmas?» Esta naer vaibus tundliku kaaluksena. Ühel kaalukaasil on magusad ööd intiimselt tuttava mehe kõrval. Aga teisel kõikide teiste, võõraste inimeste elud. Kumb kauss kaalub üles? Peenike kaaluksel väriseb küsimuses: kas Esta tohib olla ainult naine? Või peab ta elama ka vaimseile väärtussile, ideele ja tõearmastusele?

OLED VISATUD TULLE

1.

«Kuidas on küll lood Esta rõivastega?» mõtleb Ann ringreisilt Tartu naasvale sõbrannale vaksalisse vastu minnes. «Püüan teha mis võimalik, et neid korda seada, sest see tuisupea ei pea ju ise oma asju korras.» Ann naeratab omaette. Satub vaksalis tõuklevasse inimhulka ja taipab, et on pisut hilineanud, rong on juba sees. Ta pilgud seiravad mahatulijaid. Vaat seal ongi Endel Kivistik, vestleb kellegi võõra naisega. Aga too naeratab Annele... Ann ehmatas — see on ju Esta!

«Esta!... Kuidas sa välja näed? Kui inetu...» oleks ta peaaegu öelnud.

«Kas ma ei ole šikk?» naerab Esta, oma pead siia-sinna pöörates.

«Nagu friseeritud redis,» lausub Endel Kivistik kuiva huumoriga.

«Sina koletis! Ütle parem: nagu moodne naine. Sõbrad, kuulake ja imestage, mina kavatsen abielluda, ma astün abiellu!» Tekib pikk vaikus. Ann vahib ainiti maha, Endel näib kedagi kauguses otsivat. Nii seisavad nad kolmekesi perroonil ja tunduvad üksteisele võõrana. Mis imet, ollakse ju pikemat aega lahus elanud ja kõik kolm on muutunud. Annel on seljas õhuke kulunud jakike. Endel on oma tumeda ülikonna vahetanud kirju sportliku riietuse vastu ja kannab uljast sinipunaste täppidega ristlipsu. Estal pole enam stiilset paažisoengut. Seljas on tal valge linane kleit. Vestlusest selgub, et Esta on selle kleidi ise õmmelnud ja et Endel osaleb kabareekavas... kunstvilistajana.

«Pole midagi naerda! Raha väärtus langeb ja õpingutega on lõpp.»

Annel läheb silmade eest pimedaks. Jällenägemisrõõm on kadunud: Esta õmbleb endale ise riideid, laseb juustel kasvada. Ta abiellub... nii et Anne iidolist peab saama

kellegi abikaasa! See pole enam Esta. Kuidas Endel pole sellest kõigest masendatud?

«Seda on väga lihtne seletada,» ütleb Endel talle õhtul «Segerlinis» istudes. «Temast ei saa abi ega kaasat, ta ainult kujutab seda endale ette. Kas oled ta tulevast näinud? Noh, kas see on siis Estale paarimees?»

Oma mõtet selgitada ta enam ei saa, sest Taanlane annab märku, et nüüd on tema kord esineda. Eile veel pastorliku hoiakuga noormees astub poodiumile ja hakkab vilistama. Ta vilistab, nagu oli seda õppinud karjas käies... Ta koomiliselt ümarduvailt huultelt tuleb terve helide ekvilibristika, kord kriiskavalt tõustes, kord sulades viiulitooniks, kord langedes madalale nagu valamust kaduva vee mulin, ja lõpuks taas lendutõusev kaelamurdev koloratuur. Publik on vaimustatud: nii mõnigi õhtuülikonda surutud mees on poisina ise karjas käinud ja meenutab nostalgiliselt oma elu kevadet. Siis paneb Endel käed suu ette ja fantaseeritud suupillil iseennast saates laulab:

«Ma pole sots ja ma pole nats,
mina olen karjakrats.»

Publik hakkab kätega rütmi lööma. Tänuks rohke lõpuaplausi eest matkib Endel veel kukelaulu, sea rõhkimist ja ärasõitva rongi mürinat. Kogu number on ainult naljategemine, aga publikule see meeldib. Ka Esta on täis imetlust.

2.

Esta mõjul pühendas Ann nüüd kogu vaba aja raamatute lugemisele. Peagi kasvas oskus valida lektööri ning ka võime leida raamatust kiiresti seda, mida vajas ta värske, uudishimulik mõistus. Ta eelistas informatiivset ja konkreetset, luges memuaare, ajalookäsitlusi.

Pilk ajalukku näitab, et vanasti olid maailma isandateks röövrüütlid ja maadevallutajad, kes valitsesid mõõga abil, ja hiljem pankurid. Nüüd siis tulid elukutselised poliitikud, aga kes need on? *Actor primus* on ikkagi mees — ka seal, kus ajutiselt mõni naine tröönille saab. Naine on koldehoidja, loomatalitaja, lastekasvataja...

«Kas sellest ei piisa? Mina ei taha kedagi valitseda, ma ei taha käsutada ega juhtida, tahan lapsi sünnitada nii

palju kui jõuan. Tahan elada oma perekonnale. Ma ei taha teha poliitikat. Kas apoliitiline elu on kuritegu? Mehed on loomult vägivaldsed, võimuahned ja loomalikud. Ainult naisel on piisavalt hinge ja headust. Lubatagu naisel jääda naiseks, emaks, armastajaks abikaasaks. Argu sunnitagu teda poliitikuks ega sõjardi — kui ta seda ise ei taha. Ja kui Tartu Rahvaülikooli lektoril dr. Audoval on õigus, peab meist kord saama nõukogude vabariik — mina ei põgene Ameerikasse. Usun, et sotsialism vajab naisi eriti. Usun, et eesti naise koht on Eestis, mitte Stokholmis, New Yorgis ega ka Moskvas. Jään endiselt õmblejaks — inimesed vajavad kehakatet. Ma ei muutu isegi friseeritud rediseks, ootan rahulikult ära, kuhu ajalugu tüürib. Eks näe, kas mu teadvus kord avardub, nagu Esta ennustab. Aga naine olen surmani... Koldehoidja ja toidukeetja, nagu olid emad sajandite hämaruses.

Ann ise oli jäänud oma lapsea maailmatunnetusest. Isegi vanemad olid jäänud võõraks, isa ja ema — need elu algaastate lapselikud õpetajad ja juhtijad. Kui vähe nad taipasid maailma olemusest ja tütre arengust, kes linnast kodus käies oli nii napolisõnaline. Kandis ju nende laps eneses väljendamatu saladust maailma külmusest, mis vajab ümbermõtestamist ja teist laadi osadust, kui oli esivanematel.

3.

*Privaatsest õnnest ei piisa
mulle enam õnneks.*

Esta istub Anne voodi äärel ja kortsutab vihaselt kulme. Ann, kes põleb ihast teada saada sõbratari uudiseid, ei julge vaikimist katkestada. Ta tunneb ju seda laetud vaikust, mis eelneb Esta sisetormidele ja äkilistele otsustele. Ann lamab liikumatult voodis, ta valge nägu, mida raamib juuste tume pärg, on täis üllast tõsidust ja inihukat andumust. Esta vaatab enist kaua peeglist.

«Kellega see Petruška siis kihlatud on?» küsib ta.

«Ma mõtlen... vist tolle väikse mustaga... aga ma ei tea kindlasti...»

«Ah nii,» ütleb Esta. Ta mõtted on juba mujal. Talle ei meeldi ta enda nägu peeglis. Miks nii metsikud silmad? Kõik on ju parimas korras. Arvo, keda ta armastab, jäi

Pärnu, et kõik töövahekorrad lõpetada. Esta on natuke varem ära lipsanud, et Tartus suveteenistust hankida. See on ka õnnestunud — Taanlane lubas talle mõned esinemised ja nõustus isegi ta paažikostüümiga, kuigi kostümeerid on restoranis ruumikitsikuse tõttu mittesoovitavad. Kuid Taanlane mõistab, et sellisel kostüümil on suur külgetõmbejõud... Nii et kõik on okei. Siiski tundub Estale, et midagi on vajaka. Jah, kui Lumivalgukese asemel lamaks padjal Arvo Plangi blond pea, siis oleks kõik nagu peab. Siis lamaksid nad sügavas rahu oma soojas pesas ja oleksid välismaailmale kättesaamatud. Ja Esta taipab, et see ei läheks.

«Seal on midagi korrast ära!» pääseb tal tahtmatult suust.

«Mis on korrast ära, Esta?» küsib Ann ujedalt ja tõuseb voodis istukile.

«Mis see sinu asi on?!» nähvab Esta karmi häälega, kuid võtab end kohe kokku ja libistab käega üle sõbratari sileda lauba.

«Andesta, Lumivalguke. Olen täna nii kärsitu.» Esta käsi mängib kallistavalt Anne tihedate lokkidega, ja otsekui alistudes tülika kohusetunde sunnile — mida Ann kohe aimabki —, küsib ta:

«Kuidas su käsi käib? Kuidas sa end tunned... sise- miselt, ma mõtlen? Kas oled mulle pahane, rumaluke?»

«Ah,» vastab Ann, «ikka seesama... Ma ei oska midagi teha, et sulle läheneda... et olla sulle tähtsam kui teised inimesed.» Näe, nagu Ann ütleb Estale kas või paar sõna sõnade hulgast, mis temas kipitavad, siis on Esta kohe vihane ja kannatamatu (ainult võõraste meestega on ta piiritult kannatlik!).

«Ahaa!» vastab nüüd Esta tõepoolest nõõkivald. «Ikka see eramajandus, seltskondlikud suhted: kui annan sulle kaks kilo armastust, siis anna mulle kaks ja pool vastu, või sa oled petis. Inimestel on kombeks keerutada oma armastusest kõis, millega nad lõpuks oma partneri oksa tõmbavad. Katsu mind mõista, Ann... mina ei anna end ühelegi inimesele omandiks, kuulun kõigile või mitte kellelegi. Selge?»

«Aga sa tahad isegi abielluda,» sosistab Ann nagu uppuja õlekõrrest kinni haarates.

«See on hoopis teine asi. Kord tuleb ju ka mehel ära käia, umbes nagu vannis,» vastab Esta tuseselt.

Ann lausub nõrdinult:

«Seda ma ei usu. Ma tunnen inimesi paremini kui sina... nad on kõik nagu mina, normaalsed inimesed. Ainult sina oled ebainimlik ja ebaloomulik,» tahaks Ann lisada, aga ei julge sõbratari solvata. Kuid Esta on oma mõtetega juba kaugel:

«Nägemiseni, lähen nüüd jalutama, pean endale ka toa üürima.»

Ja Esta ongi läinud. Ann vajub mõtteisse:

«Selleks siis ohverdasin tööpäeva,» mõtiskleb ta kibealt. «Kõik oli asjata, nüüd on Esta jälle hilisõhtuni klimberduskasti meeste päralt...»

Esta astub läbi Tartu tänavate, sirgelt, varmalt, täis raevu ja iseteadvust. Ta ei mõtle sõbratarile, kelles oli äratanud iha kõrgema järele, aga ise pole ta seda iha mitte millegagi toetanud. Ta astub oma teed vetruval sammul, talle meenub Igor Severjanini luuletus «Taas kevadpäev on kuum ja kuldne». Ka Igor on oma minast joobunud, noor ja võimas. Jah, aga see kõnekunstnik suubub ju ainult iseendasse tagasi. Kas see saab olla elusiht? Ei, see on samuti väike, privaatne õnn. Edu ja abielu — sellest on minule vähe. Ma ei ela ju ainult iseenesele. Põgusalt meenub Arvo. Nii omaseks on saanud see poiss, nii kura-muse armsaks. Aga seegi on väike õnn, privaatnes ringis. Kas ei kata see kinni väljavaadet kõigele, mis on ja olla saab? Suur õnn on elada mitte iseendale, vaid kõigile. Nagu elas Kristus, nagu elas Lenin. Kas mõni poiss saab neid asendada — neid, kes elasid kogu hingega suure õnnes?

Lepiku tänaval oli korteriperenaine, kellelt Esta endale toa üüris, kangesti ärevil. Kõigepealt sellepärast, et toa üürinud preili, kelle paksud siledad juuksed olid olnud kuklal sõlmes, ilmus juba järgmisel päeval eriskummalise soenguga, mis kattis lauba silmini. Veel veidram oli, et ta hommikul leidis Esta voodi puutumatuna, kuigi oli kuulnud üürilist õhtul koju tulevat. Mustaverd daamile, kes teda korduvalt otsimas käis, oskas ta vastata vaid, et üüriline ei ole vist üldsegi koju tulnud.

Ainult punases köites Päeviku leheküljed saaksid jutustada, et Esta viibis päevad läbi Emajõe lual, kus ta tegi joogaharjutusi, ja et ta magas paljal põrandal.

Kõik see sündis, et taas leida iseennast ja saada tagasi hoogne elurütm, mis oli kolimise ja uue kodu korrastamise päevil käest libisenud.

4.

Selle *vita nuova* viiendal päeval saabub telegramm: «Tulen teisipäeva õhtul kell 9. Arvo.»

Aga Esta esineb samal õhtul «Segerlinis», nii et peigmees peab üksi jaamast linna minema. Tavalise külalisena astub ta kella kümne paiku restorani, mis on juba publikust tulvil. Läbi paksu suitsu tungib Arvo saali, kus teda võtab vastu vintis meeste ja naiste naerusumin. Pisikeselt poodiumilt niriseb meloodiliste helide ojake, mis äkitselt annab maad kolmekordsele tušile.

«*Silentium*... Esineb Petruška Kivistik... uus Emajõe ööbik.»

Kummardav konferansjee peab vist olema Taanlane ise. Arvo Plank, püüdes jõuda Esta lauani, astub kellelegi jala peale, lausub segaduses «oo, vabandust, vabandust», kui oma selja taga aietamist kuuleb, ja jõuab administraatori lauani. Siis näeb ta poodiumilt lahkuvat Endlit. «Aga kas too esinenu pole... väidetav teoloog?»

Läbi kaikuva aplausi tuleb poodiumile mustas trikoos, paažisoenguga Ester. Keset saali tõuseb laua tagant vanaldane elegantne härra ja surub end «paažile» ligi. Ta peatab Esta ja nüüd seisavad nad vastamisi nagu kaks vehklejat mensuuri ajal. Läbi tütarlapse soosiva naeratuse paistab hea tuju.

«Kiri on käes, kuid ma pole veel lugeda saanud, ja karistuseks teie kannatamatuse eest teen seda alles homme hommikul!» püüab Arvo kõrv kinni. Esta viskab pea kuklasse ja näeb Arvot. Rõõm valgatab Esta näol ja kustub. Arvo loeb ta huultelt veel: «Vabandust, härra Evert, mu kihlatu tuli.» Härra taandub.

Arvo kutsub administraatori ja küsib temalt:

«Kes see härra seal on, kes preili Lepikuga vestleb?»

See vastab:

«Kas härra ei tunne härra Evertit, Eesti Kirjanduse Seltsi direktorit?»

«Istu, palun, administraatori lauda,» sosistab Esta Arvole. «Pean veel kord esinema.»

Nüüd konutab Arvo, kes oli alles hommikul kõndinud

luhal keset lokkavat rohelust, kõrtsinurgas, südames igatus Estri järele. Aeg venib pikale. Esta ei saa ega saa tulema, ja nähtavasti ta ei tahagi. Ta istub selle teoloogilise tola ja lokaaliomaniku vahel, suitsetab ega tee Arvost väljagi. Too pupe, keda nad Lillekeseks hüüavad, mökitab alatasa naerda... Vaadisarnane lauljatar, kelle kõrvale Arvo on istuma pandud, hõõrub oma niiskeid lihamasse vastu ta uut ülikonda ja Esta — see on selge — ei vaata Arvo poolegi. Ta süveneb vestlusse tolle vilistava teoloogiga. Asjata katsub Arvo tõmmata oma pruudi tähelepanu endale.

«Kas sa oled juba kuulnud: Miila Märteni etendus kukkus läbi?»

«Kas tõesti?» vastab Esta hajameelselt ja ta silmad on kinni Endlis. Kui Lilleke korraks välja läheb, küsib Esta:

«Ütle, Endel, kas sa oma pruuti ka armastad?», ja ristlipsuga Endel vastab:

«Kui taktitu sa olla võid, sõbrake!»

Nad vaatavad naerdes teineteisele silma. «Mis neil nõnda naerda on?» mõtleb Arvo endamisi.

Alati kombeline Ann on Vaadile kinnitanud, et ka sellise figuuri puhul on võimalik ömmelda stiilset kleiti.

«*Silentium*,» kuulutab püstitõusnud Taanlane ja kummardab lõmitavalt publiku poole.

Nüüd veereb Vaat poodiumile ja hakkab õhukese sopranihäälega laulma.

«*Pardon*, härra Vilistaja,» pomiseb Arvo oma liiga kõlava bassiga. «Miks olete äkki teoloogiastuudiumist taganenud?»

Naaberlauas nõutakse vaikust, ka Esta paneb sõrme huultele, aga Endel kummardab viisakalt ja vastab sosinal:

«Teate, mul oli algul vale ettekujutus oma koguduse meelsusest, nüüd näen asju selgemini.»

Esta pöördub taas Endli poole.

«Olen mures, et su abielu võib ebaõnnestuda.»

Ja Endel vastab jalamaid:

«Sedasama tuleb karta ka sinu puhul ja palju suuremal määral.»

«Kuramus, kas too Petruška vihjab minule?» mõtleb Arvo ja kiristab hambaid. Ta tõuseb äkki püsti, hüüab: «Oober, maksan!», ja käratab Estrile:

«Tule natukeseks välja! Ma ei saa enam siin istuda.» Ja ta trügib läbi tiheda rahvasumma välja.

Ann ütleb värisedes:

«Esta, mine talle järele!»

«Ei mõtlegi!» on välkkiire vastus. Aga ka Esta käed värisevad, kui ta oma käekoti järele haarab.

Arvo raevuhoo on ta mõttelõnga katki lõiganud. Esta vahib pärani silmil tühjusse, pomiseb siis «pardon!» ja läheb peigmehele järele.

«Arvo, Arvo, mõista mind ometi, ma ju armastan sind.» — «Kahjuks,» sirtsus peenikene sisehää kaasa. Mõõda minnes naeratab Esta härrale, kes on talle pütipaberil kirja saatnud.

«Vaene poiss,» ohkab Ann ja ütleb sosinal Endlile:

«Kas sa ei leia, et Esta võib väga jõhker olla? Ta ei märka teiste kannatusi, sest hõljub alati kõrgustes...»

«Noh, omal viisil elab ta kõik läbi,» arvab Endel pärast lühikest järelemõtlemist. «Mulle näib, et ta lähtub oma intellektuaalse tulevargiga varest eeldusest. Temast on arenenud fenomen, mida teised inimesed lihtsalt ei mõista. Teised lähtuvad olmest, tema aga ei ela olmelisel, vaid vaimsel tasandil. Aga meie oludes pole sel ju mõtet. Kõik läheb peni hänni alla,» lisab Endel.

5.

Esta tutvus Herman Evertiga, arenes hoopis tõsisemas suunas. Evert oli aktiivne mees ning saadustest tulvil. Ta viis Esta kõigepealt «Liivikasse». Sellele üliõpilasseltsile oli iseloomulik alkoholi täielik puudumine, see-eest käis seltsi avarais ruumides. Raekoja platsil alaline mõttevahetus maailmavaatelistest ja teaduslike probleemide üle. Klubis valitses kindel seltskondlik kord.

Evert töötas küll Eesti Kirjanduse Seltsis, kuid ta privaathuvid ulatusid kõikjale. Noorukina oli ta elanud Ameerikas, lähemat aega ka Nõukogude Venemaal. Ta oli palju näinud, nägi tänagi palju seda, mis teiste eest varjatud. Luges vabalt vene, inglise ja saksa kirjandust. Ning peagi selgus, et ta on Tartu Utopistide Klubi president. Vaat see oli Estale alles põnev avastus!

Vana Tartut on nimetatud saja klubi linnaks, ent avalikkus ei teadnud kuigi palju sellest, mis toimus intiimorganisatsioonide polsterdatud uste taga. Akadeemilistes ringkondades valitses põhimõte: *my home is my castle*,

klubid aga olid liikmeile teiseks koduks. Vastuvõttu Utopistide Klubisse ei limiteerinud mitte ainult kõrge liikmeks ja repardid*, vaid ka liikmekandidaatide isiklikud omadused. Kui näiteks Pikkade Meeste Klubi liikmeks saamise ainus tingimus oli vähemalt 180-cm kasv, siis Utopistide Klubi oli kvaliteetkogudus, mille liikmel pidi olema hulk positiivseid omadusi. Ka tuli läbi teha eksamitaoline vestlus vastuvõtukomisjoniga. Täiesti eiratud olid iga liiki usklikud, poliitiliste parteide liikmed, kandidaadid, kelle reputatsioon kahtlane. Klubi olengutele olid ukсед avatud eriti loovisikute ees, kes tulid külalistena. Klubi oli oma retseptsiooniõhtuil võinud jälgida eesti tantsijannade Ella Ilbaku ja Elmerice Partsi esinemisi, aga ka näitlejaid Stella Arbeninat, Veera Bertingit ning Irina Normanni, poeete Igor Severjaninit ja Vilmar Adamsit.

Ella Ilbakule pühendatud klubiõhtul esitas eesti Terpsichore mõned numbrid oma uuest programmist, millest eriti meelde jäi kätetants «Leek». Ohtusöögi ajal pidasid mitmed klubi liikmed lustakaid ülistuskõnesid. Üks tantsijatarile pühendatud luuletus lõppes värssidega:

Ja unes me nägime Eestimaa krooni
Ta tantsuhoos sassiläind kiharail.

See andiski klubi liikmeile tõuke valida tantsijatar Eestimaa kuningannaks. Kontrastiks päeva hallile olmele manati õhtupoolikul esile karnevallik meeleolu. Värssimprovisatsioonid ümbritsesid rütmilembest Ellat:

Teid vanglasse hettis range Rahmaninov,
Kõik kõhklused lahendas mõttekas Liszt.

Riigikohtuniku tantsijannast abikaasa Elmerice Parts embas võistlejannat kõikide nähes ja hüüdis: «Ujume koos!»

Lõpuks nakatas vallatu meeleolu ka väärika hoiakuga Ella Ilbakut, kes muidu mõtles ainult treeningule ja tööle. Ta hakkas koosolijaile uusi tantsusamme õpetama. Vilmar Adams ei suutnud temaga valssi tantsida ja vajus ta jõuliste käte vahele. Noorpoeet oli pääsenud Utopistide Klubi liikmeks üle noatera, kuigi ta oli klubi esimehe Everti enda soovitus. Hääletamisel oleks ta peaaegu läbi kukku-

* Olengute kulusumma jaotati osavõtjate vahel, selline osamaks kandis tudengikeeles nime *repart*.

nud, sest ei suutnud end veenvalt kaitsta käibelelastud süüdistuse vastu, nagu oleks ta «Sõnavara» kirjastuses ilmunud raamatu «Meie kirjandusliku kriitika pankrot» autor.

«Ei ole,» vastas Adams, «aga olnuksin uhke, kui oleksin. See on ju päris loogikaseminar.» Selle lisandiga saavutas ta üksmeelse poolehoidu ja talle anti sneppervõti klubi ruumidesse pääsemiseks. Kuid Utopistide Klubi ei iseloomustanud üksnes mänguline tahk, seal käis ka tõsine diskussioon, mille peateemaks oli tulevik. Sellel alal oli kahtlemata liidriks klubi president Herman Evert, kes oli koostanud tulevase Maailmariigi (MR) põhikirja. Esta võitis klubi liikmete sümpaatiat oma hoolitsetud välimuse ja elava vestlusvõimega. Temasse ilmselt armunud Evert tahtis teda soovitada klubi liikmeks, aga juhatus andis Estale ainult külalise staatuse. Vastuvõtureeglite järgi oli igal liikmel vetoõigus, nii et vastuvõtt pidi toimuma ühel häälel. Esta oli külalise staatuse üle veel õnnelikum, sest ta poleks liikmemaksu tasuda suutnud. Futuroloogia ringis oli päevakorral Maailmariigi põhikirja viimistlemine. Naiste õiguste arutamisel küsiti Esta arvamust.

«Ma ei ole naiste võrdõigusluse pooldaja. Minu meelest peaks naistel olema rida privileege.»

Evert: «Tulevikuriigis see vist ongi nõnda. Näiteks saab naine iga terve lapse sündimisel ühe lisahääle juurde.»

Esta: «Kuidas lisahääle? Kas te ei tunnusta isegi põhimõtet: üks inimene — üks hääle?»

Evert: «Muidugi mitte, sest riigijuhtidena pole inimeste võimed võrdsed. Nad erinevad ka oma elukogemuste ja teiste kvaliteetide poolest. Maailmariigis ei saa sopajoodik võrdseid õigusi Teaduste Akadeemia töötajaga.»

Esta: «See on huvitav. Aga milliste tunnuste järgi hinnata inimese võimeid ja kasu ühiskonnale?»

«Inimeste tasalülitatust saaks reguleerida tsensuste süsteemiga valimistel.»

«See oleks ju väga keeruline süsteem.»

«Keeruline jah, aga teostatav — arvutusmasina abil. Ja siis oleks kindlustatud avaliku arvamuse pidev kontroll riigi juhtimise üle.»

«Ma ei kujutle, millise tunnuse järgi saaks otsustada inimese väärtuse üle. Paljudel polegi erilisi omadusi.»

«Otsest tunnust inimeste hindamiseks muidugi ei ole, aga laias laastus on hindamine kaudsete tunnuste järgi

siiski võimalik. Maailmariigis saab iga kodanik hääletusraamatu, mille duplikaat asub tema elukohajärgses valimisjaoskonnas. Sellel hääletusraamatul on samasugune väärtus kui hoiukassaraamatul, sest sinna märgitakse kõik tsensuste alusel kodanikule kuuluvad lisahääled.»

«Ja millised need tsensused oleksid?»

«Mitte inimese varanduse suurus — sellel pole siis enam mingit tähtsust. Küll aga ta positiivsed omadused. Kõigepealt tuleb arvesse perekonnatsensus, millest juba rääkis. Selle kõrval on tähtis haridustsensus. Juba keskhariduse omandamisega saadakse üks hääle juurde. Sellega langeb debiilikute ja laiskurite osatähtsus. Kõrghariduse või insenerikutse omandamine annab veel ühe lisahääle. Samuti teaduslik kraad.»

«Kuid mitte kõik pole ju teadlased?»

«Maailmariigis hinnatakse inimese elukogemusi sellega, et iga kaheksa aasta järel saab kodanik ühe hääle juurde — vanaks elanud tööveteranil on muidugi rohkem elukogemusi kui 16-aastaselt, kes elu alles alustab.»

«Kas te ei arva, et elukutselisel rahvajuhil on riigi juhtimiseks rohkem võimeid kui apoliitilisel massil?»

«Seda arvestabki rahvasaadikutsensus. Kõik need, kes valitsevates organites on ära istunud oma nelja-aastase ametiaja, saavad ühe hääle juurde.»

«Hääletel pole erilist tähtsust, kui valimissüsteem on formaalne. Ka ei kajastu rahvasaadiku valimisel mitmeks aastaks muudatused avalikus arvamuses.»

«Sellepärast ongi meil valimised permanentsed ja tsensuslikud. Kodanike hääle arv kantakse dokumentide põhjal jooksvalt tema hääletusraamatusse ja selle duplikaati. Kõik muu teevad masinad teadusliku täpsusega.»

Esta: «Mitu häälet saab siis Tema Majesteet kuninganna Ella I?»

Evert: «Kui ta esitab keskkooli lõputunnistuse, siis saab ühe lisahääle.»

Esta: «Aga ta on ju kuninganna!»

Evert: «See pole omadus, vaid poliitiline positsioon. Poliitikud võtavad endale õigusi ise — kui nad suudavad...»

Ella Ilbak: «Naisena saaksin iga lapse eest lisahääle?»

Evert: «Maailmariigis peaksite võtma eelnevalt sünnitamislitsentsi. See antakse küll teadaande korras tasuta. Ja sündinud imik loetakse juriidiliselt ema kehaosaks.

Kuni arstliku komisjoni otsuseni, et laps on elukõlblik ja kodanikukandidaadiks registreeritud. Elamiskõlbmatuks tunnistatud lapsed paigutatakse erikoolidesse. Ilma litsentsita ilmaletoodud lastel ei ole kodanikuõigusi niikaua, kuni selgub nende inimlik väärtus. Nii saab reguleerida liivet ühiskonna huvides.»

Esta: «Aga kui ma lapsi ei taha?»

Evert: «See on teie asi. Suguelu alal valitseb täielik vabadus, kaasa arvatud naiste abordivabadus. Riik reguleerib ainult liivet, aga naise keha kuulub ainuüksi talle enesele. Koolide programmides on esikohal perekonnaõpetus. Küpsustunnistuse saavad ainult need õpilased, kel selles distsipliinis on hea hinne.»

«Kust võtab Maailmariik jõudu selliste seaduste läbi viimiseks?»

«See nõuab juba pikemat juttu. Peaksite tutvuma Maailmariigi põhikirjaga — see on terve raamat. Lühidalt ainult niipalju: Maailmariigil on kõik riigiorganid: valitsus, osariigi esinduskogu, kohus ja politsei...»

Ühtlustatud on kõik, mida ühtlustada annab. Maailmariigil on ühtne, kaheksandsüsteemi alusel töötav arvutuskeskus, ühtne kalender ja kellaaeg, ühtsed liiklusmäärused ja -märgid, ühtne raha ning eksteritoriaalsete akadeemikutega Üleilmne Teaduste Akadeemia.»

«Nii et ta ühendab kogu planeedi üheks riigiks?»

«Maailmariigi osariigiks võib teadaande korras saada iga riik, samuti võib osariik Maailmariigist välja astuda. Iga osariik juhib ise plaanipäraselt oma majandust. Niipea kui võimalik, hakkab Teaduste Akadeemia välja töötama maailmakeelt, mis pikapeale muutub läbikäimiskeeleks osariikide vahel.»

«Millised perspektiivid!» lõi Esta käsi kokku. «Selline idee väärrib andumist.»

«Muidugi on see praegu alles kauge ideaal, enne tuleb jõuda tasakaaluni majanduspoliitikas, mis lubaks elada ilma sõdadeta.»

6.

Uhel õhtul pärast tööpäeva oravajooksu koju tulnud, leidis Arvo voodilt sedeli, millega Esta oli talle jätnud sellise sõnumi:

«Ära mind oota, tulen täna väga hilja. Ohtusöögi panin sulle ahjukappi. Läksime pummeldama. E.»

Arvo võpatas ja jõllitas ikka uuesti Esta hoogsat käe kirja. Peast jooksis läbi igasuguseid oletusi, üks häirivam kui teine. Kui Esta kell pool kolm vaikselt ukse avas, seisis Arvo harkisjalu ta teel ja küsis kontserthäälega:

«Kust sa nii hilja tuled? Täna polnud sul õhtul mingisuguseid kohustusi?»

Esta vaatas talle hämmastuses otsa ja vastas:

«Ma ju kirjutasin sulle.»

Arvo taganes kolm sammu, otsekui oleks teda piigiga sihitud, ja ütles, häält vägisi normaaltasandile taandades:

«Sa vist tahad mängida Kleopatrat, kes oma õid jagab enampakkujale?»

«Ja sina tahad esineda Caesar Antoniuse osas? Aga sinule sobib enam Peer Gynti roll Egiptuses.»

«Või nii? Aga kes sina siis tõeliselt oled, kui sa...»

«Püha Johanna Shaw' näidendist.»

«Kas sul on suurusehullustuse hoog? Siis olen ma ju maganud Püha Neitsiga?»

«Jah, olen samasugune maarahva tütar, kes püüab elada ilma teeskluseta.»

Arvo taltsutas soovi söösta Estale kallale. Ta otsustas siiski säilitada väarikuse ja tähendas:

«Kas sa ei leia, et oleme küllalt mänginud igasuguseid ajaloolisi rolle? Aeg oleks aru saada, et oled minu naine ja mina olen sinu tulevane mees.»

«Mis sellest järeldub?»

«Et hakkad laulatussõrmust kandma, et pead mulle keetma ja sokke nõeluma.»

«Kas isand soovib näha mind ka ema osas? Kas elada oma elu tohib ainult mees või tohib seda ka naine? Sinu tulevane kaasa?»

«Esialgu pole selleks ju küllaldasi eeldusi, aga edaspidi ei ole see välistatud.»

«Kardan, et sina ei sobi minu abikaasaks.»

«Kuidas nii ei sobi? Kas sa siis mind ei armasta enam?»

«Armastan küll, aga mu elupartneriks sa ei sobi.»

«Mmm... või nii? Aga mispärast mitte?»

«Oled minule liiga sarnane. Mees, kes tahab mind käsutada, ei kõlba mulle elupartneriks.»

«Mis imetegu sina siis oma mehelt ootad?»

«Kui mu õige mees tuppa astub, hakkab minus kõik laulma. Sinu juuresolekul seda ei sünni.»

Siis ütles ta lepitavalt:

«Arvo, ära ole mulle pahane. Lepime ära ja jääme sõpradeks, eks ju?»

Arvo näole ilmus naeratus. Ta haaras Esta embusse ja sosistas palavalt:

«Suudle mind! Ei, miks põsele? Suudle suule ja kõigest jõust! Mõista ometi, et olen armukade ainult sellepärast, et ma sind armastan.»

Esta tõstis õpetlikult sõrme ja sõnas:

«Õige armastus ei tunne armukadedust. See on egoism ja piin.

Eifersucht ist eine Leidenschaft,
die mit Eifer sucht, was Leiden schafft.»

7.

Arvo ei taha leppida Esta õiguslikkusmoraaliga. Esta pole ju amatoosne ja naistemeelsus pole ka kunagi loonud kultuuri või kordagi. Mees peab naise üle valitsema! Sellepärast püüab Arvo Estat korrale kutsuda.

«Kas sa siis tõesti aru ei saa, kuidas sa mu üle irvitad?» sosistab inimtühja tänava öötulede poolvalguses Arvo. «Sa lubad võõrastel meestel endale kirju kirjutada. Sa lubad kõrtsitoladel tungida oma eraasjadesse, intiimellugi, ma ise kuulsin, milliseid vihjeid ta tegi...» Arvo jääb seisma, lööb jalaga vastu maad ja lapselik nuuksumine tõuseb talle kurku. Siis viskab ta pea kuklasse.

«See on sama trotslik miimika, millega ta paljude aastate eest endale kiikhobust nõudis,» mõtleb Esta endamisi, aga vastab siiski *fair-play*'liku hämmastuse toonil:

«See oli ju täiesti isikupäratu. Aga sinu reageering polnud küll kuigi väarikas. Käitusid nagu metsik pull, kes...»

Arvo ei lase tal lõpetada, salvab vahele:

«Ma vilistan su kõrgelennuliste sõnakõlksude peale. Mis tähendab siin isikupäratus? Mul on kogu kupatusest isu täis! Sada meest flirdiks käivitada ja tosinaga kurameerida! Tänan! Maakeeli nimetatakse seda hooramiseks. Sa oled tundmatuseni muutunud: sootuks teine inimene. Milleks see õrritav soeng ja kõik see...»

Siis püüab ta läheneda teisest küljest. Silkitab kohmakalt Estri käsi ja anub:

«Ole mu vastu hea! Ma ei mõista, mis on sinusse läinud.»

«Midagi pole minusse läinud, olen alati niisugune olnud ja selliseks jäängi.»

Esta on solvunud: kas Arvo ei tea, et kõik on hoopis teisiti? Mees teeb talle ülekohut. Aga vahel siiski ta südametunnistus kipitab. Arvol on ju omast kohast õigus. Ja ... ja ... ei ole ka ... arutab Esta endamisi. Kuuldavalt ütleb ta ainult:

«Ma ei või lasta endale ette kirjutada, kellega ja mida rääkida tohin. Ma olen kõigepealt inimene, eks? Ja ega sa ometi tõsiselt ei usu, et sa mulle enam kallid pole?»

Ta heidab pilgu käekellale.

«Pean veel kord «Segerlini» minema. Mul on kaks esinemist. Tule korraks sisse, oota, kuni vabanen.» Kiiresti viskab ta mantli portjee kätele. Arvo näeb veel, kuidas too Evert jälle Estale läheneb...

«Lialgi enam ei astu mu jalga siia lokaali!» Jah, Esta on teda reetnud. Kuidas küll saada jagu pruudi säravaist, aina uuesti voolavaist mõtetest? Esta on naise kohta liiga tark — see peaks keelatud olema ... Aga Arvo on ju ise armunud sellesse vaimukasse, ebanaiselikku olendisse... Ah, jama kõik! Esta on tema naine, Esta kuulub tema ihu juurde, nagu oma käsi ja aju ja süda. Ainult see loeb. Talle tuleks aru pähe panna! Praegu võimutsevad tüdruku meeltes kummitused, luulud, igasugune jamps... Kõndides Arvo rahuneb. Asi on klaar! Arvo Plank astub läbi jaheda öö selle haisva «klimberduskasti» ees edasi tagasi.

Arvo ja Esta, eile veel väikekodanlikult nokkapidi koos olev paarike, on äkki muutunud moodsaks riidlevaks abielupaariks. Mõnikord ei suuda Esta unustada, et ta kõrval ei ole Georg Pomm, kes oskas teda ainult terroriseerida. Taas meesloom, keda ta kõrgema vaimsuse nimel asjata püüab järeleandlikumaks keelitada.

Arvo kordab:

«Me ei ole siiski vend ja õde. Oleme kihlatud mees ja naine. On ju päris ime, et meil pole veel last. Meie kohta kehtivad kombereeglid ja meil on kohustusi, mis on palju kõrgemad kui sinu loba vaimust ja inimõigustest. Vaim

tähendab rahvakeeles ainult viirastust. See sõna on igand: seda tuleb mõista ja kord tuleb mõista...»

«Ah nii mõtled sa? Minul ei tulnud armastades meeldegi, et sina näed armsamas eraomandit ja et oled sama kitsi kui kõik, kes armastusega äri ajavad. Ma vihkan seda. Minu keha kuulub ainult minule, mitte peremehele.»

Kassitoomel jalutab üksinda Herman Evert, viibutades hõbenupuga jalutuskeppi. Ta on «Segerlini» uus alatik. Ta naeratab enese ette. Mis temast küll vanaduses saab? Ikka veel võluvad teda infantiilsed naised — ohtlik sort! Aga infantiilsed mehed? Talle meenub too kärsitu poiss, kes eile õhtul jättis Esta tänavale. Küllap väike riid. Evert otsustab homme daamile tasa ja targu maha laita kinnisidee niisugusega abielluda. Evertil ei tule just esmakordselt sekkuda teiste eraasjusse. Seekord ei tee ta seda puhast õelusest. Esta koht ei ole sellises provintsis, kus ta eluaeg tähelepanematuks jääb. Evertile meeldib Mefistot mängida, kui ta juba sellist Faustinet kohtas. Ta viibutab elegantset jalutuskeppi ja vilistab menuetti Mozarti «Väikesest oömuusikast».

Arvo ja Esta jalutavad tüütuseni ringi, lõputult vaieldes, kingakannad lõgisevad armutult tänavasillutisel. Ja nad ei mõista enam ei teineteist ega iseennast.

Meid kannatuste vaprus hulgutas

Alleede halluses veel siia-sinna

Kuid kadund paradiisi päästmata

— — — Ja rändasime jalad ainult rakku.

Nende sõnad on järjest vihasemad. Kuigi ihud on ikka veel teineteisele altid. Aga mõistusest sündivad sõnad on võimsamad kui sõnatu südamehüüd.

Läheneb lääge hommik.

«Sa pead nüüd päeva jooksul välja magama. Mina kah. Kas tulen homme pärast lõunat?» küsib Arvo Esta ukse ees.

«Kahjuks ei saa. Homme ma ei saa. Mul... minul... on kohtamine.»

«Ah nõnda!» Arvo põrnitseb tükk aega. Aga kui Esta midagi ei lisa, lausub ta:

«Noh, ega midagi. Ja head ööd siis!»

Pool ööd nutab Esta patjadesse. Ta leinab Arvo keha, mõttes temast igaveseks loobudes. Raske on soojust pesast lahkuda, aga võimatu on ka pesasse jääda! Oo, vastuolulised tundmused, oo, konfliktid võib-olla ainult arvatava kohustuse ja võib-olla ainult oletatava armastuse vahel. Kuidas leida ainuõige lahendus? Tund tunni järel oli möödunud vaidlustes ilma teineteist mõistmata. Tulemuseks on, et Esta ei «tea», kuid siiski tunneb: aeg on lõpetada. Nõnda edasi kesta ei saa, aga niisugusele ei ole ju ka võimalik midagi selgitada. Hommikuks valmib Esta otsus paluda asja otsustamine edasi lükata. «Hoian Sind endiselt, ainult Sind. Aga abiellumiseks ei ole ma veel küps. Oota mind!» Kuid Arvo jõuab ette, saates talle sedeli: «Sellisena, nagu praegu esined, olen ma meelsamini Sinuta.» Aga kui Esta kaks päeva hiljem kesköö paiku koju tulles maja ukse lukust lahti keerab ja elektrilüliti järele kompab, hüppab midagi rasket talle vastu. Arvo on juba mitu tundi siin seisnud — rünnakut plaanitsedes, raevutsedes.

...Ja nad kõnnivad taas kuni päikesetõusuni läbi tühjade tänavate — kokkuleppele jõudmata.

«Kõik sinu argumendid on mõttetud, kui sa mind armastad. Aga sa ei armasta mind enam, selles kogu asi ongi,» nendib Arvo. Ja ta teeb ettepaneku kohe linnast lahkuda ning kolida Arvo ema juurde. Emal on Pärnu agulis hiiglasuur aed, ema võtaks nad tükiks ajaks priileivale. Seal võiksid nad elada ainult teineteisele kuni uue teatrisesooni alguseni. Küll siis kõik laabub.

«Ei!» lausub Esta tardunud pilgul, ja see tardumus ei kao enam ta näolt.

Oma päevikusse ta märgib:

«Arvo ei hooli minust. Ta isegi ei taha mind oodata! Ta ei raatsi tütarlapse ihust ilma olla. Mina aga jään mehest ilma.» Sekundiks küünistab valu ta meeli, kuumalt ja metsikult. Ta tõmbab sügavalt hinge. See on julm ja siiski hea. Ja siis on midagi temas surnud ning jäise külmaga kaetud. Tühjus väikese õnne kohal annab ruumi suurele õnnele, rangele elusaatusele. Esta on elavam ja selgem kui kunagi.

Talvistepühad langesid eesti rahvakalendris nn. päikeseseisaku päevadele, kõige pimedamale ajale, mil päike just nagu seisaks ühel ja samal keskpäeval kõrghusel. Loodus-

lähedaste esivanemate elu sõltus valguse ja soojuse and-
jast päikesest, nad tundsid kaasa valguse võitlusele pime-
dusega ja süütasid tuled kaugele põhja poole kadunud
päikese toetuseks. Alates aastast 354 hakkas Euroopa krist-
lik kirik seda iidset talvistepüha tähistama Kristuse väi-
detava sünnipäevana, kuigi ajalooline Kristus ei sündi-
nud mitte talvel, vaid soojal aastaajal. Veel hiljem kuu-
lutati talvine pööripäev rahupühaks ja Vulgatas leidub
väljend: *in terra pax hominibus bonae voluntatis*. Rahvad
on alati rahu ihaldanud. Ainult võimud ei ole seda arves-
tanud... Esta, nagu kõik üksildased ning perekonnata
inimesed, vaevles päeva lühiduse ja ilmastiku kesisuse
tõttu eriti, aga päikeseseisaku päevad tuli ära kannatada,
sest «hea toon» ei lubanud sellal ka perekonnapühadeks
kuulutatud ajal perekondi külastada. Neil temale hallidel
päevadel pidi leppima kuiva toiduga, sest kauplused olid
suletud. Selle eest oli mahti koguda ning korrastada mõt-
teid. Suurenenud koormus oli ta kirjutaval käel, peale
kombekohaste lühikeste õnnesoovide kriipseldamise tegi
Esta ka aastakokkuvõtteid ning plaane järgmiseks aast-
taks, mis pidi tulema eelmisest õnnelikum.

8.

Jurjevi jaamas — ah, nüüd on ta Tartu — väljub vara-
hommikusest rongist hallis mantlis mees, nõõbiga soni-
müts peas, tume lips ees, vana nahkkohver käes. Natuke
jalgadel kõikudes astub võõras aeglaselt jaamahoonest
välja, vaatab uurivalt ringi ja läheb siis pakkide hoiu-
ruumi, et vabaneda suurest nahkkohvrast. Seejärel hakkab
ta mõõdetud sammul südalinna poole minema, aeg-ajalt
vastutulijailt teed küsides. Ta päevitunud näo sügav tõsi-
dus annab asjalikult tõttaval hommikutunnil aeglaselt
astuvale hõbepäisele kujule valvsa minevikuotsija ilme.
Seda taipab vaistlikult ka naine, kes helistamise peale avab
talle Oa tänava maja nr. 16 hoolikalt suletud ukse ja nüüd
võhivõõra külalise ees seisab.

«Ah, proua Müllerit? SEE OLEN MINA ISE!»

«Olga...!» Väga tasa, justkui kahtlevalt kostab küsi-
mus suletud maja lävel. Kummalisest lummusest haara-
tuna vahivad mõlemad ainiti teineteisele otsa. Punane
latern ukse kõrval küünistab võõrast: punajuukseline

naine näib talle hüppevalmis kassina, kes uurib teda külmalt sihitud luurava pilguga.

«Mina olen Jaan Lepik.»

Ta puhtaks raseeritud lõug väriseb pingest ja jahmatusest, pisut viltune silmalõige meenutab naisele Müller perekonnaalbumis nähtud pilti. Arusaamise välg valgustab naise nägu, ahhaa-elamus kisub ta suu laiale naeratusele, mis paljastab laitmatu hammastiku. See proua Müller, mitte Olga, taipab kiiresti seoseid ja rabeleb kimbatuses välja, öeldes:

«Jah, astuge, palun, lähemale!»

Võõras kortsutab käes hoitud sedelit ja vaatab punasest laternast valgustatud majanumbrit.

«Palun, palun, kõik klapi. Astuge aga sisse. Ei, mitte sinna, siia vasakule. Härra Müller magavad veel, aga tema nimel olete südamest teretunud.»

Söögitoas — vakstu asendatakse kiiresti valge laudlinaga — läheb küllalt aega, enne kui võõrale ettevaatliku kombekohase delikaatsusega teatatakse, et tema vennanaine Olga, vaeseke, on sõja ajal elavate hulgast lahkunud, vähk, teate, kes selle vastu saab. Ja mis puutub ta tütre, Estrisse, nõjah...

«Kus on mu ristitütar? Kus on Ester?»

Vaikselt istudes vastust oodanud hõbepäise mehe nägu on raiutud otsekui murenenud liivakivist, ainult päevitunud kortsulise lauba taga hõõgub jaaniussikesena mõistuse tulu.

«Olen vana mees, saatuse on mind karastanud, öelge mulle kõik, proua, kannatan ära. Ma ei imesta millegi üle. Ja kui ta olekski sattunud punase laterna võimusesse... või kui tal on laps sündinud, kaks, kolm last — ilma isata. Olen loodusteadlane, mitte pastor. Ma ei pea seda tähtsaks. Võtaksin vennatütre enda juurde kõigega, mis tal on. Tulen külmalt maalt, tarad on kaua piiranud mu päevi. Andke mulle tagasi viimne inimlik soojus, et võiksin alustada uut elu.»

«Tema on kahjuks... samuti surnud.» («Ja miks mina häbenen? Ega mina ju...» küsib endalt härra Müller teine abikaasa.) Taas valitseb vaikus, ainult inglise seinakell tiksus. Teine proua Müller näeb hämmastusega, et kurvad uudised ei liigutagi külalist. Teda eraldab meist tardunud kiht, nagu talvel eraldab kalu jää läbipaistev lagi. See kaitseb neid inimeste jalataldade eest, mis tam-

bivad nende kohal, kuid ei taba. Nii kaitseb külm taplustes ellujäänuid uute hoopide vastu — ellujäänute immuunsus.

... Kui majaperemees, härra Müller, söögituppa kaaterpriistikule ilmub, haarab ta vestluse juhtimise enda kätte. Viisakalt, aga tundeid näitamata võtab Jaan Lepik vastu lohutused: võib-olla on heagi, et asjad nii läksid, sest Esta loomumased kalduvused olid ju kahjuks ohtlikud... antagu tõetähelepanu andeks! Härra Müller jutustab mõningaid üksikasju Estri käitumisest viimasel ajal.

«Tühitahi,» mõtleb Lepik. Aga Ester on surnud! Viimne sugulane, viimne elav seos vennaga.

Hr. Müller seisab harkisjalu, suure peaga väike inimene, lõug himuralt ette lükatud.

«Teate, kaks aastat ülalpidamist... ja ka riietus... see summeerub pikapeale, ja härra ei saanud ju enam midagi saata... revolutsiooni tõttu, ma mõistan. Aga aumeeste kirjutamata koodeks... moraalsed kohustused... armastus ristitütre vastu...»

Vana Lepik on nõus jõudumööda hüvitama. Eestisse opteerunud said ju kogu liikuva varanduse kaasa võtta. Niipea kui ta pagasi kätte saab ja pangakonto avatakse. Aukohustus vennatütre vastu... tehke siis ligikaudne arve, küllap ma tasun.

Ja siis tehakse hallile uustulnukale vann, ta peab tingimata vanni minema, ise pesen teil selja. Tema tasub ja käsi peseb kätt.

«Palume, palume, pole tänu väärt! Meil on kõike külluses. Sama hästi kui hotellis ja palju odavamalt. Ainult Estri viimast elukohta ei tea, ta jooksis ju kodunt ära. Kuid ehk saab passilauast?...»

Nädal pärast sünnimaale saabumist, kolinud ümber oma isamajja Herne tänaval, läheb Jaan Lepik aadressbüroosse. Luugi ees seisab rohkesti inimesi, aga järjekord jõuab ka temani.

«Ester Lepik?» kordab ametnik, sirvib kartoteegis ja ei kuulegi, mida paluja veel seletab.

«Kas ei saaks kuidagi teada tema viimast elukohta, ja kuhu ta maetud on?»

«Lubage, mul on ainult üks küsimus,» pressib hiline paksmagu vahele, «ainult üks küsimus.» Sabasseisjad suruvad aeglaselt, kuid pidevalt talle peale, käed sirutuvad üle õlgade. Kuid juba ulatab ametnik luugi ees seisjale täidetud aadresslehe:

«Siin, Ester Lepik. Viis marka, palun.» Vanamees pressib vaheletükkija kõrvale, ta ei taipa kohe, talle ju öeldi, et vennatütar olevat punasena maha lastud, ja ta kordab ujedalt:

«... kuhu ta maeti?»

«Mis maeti?!» pärib bürokraatlikus pahameeles passi-laua-ametnik ja lööb käega luugi äärele, nii et sedelike õhku hüppab. «Ma ju andsin teile õiendi, härra, makske viis marka, teistel on kiire.» Ka paksu magu pressib taas vahele: mul on ainult üks küsimus...

Halliseguste tihedate juustega pea pöördub vastu seina, hoolimata luugi juurde tükkivast inimekobarast. Nöõbiga soni on põrandale kukkunud. Sedelikest ja mantlit hoidvad päevitunud aednikukäed värisevad. Ta hakkab inimeste tähelepanu köitma. Keegi tõstab ta soni põrandalt.

«Täna...» Mees vaatab hajameelselt ringi, ta põsed on märjad. Lõpuks lahkub kõrvalseisjaid nägemata, ainult pisut kiiremate sammudega kui tavaliselt.

Esta elab ju. Elab!

See uudis haarab kõik ta meeled ja järsk valutorge puurib rinda.

Mis temast on saanud?

Jalamaid läheb ta antud aadressi otsima. Tõuseb raskete sammudega järsust puutrepist teisele korrusele, koputab korteriuksele. Ukse avab paksude tumedate patsidega noor naine. Aga see pole ju Ester.

«Ei, preili Lepik ei võta täna kedagi vastu.»

«Kuidas ei võta vastu? Asi on väga tähtis.»

Võõras naine kaob praokile jäetud ukse taha, sealt kostab hele kõlav hääl:

«Viska ta trepist alla!»

Hämmastunud vana kogub end ja ütleb:

«Õelge talle palun, et sõitsin siia väga kaugelt.»

Mees kinnitab pilgu Anne kohmetusest punetavasse näkku. Nad seisavad vastamisi. Äkki jääb Annel hing kinni, ta kaame nahk kahvatub veel valgemaks.

«Ah,» libiseb üle ta huulte ja peas tekib aimuse vari. Ann tunneb äkki mehe ära, olgugi ainult Estalt kuulnud jutustuste järgi.

«Estal» hüüab ta tagatuppa puruneva klaasi häälel. Vaikus... Vana Lepik kõhatab. Samal silmapilgul tõuseb Esta voodis istukile ja tardub: «Täpselt nõnda kõhatas ju onu Jaan, kui ma alles väike olin.»

Sekundid venivad pikalt, kostavad rasked, aeglaselt lähenevad sammud. Mees, kes kõhatas, legendaarne onu Jaan, astub tuppa.

«Seal ta nüüd ongi... oma halliseguste juustega... läheneb voodile. Oo, rahu, rahu!»

Vanamehe pale on tõsine, ilme liikumatu.

«Noh, Esta, kas sina ka tead, kes ma olen?»

«Ta vist naljatab!» Voodis lamav tütarlaps neelatab, tõmbab käega üle veel uniste silmade. Must mingijääk on ta näo ära määrinud, põskedel näeb veel natuke kunstlikku puna ja kui onu kontrollivates silmades hämmastus kurvaks kindlusetundeks muutub, sosistab sassis juustega naisolevus:

«Onu Jaan, sina?!»

Võhivõõras tütarlaps. See tõuseb nüüd kiiresti voodist, jalas kollased siidpüksid. Ta riputab end onule kaela, lõhnab parfüümi järele, suudleb teda huulte. See pole süütu lapse musu, nii suudlevad kogemustega naised.

«Kas otsisid mind kaua? Küllap keegi on mu mõne kummunariga ära vahetanud. Mõtlen ometi, Ann, mind olevat...»

«Miks sa nii kleenuke oled? Lepikud on kõik tugeva kondiga.» Onu on figuuris pettunud. Ta on range. Esta ei meeldi talle. «Miks sa nii hilja veel voodis aeled?»

Esta püüab end vabandada, onu ei kuula. Mõtted keerlevad tal peas nagu karussellil. Jah, mu ristitütrest on saanud lipakas. Toas valitseb korratus, kõikjal mink ja kirevad hilbud läbisegi. Liiderlikkus... Noh, teisiti see ei võinudki minna. Ta kasvas bordellis. Kuigi kõrtsmiku lapsed pidavat kõik karsklased olema, nad näevad ju... Vahepeal on Esta riietunud, kiiresti ja vaikselt, nagu kardaks mõnd kallist magajat äratada. Ta palub Annelt sosinal hommikueinet endale ja onule. Ta usub, et onu valab rõõmupisaraid, ja manitseb ennastki: mitte nutta! pea püsti! Milline kingitus: ristiisa kaugelt maalt on minu juurde tulnud!

Aga külalisele hakkab kõik nähaolev kangesti vastu. Toas vedeleb usuembleeme, ikoonid, krutsifiksid seintel, tühi viinapudel põrandal. Tehisaroomid, koguni viirukipann nurgas. Punane siidsärk on visatud surnupealuule, seelik on põrandavaibal maas. Täistopitud korvist paistavad frivoolsed pitsilised mustad sukad ja värvilised püksikesed. Pumatiklaase, puudritopse ja iga liiki värvi-dega harjakesi tulvab poolavatud sahtleist. Seinal kõrvuti

Buddha ja madonna. Nõnda siis elab see imelik, provotseeriva soenguga tütarlaps. Vilunud maneeridega, küllap kõigest teadlik... aga ehk on ta siiski ainult baaridaam?

«Baaridaam? Ei, olen näitleja, kuigi alles algaja. Alaline ajahäda... ülehommese esinen «Segerlini» restoranis.»

«Kas sa oled jumalakartlik?» küsib onu, lusikat mehaaniliselt kohvitassis ringi liigutades ja pilguga seintel rippuvaile piltidele osutades.

«Mida sa mõtled? ... Ah soo. Kuidas seda võtta... kirikus ma igatahes ei käi.»

«Niisiis, paljas alpus, firlefants,» mõtleb onu. «Kas ta on ka küünik?»

Lõuna ajal kasvab vana Lepiku hämmastus veelgi, kui Ester ta ühte lokaali einetama viib. Mida tahavad kõik need mehed Estast? Tema ümber on sigin-sagin, kõlavad tervitused, sosistatakse... Alles pärast lõunat saab ta mahti jalutuskäiguks Tähtvere parki. Aga äkki lausub Esta:

«Tahan sulle tutvustada kedagi, keda sa Moskvast tundsid, onuke!»

Veel üks mees? Ja kui tähtsaks Esta neid kõiki peab!

Härra Sergei von Steini ukse taga seisavad Esta ja tundmatu härra. Ilmselt kohkununa võtab too nad vastu oma vanamoeliselt sisustatud toas. Preili Esta, kes pole pikki nädalaid nägu näidanud, tuleb nüüd ise tema juurde.

«Sergei Nikolajevitš! Tulin teie juurde, teisiti ma ei saanud. Näete — mu ristiisa, minu isa vend, ilmus nähtavale,» hõiskab ta ohjeldamatu rõõmuga.

Aga mehed tervitavad teineteist ilmse võõristusega.

«Ah, te ei tunnegi teineteist?» Esta silmad tumenevad, kui ta pilgu Steinile heidab. See on kohmetunud, Estal on väga piinlik.

«Ma arvasin tõesti... olen vist nimed sassi ajanud, või mäluviga...»

Hilisõhtul viib Esta oma ristiisa veel «Segerlini» restorani. Siin jookseb ka väike varieteedkava moodsa dadaismi vaimus.

«Ja kes küll on mu laste isa, / kust mina seda tean,» laulab klaveri ees seisev rinnakas daam. Publik vastab naerupuhanguga.

Jaan Lepik ei esita enam küsimusi. Tummas kurbuses jälgib ta ümbritsevat saginat. Juba noormehena laias maailmas reisides oli ta näinud hullemaidki asju. Mis on see

vilets värv võrreldes Pariisi ööeluga? Või kas või Berliini «Femina» klubiga? Aga mida otsib siit tema Esta? Vana Lepiku alati olulist tabav mõistus näeb siinsete noorte pummelungis ainult kultuuri laostumist. Ja kogu see värv siin on ju üksainus prügiluht.

Jaan Lepik, agronoom ja *globetrotter*, akadeemiliste geograafiaseltside liige, hingab sügavalt sisse. Aga ainult tubakasuits ja viinaaur täidavad kopsu. Pöördudes kõrvalistuva Anne poole, küsib ta:

«Kes täna mulle esitletud kahest peigmehest oleks Estale parem eluseltsiline, preili Ann?» Suurt kasvu pikajuukeline näitsik äratas mehes usaldust. Ann kortsutab mõtlikult kulmu ja vastab siis kelmikalt naeratades:

«Ah, see on vist nii, et esimene on hea null, teine on kuri üks. Oiget meest ei saaks Estale kummastki.»

«Kas te usute, et Ester tuleks minu juurde elama? Kavatsen rajada tomatikasvanduse. Ja Tartu ülikool kutsub mind aianduse õpetajaks. Korteriid mu majas pole veel üürnikest vabad — kuu aega tuleb ette teatada. Aga suvel võiks ta ööbida lehtlas, lillepeenarde keskel...»

Ann püüab Estat Jaan Lepiku silmis välja vabandada: külalisetenduste lepingud, kihlused, võib-olla pulmadki, aga Esta kohta ei saa midagi kindlat prognoosida. Ilmateatedki on täpsemad.

Noormeeste vahele kiilutult istub Esta nendega *vis-à-vis*, sosin käib suust suhu, ta silmad helgivad nagu kuu selgel ööl, mõtlik naeratus mängleb huultel, ta on iseteadlik ja seksapiilne.

«Ei, see tüdruk on mulle võõras inimene, ta hõljub isendas ega kuula kellegi nõu. Kõikide sündmuste, sõja, revolutsiooni ja korravahelduste keerises on see tütarlaps leidnud omaenda tee tihnikusse, millest on nüüd saanud tema maailm. Teda ei saa Supilinna peenramaadele tagasi meelitada. Isegi mitte Rousseau' loosungitega. Kuhu on jäänud küll vere hää? Lepikute veri ei ela temas enam.»

Kõrval istuv võhivõõras tütarlaps Ann tundub mehele palju omasem. Silmad kombivad ta ilusas kleidis nägusat keha, paksud patsid töötavad rahu väsinud silmadele.

Väga ettevaatlikult, nagu pilkases pimeduses astuja, teadlikult jalataldu maast tõstes, et nad omaenda keha raskusega taas asetada kindlale põhjale, mida ei näe, kuid mille kõvadust ümbritsevas rabas siiski julged uskuda, vormib kibe suu meheliku julgusega lause:

«Siis tulge vähemalt teie minuga, preili Ann!» Ta pöö-
rab näo Anne poole ja vaatab sundiva pilguga tollele
silma:

«... mu seadusliku abikaasana, kui te tahate.»

Ann tardub ehmatusest, ta kahvatud huuled sosistavad:

«Aga see pole ju võimalik.»

Nüüd naeratab mees ja lahkelt vesteldes lõpetab ta kaine
häälega: «Pidage seda ettepanekut kiirtelegrammiks.»

Sellest hetkest peale ei kao Anne südamest metsik, tunne,
küsiv põksumine, ta ei saa hommikuni und. Ei, nii pole ta
oma elu küll kujutlenud. Ta on tahtnud sünnitada kümme
last, aga kui sellelt saaks ühegi poja — temasarnase
mehe? Ja kui mitte, siis võiks võtta paar suurepärase kasu-
last. Tal on tunne, nagu oleks graniidist käsi talle okas-
krooni pähe vajutanud. Ootamatult sünnib vastutustunde
lainetus, mida ta seni pole tundnud.

Juba järgmisel õhtul koputab Ann Jaan Lepiku valgus-
tatud aknale. Pakutud õhtueine tagasi lükanud, küsib ta
mehelt:

«Tüdrukuna unistasin paljudest poegadest, kuidas nüüd
sellega jääb?»

«Usun, et vähemalt ühe saame kindlasti. Ei tea, kas juust
poja, tütar oleks samuti tore, kui ta oleks selline nagu
sina. Ja siis võiks ju katsed korrata, kui sa ei eelista minuga
mööda Itaalia saabast kuni Sitsiiliani matkata. Lühikestes
pükstes ja seljakotiga, tingimata jalgsi. Olen loomult
globetrotter ja ülikoolist saab pika puhkuse.»

Ann võtab kogu oma mõistuse kokku:

«Reisimine on ju hirmus tülikas. Kohvrid, viisumid...»

«Milleks kohvrid? Hädavajalik on seljakottides, pestud
pesu kuivab pealael kiiresti. Itaalia on säärase turismihäa,
kus viisumeid ei nõuta. Ainult jalad peavad jõudsad olema.
Ja ka mujal väljub iga minut tuhat rongi, reisi kas või
Austraaliasse, kus naised on ikka veel defitsiitsed.»

«Oi kui huvitav! Austraalias kannavad kangurud oma
poegi kukrus?»

«Nagu jaapanlannad seljas. Ja milline aiakultuur on Jaa-
panis! Aiakultuuri saaks küll ka Eestis arendada, kui jät-
kuks kannatust. Mitte nii ilusat, aga väga tulusat.»

Järgmisel kokkusaamisel ei kõnele kumbki asjast sõna-
kestki. Professor kutsus Annet Tähtvere parki jalutama.
Teel näitab ta puud ja putukaid ja mainib möödaminnes, et

tema töötaks meeleldi ka aednikuna, kui saaks kodulinna
haljastada:

«Vaata missugune plats on Tartu politseihoone ees, selle
saaks kõik teha muruks. Mõru nõuab sama palju hoolt kui
lillepeenar. Tuleb lõpmatuseni niita ja kasta, umbrohist
puhastada ja taas niita...» Jaan Lepik mõtiskleb kuulda-
valt: «Oleme visatud ellu nagu tulle. Ukrainas oli nälg,
kui sealt lahkusin. Ühiskond põles lume ja pakase tule-
riidal. Aga siin elate nagu pargis.»

See pilt sütitab Annes kaasamõtlemist.

«Ka mina olen tulle visatud. Ma ei saa eluaeg tiirelda
saatjana ümber Esta nagu päikese. Mul on vaja oma
aeda harida. Minagi põlen ära, aga kui ma ise põleda
tahan, siis põlen võimsamalt. Ja kas selles polegi see palju-
kiidetud õnn? Kasvada teise inimesega kokku, nii et ei
saaks kirvegagi küljest.»

Ann paneb käed vaheliti rinnale ja kallutab pea viltu.

«Kuidas see kõik areneda võiks?» Ann on sündinud talu-
tütreks. Ta koduümbrus kas rohetas või valendas lumest.
Ent linnas? Mis kodu saab seal olla? Teisest küljest aga:
targad vestlused, teadvuse kiire avardumine, raamatud,
kino ja teater — kõike külluses. Lepiku abikaasana peab
Ann käe külge panema talle võõrastele asjadele. Professor
on bioloog ja kuigi võib töötada ka aednikuna — ülikooli
õppejõuna hakkab ta olema auditooriumides ja koosole-
kuil. Vanemad küll sellist abielu ei poolda. Ikkagi vana
mees. Ann kõlbaks talle tütreks. Kuid küllap kehtib linna-
elus samuti mingi kord ja mõte, esialgu mulle võõras...
ja mu käed, lüpsja käed, mis on osavad teistele lauda
katma, peaksid toetama võõrast elu... mille rütm on
loodusevastane ja korratu. Kas mu sõrmed suudaksid veel
masinakirja ära õppida? Aga kes muidu peaks aitama tal
teaduslikke töid trükki toimetada? Ja kuidas küll passiksin
haritlaste seltsi? Kuidas kõndida sellise mehe kõrval? Ma
õieti ei teagi, mis on mees! Kõik need siin Esta ümber on
ju ainult edevad poisikesed, kes vajavad külma rätikut oma
puskaripeadele. Maal pandi kaks talu kokku, aga mida
saab siin kokku panna? Ei, see pole võimalik! Mida küll
teha? Milline rada valida?

Kas Anne mõtteviis on õige või vale, võiksime küsida
meiegi. Teame juba kooliajast, et kõik eluvormid ja kombed
on kultuuriringis omavahel kooskõlas — nii pikilõikes läbi
aegade kui ka ristlõikes läbi alade. Gootika ajastul oli

Euroopa kultuurimail kõik gootiline — nii arhitektuur kui ka filosoofia ja abielugi, kuid barokiajastul muutus kõik barokseks. Ürgaegne mehelikkus säilis kõige kauemini maa-abiellus, kus küla või talu hoidis inimest koos. Esivanemate maa- ja metsakultuuri ajastul kehtis kahtlemata maa-abiellu, mille moraal ulatub mõnevõrra tänapäevagi. Kuigi kehtiv eetika tõstis perekonnapeaks mehe, valitses maa-abiellus tööjaotuse tõttu sugupooltevaheline üheõigustus. Mees toimis välis- ja sõjaministri ülesannetes, naise kätte kuhjusid sise- ja kultuuriministri funktsioonid. Maa-abiellu oli eluaeg töötavate inimeste kooselu, töötav paar oli monogaamne. Abielurikkumisi peeti ainult sugutungi plahvatusel tingitud kõrvalehüppeiks.

Eesti maa-abiellus ei olnud ürgseid sõnu armastuse märkimiseks. Harva lausus naine ujedalt: ma ju sallin sind, ma ju hoian. «Armastus» on laensõna. Trubaduuride naistekultus ei leidnud mõistmist maa-abiellus, kus vaikne inimestevaheline soojus asendas kirgede ülemlaulu.

Kas siinne analüüs aitab meid linnasärasse sattunud maatüdruku otsuse mõistmisel? Seda autor ei tea, sest ta on sündinud kodanlikus linna-abiellus, kus esimesed mälestusedki olid trammikellad, ja peab piirduma Anne mehelemineku fakti edastamisega.

Ann tunneb, et vaba valik ei ole enam võimalik. Kord videvikus koju minnes astub ta postimajja ja läkitab Herne tänavasse kiirtelegrammi, mille tekst on rekordiliselt lühike:

«Nõus. Ann.»

Anne mehelemineku tähendab Estaga seniste sidemete katkestamist. Mitte et sõprus puruneks, ei, Ann jumaldab endiselt Esta andeid ja võlu.

«Ta on muidugi minust palju, palju targem. Ta näeb asju, mille olemasolust mul pole aimugi. Aga ta elab varesti. Mina ei jõua seda ära hoida, mina mitte. Ta suitsetab ja joob isegi konjakit. See ei sobi naisterahvale ja kahjustab lapsi. Ja milleks kõik filosoofia tipud, kui lapsi pole? Tema, Ann, sünnitab vähemalt ühe poja. Jään neile mõlemale — Jaanile ja Estale — emaks. Tahan neile kodu luua, ehk tuleb Estagi kord tagasi oma koju. Siis oleks kõik korras.»

KEVADILM ON KUUM JA KULDNE

BRJUSSOVI ÕHTU

Sotsfilide ühingul õnnestus korraldada Brjussovi õhtu ülikooli aulas. Kui alati nii aeglane kirjandusprofessor oli keeldunud peaettekande esitamisest, läks neil korda veenda selleks «Buddhat», ja see oli hiilgav lahendus. Buddha oli saanud noorte seas Friedebert Tuglase hüüdnimeks. Tuglase loeng osutus tõepoolest budalikult rahulikuks. Ta kandis selle ette oma sametiselt kõlava häälega, mis kostis ka rõduni, kus oli rohkesti tudengeid ja töölisi.

Elo Tuglasel, pikal sihvakal kaunitaril, oli seljas tume-punane maani kleit, mis oli tollal suurmood. Musta ristlipsuga smokingis Tuglase kõrval mõjus ta jalustrabavana ja vallutas kõik oma sõnaosavusega keskustelus. Ristlipsu kandis ka Vilmar Adams, kes istus alati esimesse ritta. Suits ise, peajagu lähem, peitis oma heameele õnnestunud õhtu üle muhedasse naeratusse.

Kontsertosas deklameeriti Brjussovi luuletusi ja nende esimesi eestindusi. Vene tekstide lugemiseks Esta, eestikeelseid Vilmar Adams ja Elsbet Markus. Tõlked olid saamatud, täis inversioone ja ebatäpseid riime:

Kuis saatus su elu ka litsub,
Sest heledalt-laulvaid tee lehti.
Ja mäleta: on kibuvitsust
Pärg lauliku põline tehtud.

Adams luges seda pisut laulvas maneeris ja otsekuul Brjussovi läkitust kõikide maade poeetidele.

Publiku enamik lahkus aulast vastuoluliste tunnetega. Esta trügis riidehoius tõuklevasse rahvahulka. Ta uuris inimeste nägusid elektripirnide kaineavas valguses: näod nagu hästisöönud olevused. Hingelt talle võõrad...

Härta ta kõrval lausus oma daamile: modernistid, ja

hele naisehää! naeris laginal, osutades, et tal on huumori-meelt.

Aga teine härra, kelle moodsad saksa sarvraamidega prillid teda eriti välja tõstsid, kinnitas: «Südamepõhjas on nad kõik kommunistid, ütlen ma teile.» Esta lipsas pimedusse. Olnuks piinlik, kui teda siin ära tuntaks. Publik nõõpis mantleid kinni, haigutas ja kõneles kartulisaagist.

Targa ilmega paks härra astus kõhna kõrval. Ta avas esimese klaasukse ja ütles õpetlikult: «Me ei või pooldada idamaiseid kultuure... peame eelistama pigemini saks-lasi.»

August Anni selgitas teda kuulavale grupile: «Enne Brjusovit oli poeedi kutsumust ülistanud meie Kuhlbars oma «Häitsmemehes»:

Ent satap üts neist

Häitsmemehist —

Nii või ma neid küll nimeta' —

Sis katva krantsi tammelehist

Neid neide häitsva havvaga.

Ja ka riimid on siin puhtamad...»

Kuldtressidega ülikooliportjee Simon ootas suure võt-mega ukse juures. Elektripirn kustus. Lõpuks tulid õhtu organisaatorid: Vahtmann, professor Suits, Tuglas, Adams koos Rahvaülikooli asjaajaja Turneriga. Adams nägi. Estat esimesena:

«Ah, seal te oletegi, Esta! *Gratulor!* Teie lugesite hästi, näete, ka härra Turner on vaimustatud.»

«Onnitlen, õnnitlen,» ütles Artur Turner ja surus Esta kätt. «Brjusov on suur poeet, praegu võib-olla suu-õim. Ainult eestindused on kehvaõitu. Eriti «Müürisepp», mille tõlkisin mina. Aga need on vist esimesed Brjusovi laule-tused eesti keeles. Ja aula oli kuulajaist tulvil.»

«See pole kunst, sest peale akadeemilise pere mobilisee-risime ka Rahvaülikooli kuulajaskonna,» tähendas Adams, «Ja sotsfilide ühing tõi rõdule kenakese hulga töölisigi.»

«Teie, mehed, otsustate kõige üle ainult edu järgi... aga kes teist suudab minust kõrgemale jalga viibutada?» küsis Elo Tuglas.

«See käib juba meeste au pihta,» hüüdis Adams. «Proo-vime kohe järele!»

«Mitte ülikooli auväärsete seinte vahel,» keelitas Friede-bert Tuglas.

«Miks mitte? *Naturalia non sunt turpia,*» vastas Adams ja toetas jalutuskepi vastu seinanurka.

Pool tosinat võistlejat viibutas paremat jalga kõrgele. Selgus, et kõige kõrgemale sai Elo — ja ta tunnistati võit-jaks.

«Nägid, Frieda,» sahkas ta abikaasale.

«Aga ettekande päevakangelase kohta tegin siiski mina,» kaitses ennast Tuglas. «Ja kord ilmub see mu «Kogutud teostes».»

ÜLIKOO LIBALL «VANEMUISES»

Suured aastaballid nõudsid suurt jõukulu, mitte ainult sellepärast, et «Vanemuise» saal oli siis tantsijaist tulvil. Kaks orkestrit tegid lärmakat *non-stop* muusikat, kolmas mürtsus «Vanemuise» restoranis. Kasvav kuratlik kiusatus tantsupõrandal, tankimiskäigud baari, kus oli Roseni val-get ja džinni, ning maaneidude ja aguli poolneitsite väsi-matu peolust põhjustas, et ainult vähesed mehed pidasid hommikuni vastu. Viiulid vingusid, saksofonid ulgusid ja lga liiki trummid vasardasid halastamatuid sünkopeeritud rütme.

«Oh sa poiss,» sosistas tantsupartnerile priske naine, kes kandis üle rinna «Filiae Patriae» värvilinti. «Oh sina poiss, seda sa ei tea, kuidas sinu õnn võib õitseda pea. Küta mind kuumaks!» Kogu ta keha tõmbles ootamatu intensiivsusega, tagumik viskles mõlemale poole, sääred ja kannad lendasid õhku. Kogu saal lainetas ja priaposed segunesid siidi ja kalevi vahele... Naiste kirjud rõivad sillerdasid meeste tumedate õhtuülikondade taustal. Aga Poeet nägi äkki, kuivõrd sarnased on kõik kaunitarid: pisikesed näod, väikesed ninad, voolujooneliseks korrastatud soengud, šablooniks värvitud huuled: kõik pehmed, kutsuvad ning nipsakad ühtaegu.

Need kaks naist sarnanesid teineteisega mitmeti. Nad olid mõlemad umbes meeter seitsekümmend pikad, sale-date säärttega, väikeste rindadega, mis ei vajanud rinna-hoidjat. Mõlemad olid blondid, Roosi juuksed olid täis-blondid, Mareti omad aga kohati punakad. Mõlemad olid patsid ära lõiganud ja kandsid püsilokkidega moesoengut

number üks. Oma tihedad kulmud olid nad filmistaaride eeskujul raseerinud ja maalinud õhukesteks tõusvateks kriipsudeks. Ripsmed olid harjakesega üles painutatud ja tušiga mustaks värvitud. Silmalaugudele oli antud sinakas toon. Nende hoolikad pilgud uurisid maailma läbi nägeva kavalusega. Nad kandsid õhukest ihukarva sukki. Ninad olid neil väikesed, ühekski tüübiks välja kujunemata, lihtsalt pisikesed kõrgendikud näos. Mõlemad kasutasid ohtrasti sarlakpunast huulepulka. Ka puder *Chanel* ja parfüüm olid seeriatoodang.

Maret ja Roosi käitusid komangi piirides. Nad olid kiired reageerima filmiuudistele, pulmalugudele, teise maja skandaalidele ja käibivaile kurameeringutavadele, aga kummalgi oli varuks ka tosin tsitaati Marie Underi lemmikuusest — vaimsete huvide märgiks.

Küllap olid nad täiesti iseseisvad organismid, aga esimesel lähenemisel oli otstarbekohane vaadelda neid seeriatoodanguna, mis oli loodud täitma kodumaa tühje halle uute patriootidega kuni teise aastatuhande lõpuni — kui kõik normaalselt kulgeb. Roosi ja Maret olid hästi esinduslik paar, teised ballil viibivad daamid ei erinenud neist eriti.

Orkester dikteeris jooksvat lindil kiireid ja aeglasid valsse, *one-* ja *two-step*'e, polka- ja masurkajooksu, harva tangosid või vana tantsurepertuaari, padespanni ja reilendrit. Suures saalis seinte ääres ei olnud ühtki vaba tooli: puhkamiseks tuli minna alla restorani, kus ootasid uued alkoholiannused. Trepil ja kõikides nurkades treenisid suudlemist paarikesed, kes enam ei suutnud ümbrust seletada. Kui baaris konjakipiitsa saanud «Filiae Patriae» tüdruk taas tantsupõrandale jõudis, tantsiti seal tšarlstoni, mis mõjus nii, nagu püüaks purjus Terpsichore kogu maailma tükkideks rebida. Naine hakkas Adamsile kõrva laulma:

«Ich bin von Kopf bis Fuß
auf Liebe eingestellt.
Denn das ist meine Welt.
Und sonst garnichts.»

See refrään tõi mehe reaalsusse tagasi. «Und sonst garnichts.» Tõepoolest, absoluutne null, mõttetus. Vilmar Adams tõmbas riidehoiunumbri otsustavalt taskust ja ütles daamile:

«Küllalt, nüüd lähen koju magama!»
Naine ärkas transist ja sosistas: «Jah, lähme koju! Magama.»

Akadeemilise Tartu koorekiht pidutses ülikooli aastapäeva suurel ballil läbi kogu tollal veel anonüümse öö, mille daatumi tulevased põlvkonnad kord peavad pähe õppima — põhjustel, mida praegu ei teadnud keegi veel aimatagi. Sõnumeist paisuvaid ajalehti loeti diagonaali pidi. Sündmuste optika peegeldus neis ikkagi ainult kõverpeeglikabinetikks...

Ajaloo liigutused, Klio žestid, tunduvad oleviku hämaras kulgemises liiga kauged või liiga lokaalsed, et neid valvsalt tunnetada. Kes ballil tantsijaist võinuks arvata, et salkkonna julgete meeste katse vallutada mõni asutus saab olla ajaloolise tähtsusega?

Tartus ei teadnud Tallinna sündmustest isegi revolutsionäärid, ei Veerov ega Tereesi. Täna sed tantsijad loevad küll hommikul pealinna ajalehti, aga ka seal ei omistata sündmusele kuigi suurt tähtsust. Sõnumis mainitud nimed on Tartus tundmatud. Peeglitagused sündmused väikeriigis, kus kodanlusel on veel kakskümmend aastat valitseda...

VEEROV KAOB

Hingede sobimisest on vähe,
kui ajad ei sobi.

(«Tsõlibaatmasinatest»)

Uhel südaööl tuli Tereesi Esta poole ja jutustas erutatult, et sõjaringkonnakohus oli mõistnud Sotsiaalfilosoofilise Üliõpilaste Seltsi liikmed, nende hulgas Veerovi, kaheksaks aastaks sunnitööle. Esta, kes ei olnud kohtuistungist kuulnudki, oli masendatud.

Naised vaikisid kaua. Esta päris, kas saab edasi kaevata. Tereesi vastas, et kassatsioon on juba sisse antud, aga et kaitsja Lui Olesk ennustab otsuse kinnitamist, nagu see on poliitilistes protsessides kombeks kujunenud.

«Poliitiline protsess on valitseva klassi tööriist, alati ning kõikjal. Kaitsja Lui Olesk oli lubanud küll teha kõik

temast oleneva, aga kohtuistungil esinenud tunnistajad toetasid kõik süüdistust, kõik peale Gustav Suitsu. Ja poliitiline olukord vabariigis pole süüaluste kasuks. Parimal juhul saab ehk otsust paari aasta võrra leevendada...»

«Aga Veerov pole ju midagi halba teinud!» hüüdis Esta.

«Mis see loeb,» vastas Tereesi mornilt. «Säärane on võimude tahe. Halva tahte vastu ei aita argumendid, ja kohtunikud saavad palka samalt võimult... Peame arvestama reaalsusega, nagu arvestame pakase või üleujutusega. Sinul tuleb ainult otsustada, kas jääd teda ootama.»

«Ootama?» küsis Esta ja kaldus kogu kehaga tahapoole. «Mida ootama? Ah nii, muidugi jään, kas sina ei jää?»

«Mõtlesin, kas jääd talle truuks?»

«Ah mõtlesid, et kas ma teen oma kehast tabu igale teisele mehele? Seda muidugi mitte. Ma ei saa kohtuotsust pooldada, aga mida suudaksin selle vastu konkreetselt teha? India lesknaište põletamist ei pea vist sinagi õigeks.»

Tereesi: «Mina arvasin, et sul oli Aguga midagi tõsist.»

Esta: «Tõsist? Kahtlemata oli. Agu meeldis mulle. Temast hoovas iseäralikku jõudu ja rahu. Kui ta tuli, olin osavõtlik, aga tema äraolekul ma ei igatsenud ta järele. Nagu tikust tõmbas ta minust tuld, kuid see põles samas läbi — tunded kustusid, olid kustunud kuni järgmise kohtumiseni.»

Tereesi: «Võib-olla oled frigiidne?»

Esta: «Ei ole. Aga tunded siirduvad mujale — püsima jääb rahu.»

Tereesi alustas juttu teisest otsast.

«Kas sind ei ahvatlegi Turgenevi Jelena osa romaanist «Eelõhtul» — too oli andunud Insarovile ja ta üritusele viimse hingetõmbeni?»

«Ei, ei ahvatle. Ma ei kujuta ette, mida Jelena talle võõras Bulgaarias võis teha. Türklastega sõdida? Vaata, Tereesi, ka mina tahan midagi uut ja paremat... aga jõudnud võimaluste piirini ja heitnud pilgu üle selle, ei näe ma seal mitte kuristikku, vaid pigemini tühjust... igavust... igatahes mitte sügavust. Minu mõistus on uudishimulik, aga põhiliselt külm ja uuriv... ma ei tea vist isegi, mida otsin.»

«Noh, kui nii, siis ma taandun.»

«Jah, igaüks taandub oma ideaalisse. Sina õpeta oma revolutsionääre valssi tantsima ja käpakest andma. Ega nad härjavõitlejateks ei kõlba.»

Pärast Veerovi kinniminekut leinas Esta teda siiralt ja kaua. Meenus kõik nende vahel olnu. Esta käis Botaanikaaias. Veerov meenus talle alati, kui ta Tähtveres jalutas. Ta vaatas Tähtvere kuusikut, mis mõjus kõrgevõlvilise katedraalina... kas hakkas astuma tihnikusse, pimedusse, teadmatusse? On olemas palju häid tundmusi ja ideaale: sõprus, rahu, truudus... kõik eetilised ideaalid taotlevad sama. Ja Veerov on nüüd täiesti, täiesti üks. Süda valutab tema pärast, aga kas minul siis pole enam õigust päikese-säras viibida, kas pean moraali pärast sukelduma pimedusse? Ma ei ole dekabristi naine, see meelsus kuulub XIX sajandisse. Ja meid ei seo ei abielu ega lapsed. Miks, mõtiskles Esta endamisi, ei sulanud meie Aguga kunagi fervikuks? Meenus üks nende mõttevahetus. Agu oli Estale öelnud:

«Tähtis ei ole produtseerida mitte vaimu, vaid toitu ja kortereid rahvahulkadele. Vaat selles on filosoofia sügavaim tuum.»

Esta oli vastanud:

«Ei, Agu, vaimsus on veel tähtsam!»

Pärast Tereesi lahkumist riietus Esta ja läks sisseoste tegema. Veerovile vanglasse saadetud pakikestes olid vil-lased sokid, toatuhvlid, suitsuvorst, juust ja šokolaad.

«Kallis Agu!» seisis saatekirjas. «Kaheksa aastat on pikk aeg. See on oluline osa mu noorusest. Noorust ma ei saa ära visata ega ohverdada isiklikule võitlusele mulle võõra võimuga. Kallis sõber, elu on avaram kui kahe inimese vahel tekkinud sümpaatia. Aga mu paremad mõtted on alati sinuga. Kirjuta, mida vajad! Teen, mida suudan. E.»

AUTOR ESITAB VOLIKIRJAD

Aastad pärast Esimest maailmasõda sundisid ka poliitilisteks mõtisklusteks ja seisukohavõttudeks. Kümme päeva, mis vapustasid maailma, vapustasid autoritki. Ta püüdis neid mõtestada, aga ta isiklikus elus oli ka teisi päevi, mis talle lähedale tulid. Ta kõneles nii mõnegi revolutsionääriga, ta kõneles ka mõnegi eest avalikkuses. Tal oli ehk väljavaadet saada üheks nende hulgast, aga äkki astus ta kõrvale ja läks koguni minema, nagu ei olnuks ta iialgi

revolutsioonist huvitunud. Ta ei toiminud nõnda, mitte sellepärast, et kartis vanglat või mahalaskmist — sellist arengut ta ei osanud tollal ette näha. Ta tulevikumõtted olid jõudnud edasi liikuda nii dialektilisse aegruumi, kus ei olnud enam võimalik neist seikadest kõnelda kellegi teiega peale suurte filosoofide. Neid meil polnud. Autor leppis sellega, et sai oma loomingus olla peremees nii aja kui ka ruumi üle ja et ta pole seotud ei sõnadega ega asesõnadega.

Ta lennuhing tõusis korduvalt kotkana kõrgustesse, et suurtest seostest üle vaadata, aga ta teadis väga hästi, et rahvas näeb kotkas ikka ainult kulli, kellele ta paneb rebaserauad, selmet teda looduskaitse alla võtta.

Muidugi mõistab autor, et ta kõneleb piltides, aga maa-rahva mullapealne keel pole veel leiutanud küllalt sõnu, mis oleksid adekvaatsed väljendama tulevikumõtteid, ja sõnade vaegus sunnib mõtet peatuma poolel teel. Milline teine võimalus on tal peale selle, et tõusta hetkeks kõrgele ja siis taas kaduda eimillessegi? Jäägu igavesti lahendamata küsimus, kas autor püüdis tõusta kotkana või kullina. Piisab lennuhinge hetkelisest tõusmistahtestki.

Kuhu lähed oma mälestustega, kui sa Eckermann pole? Kirjandusametnikud väidavad, et mälestused pole veel memuaarid. Kui tahad jutustada, siis pead kõigepealt endale Jutustaja võtma. Aga kust leida Eestis nii lihtsamelset Jutustajat, nagu on Thomas Manni Zeitblom, dr. fil. ning autori *alter ego*? Kas poleks võimalik lihtsalt loobuda Jutustaja pidamisest? Olla ise oma jutulaevukese kapten. Miks mitte?

Olles end sellesse uude ametisse kinnitanud (ankeedis seisev «teenistuja» on ju ammu aegunud), leiad peagi, et keeruline tegelemine romaani mängureeglitega on ülearune, kui oled intellektuaal. Kõnelda intellektuaalselt tähendab kõnelda lihtsalt ja täpselt.

«Seda küll» möönab autoris peituv oponent, «aga kuhu jääb siis kunst?»

«Kunst on väga ebamäärane mõiste ja kas peab iga eestlaste pere liige kirjanik olema nagu Thomas Manni perekonnas, kus kõik daamid ja härrad osutusid kirjanikeks, isegi vanaproua Katja?»

«Ei,» arvab oponent, «peaaegu iga eestlane on potentsiaalne kirjanik, kuid mitte kõik pole veel KL-i liikmeteks võetud. Küllap pikapeale võetakse, eriti daamid, kes ei

oska oma hingelisust riimi panna ja seetõttu hakkavad vabavärsikunstriikeks. Sina ei saa maha salata, et oled nooruses, kui sinust õiget meest ei saanud, kõik paremad riimid ära tarvitanud. Ja kuigi sina ei jõua progressiivset «Võlumäge» ega ajumurdvat «Doktor Faustust» kokku monteerida — isegi mitte arvutile lektööriks —, pead narraatori osa siiski oma vanadele õlgadele võtma, ja ära luba küsigi — kes küsib, seda keelatakse. Kes aga ilma loata välja sõidab, et jõuda Indiasse, see jõuab kord ikkagi mingisse Uude Maailma.»

MAJAKOVSKI

1.

V. Adams tutvus Majakovski luulega oktoobris 1922, kui Majakovski Tallinna kaudu Berliini sõitis. 10. oktoobril toimus NSV Liidu saatkonna ruumides Pikal tänaval kohtumisõhtu proletaarse poeediga. Väheste kutsutud külaliste hulgas olid Läti saadik Jānis Seskis abikaasaga ning Eestimaa Tööraha Kommuuni aktivistid Jaan Koort ja Vilmar Adams. Pärast lühikest ootamist kutsuti külalised teisel korrusel asuvasse ruumi, kus oli eksponeeritud kümme Majakovski joonistatud plakatit.

Majakovski tuli hilinemisega, viskas soni presiidiumi lauale, ja vihmakuube seljast võtmata, kedagi kätt pidi teretamata asus kõnepult. Pärast lühikest sissejuhatust, mis käsitles Moskva proletaarsete poeetide rühmitusi, hakkas ta tutvustama oma loomingut. Ta luges värsse skandeerides, aeg-ajalt silbikaupa rõhutades. Eriti meelde jäi oli poemi «150 000 000» algus:

150 000 000 — мастера этой поэмы имя.

Пуля — ритм.

Рифма — огонь из здания в здание.

150 000 000 говорят губами моими.

Ротационкой шагов

в булыжном верже площадей

напечатано это издание.

Teelauda Majakovski ei istunud, öeldes, et ta peab oma nappi aega kasutama Tallinna kapitalistliku kinoga tutv-

miseks, sest juba järgmisel päeval viib aurik «Rügen» teda Saksamaale. Laud oli kaetud venepäraselt: samovar, rohkesti kaaviari, vääriskala, paksud präänikud ja konjaki-pudelikud. Abielupaar Seskised, kes olid Majakovskiga tutvunud juba kevadel Riias, imetlesid ta võimsat esinemisviisi, kuid Majakovski luule sisu kohta ei osanud nad seisukohta võtta. Jaan Koort, saatkonna alatik, asus koos vene ametnikkudega kohe armeenia konjakit maitsma. Adams jäi Seskistega omavahele. Majakovski poeem oli Adamsile elamus, siitpeale süvenes ta Majakovski loomingusse.

2.

Pärast Jaan Kärneri värssromaani käsitlevat proseminari-tööd otsustas V. Adams võtta ülemastme seminari teemaks V. Majakovski loomingut. See esinduslik poeet oli tollal eesti lugejale peaaegu tundmatu. Veel ei olnud ilmunud Silveti märkused Majakovski kohta. Narva koolmeister J. Kurn oli Ralf Rondi pseudonüümi all küll püüdnud Majakovskit tõlkida, kuid Rondi vähesed tõlkekatsed olid nii saamatud, et lugejaile võis poeet paista ainult veiderdajana. Adamsil oli olemas Majakovski esikkogu «Lihtne nagu ammu mine» ja ta oli kogunud majakovskiaanad. See võimaldas tal 1922/23. õppeaastal asuda ulatusliku töö koostamisele. G. Suits määras töö arutamise 1923. a. kevadsemestri viimasele koosolekule. Koosolek toimus klassikalise filoloogia väikeses auditooriumis, kus neljal pingil oli istet võtnud ainult kümme ülemastme õppijat. Pika laua taga kõnepuldi varjus istus G. Suits, ettekande pidajale pakuti kohta sama laua taga. Olles ette kandnud olulised osad ulatuslikust tööst ja teinud lõppkokkuvõtte, jäi V. Adams läbirääkimisi ootama. Oponent luges sedelilt maha mõned tähtsusetud märkused. Professori ettepanekule esitada küsimusi vastas vaikus. Lõpuks palus sõna August Anni, kes küsis, miks Adams võtab teemaks just Majakovski, kui meil on vaja uurida Faehlmanni ja Kreutzwaldi, Bergmanni ja Koidula loomingut. Sellele vastas seminari juhataja, et *stud. phil.* Adams on valinud oma erialaks vene kirjanduse ja et Majakovski on kirjandusajalooline fenomen, nagu nähtub referendi sajaleheküljelistest käsitlustest.

Et läbirääkimisi ei tekkinud ja aega oli veel külluses,

palus Adams luba lugeda ette näiteid Majakovski luulest. Järele pärinud, kas kõik koosolijad mõistavad vene keelt, andis professor selleks nõusoleku.

Ettejat eraldas auditooriumist hiigelsuur laud, mis tundus barrikaadina. Adams astus laua tagant välja ja jäi seisma otse kuulajate ette. Ta alustas poeemi «150 000 000» lugemisega ja lõpetas Majakovski hümniga «Vasak! Vasak! Vasak!». Tollal kõlasid pateetilised sõnad revolutsioonist teisiti kui täna. Pisikeses ruumis mõjusid nad nagu vasaralöögid.

G. Suits jälgis deklamatsiooni ilmse osavõtuga. Teised istusid kiviste nägudega. Suitsu veelkordsest üleskutsest hoolimata diskussiooni ei tekkinud. Professor lõpetas koosoleku teatega, et «õpetuseandja hinnangust teatatakse hiljem». G. Suitsule oli omane ametikohustuste täitmisel mitte kasutada pronoomenit «mina», vaid kõnelda enesest kolmandas isikus. Masendatud Adams ruttas koju, heitis voodisse ja võttis sisse kaks veronaali, et teadvust kiiremini välja lülitada. Ta oli veendunud, et tal tuleb palju vaeva nõudnud töö korstnasse kirjutada. Aga kui ta professori lõpuks üles otsis, kirjutas see õpinguraamatusse: «Seminaritöö Eesti (*sic!* — V.A.) ja üldises kirjanduses tehtud. 12. V 23, G. Suits.» Tavaline numbriga hinne puudus!

On oma saatus mitte ainult raamatutel, vaid ka käsikirjadel. Adams on oma Majakovski-uurimust hiljem korduvalt kasutanud. Kõigepealt Tartus Nõukogude Venemaa sõprade ringis, nn. Sõstšikovi ringis Narva tänaval, kus ta selle lühendatult ümber jutustas. Samasugune referaat oli päevakorda võetud Sotsiaalfilosoofilises Üliõpilaste Seltsis (nagu ka A. Vaarandi oma memuaarides nendib), aga jäi pidamata, sest mainitud ühing suleti ülikooli poolt päev varem. Käsikiri hukkus G. Suitsu raamatukogu tabanud tulekahjus. Tollal ei olnud veel paljundusaparaate, ja et G. Suits käsikirja kätte ei andnud, sai Adams kasutada ainult tööks kogutud materjale. Siiski lülitas ta Majakovski oma vene luule ajaloo loenguisse. Alates 1935. aastast, kui Stalin oli Majakovski loomingut oma kuulsal tunnustuslausega kangelaseks tõstnud ja tegelemine poeedi pärandiga muutus moeasjaks, toimus ta luule retseptsioon Eestis, kuigi lugemiskõlblikke tõlkeid niipea ei tulnud. Poeedi nimi ei pääsenud küll õpikuisse, aga juba kümme-kond aastat hiljem mainiti teda A. Sokolovi «Ülevaates

vene kirjandusest» (koos Demjan Bednõiga) ja käsitleti üheksal real. Mõneminutilist tähelepanu omistas talle ka lektor B. Pravdin oma kursuses (seoses Igor Severjaniniga).

Alles Nõukogude Eestis algas Majakovski luule tõlkimine ja temast sai hüpertrofeeritud kujul kogu nõukogude luule peamine esindaja. Ilmus rida Majakovski roosavärvilisi elulugusid. Kultuuripärandisse suruti ta looming koos ebakonkreetses üldhinnanguga, milles teda vaadeldi monoliidina. Ta futuristlikud alglatteed püüti olematuks vaadata. Ignoreeriti sedagi fakti, et iga uus põlvkond loeb klassikuid omal viisil. Tänapäeva noorte irdumine Majakovski luulest sündis vaikselt ning ilma ta luule ümberhindamiseta. Seda fakti kinnitab ainult süvenemine lugejastatistikasse, selgesõnalist põhjendust ei anta. F. Kotta ja U. Lahe tõlgete ilmumisega muutus Majakovski luule ka meil üldtuttavaks, sellest sai minevikupärandi ja isegi koolilaste kohustusliku lektüüri osa. Ta mõju tänapäeva luulele pole suur. Selliseid metamorfoose ei saa hinnata moraalselt, vaid ainult kirjanduslooliselt.

Siiski oli Majakovskil mõnigi austaja ka vanas Eestis. Kui kõrvale jätta retseptisioonilt olematu Ralf Rond, kes avaldas Narvas praktiliselt kättesaamatus luuletuskogus «27» mõned kirvetõlked vene tribuuni loomingust, propageeris Majakovskit mag. Schwalbe (J. Silvet). Kuidas seda Adamsi klubikaaslase huvi hetkeks elama panna? Autor avaldab Silveti pealdise Baudelaire'i «Kurja lilledel»: «Valmar Adamsile aegade meenutamiseks, millal poet Vladimir Adams sammus *Via Sacra*! Tollal üliõpilane Joh. Schwalbe luges Baudelaire'i meelsamini kui Byron'it ja võis peast tsiteerida peaaegu tervenisti kõiki enne 1917. a. ilmunud Majakovski luuletusi. Muidugi algas 1924 (millal ilmus Vilmar Adamsi «Suudlus lumme» ja millal J. S. oli ülikooli lõpetanud) uus ajajärk mõlema elus. Elvas, 30. jaan. 1974 J. Silvet. Bonhomme vit encore.»

NAITLEJA POEED. MAN

Vene keele lektori Boris Pravdini Tartus asutatud vene «poetide tsehhi» olenguid peeti kordamööda osavõtjate kortereis, et kostitamiskulud pidevalt samale liikmele ei langeks. Nii jõudis kord ka Adamsini. Tollal elas ta Oa

tänaval — majas, mis asus esiisade poolt 1816. aastal tarastatud krundil ja oli välja ehitatud juba samal sajandil.* Tema käsutada olid kaks avarat tuba ja köök. Suurema toa keskel asus lai voodi, selle kõrval oli veel diivan külaliste jaoks. Uhes toa nurgas oli toidulauake. Sellel asusid piirituslambiga kohvimasin, petrooleumikuttega keeduaparaat priimus, mahlapress ja väike samovar. Tislerist isalt päritud toolidele, taburettidele, postamentidele ja diivanile sai mahutada kümnekond külalist. Suurde aeda avatud aknad andsid olengule idüllilise tausta. Peale vene «poetide tsehhi» liikmete oli olengule ilmunud ka Esta, kelle paažisoengu all tundus peituvat midagi gootilist. Pärast uute värsikatsetuste ärakuulamist algas üldine mõttevahetus, mis toimus vene keeles. Riimimängud olid tollal moes ja kõik osalesid õhinal burimees ning haruldaste riimide leiutamises. Estagi kandis ette oma initsiaatsioonisalmikud, mis algasid järgmiselt:

Привычны письма вам ОТ ДАМ,

Но я, Поэты, вам ОТДАМ

Письмо эстонки с новой МАРКОЙ.

Оно для вас — неожиданный ДУШ.

Пусть на плешинах ваших ДУШ

Оно заплачет кляксой МАРКОЙ!

Salmiku riimid kiideti meisterlikeks, aga Esta ei soovitudki tsehhi liikmeks astuda. Tema hindas luuletamist tühitähjuseks, sest see ei suutvat elule pisematki mõju avaldada. Tarbetu lüüristumiskunsti vastandiks pidas ta õilsat teatrikunsti.

Poeedina Parnassi vallutamiseks valmistuv Adams hakkas Estale ägedasti vastu. Teised saatsid vaidlusduelli vahelehuüetega kohtadelt. Esta väitis:

«Luule on naiste asi. Ta lõbustab perekonda või välikolde ümber istujaid. Kuid mitte kunagi pole luule kedagi või midagi ümber kujundanud. Aga näiteks etendus Ateena teatris oli lausa riikliku tähtsusega aktsioon, millega tuli arvestada ka võimukandjatel.»

«Ent tänapäeva teater on ebaoluline, see on ainult lõbus-

* Tartu Raekoja arhiivist.

RAKA, F. 995, I, s. 26220.

Haustaxationen 1828.

— Ludwig Adams, Bohnenstr.

Grundnr. 203. 15×21 Fuß.

Ein Zimmer.

tusdramaturgia, mille mõju publikule lõpeb juba riidehoidus, kui teatriskäijad kukuvad rüselema, et oma ülerii-deid kiiremini kätte saada. Teatrikunsti ei saa üldse enam tõsiselt võtta, see on mäng liivakastis.»

Esta hüüdis:

«Aga teater on elu peegeldus!»

«Ei ole! Näitlejad kõnnivad kümnel ruutmeetril edasi-tagasi, markeerivad lavalt lahkumist, aga ei lahku, siluvad võltshabet, korrastavad pükse. Elu täpsemaks peegeldamiseks võiksid nad veel nina nuusata, tagumikku sügada või sõrmega nina puurida, mida ju elus samuti ette tuleb. Suurvaimude särava sõna uputavad nad tegevusse ja produtseerivad peamiselt iseennast. Teater on lavaliikumise ja retoorika segu. See kunst saab mõjuvaks ainult kinos. Sõnakunstis pole oluline mitte tegevus, vaid taide-line sõna. Lavastaja looming meenutab mulle poisikeste katseid tuua oma aja äraelanud auto autokalmistult välja ja taas sõitma panna.»

AUTORI KIRI MINEVIKKU

Ühel rõskkülmal novembriõhtul astus kord Viktor Kosenkranius autori juurest läbi ja ei saanud enam koju minna, sest väljas oli hakanud sadama nagu oavarrest, aga külalisel ei olnud vihmakuube. Siis tõi Adams oma raamatukogust suure kasti minevikust. Siin oli juba luitunud fotosid lähemast ja kaugemast möödanikust, siin leidsidapid autori loengukursusest «Kõnekunst», mida ta oli pidanud esmalt Rahvaülikoolis, hiljem Tartu Ülikoolis. Kosenkranius, kes oli kümme aastat toiminud Adamsi ringi vanemana, elustus ja meenutas, kuidas too oli õpetanud talle retoorika aluseid ja kuidas see kõik osutus kasulikuks ta tegevuses frondil.

«Kontaktivõtt, sihtlause, lõpuapell — kõik need oskussõnad aitasid kaasa mu tegevusele poliitohvitserina. Cicerot minust ei saanud, aga oma kohustusi täitsin edukalt.»

Akki tulid tuppä ühised mälestused, mehed löid klaasid kokku teineteise terviseks (autor mineraalveega, Kose — balti džinniga). Vanad mapikesed ammu luitunud lehtedega manasid esile kunagise meelikkusetunde. Uuriti üheskoos fotot kõneoskusringi aastapäevast: Zinaida

Ajaste, Karl Madi, Kartau, Piir. Suuremat osa ei suutnud nad enam identifitseerida. Kes olid need prisked treeningutes poisid, need pisiruuduliste pluusidega noored naised? Enam kui poolesajast näost suutsid nad kindlaks teha ainult pooled. Aga ka meeste eneste näod tundusid võõrad: kui foto oli realiteedi peegeldus, siis oli muutunud peegli olemus. Kosel oli seljataga kolm aastat rindeelu, Adamsil sama palju mureaastaid. Viktor Kosenkranius oli saanud kirjastuse direktoriks, autor ülikooli dotsendiks. Kumbki ei olnud oma homses kindel. Adamsit tasakaalustas tõesõna, et revolutsioon neelab omaenda lapsi, aga millega pidi ta lohutama oma kõnepartnerit?

«Mis teist saab, vana Kose?» küsis Adams ja hammustas keelt. Kosenkranius ei imestanud, vaid vastas vaikselt:

«Seda otsustab džinn. Ma vist ei suuda teda pudelis hoida.»

Varsti oli Kosenkranius juba kolhoosiesimehe tülikal kohal ja käis autorilt kojusõiduraha laenamas. Ta matustel ümbritsesid kalmu ainult ametlikud sõnavõtjad...

Aga ülalmainitud novembriõhtul lendasid meeste mõtted Emajõe Ateenast antiigi poole, kui neile jäi pihku Tacituse «Dialoog kõnemeestest». Ja siis palus endine rindevõitleja, et autor jutustaks talle järgmise loo, nagu isa jutustab lapsele meelisloo talle tuntud varamust. Teatavasti seovad väga peened niidid vaimuseiku läbi aja ja ruumi. Neist imeväärseimad on niidikesed, mis ühendavad Eesti põhjamaist rajoonikeskust antiikse kultuuriga. Mõned nähtamatud niidid on tunginud antiikkultuurist ka soome sugu väikerahva ajudesse, otsekui olnuks võimalik Venuse lend põhjamaise šamaani onni ning nende soe vahekord — vaatamata kõikidele erinevustele.

EKSKURSS KONEKUNSTI AJALUKKU

«DIALOOG KONEMEESTEST»

Kuus üliõpilast, kes olid kokku tulnud poeet Curriatus Maternuse villasse, kuulusid noore generatsiooni vaimuparemikku. Nad jõid küll nagu teisedki külma veini veega, aga pruukisid ainult kõrgemaid sorte: kreeka importveini või Setinat — keisri lauajooki. Iialgi ei vestelnud nad

madalaist materiaalist, näiteks naistest ja oma armulugudest, ei jorutanud laulda, vaid vestlesid ühiskondlike ja filosoofiliste probleemide üle. Täna alustas mõttevahetust peremees, teatades, et ta kavatseb loobuda advokaadikutsesest ja pühenduda poeesiale. Sellele hakkas ägedalt vastu vaidlema Marcus Aper, edukas karjerist ja oleviku ülistaja.

Oraatori maine, ütles ta, on seltskonnas märksa kõrgem kui poeedi oma. Tõsi küll, praegused kõnemehed ei ole nii suured ninad nagu Cicero ja teised vabariigi oraatorid, aga kui need olid esimesed foorumil, siis praegused kõnemehed on esimesed Caesari soosingus. Tuleb olla realist, toonitas Aper, ütles endal vara ja kuulsust külluses olevat ja keelitas Curiatus Maternust mitte loobuma ühiskonnategelase karjäärast.

Maternus tõstis savist veinijahutaja ja kallaskandale amforast puhast *falerno*'t, võttis suure sõõmu, silmitses kogu laudkonda tõsise pilguga ja kuulutas:

«Vaieldamatu on rooma kõnekunsti üldine allakäik. Kes suudab sellele vastu vaielda?»

Seda ei suutnud keegi ja vaidlus siirdus kõnekunsti allakäigu põhjustele.

Vabariigi ajal õitsenud kõnekunst pidi ainuvalitsusliku korra all paratamatult manduma. Kõnemehe hinnang oli avalikus arvamuses Nero ja Caligula valitsemise ajal langenud nullini, kuivõrd kõnelejad pidid piirduma keisri ülistamise ja pidukõnega.

«Ja vabariigiaegsete kõnevõistluste asemel õitseb nüüd, Vespasianuse ajal, poeesia,» nentis Aper. Curiatus Maternus lõi käega ja kuulutas:

«*Quod erat demonstrandum*. Sellepärast loobungi kõnekunsti õppimast. Ükski praegune kõneleja ei vääri oraatori nime.»

Noortudeng Cornelius Tacitus, kes oli vanemate kaasvõitlejate vaidluse ajal viisakalt vaikinud, pani kõik kuuldu kõrva taha, kuigi tema stuudiumi objektiks oli ajalugu. Kunagi hiljem tõuseb temagi jaoks probleem, kas mitte vahetada Kliot Melpomenē vastu. Sest ka ajaloolase kutse nõudis suurt kohanemist maksva korruga. Ainult julge ja edukas Aper jäi advokaadikutsesse truuks. Ta tõstis terve amfora oleviku terviseks õhku ja ütles:

«Luulenauding on lühike nagu armastusegi oma, pealegi nõuab luuletamine tööd üksinduses.»

Villa peremees vastas:

«Mina just üksindust vajan. Vergiliuse suvila idüll on väärtuslikum kui oraatorite rahutu elu. Pugema sunnitud oraatorid ei ole võimude jaoks kunagi küllalt orjameelsed, publiku meelest aga ei ole nad piisavalt vabad ja julged. Kui ebaloomulikud on nende kõned juba sisuliselt, aga nad peavad oma sõnakõlkse ise ka veel ette kandma, teeseldes olematuid tundmusi. Oma teemasid ei võta nad tõelusest, vaid koolist oma juhendajate käest. Aga inimese looming peaks teenima ainult tõtt, mitte keisrit.»

Diskussioon elavnes. Kõige kärarikkam oli utilitarist Aper, maksva korra ülistaja, aga ka Vipstanus Messala, vana klassikalise kõnekunsti pooldaja, ja juurdlev Julius Secundus. Vaidlust juhtiv Curiatus Maternus ise oli autistlik esteet, kes kaitses poeesia prioriteeti retoorika üle.

Kui kõik asjaosalised olid oma seisukohti korduvalt selgitanud, tundis peremees end kohustatud olevat vastaseid lepitada. Ta tõusis, tõstis savikruusi koosolijate terviseks, mainis, et ainult rõõmsameelsuses on täiuslikkus (*Laetitia perfectio est*), ja kuulutas diskussiooni lõpetatuks, öeldes:

«Kui ükskord leitakse täiuslik riigikord, siis muutub kõnemees sama tarbetuks, nagu on arst tervete peres.»

Kõik naersid ja lõbusas meeolus mindi laiali.

Seda dialoogi meenutas Tacitus m. a. sajandal aastal ja pani ta kirja nii, et igaüks meist võib seda veel täna üle lugeda («*Dialogus de oratoribus*»).

Kahekümneendad olid kõnekunsti harrastamise aastaiks kogu Euroopas. Berliini Humboldti ülikoolis asutati kõnekunsti kateeder ja kabinet. Kaitsiti esimene sellealane doktoridissertatsioon, moodustati ülikooli kõnekoor. Pealinna eeskujul tekkis samasuguseid õppekohti teistes Saksamaa suuremates ülikoolides. Oli alanud retoorika uuestsünni ja oraatorite ajastu. Seni parlamendiseinte vahel harrastatud poliitiline kõne viidi tänavale. Benito Mussolini pidas oma lärmakaid lähikõnesid lossirõdudelt. Adolf Hitler kõneles 1. mail 1933 Tempelhofi lennuväljal miljoni rahvahulgale. Kuulajaskonna kokkuajamine kestis kaks päeva...

Hispaania filosoof Ortega y Gasset iseloomustas aega «masside ajastuna».

Kõnemehed, esinedes hiigelauditooriumide ees, püüdsid retoorikarelvaga raiuda teed võimu juurde. Avalikku kõnet kasutas ka vasakpoolne opositsioon.

Teatrites ja koolides esinesid kiiresti moodi läinud kõnekoorid, kollektiivne hääl. Ohtulokaalides sündis nõnda nimetatud kümnes muusa — estraadisõna. Maximilian Berni estraadiluule kogumik «Die zehnte Muse» — piklik tasku mahtuv punases köites raamat — ilmus poolemiljonilises tiraažis.

Estraadikunst, kus lõbustusnumbrite sekka tungis ka ilukirjanduslik vahepala, lüüriline ja satiiriline lühiluule, levis kõikjale üle Euroopa. Berliinis ja Pariisis leidis kuulsaid estraaditeatreid, väikeses Eestis pesitses kümnes muusa restoranides ja kohvikutes.

Esta jätkas suulise sõnaga eksperimenteerimist iga päev, ta harjutas hingamist, ilmekat lugemist, sõnaplokkide kaupa etlemist ning kasutas iga võimalust, et esineda vahel paladega ka publiku ees — olgu esinemised tasulised või asjaarmastajalikud. Nii tekkis tal deklamaatorina Tartus nimigi. Pärast seda kui kohalikus ajalehes oli ühe etlemisõhtu kohta ilmunud retsensioon, hakati teda esinema paluma kõikjale, kus programmis oli luulepalasid. Ent kõik see kadus isetegevuse merre. Aeg ei vajanud ilutsemist, vaid aegruumi vallutavat sõna. Selle hälliks oli Tartu Rahvaülikooli kõneoskuse seminar.

KÕNEOSKUSE SEPIKODA

1917. aasta revolutsiooni päevil Tartus asutatud Rahvaülikooli (TRÜK) kõneoskuse seminarid olid osavõtjate arvult alati esikohal. Nad toimusid kord nädalas ülikooli peahoone viiendas auditooriumis või ka mõnes ringauditooriumis. Sissepääs oli maksuline, pileteid müüdi vastavalt istekohtade arvule, aga sageli istusid hilinejad ka aknalaudadel või seisis koridoris avatud ukse taga kobaras. Tunni väline ülesehitus oli alati sama: pärast kursuseandja ilmutamist auditooriumi avas eelmisel istungil valitud eesistuja koosoleku, andes sõna referendile. Pärast kõne ärakuulamist järgnes diskussioon nii kõne retoorilise külje kui ka sisu üle.

Sõnasoovijaid oli enamasti rohkem, kui akadeemilise topelttunni aeg lubas. Viimasena võttis sõna õpiringi juhataja Adams, kes kritiseeris referenti ja sõnavõtjaid kõneoskuslikust küljest, ent sisulisse vaidlust ei sekku-

nud. Teemade valik oli vaba, soovitati omaalgatuslikke teemasid, kuid osavõtjail oli võimalik neid valida ka õpiringi nimestikust. Koosoleku juhataja andis soovijaile teadaande korras sõna kolmeks minutiks, mida koosolijate nõudel tarbe korral pikendati. Opetuse andja võis igal ajal sekkuda retooriliseks kriitikaks või faktiliseks märkuseks. Harjutusjärg koosnes alati kolmest osast: 1) peakõne ärakuulamine; 2) retooriline kriitika koos kursusejuhataja kokkuvõttega; 3) ainealane diskussioon ja kõneleja lõppsõna.

Avalik arvamus tekkis diskussiooni käigus, aga diskuteeriti ka kuluaarides. Peale selle vastas V. Adams teisi päeviti kuulajate kirjadele, milleks tavaliselt kulus topeltloengu aeg. Mingisugust ringiratast rääkimist ei sallitud. Kuulajad pidid harjuma eristama küsimusi: a) mida kõneleja ütles ja b) kuidas ta oma mõtteid retooriliselt kujundada suutis. Sellega pandi alus eristikale, vaidluskultuurile.

Kursuste organiseerija, kes istus kuulajate hulgas, jagas oma nõuandeid anonüümselt, õppijad ise otsisid ja leidsid diskussiooni tulemust, saades seega omakorda ringi õpetajaiks. Kõnede paberilt mahalugemine oli keelatud.

Kuigi kõneoskuse ringi juhatamine kujunes peaaegu anonüümseks, hakati kursuse andjat «meie maestroks» kutsuma. Ringis sündisid ka mõningad tavad (lõpupidu üliõpilasmajas, aktivistide külaskäigud Adamsi poole, kusjuures nad end kvaliteetkoguduseks nimetasid ja ka omavahelisi külaskäike korraldasid).

Tartu Rahvaülikooli kõneoskuse õpiringist sai midagi klubi taolist majanduslikult vaesematele tartlastele, kes ei suutnud või ei tahtnud osaleda mõne registreeritud klubi tegevuses. Klubi vanemana toimis aastaid Viktor Kosenkranus. Samuti võrsus kõneoskuse ringist rida komsomol-aktiviste (Kiipus, Kurg, Sverdlov ja suur hulk nimetuid). Kahtlemata oli Tartu Rahvaülikooli kõneoskuse ring kolmekümnendail aastail kohaliku avaliku arvamusel arvesse võetav tala.

ORGIAD

Tartu akadeemilises elus oli see vast aeg! Uued raamatud käisid käest kätte — liiga kallid, et laiad rahvahulga neid osta saaksid, vähesed aga ostsid kõike, mis ilmus. Uus vaimsus kääris... Võrsuvas haritlaskonnas oli tekkinud ideoloogiline «annikund», aga ka teised efemeersed «kunnad». Erni Hiir ülistas pummelungidaame ja need püüdsid poeedi avansse õigustada. Igal vabal õhtul peeti kusagil kõrvalises kohas olengut. Siis olid lambid «meeleolu» pärast kaetud kirevate riidehilpudega, nii et ruumis valitses hämarus ja osavõtjate rohkuse tõttu oli lämmatavalt kuum. Padjad ja madratsid katsid põrandat, grammofoonist voolas alatasa kõrvu šlaagreid ja meeleliselt ülesköetud paarikesed hõljusid nende kupeldavas taktis. Esimene laar võileibu oli peagi söödud, korjati kopikaid uue «kütuse» ostmiseks. Olut pakuti ringi kohvitassides, konjakit joodi sinepitoosist. Köhnad naised olid poolpaljad ja kõik suudlesid kõiki. Ja kui ihalus hämardatud lampidest ning joodud «kütusest» higistavasse, teineteisest kinnihoidvasse ihudesse valgus, kuuldus mõnikord kusagilt käsklus «*lux ex!*». Siis kukkusid kehad teineteise otsa, kas valiku järgi või juhustlikult, ja püherdasid põrandal, kuni valgus taas sisse lülitati. Kes kaasa ei mänginud, seda peeti mahajäänuks. Esta ei osalenud sellistes mängudes kunagi, teda peeti tagurlikuks «ära-puutu-mind külmaks naiseks» — parandamatuks intellektuaaliks, kelles ei ole elumahu ega üdi.

Pummelungidaamid, kes end WC-s taas korda seadsid, vahetasid nõrkinud märkusi:

«Ptüi, milleks see silmakirjaneitsi inimeste hulka kututi?! Too hoorab muidugi ainult raha eest ja lukustatud uste taga.»

Ajaloorebane hüüdis pidulauas: *silentium ad cantum!* ja rahunenud seltskond laulis laia suuga:

«*Meum est propositum
in taberna mori.*»

Esta oli ammu lahkunud ega saanud enam näha ei moonikeetmist ega setu tsilgakese maitsmist. «Meeleolu» oli möödas, mehed kõnelesid juba päevauudistest...

Aga ka Tereesi — punane Revolli — jälgis päevauudiseid, mis ju ühtegi normaalset inimest ei huvitanud...

Aga mitte kõiki orgiaid ei peeta kollektiivselt. Mõnda kantakse eluaeg iseendaga kaasas — ihuüks või kahekesi.

Orgia on hüüd, millele oodatakse vastust. Selleks ei vajata Bloki Tundmatut Daami ega Neitsi Mariat — piisab noorusest ja soojast verest.

Pärast kümnetunnist askeldamist, tõstmist ja sättimist oma Tähtvere krundil astub Jüri ajutise katusealuse poole, sest õhtu on käes ja musklid valutavad. Lävel näeb ta oma naist. See istub, mustad, mullased jalad veekausis, lina-blond, nii omane ja soe. Ei, tema pole Neitsi Maria, pigemini vist Magdaleena, või koguni Maarja Magdaleena? Aga ta silmis on sinine meri ja sinine taevast. Ta paksudel huultel mängib kõiketöötav naeratus.

«Lähme voodisse, Malle!»

«Las ma pesen jalad ära.»

«Pole vaja. Tule'nd.»

Lahtinööbitud roosa rinnahoidja tagant paistavad juba natuke rippuvad, rasked rinnad. Nägu on hiline ja argipäevane. Aga ta on kuldsete kätega naine — ühegi töö eest ei pörka tagasi, sellisega mine kas või merele...

Kui mõne aja pärast Ulilast elekter tuleb ja petrooleumlambid võidakse kuuri viia, siis süütab Malle päise päeva ajal kõik pirnid põlema ja hüüab: kae, elekter, elekter!

«Siia tulevad suured lastetoad.»

«Aitab meile poisist ja tüdrukust. Siia tuleb garaaž.»

«Milleks garaaž? Meil pole ju autot.»

«Saame ka auto. Peab mõtlema homsele ja ülehomsele.»

Kas Vaskratsanik on maha jäänud Neeva kaldale? Kas pronksist käsi ei ulatu siiani? Kas Jevgeni polegi surnud, vaid rajab oma kodu Emajõe Ateenasse?

Tähtvere mõisa omanik, paruniproua von Wolff, teeb oma viimase hommikuse ratsasõidu ümber kunagise rukkipõllu, mis on nüüd kruntideks jagatud ja kallilt maha müüdud.

«Selle eest ostan Roomas uhke marmorpalee ja suvila Palermo lahe ääres. Tähtvere metsa ma küll enam ei näe, aga *ubi bene, ibi patria.*» Ta sportlik keha istub kindlalt sadulas.

WALTER A. ANDERSON

Шишков, прости!
Не знаю, как перевести.
(Пушкин)

Walter Andersonisse kiindus Esta silmapilgust, kui professor itaalia keele õpetajana teise auditooriumi astus ja päikesepaistelise naeratusega kuulutas: «Parlame italiano! Non è difficile.» Asjahuvilisi oli ainult kümnekond, nende hulgas vabakuulajana ka Esta Lepik. Anderson oli Tartus vaid rahvaluule professor, kuid erihariduselt oli ta kirjan-dusteaduse doktor, kes Kaasani ülikoolis oli õpetanud Lääne-Euroopa kirjandust. Tartus luges Anderson õppe-ülesandetäitjana ka romaani filoloogiat, iseenda täiendamiseks iga aastat uue keele õppimisega alustades. Vallaline Walter elas naljade ja anekdootide saatel ja võitis kuulajate sümpaatiat nii oma universaalsete teadmistega kui ka peaaegu poisilikkude vallatustega teaduse käsitle-misel. Professor elas olmelises sümbioosis ehk «abielus» oma noorema vennaga, kuid aeg-ajalt tegi ta ujedaid armu-avaldusi õitseeas ülikoolitüdrukutele, mis aga kunagi ei arenenud kaugemale jalutuskäikudest Tähtvere metsa — sedagi vargsi. Ta mõistis naisi operetlikul tasandil, kuid oma kirkliku temperamendi suunas filoloogia tõstmiseks provanssaali *gaya scienza** kõrgustele. Anderson, kelle hajameelsusest ringles anekdootide sarju, suhtus poliiti- kasse umbuskliku kartusega; ta kuulas päevauudiseid kõigis euroopa keeltes ja toonitas oma mittepädevust sel auto- noomisel alal. Kui Hitler baltisakslasi oma *Reich*'i «koju» kutsus, langes lõbus professor depressiooni, manas hullu- nud füürerit kõigi eesti sõimusõnadega, aga ei julgenud dikteeritud optsioonile vastu hakata ja lahkus baltlaste viimase vooruga Eestist.

Kord Estaga Promenaadi tänaval jalutades jäi Anderson vitriinide keskele seisma ja hüüdis: «Hier werden Trümmer rauchen!» Pisut rahunenud, lisas ta: «See keelend on suguluses kreeka *terma*'ga, ka ladina *terminus*'ega.»

Estat võlus Walter Anderson oma määratu mäluga ja metaloogiliste assotsiatsioonide rikkusega, rohkemaks oli vanadusevahe liiga suur.

* *Gaya scienza* — lõbus teadus.

Kui Anderson vakantsi tõttu romaani filoloogia kateed- ris õppetöö raamides keeleajalooliselt tõlgendas renessansi- negseid itaalia autoreid, hakkas Esta sedagi nõudlikku erikursust kuulama. Kasvava imetlusega nägi ta, kuidas see apoliitiline teadlane Dante ja Machiavelli teostest teo- reetilise poliitika külmtõmmise tegi, formaalselt filoloogia tasandile jäädes. Teda veetles eriti itaalia keelend *virtù*, mis seisis Niccolò Machiavelli traktaadi «Il Principe» kesk- mes. *Virtù* tähendab ju voorust ja vaprust, aga traktaadis «Principe» on ta tähendus laiem ja sügavam, nagu oli ladinakeelsel *virtus*'elgi. Machiavelli poliitilises keeles on *virtù* sisu avardunud veelgi, muutudes õige mehe peavoo- ruse mõõduks ja ideaaliks. Machiavelli nõuab oma riigijuhilt (*principe nuovo*) mitte ainult piiritut tahtejõudu, vaid ka kogu tegevuse orienteerimist oma ühiskonna hüvan- gule. Kõrgeid eesmärke taotleva riigijuhi vabastab Machia- velli moraalseist kohustustest, kui ta võitlust kroonib võit. *Convien bene, che, accusandolo il fatto, se l'effetto lo scusi.* Ükski poliitiline mõtleja pole mööda läinud makjavellismi probleemist, seda terminit kasutavad ka Gramsci, Marx ja Lenin. Suureks tituleeritud Preisi kuningas Friedrich II kirjutas küll «Anti-Machiavelli», aga oma valitsemisprak- tikas käis ta renessansiaegse teoreetiku nõuannete järgi. Esta kui naisterahvas ei saanud endas maskuliinset kange- laslikkust suurendada, aga Machiavelli teost uurides lõikas ta endale siiski kopsaka viilu elutarkust, hakates eneselt nõudma ladina mõistest *vir* tuletatud inimideaale. Esta töötas endale kasvatada kaht omadust: *virtuosità*'t oma kunstiloomingus ja *viripotenza*'t, loobudes infantiilse tibu- naise privileegidest. Oiget meest aga iseloomustab kirklik *virtù* poole püüdmine. Ajaloopöörakutel tähendab see kõigi Machiavelli poolt juhile omistatud tegurite arvestamist: need on *necessità* (paratamatus), *fortuna* (edu), *prudenza* (arukus), aga ka *giustizia* (õiglustunne) ja *umanità* (inim- likkus). Kõik need mõisted leiduvad juba Niccolò Machia- velli poliitilises aabitsas, kuid tal pole terminit teesk- luse väljendamiseks. Nii palju sai Esta õppida Walter Andersoni itaalia keeleajaloo tundidest.

Neid mõisteid arutas Esta ka Vilmar Adamsiga. Võib- olla aitasid need arutlused kaasa asjaolule, et kumbki neist ei võtnud osa okupatsiooniaegsest «Ammukaarest», milles Visnapuu üritas veel 1942. aastal luua illusoorset ühendus- märki Eesti taevaletusse.

TOOMAS TUHKUR

Igavese tudengi klassikaliseks tüübiks vanas Tartus oli Toomas Tuhkur, atleetliku kehaehitusega mees, kes aga oskas suurema osa elust mööda saata raamatu kohal istudes või uusi võõrkeeli õppides. Ta põhimõtteks oli võimalikult palju sisse tõmmata ning võimalikult vähe välja anda. See mõjus kaasa ta otsusele jääda vallaliseks: abikaasa on kallis ja täitsa tarbetu luksus, ta toob inimese ellu ebaproduktiivseid väljaminekuid, muresid lastega, põikpäisust, sarvitamist ja hüsteeriat. Ta on suurim ajaröövik ja toodanguõgija. Vanaduses muutub ta kindlasti vastikuks ja piirab mehe esteetilisi elamusi. Vaba aega, mida mees sunnitööga oma naisele kätte võitleb, vajab vaimne inimene iseenda tarbeks. Vastavalt sellele elufilosoofiale kujunesid Tooma elukogemused. Et ta oli normaalne mees tugeva seksuaalihaga, tuli tal tutvuda suguhaigustega, sest arstlik valve prostitutsiooni üle ei olnud veel täiuslik. Ta esimene abielu, milleks teda kõhuga pressiti, lõppes lahutusega, sest et ta oli jätnud sünnitaja tuppa ja ise jalutama läinud — solvunud koolipreili põgenes nii kalgist kodust. Edaspidi oli Toomas naistutvustega ettevaatlikum, kuid lõpuks armus Pille Kolbergisse. Pille oli rikas talutütar ja kultiveeris umbes samasuguseid vaateid abielule. Ta oli nutikas, isegi elutark, õppimishimuline, kes nagu käsn imes endasse Tartu ülikooli poolt pakutavat vaimutoitu, kuid ta ei tunnistanud kosilasi, kelle varandus oli tema omast väiksem. Meeleldi istusid nad Toomaga koos ja filosoferisid «tervisliku egoismi» kasust. Kõik tõelised filosoofid olid elanud vallalistena: Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant, Schopenhauer... Mõnikord nihkus nende avameelne jutt ka keelatud seksi alale, mille olemuse kohta neil ei olnud illusioone. Sellistel koosviibimistel, eriti kui nad olid konjakipudeli jaoks raha klappinud, hiilis mõttevahetus vaimukalt allapoole naba, kuid kui Toomas kord katsus situatsiooni mehe teoks kasutada, viskas Pille talle süle käekoti, millest kukkus välja hulgaliselt punutud piitsu. Tuhkur jahmus.

«Kas te vajate nii palju peksuriistu oma kõera jaoks?» küsis ta.

«Oh ei, Muriga oleme sõbrad. Miks peaksin talle haiget tegema? Need ilusad asjakesed punusin päevaulmade tun-

didel, kujutledes, kuidas karistan oma meest, kui ta pole mulle küllalt kuulekas.»

«Te olete sadist?»

«Nagu iga inimene, tahan teiste üle võimutseda. Kuid see jääb kahjuks ainult unistuseks. Oma rahulduse saan küll kätte — unistustes. Või tahate proovida? Kuid võtke lahkesti arvesse, et olen juba plikana pullikesi taltsutanud. Kes mulle kosja tuleb, peab kõigepealt minu omast kopsakama pangaarve lauale lööma. Või revolutsiooni tegema ja mu maavaldused natsionaliseerima.»

Toomas tõmbus tagasi ja hakkas lipsu kohendama.

«Revolutsiooni teha pole kunst,» ütles ta. «Kunst on ennast armastama panna ilma pangaarveta.»

Nõnda jäidki need kulaklikud Romeo ja Julia ainult headeks sõpradeks ja sisukaiks vestlejaiks.

Toomas päris hiljem professor Bresowskyt, kas sellised veidrused kuuluvad perverssuste hulka. Hullumaja peaarst kinnitas seda, lisades, et seksuaalselt perverssed inimesed jõuavad väga harva tegudeni, oma seksuaaliha rahuldamiseks nad ainult fantaseerivad. Ta ei soovitanud selliseid olukordi analüüsima hakata, nagu teevad freudistlikud psühhoanalüütikud, kes oma patsientidelt raha välja petavad. Mõtted on tollivabad, mõtteid ei saa «ravida», laskem neil mängida imaginaarses ruumis. Inimeste enesetsensuur on neist alati tugevam, lisas Bresowsky. Vaimuhaigusest on see kõik väga kaugel. Seksuaalkujutlused on ulmsi ja ilmsi kaks erinevat seika. Ükski masohhist pole ennast reaalselt peksta lasknud. Ta kujutlused on ainult *libido* tekitamiseks või ergutamiseks. Kogu maailma seksuaalsadistid pole veel ainustki pommi plahvatama pannud. Terroristid on pigem sotsiaalse mõtlemisviisi ohvrid.

VEND VAHINDRA

*See, mida meil enam pole,
ei tarvitse liigne olla.*

(Dostojevski)

Koju jõudes nägi Esta, et ukse taga ootab teda Vend Vahindra. Vend Vahindra oli eesti rahvusest lamaist, passi järgi Karl Tõnisson, kes ennast lamaismi Baltimaade piis-

kopiks pidas. Esta suhtumine Vend Vahindrasse oli skeptiliselt uuriv. Eemaletõukavalt mõjusid vanamehe pruun hõlst ja harituse ilmne puudumine. Kuid teisest küljest äratas imetlust asjaolu, et mees käis aasta ringi paljajalu ja jooksvõistlustel jooksis noortega kaasa. Ta ei saavutanud küll kunagi esikohta ja tükk maad enne finišit aeglustas sammu, et rohkeid mahajäänuid mööda lasta. Vanamehel olid ilmselt tugevad kopsud ja sportlasevõimed. Ta oli Estale õpetanud budistlikke lõdvestus- ja endasse-süvenemise harjutusi ning jutlustanud mingisugust udust nirvaanaõpetust — meelerahu saavutamisest, mis osutus praktiliselt kasulikuks. Kerjusemunga elav Vahindra tuli Estale külla selleks, et saada suutäis rukkileiba *pain normal*, mida Tartus küpsetati. Ta hääldas seda küll «peen-normaal», aga tundus maailmavaatelt olevat omapärane isiksus, kes oli kõik olemasoleva mõtestanud idamaise värvinguga tervikuks. See ei olnudki nii naeruväärne, kui esimesel silmapilgul paistis. Vend Vahindra unistuseks oli audients dalai-laama juures Tiibetis. Kui Esta kord küsis, millises keeles Tõnisson saaks vestelda dalai-laamaga, oli Vend Vahindra vastanud: «Tiibeti keelt ma enam ära õppida ei jõua. Aga dalai-laama laseb külalistele teed pakkuda ja naeratab buda-naeratust, mis on võimsam kui ükski sõna. Ja siis saadab ta mu kloostrisse, kus Hommiku-maa targad mind aastakümne võrra nooremaks teevad...»

Kui Esta koju jõudis, väsinud nagu roju, sundis Vend Vahindra teda voodisse heitma ja silmi sulgema. Olevat saabunud õhtune mediteerimistund.

Esta mõtteid segas veel voodi ääres istuva *guru* kuju. Kuid mõne sekundi pärast õnnestus kõrvalised mõtted eemale tõrjuda ja Esta teadvus kontsentreerus sissepoole. Vend Vahindra nõuannet järgides püüdis ta saavutada ükskõiksust ja suunata mõtteid sellele, mis võis olla Vend Vahindra õpetuste taga — kui kõrvale jätta müstika. Ta katsus endas elustada selle ürgse vaimsuse bioloogilist olemust. Hämmastusega märkas Esta, et täna see tal õnnestubki. Jäsemed muutusid raskeks ning mõnusalt soojaks, ainult laubale jäi jahe triip. Konkreetset mõtet, mis varasemate harjutuste ajal ei kadunud, lakkasid vahele segamast, ei häirinud enam meelerahu. Teadvus keskendus omaenda minale ja nõudis mälult mälestust kõige varasemast. Miks ei suuda ajurakud, mis on ju olemas sündimisest saadik, teadvusse tagasi kutsuda meenutusi

esimestest elutundidest? Selleni meenutusvõime ei jõua, kuid täna ilmub teadvusse midagi uut — läbi kogu keha täitva soojatunde. Esta ei taha, ei suuda enam käsi ega jalgu liigutada. Dünaamilise jõuga voolab midagi läbi kogu ihu kuni sõrmeotsteni: raskus, soojus, kas ka mingi vibreerimine? Midagi enam kui piiratud *ratio*.

Estal tekib soov hetkekski tunnetada ainult oma olemasolu, olla ilma õpitud teadmisteta, ilma minata, lihtsalt olla, soojuses hingata... Kui saaks seda mõtet jälitada kuni kõige olemasoleva lähtekohani, siis muutuks ka mõtlemine vaiksemaks. Kui saaks vabaneda igast soovist, igasugusest minalikkusest, tunda ainult veel hingust. Aeg ja ruum hakkavad teadvusest haihtuma, pole vahet rahvaste, maade ega ajastute vahel — kui elu on tekkimas. On, nagu astuks teadvus kongist välja ürgvabadusse, mõtete koorem langeb ihult nagu raudrüü.

Mina ulatub lõpmatult kaugemale kõikidesse.

Mina, uus mina, ei vaja ei kibedaid kogemusi ega muret tuleviku pärast. Hirmuta mina sulab kokku kõikusega, mõistab kõike olevat, armastab kõike olevat. Teetu kaugus on mina päralt.

Sfinkside naeratus on suunatud iseendasse, samuti nagu Buddha naeratus, nagu dalai-laama naeratus.

Kuid juba kisub midagi ajalist teda taas maa peale tagasi.

Ikka selgemini tundub, et nirvaanalummus on lõppemas. Teadvus poeb aja ja ruumi raudrüüsse, Esta avab silmad, näeb, et keegi istub ta jalutsis. See on ju Vend Vahindra, kes talle vastu naeratab:

«Teie olite peaaegu tuud aega poolunne suikunud, kas olite nirvaanas?» pärib ta.

Esta tahab vastata, märkab aga, et ei leia selleks sõnu. Möödub veel viis minutit, enne kui ta kõnevõime tagasi saab. Vend Vahindra harimata habe ja pruun hõlst häirivad teda. Ta ulatab kerjusemungale terve leivapätsi ja pudeli piima, et temast kiiremini lahti saada. Aga midagi neis joogaharjutustes siiski vist on, mõtleb ta.

Oma muljetega jooksis Esta kohe Vilmar Adamsi poole. Adams oli tuntud Descartes'i «Meditationes de prima philosophia» tõlgendajana, ta voodi kohal rippus sildike: *Sum cogitans*, kuid ta uuris kõikide aegade õpetusi ja usundeid — Descartes'i skepsisega, aga allikate põhjal. Nad

otsustasid Vend Vahindra objektiivselt läbi uurida. Adams kutsus Vahindra enda poole ja kostitas teda kõigega, mis Tartu turul ja kauplustes leidis. Vahindra sõi kõhu täis, viskas viina ja hakkas siis mõnuledes oma roosikrantsi lappama. Äkki lähenes ta Adamsile, tõstis käe ja lausus pidulikult:

«Ma võin teid vaatleja-laamaks nimetada.»

«Kuid mina olen ju ateist!»

«Seda oli ka Buddha ise. Aga niikaugele ei jõua kogu rahvas, kelle jaoks nende tahtmise järgi tuleb säilitada usurituaalid.»

«Mis tähendab vaatleja-laama?»

«Laama tähendab tiibeti keeles: kellest kõrgemat pole. Lamaism on väga hierarhiline õpetus. Ilmalikud laamad jagunevad kolme kategooriasse: tegutsevad laamad, nagu olen mina, vaatleja-laamad, kes mediteerivad omaette, ja ebateadlikud, vormistamata laamad, kes on ainult toetavad liikmed. Mind pühitses ametisse dalai-laama Peterburi esindaja, kelle tiitliks oli pakla-laama, Sõnade Valitseja ja Tarkuste Ookean.»

«Mis rahvusest see mees oli?»

«Mis tähendab rahvus tarkuste ookeanis?»

«Aga see kõik on ju keskaegne müstika!»

«Kellele müstika, kellele autoriteet. Kas teie paavst Roomas on paljas müstika? Või õigeusupatriarh Moskvast?»

«Kuid need, kes on minevikus kinni, ei näe olevikku. Minevikku suudab ületada vaid see, kes elab tulevikus.»

«Ainult suure Buddha naeratus on kõigest üle.»

«Teie, Vend Vahindra, elutsete teiste armuandidest.»

«Aga keegi pole minust kõrgem. Ja kui ma kord vanadusnõrkuse lähenemist tunnen, siis rändan itta ja sülan Buddha naeratusega ühte.»

«See on odav lohutus, sest Buddha naeratus on kipsist.»

«See on dalai-laama naeratus, mis tuleb igavesest nirvaanast.»

Ta tõstis mõlemad käed ja lausus laulvalt:

«Pühitsen su vaatleja-laamaks. Ära kunagi kipu tegutsema — siis võid sinagi läheneda nirvaanale ja taanduda omaenda loomingusse nagu too nimetu hiina kunstnik, kes surmatunnil kadus oma maalisse. Siis ei ole kedagi sinust kõrgemat.»

Vend Vahindra naeratas. Adams kostitas teda veel likööriga, mille juurde tõstis lauale ka suure juustutüki. Ta sõi

ja jõi kõik viimseni ära, tähendades, et kerjasmunk peab sööma varuks, sest ta ei teadvat kunagi, millal taas süüa saab. Ta ei põlanud ka likööri, juues Adamsist kolm korda rohkem. Sest pühi tuleb pühitseda siis, kui nad su teele kukuvad.

«Kalla mulle veel seda piparmündilikööri. Piparmünt teeb hingamise puhtamaks! Laulan sulle mõne lorilaulu ajast, mil ma karjas käisin. Oh, sansaara kestab patustele veel väga kaua.»

Ta elu lõppes kauges Birmas, kus ta tõusis diplomaat U Thanti (1909—1974), Birma riigitegelase ja pärastise ÜRO peasekretäri nõuandjaks. Postuumselt tunnistasid Birma budistid ta pühakuks! Oli ta osav kelm või aus budismi propageerija — seda ei saa me kunagi teada. Kes end suure tähe külge seob, see jõuab taeva laotusse, — nagu Tõnisson-Vahindra, keda autor mäletab sammumas Kitzbergi matuserõngis oma perekonna-nimekaimu kõrval.

OLENG VALGEMETSAS

Populaarse joonistusõpetaja ja «Valgemetsa pärisperenaise» Vanda Johansoo *garden party*'d olid kuulsad kogu Lõuna-Eestis ja ei olnud kerge saada Vanda käega joonistatud kutset. Ta suvila, «nõiamaja», oli oma eriskummalise värvispektriga otsekui eksperimentaalne saar, kus Vanda pani tantsima aina uusi karjuvaid värvikombinatsioone, mis olid väljakutse harmooniaõpetusele, kuid vastasid perenaise arusaamadele eksootikast. Vanda oli õppinud kunsti küll põhjamaises Soomes, kuid ta oli reisinud lõunamail ja igalt poolt midagi teda haaranut kaasa toonud. Lõpueksamit ta ei olnud sooritanud ja «Pallase» meistrid teda kunstnikuks ei pidanud. Vanda ei teinud sellest väljagi, ta oli teadlik oma kunstiharrastuste diletantlikust laadist. Ent iga metsast leitud oks tundus talle kunstiteosena: ta oskas loodust fantaasiaga vaadata.

«Ma olen ümberpööratud jäänud pannkook,» seletas ta, «aga selle eest olen vaba valitsema pintslit oma suva järgi.» Ta tupsutas eredaid värviplekke oma suvila seinetele, maalís olematuid lilli talude kappidele, pinkidele ja peldiku siseseintele, istutas ära kuivanud puud juurtega

taeva poole ja koostas metsast korjatud okstest terveid eeposi, mis olid nähtavad ainult kujutlusvõimelistele pilkudele. Suvevaheajal, kui koolitööd polnud, avas ta Valgemetsa suvila ukseid kõigile tuttavaile — aga kes ei tundnud siis Vanda Johansood?

Suvilas pakutav kohv oli mõnikord küll kohvipaksu teine kuumtõmmis, kuid igaühele pandi tassi kõrvale mõni lilleke või oksake, ja igaühele oskas Vanda jutustada just seda, mida külaline ootas ja armastas. Suhtlemisoskus ja inimlik soojus võlusid võõraid ning omi.

Kutsutud külalisi ootas vastuvõtt, mis oli pika ettevalmistuse tulemus ja mis lavastati Vanda rohkete abiliste nõukogu otsuste kohaselt. Kaks korda suve jooksul peeti Vanda sünnipäeva ja siis oli raske ta majja pääseda.

Seekord oli Nõiamaja muudetud muinasjutuliseks kuningalossiks. Pintsliga vihjatud tule ja jää insiigniad teretasid külalisi juba aiavärvavas, kuhu oli portjeeks asetatud männiäbarikust kujundatud liivlane Kaupo — oma rahva reetur. Suures toas, mille seinad olid üle tõmmatud õhukeste värviliste paberitega, rippus raamaturiiuli kohal õlitrikk Michelangelo Moosesest ja selle ees põles õlilamp. Seal domineeris helesinine intensiivse mustaga, millest võrsusid põlvkõrgused leegitsevad veripunased ribad. Teisele korrusele viiva trepi kohal troonisid suur hiina deemon ja tiibeti altar palveveskitega.

Preili Vanda Johansoo võttis külalisi vastu suure toa ukse juures.

Seljas oli tal kõrge krae ja pikkade varrukatega siidkleit, mis kattis kogu ta hapra ja pisut küürakil kuju. Rinnal ilutses paljude kätega kuldne lohe. Ta oli — nagu suvel alati — paljajalu. Kõrvades rippusid pikad säravate vääriskividega kõrvarõngad. Kavalerina seisis ta kõrval noorpoet, kelle esikkogu oli ühe hoobiga vallutanud eesti Parnassi. Koos Vandaga kuulus ta Valgemetsa avastajate hulka.

Garden party'd leidsid aset peamiselt Vanda aias, kus külalised grupeerusid mitme välikamina ümber. Vähestetuppa kutsutud võõraste hulka kuulusid ka Herman Evert ja Esta. Esta mõjus täna kummaliselt saledana oma lihtsas, valgest atlassist kleidis.

Evert, kelle süda lööb ärevalt, nagu kavatses ta sepsitada oma õnne, pöördub Esta poole.

«Kas me ei istuks lauda?» küsib ta.

«Täna, kuid praegu pean olema Vandale abiks, vabandage mind.» Ja ta läheb avasüli vastu Endel Kivistikule ning annab talle musu põsele — on ilmne, et ta Endlit taas eriti eelistab.

«Ta on vist võimeline teoloogiga voodisse heitma, et mind ainult õrritada,» mõtleb Evert.

Külalised vaatavad sisse tulles esmalt ringi, siis muhelevad ja otsivad endale kohta, kust oleks mugav Vanda uusimaid suveimprovisatsioone nautida. Endli õunrohelistes kleidis Lilleke istub kamina juurde taburetile ja osaleb kõnelustes ainult naerupuhangutega. Ahtarinnaline filoloog, Esta poolt Rilkeks hüütud, istub ta jalge ette punasele põrandavaibale ja tüdruk kuulab murelikult teisele pealetükkivaid kõhahooget. Prl. Pent, kelle keha meenutab täistopitud kotti, ühineb kaminagrupiga ja vajub ootamatult elegantselt türgi istesse. Teised on aset võtnud kaetud laua taga ja ootavad teenindamist.

Pr. Kukk, kes kuulub kunstiringkondi austavate väikekodanlaste hulka, noogutab mõistvalt Anne ja Lillekese poole: «Ei, niisugust kramolli pole ma veel näinud.» Ta on suure tordi kaasa toonud ja ootab selle jagamist. Ikkagi metseen!

Herman Evert heidab Annele käskiva pilgu ja Ann libiseb kõrvaltuppa. Tasase grammofonisahina taustal kostab sealt äkki Mendelssohni «Suveöö unenägu».

«Täna teid, see on meeldiv üllatus,» sõnab Vanda ja ulatab Evertile käe, kes seda kummardades suudleb. Enamik külalisi tormab vaimustushüüdega kõrvaltuppa, asjatundlikult kingitust hinnates ja tuhnides instrumendile lisatud heliplaatides.

Aga lauas istub ka tõsiseid mehi, kes kasutavad populaarse «nõia» pidupäeva oma ideede propageerimiseks. Üks neist, bioloogiaõpetaja Jaan Põld, koputab noaga vastu klaasi ja tõuseb kõnet pidama.

«Preili Johansoo külalislahke maja on tähelepandav selle poolest, et siin osatakse elada olevikule ega urgitseta tulevikus ja oma mina sügavustes. Siin elatakse looduslähedaselt. Juuakse kohvi ja käiakse rahvuslikus stiilis ehitatud saunas, kust joostakse Ahja jõe karastavasse voodesse. Tulevikule siin ei mõelda... meie emakeeles ei olegi tulevikku, on ainult olevik ja minevik. Nii elab kogu loodus, surematu ja ajatu. Sooviksin, et aulised külalised kujutaksid endale ette mõnda vägevast ulukist, näiteks pant-

rit, kellest laulis Rilke. Panter on jõu ja graatsia väljendus, aga — kas panter ka mõtleb? Muidugi mitte. Selleks on ta liiga tark. Ta näeb, kuuleb, haistab ja tunneb — palju paremini, kui meie seda suudame, aga ta ei mõtle oma aistingute üle, sest teab niigi kõik, mis talle vajalik. Ta aistingud ja tajud on lihtsad ja selged, aga kui me nende üle järele mõtlema hakkame, mis neist siis järele jääb? Keemilised valemid, variatsioonid ja vördjad, oletused ja liigid. Kõik kaotab oma monumentaalse tähenduse... kõik muutub sõnadeks ja koodideks. Kõige sellega arvestamine teeb meid teovõimetuks. Meie normaalsed refleksid peavad põlvini soos tammuma, enne kui saame midagi tehtud. Mõtted, kaalutlused, viimasel ajal moodi läinud meditatsioonid halvavad looduslähedast, normaalset elu.»

Kõnelnud ligi pool tundi, lõpetas Põld üleskutsega astuda nudistide ehk alastikultuurlaste ühingusse. Alasti või ainult püksikeste. Vael päikesepaistel lamavad inimesed muutuvad pikapeale ka mõttevabadeks. Nad näevad üksnes loodust ja sõprade pruunistunud kehi — targal inimesel polegi vaja midagi rohkem teada. Selles ongi elu mõte, mille üle venelased ja juudid nii palju sõnu teevad.

Kõne järel olid kuulajad mõtlemisest mittemõtlemise üle nii väsinud, et tuli üritada uut kohvilaari.

Valgemetsa pärisperenaise Vanda sünnipäeva ei pühitsevad ainult tema suvilas, sest sinna ei oleks mahtunud kõik külalised, vaid kogu «Vandaalias», see on ta sõprade Valgemetsa-kodudes. Külalised rändasid rühmiti ühest tarest teise: igal pool joodi kohvi, vesteldi ja tantsiti.

Vilmar Adams kutsus kuulesõpru enda poole, et seal värsse lugeda. Tal oli kaasas Fanny Tatarker, väike graatsiline mustaverd klaveriõpetaja Tartust. Fanny ilus õrn näoke oli valge nagu kuupaiste. Ta kitsaste kulmude all mängles naeratus, mille tähendust oli raske mõista. See naeratus köitis poeedi tähelepanu kogu aeg, kui Põld nudismist kõneles. Fanny enda riietus erines nii Põllu ideaalist kui ka teiste külaliste omast, kes oma paljastatud sääri, selgi, käsivarsi ja rindu heldelt näitasid võõrastele pilkudele. Fanny Tatarker kandis pikkade mustast siidist pükste juurde tumedat pikkade käistega pulloveri. Ometi aimus selle soomusrüü tagant ilus graatsiline tütarlapsekeha. Fanny lõug oli terav nagu kajakamuna, ta väikese suu lihavad huuled meenutasid tumedat roosi.

Põld ühines poeedi poole minejatega. Ta püüdis jätkata oma ettekande teemat ja juhtis tähelepanu noorsooprobleemile. «Huvitav oleks teada, mis meie noortest saab,» ütles ta poeedile.

«Arvan, et kord nad kasvavad suureks,» vastas poeet hajameelselt, uurides Fanny Tatarkeri huultel libisevat naeratust.

«See pole just see, mida ma mõtlesin,» tähendas Põld pisut pulka tõmbudes. Varsti jäi ta seisma ja otsustas Vanda poole tagasi minna, et seal oma propagandat jätkata.

«Mida teie elult ootate?» küsis poeet Fannylt pärast Põllu lahkumist.

«Ma otsin üleolevat isiksust,» ütles Fanny Tatarker. Ta hääli meenutas nirisevat ojakest, aga ta sõnade tähendus oli arusaamatu.

«Ega te ometi härra Põldu ta nudismiga üleolevaks isiksuseks ei pea?» Ja vastates Fanny vaevunähtavale naeratusele, jätkas poeet: «Või arvate, et Mussolini ja Hitler on üleolevad isiksused?»

Fanny vastas vaikselt:

«Kui tõeliselt üleolevaid isiksusi pole, siis on huvitav vaadelda neidki, keda paljud inimesed sellisteks peavad. Nii nagu liblikapüüdja korjab ka väikseid koiliblikaid.»

«Ja teile valmistaks naudingut neid nõelaga läbi torgata?»

Fanny puhkes naerma:

«Mul polegi nõõpnõelu.»

«Selles ma pole nii väga veendunud,» ütles poeet. Fanny salapärase välimuse müüri taga võis peituda terve noole-tupp teritatud sulgi.

Looduse ilu ja kaaslase lähedus sundisid Fannyt sulama.

«Teate, mu vana rahvas on alati pidanud kohanema võõraste oludega. Ja me kohaneme meeleldi, omandades ka võõrustaja patriotismi. Mulle meeldib Eestis ja ma abieluksin eelistavalt Põhjamaa blondi pojaga, et sünnitada talle võimalikult heledanahalisi lapsi — kui ta aga tundub mulle isiksusena, kelle poole võin üles vaadata. Sest olen naine ja mu esivanemate usk käsib naist isegi jumalakojas hoiduda tahapoole, rõdule. Aga mida teie oma elust teete?»

«Otsin sõnadele riime,» vastas poeet.

«Olen kuulnud, et te riimid on head ja et te neid mõju-
salt ette kannate.»

«Aga ma tahan oma loomingut ka ise lavastada.»

«Kas olete auahne või sõnakuulmatu?»

Poeet ei olnud seni au taga ajanud, sest nagu sportlik purjepaat ei kõlba prahiveoks, nii ei sobinud ta iseloom karjääritegemiseks. Ta võis olla sõnakuulelik, kui ta seda ise inimväärses pidas, ja kuigi Beatriced ja Laurad on elanud ainult luules, võis ta meeleldi alistuda kõrgele ideaalile — tal polnud vajadust olla üleolev isiksus. Aga et ilus tütarlaps huvitas teda rohkem kui vestlus iseenda üle, siis siirdus ta isiksuse teema juurde tagasi ja küsis:

«Mida te teeksite, kui niisuguse isiksuse leiaksite?»

«Katsaksin ta üleoleku saladust mõista ja talle kaasa aidata. Ka Goethe soovitas: «Und kannst du kein Ganzes werden / als dienendes Glied schließ einen Ganzen dich an!»»

Fanny Tatarkeri ilme oli salapärasem kui muidu. Ta nägi välja nii, nagu tunneks ta isegi lõbu oma otsinguist.

«Aga kas te tunneksite üleoleva isiksuse ära?» jätkas poeet ülekuulamist.

«Kui tal on suured teadmised ja natuke õnne, siis tasuks teda uurida, kuni see selgeks saab.»

«Nii et teil on tõesti tõi taga?»

«Aga loomulikult.»

«Ja peale selle jätkub teil veel aega end lõbustada?»

«Meelelahutust leidub teeäartel, sellest ei loobuta, aga see pole elu siht.»

«Siis leidub teel seda enam lõbustusi.»

Poeet jäi mõttesse. Ta vaatas võlutult Fanny naeratust, ent ei jõudnud ära mõistatada juudineiu igatsust üleoleva isiksuse järele. See võis olla pila, ent võis olla ka surm-
tõsine elumõte eneseiroonia maski all. Organiseeritud mõttetuse-treeningu propageerimises nägi ta aga suurt ohtu. Siis meenus talle, et poeet peab kõigepealt jääma omaenese elu lavastajaks südametunnistuse ja ideaali raamides.

Koju jõudnud, avas ta klaasuke tupp, kuhu peagi kogunes rohkesti luulesõpru. Siis heitis ta pea kuklasse ja hakkas etlema:

«Mis pidi tulema, see tuli:

Ei põhja kulge meie teed...

Kuid minus ikka õrnub tuli
Ja hää on kõik, mis Sina teed.»

Kuulajaid on igasuguseid. Aplausi järgi ei saa midagi otsustada. Ent seemet tuleb külvata. Ja ta luges neile oma uusi värse. Võib-olla luges ta asjata. Aga tal oli kutsumus, sellest talle piisas. Ka kajakas on merelaine külge aheldatud.

KEISRI UUED RÕIVAD

*Ja nemad olid mõlemad alasti,
..., ja ei häbenenud mitte.*

(Genesis, 2, 25)

Rongis jätkasid Esta ja Evert mõttevahetust alastikultuuri teemal:

«Kas mäletad Anderseni muinasjuttu «Keisri uued rõivad», kuulsat lugu kahest rätsepast, kes õmblesid keisrile kallid rõivad, mida aga ainult talle truud inimesed näha suudavad? Keiser ilmub selles nähtamatus rõivastuses avalikkuse ette, ja kogu rahvas teeb näo, nagu ei näeks ta valitseja alastiolekut. Keegi ei tee tema alastiolekust väljagi. Ainult rätsepad teavad, et keiser on alasti. Kes on need rätsepad?»

«Seda pole raske mõista. Need on süsteemivälised tegelased, kes oma pettusest kasu lõikavad. Rahvasuugi ütleb: liha jääb rätsepale.»

«Aga kas keiser ise ei märkagi, et ta on alasti?»

«See jääb meile saladuseks ja pole tähtiski, nagu jääb tähtsusetuks ka lapse vahelehiid, mis ei suuda riiklikku tseremooniat segada.»

«Rahvahulkadel on ükskõik, kuidas keiser end riietab, aga «Odüsseias» suhtub Nausikaa kangelase alastiolekusse sümpaatiaga, kuigi teised pealtnägijad häbi tundes minema jooksevad.»

«Kas pole imelik, et just Nausikaa, keda on «Odüsseias» kujutatud criti häbelikuna, kohe hakkab pulmadeks ettevalmistusi tegema? Alastikultuurlasi on maailmas rohkem kui kuus miljonit, mis on ju ajalooliselt väike arv. Me kõik

muutume armuöödel nudistideks, aga ainult intiimsele partnerile. On asju, mida me iialgi avalikkuses ei tunnista ega näita. Avalikkuses valitseb konventsioon. Sama mõtte leiame Carlyle'i romaanist «Sartor Resartus». Thomas Carlyle paigutab elu kosmilistesse hiigelrütmidesse, kus olemasolu muutub sümboolseks rõivaks. Võitluses piiritu vabaduse ja loodusliku iseduse vahel, vaimu ja ihu vahel, jääb inimesele vaid ennastohverdav töö ning puritaanlik loobumus — paljas alasti elu. Kui me oma käe inimese ihule paneme, ainult siis puudutame taeva laotust.»

«Kelle ihule peaksin oma käe panema?»

«Naine peab kahtlemata toetuma kangelaslikule mehele — kes suudab olla Robinson igal saarel.»

«Kas naine ei suudaks?»

«Hauptmann oma utopias «Suure ema saar» on kujutanud robinsonlike naiste ühiskonda. Aga see osutus soovulmaks ja lõpuks alistus naine siiski mehe juhtimisele. Võit on alati Robinsoni päralt, ka naise õnn on Robinsoni kätes — kui tuleb uut elu ehitada.»

«Aga kuidas jääb keisri uute rõivastega?»

«Ka need jäävad püsima — poisikeste vahelehiüetetest hoolimata...»

JALG ÜLE LÄVE

TOILAS

Igor Severjanini kodu Toilas oli sel aastal külalistest tulvil. Kõik voodid ta kahekorruselises eramus olid kinni, osa külalisi tuli paigutada naiseõe Linda Kruudi majja, mis asus samal Pikal tänaval teisel pool ühiskaevu. Tavaliste tuttavate kõrval suvitas siin ka külaline Pariisist. See oli õigeusupreester Položenski, keda Igor hüüdis Poluženskiks. Hästi kasvatatud, alati puhtaks raseeritud ja elegant-selt rietatud noormehes oli tõepoolest midagi naiselikku, isegi kurtisaanlikku. Isa Pjotr osales kõigis pidustustes, ujus kaugele merele, mängis nii võrkpalli kui ka bridži sama elegantse osavusega, deklameeris valju häälega Lermontovi ja Severjanini luuletusi. Preestri aval, kumerate kulmude ja mahlakate huultega vene nägu mõjus naistele seksapiilselt ja mees teadis seda, ent ta rahuldus oma sugutungi kuidagi nähtamatuil teedel ja avalikkuses võttis sõna eostusvastaste vahendite, abortide ja liiderlikkuse vastu. Ta oli osav jutlustaja, küigi oli alles lõpetanud Pariisi Vaimuliku Akadeemia ja nüüd kohalemääramist ootas. Severjanini kahemõttelised lood ära kuulanud, tavatses ta lausuda üheainsa sõna: «brekekekeeks», ja keegi ei teadnud, mis ta sellega öelda tahtis. Vaidlustes tuleviku üle pooldas ta kahe ülemaailmse kiriku ühinemist ja andis mõista, et eelistab Rooma paavsti igale patriarhile.

«Preestril peab taga olema võim ja traditsioon, siis on tal rahulikum elada.» Et ta elu all paastumist ja palvetamist ei mõistnud, näitas suur huvi gastronoomia vastu: isa Pjotr ei olnud mitte ainult *gourmand*, vaid ka *gourmet*. Ta kasutas kallist Pariisi parfüümi, millel oli püksirihma aroom, põletas oma toas viirukit ja lõhnavaid paberiribasid. Vene keelt kõneles ta kirikupäraselt — rõhuta o-d o-na hääldades, ja oma lühikestes söögipalvetes hääldas «svjataago duha», aga ta oli kodus ka Dostojevski «Ton-

tide» kõrvalkujudes ja kogu Leskovi intiimsemas loomingu. Et Felissa hoidis temast eemale, jalutas ta enamasti Igoriga, saates teda heal meelel Toila salaviinamüüja proua Drosseli juurde, kellega nad võisid vestelda tundide kaupa. Visnapuu ja tema Ing, kes oma suvilast Igorile külla tulid, ignoreerisid tuuletallajat, aga laudkonnas haaras preester vestluse juhtimise kergesti enda kätte — tänu suurele eruditsioonile ja oskuslikule taktikale.

Teiseks välismaiseks külaliseks oli dr. Leopold Silberstein, kes oli üürinud Linda Kruudilt suure toa koos kostiga. See oli Berliini ekspediitoriäri omanik, erihariduselt slaavi filoloog, kes oli otsustanud oma lühikese puhkuse veeta hästi kaugel kätarrikkast Berliinist ja ühtlasi viimistleda oma vene kõnekeelt vestlustes Igor Severjaniniga.

Silberstein, kes ka puhkusel ei saanud loobuda äriasjade juhtimisest, oli väledasõrmse Esta endale tunnisekretäriks palganud ja temasse ikka enam armudes saatis teda ja Felissat ka jalutuskäikudel läbi Jelissejevi pargi. Nad kõndisid vesteldes ja lauldes läbi saja sireli kuni Oruni, kus sealse suletud lossi rõdul sageli korraldasid mõne väikese pikniku. Neis jalutuskäikudes osales meeleldi ka Igor, kellel Felissa koduseinte vahel ainult harva lubas kangeid jooke pruukida. Igor armastas loodust, aga looduse juurde pidi kuuluma vähemalt pudel head likööri. Felissa ja Adams joominguid kaasa ei teinud, kuid nad ei põlanud lõbusat seltskonda.

Toila suvila kodukorra järgi kuulusid hommikutunnid tööle ja igaüks sisustas need oma äranägemisel. Öhtupoolikud aga veedeti üheskoos ja anduti igasugustele improvisatsioonidele. Valgetel öödel kõnniti veel mereranda, kus Severjanin tavatses lugeda luulet, oma võimsa häälega ületades lainete kohina:

«Это было у моря, где ажурная пена,
Где встречается редко городской экипаж...»

See, mis kõiki neid erinevaid isiksusi mõnusaks seltskonnaks ühendas, oli valitsev sallivus teise inimese suhtes. Siin nõuti ning tunnistati inimese suveräänsust ka siis, kui sellest aru ei saadud. Linda Kruudi suures toas istus Esta kirjutusmasina taga. Ta sõrmed lendasid väsimatult klahvidel, blond pea ei tõusnud kordagi. Doktor Silberstein

sammus toas edasi-tagasi, aeg-ajalt seisma jäädes ja kirjutajale mõnd lauset dikteerides.

«Veel mõni kiri?»

«Ei, tänan, preili. Kas te saaksite tulla mu juurde täna õhtul kell kaheksa?»

«Loomulikult saan, igal ajal. Selleks ajaks kirjutan tänase diktaadi puhtalt ümber.»

«Palun siis!» Silberstein tahtis veel midagi lisada, aga heitnud pilgu tüdruku asjalikule näole, jättis ütlemata. Juba ulatas Esta talle põgusalt käe — ja oligi majast läinud.

Silberstein ootas Estat oma «Opeli» juures.

«Tellisin väikese dinneri Narva-Jõesuu Kuurhoones. Kui te nõus olete, võiksime koos õhtustada ja pisut tantsida.»

Esta noogutas ja istus autosse. Ta puudutas hardusega selle tumerohelist voodrit: kui sügavalt võis siin pehmesse polstrisse vajuda! Kui saad ainult harva endale taksosõitu lubada, siis inimene ju õieti ei teagi, mis auto on.

Leopold Silbersteinil, kes Estat nüüd kõrvalt vaatles, oli tahtmine neiuale ütelda, et ta eneses moenõuete kohaselt midagi ei muudaks, tal oli otsekui vajadus seda ilusat naist tekkidesse mässida. Aga selliseid sõnu ei sobinud võõrale inimesele öelda. Miski selles põhjamaises näos ei vihjanud tütarlapse tundmustele. Teel Narva-Jõesu kōneles ta aina ebanaiselikest asjust.

«Mul ei ole ju ainustki inimest, keda saaksin mind nii huvitava ala kohta küsitleda. Läheksin ülikooli, aga selleks ei jätku raha. Mu tutvuskonnas ei teata midagi majandusprotsessidest. Mina aga tahan tundma õppida suuri seoseid. Tahan mõista, miks olukord on selline, nagu ta on, ja miks ei muudeta ära asjaolusid, mis inimesi õnnetuks teevad.»

Silberstein muigas ja vastas, põgusalt nägu Esta poole pöörates:

«Preilike, peaksite rõõmustama, et olete veel noor, aga mitte pead murema nende teile võõraste seikade üle!»

Esta võpatas, kuid tegi uue kontaktikatse:

«Palun ärge rääkige minuga nõnda! Te ei teagi, mida mulle tähendab tutvus inimesega, kellel on sissevaade inimkonna saatusesse. Olen püüdnud raamatuid järele uurida, milles seisneb majanduselu saladus. Seni olen

saanud tutvuda ainult ajaloolise minevikuga. Tean, et möödunud sajandeil panid majandusele aluse kaupmehed, kes aga olid ühtlasi rööv vallutajad ja piraadid. Need meresõitjad tõid Euroopasse kaugetest maadest tohutuid varandusi ja aardeid. Olevikust tean kahjuks ainult seda, mida võib leida ajakirjandusest. Seda on olukorra mõistmiseks ilmselt vähe. Kuid tundub, et tänapäeval on suurtel pankuritel samasugused eesmärgid nagu mineviku meresõitjatel, ainult et neil ei tule enestel piraadikapteniteks hakata. Seda teeb nende kapital.»

«Teil on väga radikaalsed vaated, preili. Aga te unustate, et suured koloniaalorganisatsioonid viisid avastatud maadesse ka Euroopa kõrgema kultuuri.»

«Seda on väitnud samuti Kolumbuse järeltulijad,» tähendas Esta põlastavalt. «Nad kinnitasid, et viivad Ameerikasse kristluse ja kultuuri, aga tegelikult otsisid sealt kulda ja tegid soomust.»

«Teil on õigus, preili,» naeris Silberstein lepitavalt, «aga nad viisid sinna siiski ka kultuuri. Majandus on samuti omamoodi sõda, sellepärast pole see ala naiste jaoks. Isegi meestele käib see sageli üle jõu.»

Auto peatus Narva-Jõesuu tuledes särava kuurhoone ees. Portjee avas neile ukse ja viis nad kummardusega administraatori juurde, kes juhatas tulijad juba kaetud lauda.

Esta oli kapitaliste endale hoopis teistsugustena ette kujutanud — brutalsematena ja kalgimatena. Silberstein oma suurte sarvraamis prillidega ja kõrge laubaga sarnanes rohkem õpetlase kui piraadiga. Nii lükkas Esta sellise vaatlusviisi kui siin ebakohase kõrvale. Küllap oli Silbersteinis midagi mõlemast maailmast. Praegu aga pidi Esta kogu jõu kokku võtma, et olla mehele midagi enam kui sileda näoga tütarlaps, kes parema puudumisel kõrtsi kaasa võetakse. Mehena ta meeldis Estale ja mõistuseinimesena võis ehk omada võtit teaduse varamute juurde, mis Estale nii põnev tundus. Ta mobiliseeris vestluseks oma vähesed teadmised, pani mängu kogu oma tahtejõu ja ka kogu oma naiseliku sarmi. (Ta võinuks ju selga panna õhtukleidi, aga kurguni kinninööbitavas mustas valge kraega kleidis erines ta kindlasti neist rikastest daamidest, kellega Silberstein läbi käis.)

Esta püüdis juttu ikka uuesti viia Silbersteini tööle — hoolimata ilmest vastupanust. Mehel ei olnud erilist lusti kõnelda äriasjadest. Ega noori naisi selleks restorani kut-

suta, et nendega äriasjadest rääkida! See on meeste rida. Restoran on ajaviitmiseks, rõõmlemiseks. Mees tundis soovi õhtu mööda saata lõbusas vestluses. Silberstein süvenes lapsepõlvemälestustesse, meenutas parki, kus oli mänginud oma poisiea mängud. Ta jutustas ujeda asjalikkusega oma esimesest, rumalast armastusest. Ja lõpuks nentis, et kuulub idealistide hulka.

«Inimestes, jah, olen pettunud. Seda tunnevad vist kõik, aga mina kannatan selle all. Ja mul pole ka õigeid sõpru. Minusugustel meestel on kaasvõitlejad, aga pole ühtegi, kellele saaks puistata hinge. Jah, Ester, minuski elavad soovulmad, nende hulgas säärased, millest õhtul mõeldagi ei tohi, kui uinuda tahad.»

Doktor kõneles ilmses meeleliigutuses. Ta tundis sentimentaalse pihtimuse magusust... Esta kuulas teda mõttelikult, toetades pea käele.

«Ja teie, preili Ester? Jutustage mulle iseendast. Teie tunnete oma maa kuulsaid kirjanikke. See on vist huvitav?»

«Need kuulsused on kõik üleeilsed,» vastas Esta tõrjuvalt. «Viimasel ajal loen ma peamiselt ainult teaduslikke teoseid, eriti huvitab mind loodusteadus. Olen kogu oma raha raisanud reisikirjelduste ostmiseks. Õppisin ära masinakirja, et tähtsate meeste sekretärina kustutada oma teadushimu. Muidugi on see mõnikord väsitav, aga neilt saab midagi olulist teada. Kõige meelsamini töötasin tunnitasu alusel ühes Tallinna firmas, direktori juures, kes tegeles Virumaal põlevkiviga. Kui ta mulle dikteeris, siis oli nii sugune tunne, et kogu maailm keerleb õli ümber.»

«Kahjuks on see tööpoolest nii,» tähendas Silberstein väga tõsiselt. «Kurb ainult, et teie neist asjadest kuulete. Naisi peaksime kõigest inetust kaugemal hoidma.»

«Kuidas te võite öelda, et teadmine võib olla inetu? Vanasti muutsid maailma palet väejuhid, tänapäeval teevad seda majandusjuhid, inimesed nagu teie.»

Doktor Silberstein vaatles elevusse sattunud Estat naeritades.

«Siiski on kõik ainult võitlus, ja võitlus ei tee inimest paremaks, vaid metsikumaks.»

«Te ütlete, et kõik on väga inetu. Kas siis teistsiti olla ei saagi? Kui inimene maailma korrastab, miks peab ta seda tegema relvade abil? Võib-olla olen ma väga rumal, aga mulle tundub, et mehed ei ole kõiki asju õigesti organiseerinud. Ilmselt pole veel kaugeliki kõik korras, härra

doktor. Ning ilmselt on midagi korrast ära.» Ta tõstis oma küsivad sinised silmad Silbersteini poole.

«Teil on õigus: midagi on korrast ära. Kuid meie seda küsimust täna ei lahenda! Kas me ei läheks natukene tantsuma?» Silberstein tõusis püsti.

Esta järgnes doktorile tantsupõrandale. Hea oli keerelda hästikasvatatud mehe käte vahel muusikahelide saatel. «Ta on imetlemisväärne,» mõtles Esta. «Ta on üks tõeliselt võimsatest meestest ja näeb nii hea välja! Kes ei tahaks sellist meest?» Enne kui nad taas oma lauda istusid, higist nägudega teineteisele naeratades, jäi Silberstein hetkeks kõhklevalt Esta ette seisma ja haaras tüdruku oma embusse. Esta suudles teda väga tõsiselt kirklikus meeleliigutuses, mis oli suunatud kogu inimesele tervikuna.

«Jah, muidugi ma armastan sind,» ütles mees teda kätest kinni hoides. «Aga sina — miks sa armastad mind?» Viimaste tundide pinge vallandus siiras tundeuhangus.

«Sest et oled nii rikas, et sul on nii palju võimu, et jõuad veelgi kõrgemale.» Mehe rinnale toetudes nägi Esta meest töötoas talle dikteerimas, pea võimsaist plaanidest tulvil. «Ja mul on nii suur janu tegevteolise elu järele.» (Esta mõtles suurte seoste valitsemisele maailmas... aga ta ei pea talle kõike kohe ära ütleva, küllap taipab isegi.) Silberstein lasi ta käed kainenenu lahti.

«Ah nii,» mõtles ta endamisi, «tüdrukut veetleb minu raha. Noh, teadagi.» Silberstein oli unustanud, et ta pidi väikese eestlanna arvates olema väga rikas. No muidugi, need väikekodanlikud naised ihaldavad luksust ja kerge elu. Neil on janu šampuse ja lõbusõitude järele. Iga autoomanik võidab nende südame. Nad peavad iga juuti miljardäriks. Nad ei aimagi, kuidas ta äri kannatas inflatsiooni all, mis muutis miljard marka üheksainsaks margaks.

Silberstein ei vastanud Estri sõnade peale midagi. Haja-meelselt silitas ta naise kätt, aga ta mõistus oli kainenenu. Esta sõnad valmistasid talle pettumuse...

Siis tõmbas ta tüdruku enda kõrvale, kuid kogu ta rääkimisviis oli muutunud. Ta võis nüüd esineda kaine mehena, kes on olukorrast üle. Peaaegu oleks ta selle ilusa seksapiilse naisega sisse kukkunud.

Noh — me võime ka teisiti.

Esta märkas, et ta on teinud mingi vea, kuid millise? Hirmuga vaatas ta mehe kainenenu silmadesse. Esta oli tahtnud mehele usaldada, milles asi seisab. Nüüd jäi tal

hing kinni. Ega Silberstein äkki ei arva, et ta tahab raha välja pressida?! Ta tahaks ju ainult kaasa töötada — kas või leivatükike paljal laual. Osaleta mehe võitudes!

«Te peate mõistma,» püüdis ta seletada (sinatamine näis talle nüüd juba sobimatu), «peate mõistma, vahekorrad mu ümber on nii masendavad. Mina aga tahtsin ainult...»

«Sul ei tarvitse mulle midagi seletada. Mõistan sind vägagi hästi. Aga jätkem see... Kõnelgem rõõmsamate asjadest! Katsugem nautida väheseid päevi, mis mul veel siin olla... Leppigem kokku, kuidas saaksime oma õhtutest kõige rohkem rõõmu... Muide, kas sa ei tahaks tulla minuga Berliini, minu masinakirjutajana?»

«Ma ei tea... Mul on kohustus...»

«Tühja sest! Tänapäeva tütarlapsed oskavad ettekäändeid välja mõelda,» tähendas Silberstein külmalt (nüüd ta mõistab kõik, nüüd ei lase ta endale puru silma ajada!). «See on ju kääritegu. Välispassi muretseb sulle reisibüroo. Näitan sulle kõiki Berliini öölokaale. Istume kohvitunnil «Romaani» kohvikus ja õhtul mõnes väikeses baaris Kurfürstendammit. Millised tuled, tualetid, tantsud — õhtune Berliin ei jää Pariisist maha. Kas tahad?»

«Mul pole midagi selle vastu,» vastas Esta malbelt. «Mulle meeldib üle kõige, kui... sina... oma tööst jutustad, selle telgitagustest, majanduselu suurtest seostest.»

«Ta on väga osav,» naeratas Silberstein, aidates Estat mantlisse, et enne ärasõitu teha jalutuskäik rannal. Kui nad päikeseloojangus istusid, suudles mees Estat uuesti. Naise ihu aroom erutas ja värskendas teda...

«Võib-olla teen ta oma armukeseks,» mõtles Silberstein. Igatahes oleks ta vahelduseks ja silmarõõmuks vannitoas, kus mees hommikuti oma kirjavastuseid dikteeris, ainult kolmnurk vool — nii oli suvel mõnusam töötada. Ja aegajalt külma duši all käis, see soodustas keskendumist. Jah, see oleks mõnus. Aga et need neetud Siemensi-aktsiad ikka veel langevad! Need tuleks nüüd ära müüa. Siit Toilast ei saa ju börsikursse jälgida ega maaklerile kiiresti korraldusi teha. Jah, odav Toila võib osutuda küllalt kalliks suvituskohaks.

PRAHA-AASTAD

1.

Kaks aastat on autor elanud Prahas — Karli ülikooli õhkkonnas. Kuidas saaks ta seda kunagi unustada?! Kuldses Praha kurioosumide hulka kuulus kahtlemata prof. Alfred Ludvigovitš Bémi kružokk. («Kružokk» on adekvaatselt tõlkimatu mõiste, see kuulub vene kultuuriajalukku.) Siin käis alaline diskussioon ja võis kohata igasuguseid kirjandushuvilisi: hilisemat üleilmse mainega filoloog Roman Jakobsoni, tollal Nõukogude Liidu Praha kaubandusesinduse teenistajat, tšehhi kirjandusloolast Novákit, Otokar Fischerit, Karli ülikooli keeltmurdvate nimedega alles tundmatuid slaviste (Skrbnšek), vene emigrante, kes töötasid sohvrile ja kelderitena.

Siin käis ka Praha ülikooli eestlasest stipendiaat Valmar Adams. Valitses keelte segu: ettekandeid peeti küll enamasti vene keeles, aga ka teistes slaavi keeltes («See on ju kõigile arusaadav,» selgitas Bém), harvemini saksa või prantsuse keeles, mille sisu Bém kokkuvõtvalt vene keelde tõlkis. Bém oli väikest kasvu, aga domineeriv isiksus, teda hüüti slavistika Napoleoniks ja tituleeriti professoriks, kuigi ta oli Karli ülikoolis ainult õppeülesandetäitja. Ta haruldane oskus diskussiooni juhtida (*ne naado poliitiki! ne naado erootiki!*) tegi ta asendamatuks. Koosoleku vaimne atmosfäär oli internatsionalistlik, kuid nähtamatult mõjusid kaasa Praha «tootemid», Kafka ja Marina Tsvetajeva. Siiski tuli enamik teemasid vene kultuuri suurest varamust ja Bémi eriharrastuseks oli Dostojevski. Siin osales Dostojevski uurimises Adamski oma ettekandega ta loomingu kirjandusliku geneesi kohta. Kuhu see kõik on jäänud? Tuulest viidud kõik, murdosa ta kadunud töödest...

Tšehhovi novelli «Näitleja hukk» protagonisti viimseks sooviks oli motiveerimata ning ebareaalne tahe sõita Vjazmasse. Autorit on aastakümneid vaevanud tahe sõita Prahasse. Seda soovi stimuleeris mitte ainult Karel Čapeki poolt talle pealdisena kirjutatud vastav kutse «abych se vrátil do Prahy*», vaid ka teadmised, et ainult nood kaks Kuldses Prahast veedetud aastat võimaldasid tal tutvuda

* Карел Чапек в воспоминаниях современников. Перевод с чешского. Москва, 1983, стр. 475—482.

selliste prominentsete isiksustega nagu vennad Čapekid, Otokar Fischer, prof. A. L. Bém, Roman Jakobson, Erika Mann jpt. Autor elas Prahast linna tormilise kasvu aastail. Ta sai toa üürida Dejvice viimasel serval, kuid pärast suvevaheaega tagasi pöördudes oli sinna tekkinud mitu kvartalit kõrgmaju. Praha kasvas ta südamesse ilu sümbolina.

2.

Karel Čapek tõstis pea üle veergudesse mattunud kirjutuslaua ja pani hanesulekujulise kirjutustihvti sulepeahoidjasse. Naeratus jooksis üle ta näo nagu soe tuulepuhang üle mere. Ta pakkus Adamsile istet ühel kohvilauakese juures seisvatest torutoolidest. Oli raske selles poisikesekujus ära tunda Praha PEN-klubi esimeest, kes hiljuti oli pikas peolauas tšehhikeelse kõnega tervitanud kaugest Eestist tulnud külalist ja hiljem juhtinud vestlust kahe kirjanduse vahel sündivatest suhetest. Siin ei olnud ta smokingis ja suure ristlipsuga, vaid särgiväel ja linastes šortsides. Pika nokaga valge rannamüts kaitses silmi võimsa laualambi valguse eest.

«Aa, pan Adams, *bud'te vítán!*» hüüdis ta, «mille üle me siis vestlema hakkame?»

Et uustulnuka tšehhi keel oli veel väga vaevaline, kasutas ta kõneluseks saksa keelt:

«Kui teid huvitab minu kodumaa Eesti, siis püüaksin vastata teie küsimustele.»

Ka Čapek läks nüüd üle saksa keelele, mida ta kõneles Viini-päraselt.

«Estland? See on too kauge saar?»

«Ei ole, te mõtlesite praegu Islandit, aga Eesti on...»

«Ah jaa, Estonsko, see on ju Baltikum, tean, tean... Liivi-, Eesti- ja Kuramaa... Kas olete germaanlased?»

«Ei ole, oleme soome-ugri tõugu.»

«Ah Soome? Tean küll, «Kalevala», rahvaluule... Aga kes on teie kõige esinduslikum kirjanik? — Peale teie,» lisas ta viisaka kummardusega.

«Sellele on raske vastata. Võib-olla Eduard Vilde või Tammsaare.»

«Kahjuks ei ole neist kuulnud. Kas te ei tahaks «Spo-

lečenský» klubis anda meile väikest ülevaadet oma rahva kirjandusest?»

«See oleks mulle suureks auks! Aga ma ei oska nii palju tšehhi keelt,» lisas Adams murelikult.

«Kõnelge saksa keeles. Me kõik põlvneme ju Austria kultuuriringist.»

Karel Čapek tõusis ja ulatas sisseastunud käskjalale korrektuurpoognad. Siis pöördus ta taas Adamsi poole.

«Loengu pealkirjaks võiksite panna «Kas teate, kes on eestlased?». See oleks pilgupüüd. Kutsun ka raadiomehed, ehk saate loengut Tšehhi raadios korrata, meie klubi ei maksa ju honorari.»

Pärast seda kui Čapek oli telefoneerinud «Společenský» klubi sekretärile, läks jutt ta loomingule.

«Teie näidendis «RUR» esineb perspektiivne neologism «robot». See on mahukas mõiste ja muutub kindlasti lend-sõnaks.»

«Tehnika aina kasvav automatiseerumine on ammu olnud mu mõtiskluste keskmeks. Muidugi areneb tehnika geomeetrilises progressioonis, nii et meie lastele saab Kuu samasuguseks väljasõidukohaks, nagu meile on Pariis.»

«Te kõnelete oma näidendis robotite «mässust». Kuidas seda mõista?»

«Mitte nii, nagu hakkaksid masinad ise tundma või tunnetama. Inimese ja masina vahel ei ole konflikti. Pigemini nii, et inimene kaotab võime masinaid valitseda.»

«Aga me ei või ju tehnika arengut pidurdada?»

«Ei, seda me ei või, kuigi ma alati eelistaksin vabrikule aeda. Ent masinate purustamist ei tohi ka propageerida. Usun, et tulevikus saavad masinad progressi peateguriks — kui me suudame neid kohandada inimkonna tarvidustele.»

«Aga selleks on vaja veel targemaid masinaid, mis vabastaksid töölised kurnavast linditööst, nagu see praegu on Fordi autotehastes ja Bat'a saapavabrikus.»

Čapek: «Just seda ma mõtlengi, pan Adams. Masinatesse tuleb sisse ehitada mingi valiv mehhanism, mingi «moudrost».»

Adams: «Piisab *rozum*'ist, kui ma tšehhi keelest küllalt aru saan.»

Čapek: «Raskus on selles, et nii *moudrost* kui *rozum* on ainult inimestele omased, sedagi mitte alati.»

Adams: «Aga kas ainult *umění*'st ei piisa? Miks ei võiks *uměle zuby* asemel olla *umělý rozum*, mis oskaks valida situatsioonis antud kombinatsioonide vahel?»

Čapek: «Vaata see oleks tore! Iga kontakt eeldab ju elukogemusest juhitud valikut. Ainult et arvutuslühikati töötab palju aeglasemalt kui inimmõte.»

Adams: «Kunstlikule mõistusele tuleb muidugi anda tohutu kiirus. Võib-olla suudab seda teha elekter? Aga sel alal olen ma täiesti võhik. Seda ei pea otsustama mitte filosoofid, vaid loodusteadlased ja tehnikud.»

Čapek: «Loodusteadlased jälgendavad loodust. Siin tuleks vist lähtuda situatsioonist, millega me kontakti otsime. Nii et õige lahendus võib tulla ka filosoofide käest... Kuid see on kauge tuleviku muusika. Kas olete näinud «RUR-i» etendust Národní Divadlo's?»

Adams: «Jah, kirjandusala juhataja Otokar Fischer saatis mulle pääsme «RUR-i» etendusele. Meelde jäi, et pärast teise vaatuse traagilist arengut, kui robotite dessant võtab võimu oma kätte, te lahendate lõppvaatuses kõik... armastuse jõu abil.»

Čapek: «Seda *happy end*'i nõudis minult rahvateatri lavastaja. Oma publiku pärast mängib teater tükki tragikomöödiana. Ja kriitika on mind juba pessimismis süüdistanud — ma ei taha seda. Nii kujundasime proloogi ja epi loogi optimistliku komöödia vaimus. Sellest siis ka armastuse võit. See on mööndus publikule ja kriitikuile.»

Adams: «Aga Rossumi väidetaval leiutisel on ju sügav traagiline taust. Kuidas laheneb kord robotite probleem reaalses maailmas?»

Čapek: «Las sellega tegelevad bioloogid. Mul on tolele aspektile vihjatud füsioloog doktor Galli kujus, kes robotite tootmisel paneb neisse salapärase «biogeeni» ja sellega viib robotiprobleemi biogeneetilisele tasandile. Darwinism ja evolutsiooniõpetus on lõplikult läbi lõõnud. Pärilikkuse seadused avastas teatavasti minu kaasmaalane Gregor Mendel juba XIX sajandil. Ta esitas ka hüpoteesi pärivusalgmetest ja pärivusainest.»

Adams: «Ma külastasin Brünnis* Mendeli muuseumi ja kõnelesin sellest ka oma kodulinna rahvaülikoolis. Tänu tolele rahvaülikoolile on mendelism meil Eestis väga populaarne.»

Čapek: «No siis te mõistate ka, et teadus ei piirdu evo-

* Brünn — Brno saksakeelne nimetus.

lutsiooni seletamisega, vaid hakkab seda kord juhtima. Siit on ainult samm nende algmetega manipuleerimise võimlusteni, mille järel dustele on õudne mõeldagi.»

Adams: «Muidugi, kui see oskus satuks väepealikute kätte, siis püüaksid nad aretada kääbussõdureid, kes hästi mahuksid tankidesse ja teistesse sõjamasinatesse. Aga küllap saaks nõnda aretada ka kõrgemat liiki inimesi.»

Capek: «Oleme ka sellele mõelnud, kuigi me ei ole loodusteadlased. Mu vend Josef pakub selliste bioloogiliste robotite nimeks «salamandrid». Need salamandrid ei oleks mitte sisahikutaolised kahepaiksed, vaid fantastilised inimesesarnased olendid, kes on omandanud kõik inimkultuuri välised atribuudid, kuid jäänud täiesti tundetuteks inimesekonna humanistlike ideaalide suhtes. Saba on neil vist midagi antennitaolist, aga nad loobuvad sellest esimese ohu puhul. Robotite biologiseerimine oleks samasugune utopia. Josef on pessimist, ta arvab, et maailm muutub lõhkeainekeldriks, mis ühel päeval plahvatab enneolematu jõuga. See kujund mõlgub minulgi meeles, aga ma ei ole nii suur pessimist nagu Josef, kes nimetab salamandriteks kõiki, kes Hitlerile poevad, ja arvab neid väga ohtlikeks ja mürgisteks roomajateks.»

Adams: «Jah, see sakslaste massipsühholoogia toode on hirmuäratav fenomen. Aga loodame, et progressiivsed jõud suudavad panna ta ekspansioonile piiri. Kuid ka see on tulevikumuusika. Kas tohin küsida, mille kallal te nüüd töötate?»

Capek: «Kõige meelsamini töotan oma aias. Aga et ma olen ka *pen*, siis teen näiteks ajalehtegi.»

Adams: «See huvitab mind vähem. Ajalehti loen ma diagonaali pidi, aga te kirjutate ju ka raamatuid?»

Capek: «Jah, seda mult nõutakse, ja juba jooksevad minu «Krakatiiti» veerud, näete...»

««Krakatiit», mis see on?»

«Unenägu... Aga vist kujuneb sellest romaan.»

«Romaan? Siis on seal ka ilusaid naisi ja suuri tundmusi?»

«Jah, on isegi vürstinna. Selle prototüüp ootab arvata-vasti väljas autorooli taga, et ma alla tuleksin...»

Külaline Eestist võttis seda vihjena, et audients on lõppenud.

Mehed läksid üheskoos välja. Tõepoolest seisis toimetuse maja ees auto.

Rooli taga istus poisitari tüüpi sale mustaverd daam. Tal olid väikesed rinnad, võimekas huultejoon ja tugev käesurve. Kuidas võiks selline käituda mehega kahekesi olles, sähvas Adamsil peast läbi. Tutvustamisel ei kuulnud ta isegi daami nime. Ega ka hiljem, visiitide ajal Capeki koju. Tšehhi rahva meeliskirjanik oli harjunud enesest näitama ainult naeratavat vitriininägu.

Sageli jääb kaasaegse tähtsus kultuuriprotsessi kontekstis meile mõistmatuks ainult sellepärast, et me pole vaevunud ta loomingusse süvenema. Alles vanas eas sattus autorile kätte näidend «Putukate elust», mille Josef oli kirjutanud kahasse oma kuulsa vennaga. See teos vapustas teda oma kunstimeisterlikkusega. Praha-päevil aga nägi ta Josefis ajalehe «Lidové Noviny» ajalehepoissi, sidemeest Kareli ja enda vahel. Ometi võlgnes ta just Josefile sissepääsu Praha kuulsasse «Společenský» klubisse, selle külalisliikmete perre. See oli esimene ja viimane tõeline klubi ta elus. (Eesti PEN-klubil ju oma ruume polnud — koosolekuid peeti kohvikutes ja restoranides.)

Praha ühiskondlik klubi asus linna südamikus (Přikopil, mõnisada sammu Václavi platsist). Sinna pääses oma sneppervõtmega sisse igal ajal, et lehitseda lugemissaalis läbi ajalehed või vestelda klubiliikmetega usalduslikult maast ja ilmast. Aga seal sai tarbe korral ka habet ajada ja isegi vanni võtta. Seal liikus Tšehhoslovakkia pealinna vaimueliit, isegi vabariigi president Tomáš Masaryk juhtus sisse astuma, kõnelemata ülikooli professoritest ja ministritest.

Klubi oli midagi teise kodu taolist, ainult et ilma perekonnata; koht, kus mehed said omavahel olla, malet mängida või ennast tühjaks rääkida. Suhtlemise ja riietumise vabadus andis võrratu mugavustunde, mis pole millegagi võrreldav. Erinevalt Karelist, kes vestles Adamsiga saksa keeles, sundis Josef teda tšehhi keelt purssima. Josefi maailm ja teatridekoratsioonid kandsid juba aeguva ekspressionismi märki. Ta osatähtsus tšehhi kirjanduses oli Adamsile jäänud uduseks, kuid just Josefilt sai ta postuumse läkituse veel 40-ndail aastail, mil oli TRÜ-s kibedasti ametis vene kirjanduse õpetamisega. Kord leidis ta oma kirjutuslaualt Josef Capeki luuletuskogu «Verše z koncentračného tábora». Kui Adams abikaasalt aru päris, vastas see, et paki oli toonud keegi üliõpilane, kelle nimi oli läi-

nud tal meelest. Tänapäevani pole Adamsil aimu, kes need värsid talle koju tõi. Mõlemad vennad olid ammu surnud, nende perekondi ta ei tundnud (pealegi polnud Karel tollal Olga Scheinpflugovaga veel abielus). Võis ainult oletada, et keegi Čapekite tutvuskonnast teda mäletas ja mõne Nõukogude Liitu sõitva inimesega talle raamatu saatis. Tollases ajahädas ei jätkunud võimalusi asja uurima hakata, ametikohustused sundisid Adamsit kummalist juhtumit kiiresti unustama. Alles palju aega hiljem — pensionärina — kuulis ta, et Josef oli 1945. aastal fašistlikus koonduslaagris hukkunud. Tema värsid tõendasid, et Josef ei olnud mitte ainult maali ja graafika dekorator, vaid ka laia ühiskondliku haardega kirjanik, kellel oli arvessevõetav koht Euroopa vastupanuliikumises.

Adamsi aspirantuuri-aastad Prahas olid ka tšehhi kirjanduse, kunsti ja teatri õitseajaks. Sellele järgnenud majanduskriisi ja inimsööjaliku fašismi tõusu aitasid ette ainult vähesed. Viimaste hulka kuulusid ka vennad Čapekid, Otokar Fischer ja St. K. Neumann, kellega Adamsil klubi külalisliikmena ja väikerahva esindajana oli õnn natuke suhelda.

PÕGUS PILK KOLMANDA REICH'I PIMEDUSSE

HITLER JA ROSENBERG KOHTUVAD

Hommikupoolikul Müncheni suurimasse, peaaegu tühja öllekeldrisse «Hofbräuhaus» astunud kaks meest võtsid istet tühja laua taga hiigelsaali nurgas. Blond ja sinisilmne oli oma kaaslasest peajagu pikem ja märksa tüsedam. Ta kaaslane nägu varjasid tumedad prillid, kinninööbitud mustal kuuel rippus sõduri raudrist. Kelner pani harjumuspäraselt lauale kaks õllešoppenit, kuid tumedate prillidega uustulnuk lükkas selle eemale ja käsutas: «Ein Ei und Wasser!» Siis võttis ta portfelli mahuka käsikirja.

«Lugesin teie käsikirja «Der Mythos des 20. Jahrhunderts» hommikuni. Paeluv lektüür! Sain täna ainult kaks tundi magada.»

«See on mu ammune uurimus. Kandsin selle põhilause ette juba 1918 Dorpatis.»

«Ah, Dorpat, tean küll, kuulus ülikool. Ja mida siis ülikoolis teie kontseptsiooni kohta öeldi?»

«Hm, targad mehed... aplodeerisid igatahes. Ja mida teie arvate, mu fүүrer?»

«Ma ei tea, kuidas on filosoofiaga — minul pole aega filosoofe uurida —, aga propagandistlikus mõttes on põhjamaise rassi üleoleku idee suurepärane. Kes need aarialased öieti olid?»

«Aarialased on poliitiline mõiste, mitte ajalooline. See on mul tehismüüt...»

«Aga kasulik. Hakkame propageerima kristluse asemel. Otstarbekohane on ka meesteliidu organiseerimine.»

Rosenberg: «Meesteliidud on loonud inimeste koostelu organiseeritud vormid: perekonna ja riigi. Meesteliidud löid esimesed suurriigid Egiptuses, Hiinas, Indias ja Roomas. See on ajalooline reaalsus, kuna Bachofeni oletused amatsoonide «riigi» kohta on ainult liialdatud fantaasia vili, mis viib moodsa feminismini. Sõjameeste loodud oli

ajaloo koidikul Egiptuse väejuhtide vaaraode riik. Alles hiljem läks võim kirjutaja, ametniku ja teadlase kätte. Samasugune oli areng ka iidse Hiinas, kus sõdurite kasti loodud riik langes hiljem mandariinide valitsuse alla. Mitte kuskil pole riiklik struktuur naiste loodud, vaid alati ja ainult on seda teinud konkreetsele eesmärgile suunatud meesteliitude organisatsioon. Naine jäi ümmardajaks ja lastekasvatajaks. Nii löid meesteliidud Sparta ja Rooma ühiskondliku korra. Spartas oli naistel keelatud ehte kandmine ja keerukate soengute tegemine, Roomas oli mees, *pater familias*, absoluutne peremees kõikide teiste perekonnaliikmete keha ja elu üle. Ka katoliiklik kirik on meesteliit, kus naised on valitsemisest täiesti välja lülitatud. Kõik, mida meile sümboliseerivad sõnad Sparta ja Rooma, on preestrite meesteliidu loodud. Naiste psüühikat arvestades organiseerisid paavstid paljasõnalise Maria-kultuse, reserveerides talle jumalaema aupaiste.»

Hitler muigas ja ütles lühidalt:

«Ma ei usalda Vatikani ega intellektuaale. Aga Sparta ja Rooma järel tulid minu teada veel Potsdam ja meie. Ka minu partei on meesteliit. Kahju küll, et aarialaste üleolek ei olnud reaalne.»

Rosenberg pahvatas veendunud rinnatoonil vahele:

«Ta võib reaalsuseks muutuda, kui te seda tahate.»

Hitleri ilme tõmbus pidulikuks. Ta ütles:

«Mina tahan! Küsimus on ainult taktikas: kuidas seda ideed võitlusesse rakendada — võitlusesse võimu eest.»

«Tuleb ette sööta usutav vaenlase kuju, ütleme Ahas-veerus — igavene juut...»

Hitleri näole ilmus väsimuse ilme, kui ta ütles:

«Juudid ongi need peamised vaenlased, aga neid on raske tabada. Kui Vatikani on võimalik hävitada pommitamisega, siis juute mitte — nad on kõikjal laiali ning ikka tüüri juures... Ma pean veel nõu doktoriga, *Genosse*. Ma tänan teid ja teatan teile oma otsusest, *Genosse*.»

Kui kelner oli Hitleri jaoks lauale asetanud keedetud muna, rukkileivaviilu ja pudeli mineraalvett, hakati vaikides sööma.

Käsikirja autor uuris oma kaaslaste näoilmet. Sellest hoovas eriskummalist tühjusetunnet. Hitleri ilme mõjus elutu maskina, ta lähedus — külmutuskapina. Lühikese vurrükriipsuga kitsad huuled meenutasid kinokloun Charlie Chaplini. Paremale viltu kammitud juuksed olid

pumatiga kokku litsutud. Ent Rosenberg teadis, et see surnunägu võib kõnepidamise ajal hüsteeriliselt elustuda. Ta imetles oma partneri võimsaid kopse, väsimatut suud ja võimet kõnetoolis tundide kaupa kisendada, alata korra üht ja sedasama ning andes oma retoorilist hüsteerikat kuulajatele edasi. Siis hakkasid üles-alla hüppama nii käed, silmad kui ka ninagi, nagu nukuteatri nukul.

Kui Hitler oli oma hommikueine söönud ja mineraalvee peale joonud, kadus ta näolt ametlik ilme ja ta küsis Rosenbergit heatujuliselt:

«Mis on teie parteipileti number?»

«Kaheksa, mu fүүrer.»

«Siis olete ju *ein alter Kämpfer*. Meil on suured võitlused ees, mida teete, et püsida vormis?»

«Hm, hommikuvõimlemist olen harrastanud eluaeg. Mülleri süsteemi järgi.»

Hitler: «See on hea. Aga mõtlesin oraatorivormi. Kas teete ka hammastiku gümnaastikat?»

Rosenberg: «Hammastiku gümnaastikat? Sellest pole ma kuulnudki.»

Hitler: «Lasen teile saata Wilhelm Schwake käsiraamatu «Gebissgymnastik». Harjutage kaalupommide tõstmist ja viskamist hammastega. Alustage kas või paarisajast grammist. Hammastega kõieveoks olete kahjuks liiga vana — seda peab harrastama lapseeas alates. Kuid närimisliigtused ja grimassitamine on huulte tugevdamiseks veel võimalik...»

Ollesaali teises otsas istuv tudengite kamp üritas laulda lõputut laulu, algul pinkidel istudes, siis püsti tõustes ja lõpuks pinkidele ja isegi lauale ronides: «Eins, zwei, g'suffaa.» Kooliõpetajast Alfred Rosenberg trallitamist ei sallinud. Ta ütles põlastavalt:

«Milline pööbel! Isegi juua nad ei oska.»

Hitler: «Pööbel? Aga ainult nende abil saame sepistada tuhandeaastast riiki. Mina joon küll üksnes puhast allikavett, aga õllepruulimist ma kitsendama ei hakka. Ja oma meesteliidu riigis anname ka naistele mõnusa koha, et nad vastu ei hakkaks. Poliitika on kompromisside kunst. Emakaitset tuleb kõvasti suurendada. Ka kutsevalikul anname neile rohelise tee, aga kohtunikuks, sõduriks ja riigijuhiks jäägu ikkagi mees. *Suum cuique*.»

Rosenberg saatis tumedapriillilise ta «Mercedeseni» ja

tõstis käe rooma tervituseks. Hitler istus sohvri kõrvale ja käsutas:

«Berliini! Nii kiiresti kui suudad! Mul on täna veel kaks esinemist.»

AARIALASED

«Tülitab SA-mees Heinz Müller teie ešelonist. Kannan ette, et ülesanne on täidetud. Juut Sigmund Lundi korter Kurfürstendamm 123 läbi otsitud. Perekond Oranienburgi koonduslaagrile üle antud, küllap sealt saadetakse edasi kuhu vaja. Kahtlasi asju leitud pole. Siiski, vana kirjutusmasin «Underwood», jah, paljundusmasin koos kõigi manustega. Kuulan, saab üle antud. Muidu korter korras. Aknad värskelt värvitud, uus parkett. Jätaksin meeleldi omale: mul on meheleminekuealine tütar. Täna! Ah sisustus? Mõned mööblitükid. Jah, kõik kõverjalgsed. Meie stiil on muidugi *Deutsche Sachlichkeit*. Ehk võiksime registreerida paušaalselt? Ah tükkide arvust piisab? Muidugi, tööd tuleb teha plaanipäraselt. Hindan ära, kinnitan oma allkirjaga. Jah, ka minu parteipileti number on alla saja, *ein alter Kämpfer*. Juudi kasukad ja muud hilbud jätaksin samuti tütrele. Täna, *Genosse! Zeitnot*, teadagi. Mul on täna veel viis korterit läbi otsida, arvati, et viiest mulle piisab! «SA marschieret in ruhig starkem Schritt». Juudi perekonnaalbum ja kirjavärg kohe tulle? Saab tehtud. Korteri muuta elamispinnaks aarialastele? *Jawohl*, nagu käsite. Ohtul Hofbräus kell kaheksa? Olen täpne. *Heil Hitler!*»

AUDIENTS

«Mis teil oli, *Genosse?*» küsis Adolf Hitler, hetkeks laua tagant tõustes. «Neli minutit.»

«Tahtsin, minu füürer, paluda teilt luba jätta teie Kotka-pesa ümbrus nendel päevadel udustamata, kui te Berliinis viibite. Tehisudu tagavarad on mul lõpukorral ning vajalik keemia defitsiitne ja väga kallid.»

Hitler jälgis sekundiosuti liikumist lauakellal ja vastas:

«Kallis? Saksa marga kurss ei püsi maailma börssidel mitte kullakatte pärast, vaid Adolf Hitleri võimu pärast.

Kas te ei oska enam poliitiliselt mõelda, *Genosse?* Vasakpöördega tagasi astuda!» Ta tõstis aeglaselt käe, märkimas, et audients on lõppenud, ja tõmbas päevaplaanist rea maha. Samaaegselt nupule vajutades ütles ta sisseastuvale adjutandile:

«Palun järgmine! Kuus minutit.»

HERWARTH WALDEN

Ilisak Leviniga tutvus Adams 1932 Budapestis PEN-klubi kongressil. Üks euroopa ekspressionismi rajajaid läks ajalukku Herwarth Waldeni nime all. Tema psühholoogiline kolmainusus kirjanikuna, kunstikogujana ja muusikuna mõjus nagu ime. Walden oli kidur, väikesekasvuline mees tohutu suure peaga kõhetuil õlgadel. Kõik temas tundus mõistatuslik ja sügavataustaline. Ta kandis sametkuube punase vestiga ja suure punase lipsunõelaga. Ta jutustas kõigile, et punase vesti oli ta saanud austria ajakirjanikult Roda Rodalt, kes ühel Doonau-sõidul võttis selle oma seljast, et demonstreerida vajadust teha täispööre punaste poole — Hitleri vastu. See oli väga ekspressionistlik žest, sest kunagi oli Walden koos Marinettiga sõitnud lahtises tõllas mööda Berliini tänavaid, et jagada vastutulijatele futuristlikke manifeste. Nüüd kaldus Walden põhjalikult kommunismi poole ja ta lõpetaski oma elu 1941 võõrkeelte õpetajana Nõukogude Liidus. Adamsile Budapestis ulatatud nimekaardil seisis: Herwarth Walden, *Kunsthändler*, aga ta oli ka esseist, kriitik, satiirik, näituste organiseerija, kes oli kaks aastakümnet välja andnud saksa ekspressionismi nädalalehte «Der Sturm».

Kes ta siis tegelikult oli? Kunstil ja poliitikal pole teineteisega kõige vähematki pistmist, deklareeris Walden. Selle tõttu ei tahtnud ta Hitleri võimulolekuga lähenevat sõja-ohtu kaua märgata. Kui see talle lõpuks selgeks sai, tegi ta oma elu päästmiseks otsustava hüppe, kuid ei emigreerinud USA-sse, vaid Moskvasse, millest järeldub, et ta siiski nii apoliitiline ei olnud, nagu väitis. Tuli tal ju Berliinis saatuse hoolde jätta oma kolmekorruselise maja, mida ta tegi sama suurejoonelise otsustavusega, mis iseloomustas kogu ta senist eluviisi.

Weimari vabariigi aegses Berliinis elas Walden, kuulsalt Gedächtniskirche lähedal. Mõistatuslikuks jäi, kuidas füüsiliselt äbarik mees oli endale (tõsi küll, lühikeseks ajaks) lähedastest «Romaani» kohvikust abikaasana koju toonud nii võluva naise, nagu oli kuulus poetess Elsa Lasker-Schüler, kes pühendas talle osa oma primaist lembelauludest. Aga küllap mõlemad mõistsid Waldeni peateose «Maailma armastuse halastamatus» tuuma. Herwarth Walden tundis end kõige paremini magamisvaguni ja restorani miljöö, sest ta oli ripakile jäänud maalide otsingul alatasa sõidus. Pariisi pidas ta Berliini eeslinnaks, ta oli kõikide eliitkohvikute alatik ja aitas hättasattunud maalikunstnikke, unustamata igalt näituselt endale kõvasti matti võtmast. Kui Chagall pärast Berliini näitust oma maalid Waldeni keldrisse hoiule viis, ei andnud Walden neid enam tagasi.

«Mis käes, see käes. Nii kõrget kunsti ma käest ei arina,» otsustas ta. Chagallile aga ütles: «Kas sa siis ei mäleta, et kinkisid need näituse korraldamise eest mulle? Kunstniku ainus tasu on kuulsus.»

«Kuis võisin mina, väike juut Vitebskist, kuulsalt Herwarth Waldenilt kviitungeid nõuda?» kaebas tüssatud Chagall hiljem.

Tartus käies Walden arvessevõetavaid kunstivarasid ei leidnud, pealegi mõtles ta nüüd vaid elu päästmisele ja emigreeris Moskvasse, kus sai aktiivsust avaldada veel ainult antifašistliku ajakirjanikuna.

VISIIT ČAPEKI MAAKOJU

Adams ja Silberstein said Prahast kokku kohe pärast Müncheni diktaadi allakirjutamist, millega Tšehhoslovakkia anti Hitleri meelevalda. Kui nad otsustasid külastada Karel Čapekit, selgus, et ta on lahkunud Prahast, kus profašistlikud elemendid olid alustanud tema vastu mustamiskampaaniat ajakirjanduses ja kirjanduskriitikas. Adams tegi ettepaneku sõita Čapeki maakodusse Dobříš lähedal. Uhel novembrihommikul sõitsidki nad Silbersteiniga läbi Tšehhimaa korrastatud metsade. Tee oli nii rikkalikult varustatud liiklusmärkidega, et eksimine ei olnud võimalik. Metsavahelist teed katsid märjad langenud lehed. Külmal

tuul puhus vastu higiseks tõmbunud esiklaasi, kõik oli hall ja kõle. Väljas tibutas vihma.

Lõpuks sirutas kaseallee neile vastu oma raagus oksti ja auto peatus Čapeki maakodu ees. Piklik hoone oli helekollaseks värvitud, kuid ilmselt saja-aastane, väheste aken-dega, mis paistsid läbi vohava võsa. Maja mõjus süngena ja mahajäetuna nagu kogu tollane Tšehhoslovakkia. Külalised korrastasid pikast sõidust kortsunud riideid, võtsid Prahast ostetud lillekimbu ja tordi, astusid suvila ukse juurde ning helistasid ilma nimesildita kella.

Ukse avas habemesse kasvanud keskealine mees lühikeses kodukuues ja valges pika nokaga mütsis. Ta tervitas külalisi ilma oma tavalise naeratuseta, nagu oli hall ja võõras.

Võõrastetoa mööbluks oli raske tammepuust söögilaud keset tuba, kuus massiivset tooli, hulganisti põrand- ja seinavaipu. Seinariulitel oli kolm suurt slivovitšipudelit ja rohkesti potililli.

Silberstein tegi sügava kummarduse ja ütles:

«Leopold Silberstein, eriülesannetes slavistikaprofessor.»

«Olete teretulnud kuni kella seitsmeni, härra professor,»

vastas Čapek väsinud viisakusega.

Pöördudes Adamsi poole, küsis Čapek:

«Meie oleme ju tuttavad Praha PEN-klubi ajast, pan Adams, lotyšský básnik?»

«Vabandage, estonský. Chargé des cours de l'Université de Tartu.»

Čapek noogutas ja lisas:

«Vaš přednášku na vysoke škole mam ještě v živé paměti.»

Čapek kallas klaasidesse kollast ploomiviina.

«Palun soojendage end. Seda maja ei saa soojaks kütta. Ja kohv on mul otsas.»

Toas oli tõepoolest jahedavõitu.

«Kuidas käsi käib, pan Čapek?»

«Hästi, hästi!»

«Kas teil pole viimasel ajal raskusi olnud?»

«Mitte rohkem kui mu rahval.»

«Kas olete endiselt õnnelik?»

«Kuidas saan ma olla õnnelik, kui mu rahvas seda pole?»

«Jah, kõik on läinud nõnda, nagu te ette nägite. Robotid ja salamandrid vallutavad maailma.»

Silberstein sekkus vestlusesse:

«Põhjamaised robotid, aretatud aarialased. Mis ootab meid ees, maestro?»

«Barbaarsus. Võib-olla euroopa kultuuri hukk.»

Silberstein: «Barbaarsuse lõplikuks võiduks peavad salamandrid kasutusele võtma geneetika saladused.»

Čapek ärkas otsekui unest ja küsis nagu uudishimulik tudeng:

«Geneetika? See on ju bioloogia haru, mille rajas mu kaasmaalane Gregor Mendel.»

Adams: «Seesama, kelle õpetust propageerib Mendelinimeline Rahvaülikool, mille juubeliks ma Brünni sõitsin. Aga seda teadusharu saaks arendada kaugelt üle botaanika valdkonna, ka loomade ja inimeste peale. Mendeli pärilikkuse-seadused on kehtivad kõige elava kohta. Ja siis poleks hitleritel oma Sparta ehitamisel enam vaja piirduda propaganda ja retoorikaga. Võiks kasvatada sõjakaid salamandreid juba emaülas. Natslikud arstid teevad eksperimente surmalaagrites. Esialgu vist küll ainult loodetega. Nad uurivad pärilikkuse koodi ja bioloogilise aine elamispiire. Kuid see on kindlasti alles algus. Varem või hiljem avastatakse inimihu kogu olemus, kõik bioloogia saladused.»

«Mul on hirm sellise bioloogia ees.»

«Aga bioloogiline revolutsioon ei jää tulemata ja ta tuleb võimsamana, kui oli tehniline revolutsioon. Suurimgi tank on kõõme, võrreldes juhitava või koguni kloneeritud robotiga. Võimu huvides saab molekulaarbioloogiat ühendada traditsioonilise kasvatuse ja tööjõu insenerliku manipuleerimisega.»

«Kuid see käib ju progressi ja inimeetika vastu.»

«Muidugi, aga kas progressi peab tingimata samastama humaansuse ja harmoonilise arenguga?»

«Mina keelaksin ära kõik eksperimendid inimeste kallal.»

«Mina ka, aga keeld ei aita, kuni inimestel pole globaal-seid võimuorganeid. Seni aga on ees see, kes valemil varem avastab — nagu iga relvaliigi puhul. Mille muuga saaksime tõkestada Hitleri ja temataoliste võimutsejate kurja tahet?»

«Iga võim loob suitsukatteks talle kasuliku ideoloogia. Nii talitasid juba paavstid, kasutades selleks kristlikke ideaale. Hitleri ideoloogia opereerib Hellase ja kõrgema rassi ideaalidega. Veel enam: Hitler ise joob ainult allikavett ega luba enda lähedal suitsetada. Ta isiklikust moraa-

list pole midagi halba kuulda. Võimuoht ei tulene juhi isiksusest, see peitub tema poolehoidjates, anonüümseis inim-massides. Ilma oma salamandriteta oleks Hitler lihtsalt pupu-juku. Ja Alfred Rosenbergi XX sajandi müüt on tekkinud ja peajoontes sõnastatud 1918. aastal, s.o. enne autori tutvumist Hitleriga. Sellest raamatust on tervelt kolmandik pühendatud aumõistele ja armastusele. Kurja juur asub palju sügavamal.»

«Milles on siis kurja juur?»

«Inimese matematiseerimises, inimese algebraseerimises.»

«?!»

«Mõtled, uurijad, füüsikud, täppisteadlased on hakanud inimest käsitlema objektina. Enese nad jätavad vaatlusest välja, nagu uuriksid maailma kaugelt planeedilt. Sellepärast kaob indiviid abstraktsiooni ja massistub. Nii muutuvad inimesed robotiteks ja salamandriteks, kelles nähakse ainult tööjõudu ja muud midagi. Aga kui inimeses nähakse ainult arvu — siis on ju loomulik, et teda tuleb käsitseda arvutuslükatiga.»

«Kuid iga võim kiidab oma korda heaks. Igaühel on kasulik poetada sobival hetkel mõni sõna inimloomuse põhilisest headusest ja kõlblast ideest, mida kõik teenivad — ega sellepärast ükski võimalik eksperiment tegemata ei jää, muidugi salastatuna.»

«Siin peitubki saladus. Salastatud on inimkonna moraali mahajäämus teaduslikust progressist. Muidugi garanteeriks hea tahte ühisrinne õilsa võimuga inimkonna helge tuleviku, aga usul niisugusesse ühtelangevusse pole rohkem katet kui teistel usudel. Ja et salamandrid on hitlerlikud SS-lased, nagu Čapek näitas...»

«See kujund pole mul paljas allegooria, minule on salamandrid ainult *pars pro toto*, kurjade aktiivsuste summa. Robotid ja salamandrid pole kadunud, nad elavad kahjuks edasi, nad on võimalike ohtude sümbolid. Nad sümboliseerivad veel hirmsamaid sõdu, veel suuremaid plahvatusi, veel keerukamaid väärarenguid...»

«Siis ka tulevast sõda, mis võib olla juba nähtamatu: bioloogiline ja keemiline sõda?»

«Kahtlemata. Ette võib tulla ka teaduse kuritarvitamist kriminaalsete terroristide poolt.»

«Niisiis, lisaks üha võimsamatele pommiplahvatustele

ja gaasisõjale on tulevikus mõeldav ka bioloogia kurtarvitamine elusolenditega manipuleerimise teel.»

«Noh, selline oht võib tekkida alles kolmandal aastatuhandel. Esialgu suudab teadus manipuleerida ainult mõningate bakteritega.»

«Kuid kas pole ohtlik seegi? Arengu tempo võib ju kasvada geomeetrilises progressioonis ja küllap kasvabki.»

«Mida siis teha?»

«Kogu inimühiskond on vaja ümber korraldada, kuid mitte sõdade kaudu.»

«Aga ükski rahvas ei soovigi sõda, sõdu vajavad ainult võimukandjad, hitlerid, imperialistid, relvavabrikandid.»

«Sellegipoisi tuleb arendada teadvust, mitte anda võimudele usaldusavansse.»

«See on kahtlemata õige. Ainult et võimud ei ole teadvuse arendamisest huvitatud. Nad elimineerivad ennast inimmassidest, muutes need oma mõtlemise objektiks.»

Tekkis pikk vaikus: ilmselt olid kõik ühel nõul.

Capek tõusis laua tagant, lülitas valguse sisse ja lausustšehhi keeles:

«Dobrý večir.»

«Kas peame minema hakkama?» küsis Silberstein sosinal.

«Kahjuks küll!» vastas Adams. «Peremehel pole meie jaoks ööbimispaika.»

Capek saatis külalised väravani. Lühikeses kodukuues, hoides vasakut kätt selja taga, viisakalt, aga naeratuseta — kas oli see veel Praha-Capek?

Karel Čapek suri 25. detsembril 1938. Seitse aastat hiljem saabus sõnum ta venna Josefi hääbumisest hitlerliku koonduslaagri «auvängina». Veel mõni aeg hiljem jõudis autori raamatukokku Josef Čapeki luulekogu «Verše z koncentračneho táboru».

Teine maailmasõda ei olnud veel ei keemiline ega bakterioloogiline, kuid rekordiline tulejõult, nagu on olnud iga järgnev sõda tehnikarevolutsiooni ajastul. Üha suurenevad plahvatused pole ainus sõdade avaldus — sõjaohu võib olla ka nähtamatu ja ettemõeldamatu.

OPPENHEIMER

PEN-klubi banketil sai Valmar Adams kutse tulla kella kuueks koosviibimisele professor Oppenheimeri juurde Berlin-West, Eschen-allee 1, R. s. v. p.

Nägusa pargi sügavusse peidetud villasse oli kogunenud prominentne seltskond. Saali eesruumis vestlesid tuntud literaadid, ajakirjanikud, kunstnikud ja Humboldti ülikooli õppejõud. Franz Oppenheimer ise troonis kõrge seljatoega tugitoolil, lumivalged juuksed kukkusid koskedena õlgadele. Ta kandis valge ristlipsuga ja triibuliste pükstega sakoülikonda, jalas olid karusnahksed mokasiinid.

Seltskonna hingeks oli ilmselt pr. Else Milch. Madame Milch oli tollal Berliini otsitavamaid naisi, kel oli seltskondlike sildade ehitaja kuulsus. Ta pani elujanuseid baleriine paari rahatuusadega, vanu naistekütte võlgades sipleivate murdeealiste tütarlastega, aitas Hitleri eest põgenevaid juute pääseda üle piiri Sveitsi või Inglismaale, tutvustas andekaid, aga veel tundmatuid maalijaid kunstikogujatega. Ta teadis välisvaluuta kursisedelit peast, tundis Berliini parimaid rätsepaid, uuris ärimeeste eraelu ja tõusvate poliitikute minevikku. Kogu selle informatsiooni oskas ta õigel ajal ja õiges kohas oma huvides käiku lasta.

Oli avalik saladus, et konjunkturi kasutades oli pr. Milchi poeg Herbert asutanud investeerimisfirma neile, kes soovisid oma kapitali välismaale sokutada. Sosistati, et ta oskas ühendada Püha Joosepi süsteemi varju sõjaeelse tööstuse tempoga, toetudes tippude ringkäendusele. Arvati ka, et ta oli liige vabamüürlaste vandeseltsis, mille üheks ilminguks oli suurloož P-2. Selle juured ulatusid üle ookeani USA-sse. Ilmaasjata pole dollarisel rahatähel kujutatud püramiidi, mille tipp on alusest eraldatud pilvega, ja selle kohal on «kõikenägev» silm.

Toa sügavuses dirigeeris vestlust Claire Goll, Ivan Goll, abikaasa, Berliini ja Pariisi vahet reisiv ekspressionismi propageerija. Tähelepanu äratas Helene Rubinstein kreemkollase kitsa kleidi ja hõbedaseks mingitud silmalau-gudega.

Valmar Adams tuli koos oma vastse tuttavaga, kes osutus noorukina Eestist väljarännanud, nüüdseks täiesti saksastunud võrumaalaseks härra Laaneks. Laane kirjutas oma nime juba ühe a-ga ja tal oli kaasas tütar Sonja, kes

õppis Praha ülikoolis bohemistikat ja oli seal Adamsiga tuttavaks saanud.

Berliini PEN-klubi esindasid Herwarth Walden ja klubi välisliige Andersen-Nexo, kes seadsid päevauudised külaliste jaoks õigesse valgusse. Neid kuulati põnevusega, sest kes ei tahtnuks teada sündmuste õiget tausta.

Äkki avanes saali viiv lükanduks. Lävel seisis verinoor tüdruk, daami kombel riietatud lillasse maani kleiti, ja kuulutas kaugele kostva häälega:

«Laud on kaetud. Palun härraseid oma daamid kohtadele juhtida. Lauaplaan on siin», ja ta osutas ukse kõrval asuvale alusele.

«Kes see kaunitar on?» küsis Adams Laanelt.

«See on Oppenheimeri noorem tütar Renate, jaapani filoloog ja tuntud iluuisutaja.»

Lauda istudes märkas Adams, et perenaise roll oli tütarlapse käes, kes käsutas teenijaid žestidega ja sosinal.

Pikal söögilaua leidis mitmesuguseid salateid, banaane ja viinamarju, apelsinimahla ja mineraalvett «Apollinaris». Ei puudunud ka prantsuse konjak «Napoléon», mida maitsti aga väga mõõdukalt.

Lühikese tagasihoidliku õhtueine järel Renate tõusis ja palus külalised professori kabinetti. Seal seisis toolid poolsooris ümber Jacobi-lauakese, mille taha asus professor Oppenheimer ja hakkas kõnelema, kasutades musta tindiga soome paberile kirjutatud käsikirja.

Loengu teemaks oli majanduslik situatsioonianalüüs.

«Eksimine on inimlik, ka teadlased, ka korralised professorid on ainult inimesed, kelle mõtlemine pole objektiivne. Olen ise professor, aga elutark inimene ei tohi oma eksimustesse kinni jääda. Täppisteadustes olid pikemat aega käibel kolm võimatut probleemi. Need olid ringi kvadratuuri, *perpetuum mobile* ja elementide muutumise probleem. Kaks esimest osutusid lahendamatuiks ja nendega tegelejaid peetakse narrideks. Kolmas probleem, keskaegne «tarkade kivi», leidis siiski lahenduse — siin oli täppisteadlaste skepsis olnud asjatu. Veel minu eluajal oli Briti *Royal Society* tõestanud, et õhust raskem lennuparaat ei suuda lennata, praegu on just selline lennuk saamas peamiseks transpordivahendiks. Eelmise sajandi algul pidasid täppisteadlased võimatuks isegi vastuvoolu sõitvat airikut

ja kiirrongi. Selliste eksimuste nimestik ajaloos on tohutult pikk.

Kas on võimalik lahendada küsimuste küsimust — sotsiaalset? Enamik majandusteadlasi arvab, et lõpuni seda lahendada ei saa. Aga kui mõelda põhjalikumalt, siis on probleem lahendatav, kuigi ainult revolutsiooni teel. See pole doktoritöö teema, vaid nõuab tegevteolist juurde minekut ja vigade permanentset parandamist. On ülim aeg asuda kartmatult sellegi probleemi kallale, sest see on elu ja surma küsimus meile kõigile. Kõik kodanlikud revolutsioonid, 1649 Inglismaal, 1789 Prantsusmaal, 1848 Saksa maal ja Austrias, 1905 Venemaal jõudsid ainult poolele teele, sest jätsid maa mõisnike kätte. Aga kelle käes on maa, selle käes on ka poliitiline võim ja voli. Maavara ei saa olla eraomand. See on sotsiaalses küsimuses peamine, ja see probleem on veel lahendamata. Siit tulenevad kõik hädad ja sõjad. Aeg on viis minutit enne keskööd, manomeeter näitab 99, varsti võib katel lõhkeda. Enam pole võimalik vaikida, igaühel tuleb peagi teha valik. See on päevselge. Keerukam on küsimus, kuidas seda teostada, kuidas?»

Renate tõusis ja kuulutas vaheaja, paludes suitsetajad *smoking-room*'i. Renate ise käis ringi, pakkudes külalistele sigareid ja sigarette. Ta tegi seda nii kiiresti ja graatsiliselt, et meenutas lillede kohal hõljuvat liblikat. Ise ta ei suitsetanud, professor aga toppis lühikest piipu ja vastas talle esitatud küsimustele.

Valmar Adams vestles vene keele lektori Laane tütre Sonjaga tšehhi keeles, seletades talle Otokar Březina luuletuskogu «Käed» tutuma, mille kohta ta oli Prahast kirjutanud diplomitöö. Mõnusalt tüsenev Sonja kutsus teda üle Wannsee ujuma, kuulutades ette oma võitu nii kiiruses kui ka kestvuses. Teda ei huvitanud ei poliitika ega luule — luule oli ta ise. Ta sinisilmad võisid võistelda helesinise taevaga metsade vahel.

Adamsil sähvas peast läbi mõte, et miks oli varsti pensioniikka jõudev Laane talle mõista andnud, et just tema võiks endale saada mõne aasta pärast vabaneva vene keele lektori koha, kui lahkuv lektor tema kandidatuuri toetaks — tema aga teeks seda juba rahvusliku solidaarsuse pärast.

«Hm, hm,» mõtles Adams, «Sonja Sonjaks, aga praegu huvitab mind too juudiverd kaunitar, kes on salapärane

nagu Shakespeare'i *dark lady* ja väsimatu nagu mere-
laine.»

Et seltskonnas valitses *circuitous*-reegel, mis nõuab lühil-
vestlusi võimalikult paljudega, õnnestus Adamsil läheneda
ka Renate Oppenheimerile. Pärast esimesi komplimente
küsis ta noorelt Junolt-Reginalt:

«Kui vana te olete?»

«Mina? Oktoobris saan kolmekümneks. Lesk kahe lap-
sega. Poiss on normaalne, aga tütar teeb mulle muret;
juba 15-aastasena armastab flirtida. Teate, praegune noo-
rus... Vist aktseleratsioon. Või on emasse läinud: samuti
kogemustega naine.»

Adams astus pool sammu tagasi ja lausus ujedalt:

«Kogemustega naine? Teie?! Kust teiesugune kogemusi
sai?»

«Kust? Raamatuist muidugi. Olen papsi kogu *erotica*
läbi uurinud. Kaks riiulit. Miks peaksin isiklikult vaeva
nägema? Ise eelistan olla Neitsi Maria... Aga vaban-
dage,» lisas ta, «pean teid üksi jätma, mul on perenaise-
kohustusi.»

Adams otsis piipu tõmbava professori üles, ja kasutades
momenti, mil nad olid Oppenheimeriga nelja silma all,
küsis ta:

«Kui vana teie tütar on?»

«Ah Renate? Ta saab varsti viieteistkümneks.»

«Nii ta välja näebki. Aga miks ta mulle ütles, et saab
oktoobris kolmekümneks?»

Professor võttis piibu suust ja naeris hääletult.

«Kindlasti saab. Ta jättis teile vist ütlemata, mis aastal,
ja 1956 saabki, kui Hitler meid varem gaasikambrisse ei
saada...»

Adamsi huvi Renate vastu aina süvenes. Hoolsa strafee-
gia tõttu säilisid kontaktid Renatega ka pärast vastuvõttu.
Nad said kokku *Laubenkolonie* tennisplatsil. Armus kõr-
vuni, ehk oli *total verkracht*, nagu Renate nentis. Teenindas
teda igal võimalusel, pühendas talle luuletuse:

Siin, taga tennisplatsi traate,

Viis päeva ristles meie tee:

Te mulle meeldite, Renate,

Kui sulnis päiklitest parfee.

Aga et Renate keeldus eesti keelt õppimast, siis jäigi

kuulus kohvijäätise-parfee nende peamiseks ühisharras-
tuseks ja tundeline iroonia vestluste peatooniks.

Õitsva tütarlapse varjus, *à l'ombre de la jeune fille en
fleur*, oli hea ning vaba olla — seda kergem, et intiimsemat
lähedust Supilinna poisi ja rikka professori tütre vahel ei
saanudki olla, aga suvine koosolemine oli ometi võimalik.
Ikkagi silmarõõm!

Adams palus endale tutvustada Berliini loomaaeda.
Renate leidis lünga oma päevakavas ja nõustus. Ta istus
ise rooli taha ja kui Adams talle ütles, et alaealistel ei saa
olla juhiluba, vastas Renate väljakutsuvalt:

«Just sellepärast ma teid sõidutangi. Ma mängin *grand
old man* iga isegi malet ja tuleb aeg, mil ma võitma hak-
kan — julge pealehakkamine on pool võitu.»

«Meil on veresugulust, *Madame*, nii vist peaksin teid
kõnetama, ka mina armastan julgustükke: kõnelen oma
rahvaga prohvetihääli, kuigi pole kaugeltki Puškin...»

Loomaaia põgusalt üle vaadanud, istusid nad pelikanide
saare ette paigutatud aiakohvikusse sidruniteed jooma.

Juba tutvuse neljandal päeval kinkis Renate Adamsile
avansina usalduse ja pühendas ta oma tulevikuplaanidesse.
Tal olevat isaga leping sõlmitud. Opib jaapani keele selleks
ära, et kord Tokios saksa ja inglise keele õpetajaks hakata.
Nii saaks ta isale tasuda oma auvõla, kui selle varandus
kord otsa saab.

«Aga Hitler ei lase teid välja sõita. Olete juudid,» ütles
Adams mureliku näoga.

«Paps kinnitab: «Kui ma saksa ümbermaailmareisi-
aurikul «Kraft durch Freude» kaks esimese klassi kajutit
üürin, siis tahaksin küll näha fritsu, kes julgeb meis juute
näha.» Ja tal on õigus. Sellepärast elan laia elu papsi
kulul, ja kui sularaha lõpukorral, siis läheme ümbermaa-
ilmareisile, tuleme Jaapani sadamas maale ja mina pean
teda priileival surmani. Selle peale mu sõna, juudi naise
ausõna.»

Adams raputas mõttlikult pead, aga maailmapoliitika
dramaatilises kulgemises unustas ta kogu intsidendi peagi.
Mis on lembekihu mehe poliitilise kire kõrval?

Kuid kümme kuud hiljem, juba Tartus, tõi kirjakandja
talle Jaapani margiga postkaardi, millele oli kirjutatud:
«Pääsesime. Tervitusi Nipponist. Oppenheimerid.»

VAADE WIENILE JA RONGKAIKUDELE

Vana Wien suursõdade-vahelisel ajal. Ta saksa-slaavi-ungari-itaalia rahvastik. Valsside, viiulite ja värske veini, *Heuriger*'i maitsemise linn. Ükski mitteviinlane ei suuda lahti mõtestada selle kunagise kultuurikeskuse tuuma — *Tumeda Ema* telgitaguseid. Mitropavagunis saabunud turist näeb ainult pealispinna rohkeid säravaid soomuseid, ta amalgaamse olemuse eri palgeid.

Suursõdade-vahelises Austria Esimeses Vabariigis tegutses Karl Kraus, *Franciscus furiosus*, isikliku ajakirja «Die Fackel» väljaandja, polemiseeriija ja Zeusi häälega etleja. Karl Kraus luges autoriõhtuil neli tundi oma mammutnäidendit «Inimkonna viimsed päevad», neli tundi kuulasis teda huviosalised, kellel oli õnnestunud hankida pääse ta esinemistele. Veerandsajandi jooksul ilmunud ajakirja veerge täitis Karl Kraus ise. Kraus nägi hullu Hitleri agressioone varakult ette, ta oli vägivallale ihuüksi vastuhakkaja etalon. Krausist sai vägivallale ihuüksi vastuhakkamise jõuetuse klassikaline näide, ta lõpp oli vääritud.

Valmar Adamsi suvesemestriline viibimine Wienis tutvustas talle linna rohkeist tahkudest ainult mõnd üksikut. Kas XIX linnarajooni, kus üürid olid kõige odavamad ja leidis hulk pansione, mille tubasid üüriti välja päevaks või tunnikski, hommikukohviga ja ilma, kas see proletaarne piirkond oligi postimperiaalse Wieneri osa? Vist mitte rohkem, kui olid Prateri saare kuulsad lõbustuspargid. Aga elamine selles viletsuskvartalis andis Adamsile siiski võimaluse sõita trammiga Wiener Ring-puiestee sisemusse ja tutvuda seal psühhoanalüüsi apostlite S. Freudi, A. Adleri ja W. Steckeliga, kuulata Wieneri ülikooli esileküündivamate professorite loenguid, käia kohtumistel Stephani katedraalis ja istuda hiljem selle läheduses mõne *ristorante italiano* või *Wiener Café* nišis, kus üheainsa kohvi või praetud maisitõlviku tellinu võis uurida tosinat ajalehte kogu maailmast ja maitsta paljurahvuselise rahvakatla hõrgutisi. Ka proovikäigud värske veini joomise aedadesse ei rahuldanud ta infojanu. Aga Adamsi visiidid psühhoanalüütikute juurde olid kui väljasõidud eri maadesse. Ta nägi majesteetlikku vähihaiget Sigmund Freudi oma rohket jüngrite ümbritsuses, külaskäik möödus kui paavsti audients. Visiidid Wilhelm Steckeli juurde paljastasid talle peagi praktiseeriva psühhoanalüütiku suuräri mehhanismi,

aga paar vestlust Alfred Adleriga panid aluse ta individualpsühholoogia mõistmisele. Stefan Zweig oli fašismi-ohu eest aegsasti välismaale põgenenud, et lõpetada oma elu vabasurmaga võõrsil. Wiener PEN-klubis võttis Adamsit vastu keegi Mia Passini, kes mõjus vinjetina moežurnalist ja orienteerus väikese Austria suures kirjanduses palju vähem kui Põhjamaa kirjandusteadlane. Nad sõitsid Prateri saarel kõrgrattaga ja aerutasid võlvkoobastes, aga Wiener südamik jäi võõrale tundmatuks, kui mitte arvestada Ring'il jalutavaid lõbusaid näitsikuid, kes pakkusid hommikumaiseid narkootikume, piltpostkaarte ja iseennast. Ka siselinnas, kus kaarjas puistee Ring suubub Stock-im-Eisen väljakule, võis Adams näha ainult välist saginat. Viinlane nagu pariislane ei kutsu võõrast oma koju, vaid ainult talle koduseks saanud kohvikusse. Praha järel mõjus Wiener salapärasena, nähtavana ainult lihvitud pindade kaudu. Tuhande kohvikuga betoonmaastikus õitses nii vahuks klopitud viini viisakus kui ka kunagise impeeriumi julmus. Selle asfaldi alt olid võrsunud nii fanaatiline individualist Karl Kraus oma hiigelloominguga kui ka ühe- raamatu-literaat Adolf Schicklgruber, kes äkki otsustas poliitikuks hakata ja enese Hitleriks kuulutas. Wiener levis Straussi muusika realiteedi aseainena kui ka paljude luulõpetuste lained. Wien on tohutu labürint, kus osad ei suhtle tervikuga.

Kui hotellitoa umbusest värske õhu kätte jalutama läinud Adams siniseks luuletatud Doonau paremale kaldale jõudis, köitis ta tähelepanu eriskummaline protsessioon. Spa-leerina seisma jäänud uudishimulike keskel sammus mõnikümmend täiesti alasti noort meest ja naist. Ilm oli tuuline ja külm. Kõige ees kõndisid univormis politseinik ja treeningutes noormees, kes hoidis käes transparenti «Wiener Nudisten». Adams läks rahvaga kaasa ja vaatas pealt, kuidas rongkäigu osanikud üksteise järel Doonau tume-halli vette hüppasid ja kaldale jõudnult võimlemisharjutusi tegema hakkasid. Samal ajal jagasid vabalt põlvini langevais reformkleitides ja madalakontsalistes kingades noored naised pealtvaatajaile alastikultuuri propageeriva ajakirja «Der Lichtfreund» eksemplare ja võtsid vastu tellimusi sellele nudistide häälekandjale. Oma hotellitoas luges Adams, et nudism tahab taastada inimese loomuliku suhtumise inimkehasse ja seksuaalsusse. Nudistide Liidus

olevat kuus miljonit liiget. Kas see eriarvamuse demonstratsioon oli halvem kui paljud teised üritused rongkäikude meelislinnas Viinis?

Meenusid varem nähtud rongkäigud, eriti fašingiaegses Münchenis, milles osales kogu linn. Fašingiks nimetatakse Baieri-Austria ruumi katoliiklikes maades vastlanädalal peetavaid rahvalõbustusi enne suure paastu tulekut. Nende tuumikuks on maskirongkäik läbi linna peatänavate. Adams oli koha saanud ajakirjanike tribüüni esimesse ritta ja jälgis maskeeritute mööduvat rongkäiku kasvava huviga. See algas kuueteistkümnne ihukarva trikoos ratsutajanna möödakappamisega sadulata linalakk-täkkudel. Järgnesid üliõpilasorganisatsioonid oma lippude ja tungaldegaga. Siis tulid mitmesugused firmade stseenideks kujundatud reklaamtarindid ja lõpuks karikeerivad maskigrupid. Kus pidulised eriti meeldisid, heitis publik nende sekka värvilisi serpentiine. Aplaus ei tahtnud lõppeda. Mürtsus marsimuusika, möödujad puistati üle konfettidega, mis peagi katsid sõidutee. Meelde jäi oli paksu kõhuga riigimarssal Hermann Göringi kuju, kellel ordenid rippusid isegi seljal ja tagumikul. Karneval on piiritu naljatamisvabadus. Rahvapotentiaal lööb lõkkele, säästmata isegi kirikut ja riiki. Inimesed laulavad ja tantsivad tänavatel ja aedades, lokaalides ja õllebaarides. Vahelduvad maskid, pilaartiklid (papist ninad) ja tantsupartnerid. Keegi ei keeldu kaasa tantsimast.

Karneval haarab kogu maa. Ohtupoolikul käiakse talust talle ja kui omanikud oma maja lukus hoiavad, siis lauldakse akna all:

«Bauer in dem festen Haus!
Schick uns deinen Schnaps heraus!»

Ükski peremees ei julge sellele nõudmisele vastu hakata, vaid kostitab lauljaid kangete jookide ja suupistetega. Kui talus teatakse peretütred olevat, siis laulavad karnevaalitsejad:

«Bauer in dem festen Haus!
Schick uns deine Magd heraus!»

Pärast teesklevaid keeldumiskatseid ühinevad peretütred karnevalirongkäiguga...

Kuigi rongkäikudes on esikohal ärireklaam, kätkeb karnevalisummas hulkade igatsus vabaduse ja muutuste järele, mida leidis vist juba antiikseis bakhanaalides. See on irratsionaalse alge esilepurske läbi tavalise argipäevahalluse ja distsipliini.

OREL EI ANNA HÄÄLT

1.

Teatri direktor Tank on Esta etlemisõhtu retsensioonid kahest Tartu lehest läbi uurinud. Ta esialgne imestus muutub imetluseks, kui Esta teatrikantseleisse tuleb. Vestlus nii võluva naisega köidab teda, ta kutsub ka pealavastaja kohale. Estal tuleb neile mõlemale midagi ette näidelda. Esimesest katsest piisab.

«Te oskate ju hästi kõnelda! Selgelt ja sugestiivselt. Suurepärase diktsioon. Mulle tundmatu koolkond. Kus te seda õppinud olete?»

«Koolkond? Juba koolis õppisin luuletusi pähe ja deklameerisin...»

Mehed muhelevad ja vahetavad vandeseltslaslikke pilke. Esta istub nagu mõni filmitäht diivanil ja tutvustab harradele oma kirjanduslikku ja teatrialast lugemust. Isegi pakutavast kohvist ei ütle ta ära. Toas tekib professionaalne õhkkond.

Nädal hiljem on leping teatriga mõlemalt poolt alla kirjutatud — esialgu aastaks.

«Nii lihtsalt tehakse karjääri,» ütleb lavastaja. «Aga pidage mees, et näitleja arenemine nõuab kümme aastat hoolsat tööd ja absoluutset alistumist lavastajale.»

Direktor ei suhtle nii professionaalselt. Esta naiselik sarm on talle meeldivaks vahelduseks tülikas haldustöös. «Põhimõtteliselt vajab iga teater uusi talente. Me ei või seista igavesti vanaprouade tuhvli all.»

«Näete isegi, Esta, otsustav tegur on prioriteet. Ainult saavutatud edu loeb,» toonitab Herman Evert, kui Esta talle oma «eksamist» jutustab.

«Kas te siiski pole kuri inimene?» vastab Esta vaikse häälega. «Te pooldate pugejalikku kohanemist, kuigi te asja ennast ei poolda.»

«Keegi ei suuda sõnnikuhunnikust rohkem haiseda,

Esta.» Everti suunurgad tõmbuvad laiaks, röskeks näeratuseks. «*Pardon*,» lisab ta.

«See on nihilism! Edu on ju sageli juhus.»

«Ja mida on siis teie arvates nn. tõelisus?» küsib ta leebe pilkega.

«Oige tõelisuse loob plaan. Mulle on tõeline ainult see, mis on õiglane ning hädavajalik.»

«Teate, Esta? Te elate illusioonide maailmas. See võib ju sobida kunstiharrastajale, aga teised, profaansed inimesed peavad tahes-tahtmata arvestama neile antud asjaoludega. Muidu nad hääbuvad. Ajaloos domineerivad majanduslikud tõigad. Filosoofid nimetavad seda: antused, *Gegebenheiten*, данность. Kas tunnete neid kategooriaid? Luuletajate sõnad on näivusmaailm, mitte tõelisus.»

Esta taunib sellist hoiakut.

«Te siis pooldate, et kurja tahtega inimesed peale jäävad, kuigi südames mõistate hea tahte võidu vajadust?»

Esta ägestub ja nendevaheline «pidev keskustelu» lööb taas laineid üle pea.

«Tõelisus! Hea tahe?! Need on ju paljad sõnad.»

Mees jääb oma arvamus juurde, et Esta on eluvõõras, ei tunne inimesi.

«Olete erandisiksus, kellele päike paistab lausa kuuldavalt, kellele lilled kasvavad otse nähtavalt. Somnambuul, kes ilutseb kõrgustes, kartmata allakukkumist.»

Selle peale ägestub Esta veel rohkem ja toob näiteid enda elukäigust, tõestamaks, et kõik tema poolt läbielatu on olnud küllalt ränk, ohtlik ja julm. Ta hakkab vastu oletusele, et headuse mastaap ei saa kehtida maailmas ja iga üksiku inimese kohta, näiteks tema kohta.

«Ma ei ela ju ainult iseendale. Ja selle veendumusega ei seisa ma üksi. Kas te pole lugenud Vilmar Adamsi luuletust: «Kui elan ma — siis mitte iseeneselle»? Kord tuleb ometi lüüa meisel elu kivirahnu, et kivis peituv ideaalne nägu välja raiuda.»

«Pisike Esta, olete ikka veel suur laps, kes ei taha leppida täiskasvanute maailmaga. On olemas ainuüksi maine paratamatus ja surma lõplik võit. Ja kui keegi eluorelit mängib, siis on see kindlasti kuri saatan, mitte hea jumal.» Everti huultele libiseb heasüdamlik naeratus.

Kuid Esta käed tõmbuvad rusikasse, ta ei loobu oma tahtest joosta peaga vastu seinale ja läbi teha kõik katsused.

«Ja kui meeste võimutahe ikka veel kisub sõja ning võitluse poole, siis vähemalt koldehoidjad naised jäävad truuks rahu ja headuse ideaalidele. Ainult neid tahan taotleda, härra Evert.»

2.

Kangekaelse visadusega, kuuma kire ja külma mõistusega viskub Esta teatrikunsti. Ta silmis põleb proovidel selline otsiv tähelepanu, et ühed kolleegid teda peagi demoniks peavad, teised aga kõnelevad ta pugemistahte suurusel.

Siin, ülikoolilinna suures peateatris* tehakse kahtlemata tõsisemat tööd. Kollektiiv ei koosne mitte isehakanud komejantidest, kes rahuldavad näitlemislusti, lastes valla oma autsaiderliku temperamendi, vaid professionaalidest, haritud kunstnikest, kes on teadlikud vastutusest areneva eesti rahva ees. Nad on osa uuest küpsevast haritlaskonnast ja igal vabal hetkel loevad aina suuremal arvul ilmuvat kirjandust. Nende meelest on teatri ülesandeks paljutähendusliku sõnakunsti amorfseist poolfabrikaatidest küpsetada ainuõiged road, mis sobivad rahva kõhule. Juhtkond on täis vastutustunnet, millele piiranguid seab ainult teatri kassa. Lavastajad püüavad vahendada publikule väärtkirjandust, klassikuid, ja teha seda lavalises kõrgvormis. Dramaturgid ja lavastajad otsivad uusi väljendusvahendeid, et iga lavastus saaks sündmuseks rahva kultuuri loos. Juba on igal draamal oma tuum ja kuju, *Gehalt und Gestalt*. Härrad dramaturgid vahelduvad, aga kõik tulevad välja uute kontseptsioonidega. Nad püüavad koos härrade teatrikriitikutega rikastada ajastut uute väärtustega, ajakirjanduses avaldatakse nende sulest esseid ja teoreetilisi arutlusi, mis tõestavad, et nad on mõtlejad meistrid. Ka härrad lavastajad on seda, ainult veel targemad ning vabama mõttelennuga. Nad käivad kinos ja komandeerin-gul, et uusi võtteid teatrisse tuua. Nad valdavad võõrkeeli

* Luuletamine on loominguline toimesaam. Romaaniks tuleb võtta algselt neid tegelasi, kes on autorile antud. Kui mängureeglid nõuavad uusi kaarte, siis tuleb needki vastu võtta või kuulutada «passe» («loobun»). Siinne autor, kes on enamasti loobunud, peab eriti toonitama, et teatripeatükis kujutatud teater on vaba üldistus kogu me teatri arengust, mitte üksnes «Vanemuisest». Autor pole ei teatraal ega teatriteadlane, ja kui nende hulgas peaks leiduma prototüüpide tagaajajaid, siis tuleb neil otsida endale ainet mujalt, mitte käesolevast tekstist ega metatekstist.

(saksa, soome, isegi prantsuse keelt) ja on vist võimelised ka raamatuid kirjutama. Mis puutub osatäitjatesse — need kuuluvad kõik heasse seltskonda ja ei vaheta alata töökohti. Nad istuvad «Werneris» koos kirjanikkudega ja neil on oma arvamus. Momendil on vene klassikud moes, tuleb tunda Dostojevskit. Aga ka prantsuse vaimus osalemine on kohustuslik, mõned käivad ise Prantsuse Instituudis ja loevad samuti skandinaavia kirjandust. Eriti ajakohane on Strindbergi looming, keda oma loenguis propageerib ka prof. Suits.

Selles kollektiivis suheldakse omavahel teietamise tasandil, siin ei sallita sinatamist ega omavahelisi seiklusi. Lavastajad ja kapellmeister ei karju kunagi. Kui midagi on laita, siis tehakse seda nelja silma all. Oma korraldusi jagavad nad rohkete viisakuste saatel, primadonnadele öeldakse: «kui ma paluda tohin» või «olge nii lahke». Kui proove on tehtud küllalt, on lavastus valmis. Algusest peale on lavastaja oma kodus kõik läbi mõelnud. Kui proovide ajal tekibki lahkarvamusi näitlejaga, siis võidab alati lavastaja stiilitahe. Ja kui lavastaja taotlus satubki vastuollu rollitäitjaga, korrigeeritakse seda välise tehnika abil: käehoiak, lõug, kõrgemale, riidevoldid. Lavastaja ütleb: mina mängin Strindbergi, Ibsenit, Shakespeare'i. Näitlejad jagunevad meelsuselt magistriteks ja antimagistriteks, aga ansamblit ei tohi keegi rikkuda. Ja kui kaugele on maarahva näitekunst arenenud! Laulu- ja mängupidudelt kuni Shakespeare'i tragöödiateni ja antiiksangarite käikulaskmiseni Emajõe Ateenas! Igaüks otsekui kõneleks ladina keelt. Peaproovi eel ilmuvad nähtavale rätsepad ja õmblejad, kes võtavad täpsed mõõdud, kostüümid kavandatakse kunstniku ja lavastaja ühistööna. Teatrikunstnik Voldemar Haas maalib igale tükile uued dekoratsioonid, mida publik eesriide tõustes sageli aplausiga vastu võtab. Esietendustel valitseb paljude proovide ajal väljatöötatud automatism. Selline range kord on ju kultuuritraditsioon, nii töötab ka Moskva MHAT, kus mõne tüki lavastus elab aastakümneid.

Esta mõistab peagi, et siin ei saa katsetada omaenda arusaamaga, siin tuleb joonduda teiste järgi, ja et kõik allub lavastajale. Kollektiivis märgatakse taas, et Esta Lepik on «päris andekas naisterahvas», kes aga peab veel palju enese kallal töötama, enne kui...

Esta töötab üha kuulekamalt ning kuulekamalt. Mõni-

kord nõuab lavastaja, et kirikakrast tehtaks orhidee või orhideest kirikakar. Estale pole see raske, sest ta on harjunud üldistama ja mõistab kergesti lavastaja kontseptsiooni. Ta taipab peagi, et siin ei mängita autorit, vaid ainult lavastaja tõlgendust. Kadunud on vabadus, mis võimaldas tal provintsiteatri laval lavalist kuju iseseisvalt leida. Kõikpea rändtrupis tuli teksti ikka uuesti üle lugeda, nii et see seiras osatäitjat kuni õistesse unenägudesse. Uurides ja puurides kasvasid lõpuks oma osaga õmblusteta kokku. Siin hoidub Esta pärast tekstiga tutvumist igasugusest arvamusel: keegi ei või teada, millist tõlgendust ülemus soovib tükile anda. Mida keerukam tõlgendus — seda parem. Mina mängin Ibsenit. Ja kui lavastaja on otsustanud Ibsenit mängida Lunatšarskina või Shakespeare'i Kitzbergina — siis tuleb kuulekas olla lavastajale, ka autori teksti kiuste. Autorid muutuvad huvivälisteks võõrollusteks — kellel on aega neid lugeda, ja milleks?

Lavastaja maitse kehtib ka keeles. Keeleuuenduse äärmised võimalused tuuakse katseks kord lavale, ja publik osaleb otsekui võõrkeelses etenduses.

Lavastaja tüpiseerib, korrigeerib, demoniseerib...

Esta teeb kõik kaasa. Aga tal tekib eriarvamusi: võib-olla nii tuleb akadeemiline värk küll, aga pigemini siiski tarbekunst. Võib-olla kultiveeritud, aga elamusteta. Igast tükist tehakse preparaat ja talletatakse kleebisega klaaspurki.

Ka kriitika ei rahulda Estat. «X» või «Y» oli eile «hea» või «omal kohal», loevad teatrikülastajad «Postimehest» ja hindavad tüki tõlgendust, mis oli taas ütle mata moodne.

«Jah, nii on kunstiga alati» vastab Esta kaebeile Endel Kivistik. «Ka Radištšev sai oma «Teekonna» publitseerida ainult seetõttu, et oli endale soetanud trükikoja. Ja siiski saadeti ta ahelais Siberisse. Teater on alati maksva korra teenistuses...»

«Aga ma ei taha ju saada lavaametnikuks, tahaksin oma südant välja mängida. Nagu Asta Nielsen,» lisab ta endamisi.

«Vaata siin peitubki su *error fundamentalis*. Esta ei ole Asta. Astal õnnestus suur hüpe orellisse — ja võitja üle ei mõisteta kohut. Kui lood kord suure osa, mis jääb kõlama kogu maailmas, nagu olid teinud Asta Nielsen ja Charlie Chaplin, siis võid ka ennast mängida, muidu mitte.»

Nüüd vestleb Esta päevad ja ööd Vilmar Adamsiga. Esta kingib talle oma ilusaima foto pealdisega: «Säilitagem Nägu». Poeet paelub teda, ta on täis üllatusi nagu kaljune mäestik vahelduvas ilmastikus, täis tundmatuid torme ja kaugusi, ohte ning kõrgusi. Estal on tekkinud huvi mitme näoga inimeste vastu, kuigi ta ise on väga terviklik iseloom.

Esta palvetele jutustada oma minevikust vastab Adams:

«Ma ei tegele enam poliitikaga, mulle piisab Esimese maailmasõja elamustest.»

«Aga te ju kuulate päevauudiseid?»

«Neid kuulan nagu ilmateadet, et teada, kas võtta kaasa vihmamantel või palitu. Ja kui kuulen gripilainest, siis ma kinno ei lähe. Ainult sellega seletub mu huvi poliitika vastu, ka sporditeated keeran kohe ära, sest igasugu rüüselmisest hoidun eemale. Samuti ei kuula ma iga liiki kommentaatoreid: ma ei salli ei hüsteerilist sõnastust ega hääletoonigi faktide tõlgendamisel.»

«Tore! Te olete siis midagi Hommikumaa targa taolist, kes elamisele eelistab mediteerimist?»

«Oh ei, otse vastupidi, isegi surivoodil mõtleksin maailma olukorrast, millega on olnud seotud mu elu ja mõistus. Aga nagu silmatera hoian oma ajaloolise meele puhtana.»

«Kuid ajalooline meel eeldab ju suurt informatsiooni-hulka?»

«Just nimelt. Ja mu meeliskirjanikeks ongi ajaloolased.»

«Aga ajalugu koosneb päevauudiste summast, faktidest ja statistika aastaraamatuid? ...»

«Ei koosne! Statistiline vaatlus on kasulik ainult neile, kes tema vigureid hästi tunnevad. Keskmistel arvudel ei ole realiteedis vasteid. «Keskmine inimene» on olematu — nagu jumal. Kas jumal kõlbaks teile reisijuhiks?»

«Kooliplikana uskusin seda. Aga selgus, et jumal aitab ainult preestreid ja kõstreid, et usk ei aita meil edasi liikuda. Peame ise territooriumi tundma õppima.»

«Mida te siis loete, et oma ajaloolist meelt harida?»

«Mida? Loen näiteks Rooma keisrite ajalugu. Väga aktuaalne lektüür! Gravesi «Mina, Claudius». Unustamatu on «Dantoni surm» — Büchneri draama. Kaugete sajandite reaalsus on selgemini näha ...»

«See kõik on mulle alles tundmatu maailm.»

«Aga olemasolev, see on meeste maailm. Ja on parem, kui te sellesse ei tungigi. Ka mina jätan sünnitusabi õpikud lugemata.»

Esta tuleb endiselt hommikuti esimesena proovile ja täidab kuulekalt kõik lavastaja korraldused. Temaga ollakse rahul. Ta ei keeldu ühestki ülesandest, ta ei karda tööd ega raskusi. Selle naise soontes voolab matsi verd, räägitakse tema kohta. Närvid nagu terastrossid ja vitaalsust kolme eest. See on varahommikust keskööni loomi talitanud emade jõud.

Kuid jõudehetkil hakkab Esta iseennast teravamalt vaatlema. Ta dialoogid leiavad aset kord ühe, kord teise partneriga, kuid kõik on ainult dialoog iseendaga, mis toimub nii päeval kui ka hilisõhtustel ja varahommikustel tundidel, mil öine mina seisab vastamisi päevasega ning unistused põrkavad kokku terava reaalsusega. See mõtete võitlev dialoog käib umbes nii:

— Jah, neil on õigus, mu soontes voolab maarahva verd. Aga kas ma suudan saada üleilmseks täheks nagu Asta Nielsen või Charlie Chaplin? Ja kuidas suudaks üksik mina vallutada kõiki teisi?

— Kellel on kutsumus suurteks tegudeks, sellel ei tohi olla omaette mina. Ta peab hulkade mina mõistma ja omaks võtma, kaotamata oma isiksust, isiklikku mina.

— Võit on alati julguse tulemus. Ainult hirmuta inimene suudab täisisõmu elada ja armastada ...

— Armastus on amokijooks. Ajaloos ei jäta armastus jälgi. Ajalugu on põhjatu vaat, mis neelab miljoneid inimesi, vahet tegemata hea ja kurja, tõe ja vale vahel. Seda mõistis juba Rooma impeeriumi ametnik Pilatus, kui ta küsis «mis on tõde?», ja kinnitas surmaotsuse, mida pidas ebaõiglaseks. Ajaloo ruumis on su igatsev mina ainult kõõme ...

Esta tunneb Pilatuse-küsimuse tosinat varianti. Tema elu pilatused väidavad, et tal ei ole südant, pole humanismust, kui ta ei andu igale poisile, kes tahaks teda endale lõbuks ja kellele ta vastab «ära tee!».

«Aga ehk tuleks mul orienteeruda kriitika järgi? Oh ei! Kriitika on samuti ainult elukutse. Suurem osa kriitikuid

on liiga pimedad selleks, et kirjandust hoolega lugeda. Ka poeesia on neile ainult informatsioon, et nad saaksid sõnatseda. Kas meil leidub sellist kriitikut, nagu oli «meeletu Vissarion» — Belinski, kes lõi kontseptsioone terveks sajandiks? Meie Hindrey kritiseerib oma retsensioone puhvetis, näidendit ennast lõpuni vaatamata... Jah, Hindrey on mees, kellel on ka oma roll mängida...»

Esta loobub peagi kogumast ajalehti, kus leidub kriitikut arvamusi tema kohta, kuigi kriitika teda kiidab. Igor Severjaninil oli 13 raamatut ajalehelõikeid ja kolmsada lehekülge igaüks...

«Sellest uustulnukast võime veel palju oodata,» loeb ta kord «Postimehest», «Ester Lepikut tuleks mõne suurema osaga esile tõsta,» loeb ta teine kord, siis jälle... «täitis oma osa». Garderoobivestlustes Esta ei osale. Siin on ta kõnetamatu. Uhke, nagu kolleegid arvavad. Mitteprofessionaal, kes raudselt väidab, et ükski keelepeks teda ei huvita. Suurusehullustus? Aga loomulikult, seda põeb iga kunstnik, kes usub oma kutsumusse. Estal, kes on ju põhiliselt ainult heatahtlik tüdruk, hakkab öises üksinduses sageli kõhe. Talle tundub, nagu astuks ta pilkases pimeduses peadpöörivas kõrguses paljajalu mööda teravat kõisteed. Väljapoole mängitud ülemeelikus oma võiduka rõõmurõkatusega muutub öises enesekriitikas meeleheitel. Oma sisimas Esta teab, et orel ei anna enam puhast tooni, et viiul vaevalt veel teeb häält, sest et mängija keha on häälestamata.

Aga oma palet reeta ei tohi. Selleks on Estal diskussioonioskus, mis võimaldab tal vastane alistada või äkk-rünnakuga igast partnerist välja koorida tema sisim tuum. Tasapisi kasvab ka arusaam, et kuigi ta eraelu keskustelud keerlevad peamiselt «viimsete» seikade ümber, pole see filosoferimine siiski iga kord vaba kurtisaanluse taustast. Kas ei kulge ta tõetsingud mingis erootilises videvikus — juba selletõttu, et Esta on *une jeune fille en fleur*? Aga ega sellepärast saa ju loobuda kuumast elamustihedusest.

Esta on nõus ka teenima — nii nagu Ema teenib kallist poega.

«Olgu siis,» ütleb teatriseltsi esimees ja vaatab toimikusse. «Direktor esitas teie puhkusepalve. Silmas pidades teie kohusetundlikku töössesuhtumist, otsustasime, noh, üht silma kinni pigistades, et anname teile puhkust, kuigi te pole veel aastat meie juures töötanud...»

Asi puutub neljanädalasse puhkusesse, mida Esta tahab saada jalamaid.

«Ma olen olnud väga hõivatud, nagu olete ehk märganud.»

«Teame, teame kõik. Ja direktorgi soovitab. Nii et sõitke aga (välispass on teil olemas?) Austria mägedesse päikest võtma (kas te suusatada oskate?). Võin teile kinnitada, et järgmisel sesoonil tõstame teid eriti välja, et te tööst kord ka kasu saaksite. Vaadake siis Viini «Burgteatris» natuke ringi, looge sidemeid, sidemed on peaasi!» Ta surub lõua vastu kaela, nii et kaks pekist poolkuud üle madala kraeääre ripuvad. «Kuigi igaüks pretendeerib suurtele rollidele, peame vahel ka humanisti mängima. Nii et, lapsuke, kõike head, küllap saate kord suurema rolli — järjekorras, nii-öelda.»

Ohtul istub Esta mõtlikult oma jumestuslaua ees. Ta armastab ennast ise hoolega minkida. Aga mõtted viivad kaugemale.

Nad «tõstavad teda kord välja», kuidas see oleks Estat aasta tagasi vaimustanud! Nüüd on see ainult pikilõige läbi ta hinge ja aju. Küllap himustab üks pool tema minast edu ja õnne, see on ta mina kuldne pool. Teine pool püsib mõtlikus vaikuses ja otsekui teab kõike paremini kui too kassikullast mina-pool. «Suurelt välja tõsta» — see tähendab, et Esta peab alalõpmata rühkima tööd, et ta peab viimse rakuni teenima publikut. Ta peab kohanema kõigi ja kõigega, et saada pikemat aplausi ja paremat lepingut.

Etenduseni on veel aega. Esta ninasõõrmed paisuvad nautlevalt tahke rasva ja kiti lõhnas. Ta vaatab näo värvi pulgakesi mõnuga. Kollane ja punane, roosa ja helesinine täiendavad peenelt üksteist, puudri õrn jahedus paitab nagu. Jänesekäpp kustutab rasvaläike ja grimeeritud nagu muutub pastelseks. Punaseks toonitatud huuled, ülitume-daks äärestatud ripsmed ja mitmed grimeerijalt õpitud salavõtted teevad silmad tuliseks ja mõistatuslikuks. Kitsaste kulmude lend ja sobiv soeng annavad laubale suur-

suguse kumeruse. Argipäevanägu kaob pidulikku mänglevasse näivusse.

Kas inimene või nukk? küsib Esta suu helepunane õis.

Peeglist vaatab piltilusa, kuid ebareaalse nuku armas näoke.

Imelik, et seda moonutusmängu ei saa jätkata kogu kehaga, täites kõhu ja ajugi saepuruga. Siis läheks kõikide valitsejate soovulm täide ning elu kulgeks plaanikohaselt ja sujuvalt.

Esta peas liiguvad visad mõtted hinge nähtamatuil šar-niiridel, ujudes tundmuste virvenduses, kuid ikka uuesti mõistuse valgusse tõustes.

Kas inimene või ainult lavatäht? Esta kuldselt virvendav pool himustab tunnustust, mida näevad kõik. See igatsus kasvab üha sellest ajast, kui barbarid ta põlu alla panid. Aga Esta teine pool, too põline ning vaikne, elab allpool päevasündmuste segavat müra, elab inimideaalidele ja tunneb muret inimkonna saatuse pärast.

Mõlemad pooled eksivad. Väljapääsu nägemata tammub Esta ühel kohal keset päevade askeldust, mida määravad välised tegurid. Sõbrad tulevad ja kaovad, himur armastus ümbritseb noort naist, suur lavakarjäär Eesti ulatuses on kindel ja ta saaks ka soodsalt abielluda, kui vaid tahaks. Laskuda väsinud ihuga sooja vanni...

Pilk peeglist suurendab identiteedi ringi, «See-oled-sina»-võimalused avarduvad. Rinda läbistab tuline torge: on see lustitunne või jahmatus?

«Ma ei või ennast ära vahetada millegagi, mis pole mina ise. Minust ei saa lavatähte. Ei saaks ka siis, kui oleksin nii andekas kui Asta Nielsen. Ka Astast ei saanud oma kodumaal midagi. Tal tuli endale luua uus maailm. Mina seda teha ei jaksa. Eesti kinokunst ei suuda kunagi tõusta üle väikerahva piiride. Ka meie isoleeritud keel on kitsas puur. Kes hindab kõrgeid vaimseid väärtusi, see ei või tõelust otsida provintssliku segateatri lavalt. Meeleolude limonaad ja aplaus ei suuda asendada tõelist edu. Pean elama kõrgeile väärtustele. Kui vaja, pean oma käe hääletult panema põlevasse tulle, nagu tegi too roomlane kooli-õpikust, Mucius Scaevola.»

Ta ei näe enam oma olukorras mõtet: ta saaks ka siin igast situatsioonist jagu, aga mille nimel? Kuri ja hea tühistavad teineteist. Ta peaks kohanema. Et edasi jõuda,

peaks ta omandama ajakirjanduse iseäraliku erikeele ja ka garderoobiklatšist veel lisa võtma.

«Tervist, preili Lepik,» siristab tuppa astunud ametiõde. «Oo, juba jälle nii aegsasti kohal!» Ta süütab endale tule, seob soengu tugeva paelaga ja hakkab oma ümmargust näokest ilustama. Minkimislaua taga istudes arutavad naised elavalt teatri päevauudiseid. Eilsel etendusel astusid kaks näitlejat liiga vara lavale — inspitsient oli märk-sõnad segi ajanud ja saatnud nad välja paar dialoogilauset varem. Ja mida teeb meie esinäitleja? Avatud lavalt pöörab ta järsku rooli, andes kulsside taha käsu eesriie langetada.

«Ah nii, või int peab nüüd trahvi maksma?»

«Loomulikult,» kinnitab Luule Luik, hõõrudes hoolega kevadist puna oma ümmargustele põskedele. «Mille eest ta siis palka saab?»

«Mina paneksin pigemini esinäitleja trahvi maksma, mis ta lasi eesriidel langeda. Suur mees, las tunneb, mis tähendab kiire otsustusvõime, temagi vastutab terviku eest. Nii võiks ju ka poliitik oma saatuslikke vigu õigustada negatiivse pädevusega. Et ei olewat mitte tema laud. Mõistusest üksi on vähe, soontes peab ka tugev veri voolama, et vigu ei tekiks.»

Esta imestab ise oma õelate sõnade üle, mida ta nii kergesti õhku puistab. Ta võpatab ja kargab ehmunult üles. Ta ei osale enam vadinast selle üle, mis on korraliku ametikandja kord ja kohus. Ta märkab äkki, et see on vääritud.

Kui hoiad tüüri, siis ära püüa kärbsed!

Kook tahab koort, sepik selget. Ka Endlil saabus selguse tund. Kui ta oma senist elu leivateoga võrdles, tundis ta ikka kasvava meeolehärmiga, nagu hoiaks ta käes leivapätsi, mis on tainjas ja vastikult närb, mis teeb ainult südame vesiseks, aga ei toida ega rõõmusta. Ta läks Esta poole südant puistama.

«Jah, lõpuks olen saanud kõigiti küpseks meheks. Usu-teadusega teen lõpu, sest olen tõetsija nagu sinagi, ainult et minu tõed on realistlikumad...»

«Aga millest sa edaspidi elad, kui pastori karjäärist loobud?»

«Kahju muidugi, väga kahju, et olen õppinud pseudo-teadust. Esialgu kasutan neidki teadmisi ära...»

«Kas lähed Araabiasse, nagu tegi T. E. Lawrence, kes kirjutas «Seitset tarkusesammast?»»

«Oh ei, ma ei oska kaamelitega kaubelda ja sõdida ka ei taha. Pealegi ootaks mind sealgi ees usk — islam, mulle võõras koraan ja ususõjad. Ma hakkan kirjutama «Ateisti aabitsat», kus saan asjatundjana võtta kriitika all piiblimütoloogia. Sellest tuleb põnev raamat. Kui see läbi lööb, siis vaatan, mida ma veel teha suudan. Igatahes teoloogiale ma vilistan, kunstvilistan, kui nii võib ütelda. Ja kõigepealt abiellun Oiega, oma Lillekesega.»

«Oiega? Kas haridustaseme vahe pole liiga suur?»

Endel: «Just see on hea. Ma tean küll, et Oie pole lugenud ei Tšehhovit ega Tolstoid, aga tal on riulitais koka- raamatuid. Räägitakse, et ta olevat pisut kleptomaa. Aga ka see ei sega ühiskonnas, kus vargus on tõstetud salajaseks ideaaliks.»

Esta: «Mis siis sind Oies nii veetleb?»

Endel: «Ta loomulik valmidus alati jagada seksuaalset langetõbe. *Coitus* ei väsita teda kunagi, ainult värskendab, ja *post coitum* meeldib talle keeta ning maja pidada. Kas see pole ideaalne naine?»

Esta: «Kes koosmagamist on suursaavutuseks pidanud, need pole leiutanud ei püssirohtu ega trükikunsti. Voodislesijad pole kunagi midagi suurt korda saatnud. Paavstid nõuavad oma preestritelt tsölibaati — eluaegset abielutust.»

Endel: «Jah, paavstid on masturbatsioonile üle läinud ja nõuavad abielutust kogu kirikuaparaadilt, et kindlustada absoluutset distsipliini ja isoleeritust mittevaimulikest. See kuulub katoliku kiriku struktuuri juurde. Aga naistele meeldib füsioloogilisest aktist müsteeriumi teha. Eesti vanasõna ütleb, et poiss ja piiga magavad meeleldi ka kahe parre peal.»

Esta: «Ei saa ju eitada, et see... suguakt annab tugeva rõõmutunde, orgasmi...»

Endel: «Nagu iga teinegi vabanemine kehalisest pingest, kas või defekatsioon. Selle ja suguakti vahel ei ole põhimõttelist vahet.»

Esta: «Endel, kuidas sa võid neid asju võrrelda?!»

Endel: «Kes armastab tõde, ei tee müsteeriumi nii loomulikest aktidest, nagu on õhu sissehingamine või kehas

tekkinud ainete väljaheitmine. Niipea kui tõstame suguakti intellektuaalsele tasandile, näeme kohe, et midagi müstilist selles pole.»

Esta: «Siiski ei kõnele ka teadlased nende aktide sarnasusest, vaid kalduvad pigemini nägema seksis midagi müstilist.»

Endel: «Antliikkeelte filoloogina tean, et «müsteerium» tuleneb verbist «müo» (μύω), mis tähendab «silmad sulgeda.»»

Esta: «Vaat kui tore etümoloogia! Naised vist sulevad tõepoolest silmad. See on hea, sest siis ei näe partneri kirest loomastunud ilmet või ta tinasilmi. Mina igatahes eelistan vaadata inimlikku nägu.»

Endel: «Jah, müstika tähendas algselt silmade sulgemist. Alles hiljem hakati korraldama müsteeriume ja muid poolsalajasi mängu ning orgiaid...»

Esta: «Suguakti suhtes võib sul olla õigus, aga naisele jääb see akt siiski müstiliseks sõna kõrgeimas mõttes, sest sellest võib tulla laps — salapäraseim olend.»

Endel: «Teha last on lihtsam kui kirjutada raamat. Isa osaga tuleb toime isegi debiilik. Emis viskab kuus põrsast ega uhkusta sellega ühtigi. Primitiivsetel rahvastel on kõige suurem iive.»

Esta: «Siiski peitub igas lapses keeruline saladus — inimekonna tulevik.»

Endel: «Ainult niikaua, kui geneetika on veel lapsekingis. Kord saame sellelegi saladusele jälile.»

Esta: «Nüüd jõuame juba sotsioloogia valdkonda, kus mina olen täielik vohik. Aga tee, nagu oled otsustanud. Mul on heameel, et oled saanud nii küpseks, nii täisealiseks, et sa mind enam toeks ei vaja. Jäägem võrdseteks partneriteks ja valitsegem ka ühiseid saladusi. Meist poleks ju kunagi armastajapaari saanud, sest suhtlesime intellektuaalsel tasandil. Sellel tasandil ei toimu mingeid müsteeriume, siin valitseb selgus ja valgus.»

Endel: «Sellepärast leiangi oma lihtsas Oies ikka uusi võluseid. Ja olen õnnelik, kui ta armumängu tipul silmad suleb.»

Esta: «Seda võin hästi kujutleda, see sarnaneb kõikide tulede aeglase kustumisega teatrisaalis, enne kui laval tegevus lahti läheb.»

Endel: «Sina jääd igal pool teatrile truuks. Mina aga lähen tagasi oma maarahva olmesse — ja kogu vaimsus

olgu mulle olematu. Diskussioonidele eelistan voodivõitlusi — kas või kleptomaaniga.»

Esta aga eelistab diskussioone. Ta tuleb tagasi kiriku kohta öeldud mõtete juurde ja küsib:

«Endel, aga kuidas tekkis katoliku kirik — see ülemaailmne organisatsioon?»

«Selle kiriku asutajateks olid algselt revolutsionäärid, peamiselt põllumeeste järeltulijad. Mehed ilma meheloomuseta, derassineeritud nooremad pojad, kes ei läinud välja merele, kes ei tahtnud uudismaad künda ega maardlaid ekspluateerida.»

«Millest nad siis elasid?»

«Nad ekspluateerisid Palestiina rändjuttustaja Jeesuse ideid. Nende abil hakkasid nad inimesi valitsema, lubades neile lunastust ja igavest elu. Rooma kiriku asutajad võtsid üle ja süstematiseerisid Jeruusalemmas tekkinud ideed — pärast seda kui Jeruusalemm oli füüsiliselt hävitatud. Sealjuures ei huvitanud neid ideede vaimne külg, vaid ainult nende administratiivne kasutatavus. Nõnda tekkis väga keeruline ideoloogia. Katoliku kirik propageerib nii kõrget moraali, et seda ei ole võimalik teostada. Nõuab loobumist seksuaalinstinkti rahuldamisest — tsölibaati. Nõuab loomuliku saamahimu ületamist — vaesusetootust. Jesuiidid välmisid teesklusharjutuste süsteemi — kindla skeemi järgi, mis ei kuulunud muutmisele. Peamiseks sai skeem, ja kuna see ei olnud teostatav, siis tekkis absoluutne ja elastiline teesklus. Tänapäevani teevad preestrid näo, nagu püüdleksid nad mingi suurima vooruse poole, ja jätavad endale üksi õiguse patte andeks anda. See on kõikide kiriklike õpetuste tuum ja sellepärast ei saa mina olla ühegi kiriku liige.»

7.

Direktor istub suures pehmes toolis teatri kantseleis, jalad kamina madalal võrel. Ta vastas istub Ester soojas karvas mantlis.

«Jätke need kapriisid, lapsuke,» ütleb direktor tasaselt. «Uskuge, see on kapriis ja tõeliselt te ei tulegi sellega toime!»

Ester naeratab nukralt ja raputab pead. Ta suured silmad vaatavad mõtlikult maha.

«Kuid see on ju meeletus!» hüüab direktor nõrdinult. Ta satub aina enam hoogu ning astub välja operetliku inglise lordi omaksvõetud rollist.

«See on seaduspärane — kes kord on saanud teatri- maigu suhu, see ei saa tast enam lahti. Kunstnik peab looma, kas ta tahab või ei taha. See on omamoodi haigus, te ju ise teate.»

Direktor muheleb ja «džentelmeni» harjunud mask langeb tagasi ta näole.

«Kas te siis enam ei mäleta, kuidas te anuvana siin mu ees seisite? Kas tuleb meelde? Kuidas te esimese deklamatsoonikatse juures värisite ja mulle nii innukalt ja paluvalt otsa vaatasite, et ma lõpuks möönsin: esimese mulje järgi ei saa küll midagi kindlat öelda, kuid ühte ma siiski ütlen — kellel on nii suur tung teatrisse nagu sellel tütarlapsel, sellest peab asja saama! Selline tung on nagu tagatis! See lööb läbi! Ja nüüd? Nüüd te vajute kokku?!»

Esta raputab üles vaatamata pead. Direktor kortsutab kulme.

«Ei, ei, lapsuke! Selleks on teil liiga palju teatriverd soontes. Jumal! Jumal!»

Ta tõmbab jalad kaminaäärelt ja astub toas paar sammu.

«Ja milline arvustus teil on, milline arvustus! Mõni kogenumgi teatrijanes annaks sihukese arvustuse eest pool elu. Ja teie istute maha ja deklareerite, et te enam ei mängi!»

Direktor jääb seisma otse Esta ette ja küsib kainestava häälega:

«Ja öelge mulle veel, mida te kavatsete siis teha, kui olete lahkunud lavalt? Ons teil midagi paremat varuks? Noh?»

«Ei,» ütleb Esta selge häälega ja ta pilk eksleb toas ringi. «Just vastupidi! Maad harima, lapsi hoidma või põrandaid küürima...» mõtleb ta trotslikult.

«Noh, vaadake!» naerab direktor, «hull olete, pardon, kuid üle töötanud viimasel ajal kindlasti. Rahunege, preili, esitasin juba teie puhkusepalve teatriseltsi esimehele. Kuu aja pärast, kui närvid on rahunenud, näete kõike jälle teisiti, eks ole, lapsuke?»

Kahe sõrmega tõstab ta longuvajunud pea kõrgemale. Esta silmis säravad pisarad, kuid suu on range ja jonnakas.

Ta neelatab, võtab aeglaselt pikad kaunid sõrmed pöselt.

«Küll on suured silmad!» mõtleb mees.

«Asi on sootuks tõsisem,» ütleb Ester. «Olen kõik põhjalikult läbi mõelnud. Nüüd ma olen ju nii-öelda valmis näitleja, eks ole? Ja nüüd peaksin elama sellele nõndanime- tatud kunstile? Elama kunstile? Eks ole?» Ta peatub ja vaatab direktorile piinatud pilgul otsa.

«Noh, ja mis siis?» käib direktor peale, «kas te siis arvate, et sel pole mõtet?»

«Jah» — Esta ütleb seda peaaegu sosinal — «sest selle taga pole midagi jäädavat, suurt!»

«Noh, kurrat.» Direktor tõmbab käed vihaselt selja taha ja jõllitab tüdrukule otsa.

Esta naeratab tahtmatult.

«Ütlen teile päris avameelselt, kuidas ma vaatan meie praegusele teatritegemisele. Kuid» — ta naeratab veel kord, nüüd juba kelmikalt — «ärge mind maha lööge...»

Direktor langeb ähkides oma vanale kohale kamina ääres ja võtab taskust piibu, hakates seda toppima.

«Olen palju mõelnud ja jõudnud otsusele, et kogu meie nn. kunst on ainult pettus,» alustab Esta uuesti. «Teater on nagu lauasahtel, ainult lauasahtel, kust võetakse midagi närida, kui paremat teha pole...»

«Ei saa aru,» uriseb direktor tigidalt.

«Noh, mõtlen nõnda: see on nagu kristlaste kirik. Pühapäeviti nad harduvad kirikus ja esmaspäeval jälle patustavad edasi, rohkem kui enne.»

«Kui te nii kaugele sihite, siis peate möönma, et kirjandusest ja kunstist saab tänapäeval rohkem häid impulsse kui ametlikust usust, mis on ammu muutunud vormiasjaks!» viskab mees piipu popsutades vahele.

«Ma ei ütle ju midagi kunsti vastu. Ja veel vähem teatri vastu. Mängida teatrit, kasutades tööriistana omaenese keha, tuues temast välja kõik, kõik, mis sinus on, — see on veelgi võimsam ja vahetum kui muusika. Mängida oma kehal nagu viiulil! Häälestada end nagu muusikariista — see on midagi! Mitte ainult kõrv, mitte ainult silm, kogu keha viimse rakuni — kogu inimene — haaratakse kaasa, vormitakse. Liha saab väimuks, keha, see igapäevane keha väljendab ja seletab midagi enamat, kui suudab trükisõna. Ah, kui palju võiks näitleja anda elamusi, elujõudu, ideid, heroismi, soojust. Nagu kiirgav päike...»

«Noh, kas me siis ei anna midagi publikule?» küsib direktor. «Me töötame soliidset...»

«Liiga «soliidselt!» hüüab Esta. «See'p see asi ongi — elame nagu mõnes muuseumis või akvaariumis, kalade või akadeemikute hulgas või kuidas seda öelda. Igatahes pole me keset elu! Mitte keset elu, kas mõistate? Meie teatri mõju elule on null!»

Esta hääli tõuseb, ta silmad hakkavad põlema.

«Maailm pole ju veel korras, direktor; kuidas ma siis saan seista ja teha nagu, nagu oleks ta korras? Kuidas ma saan «teenida ilu», ei, ütleme parem: ilo pidi liugu lasta, kui rahvas viskleb inetuses ja mõttetuses? Inimesed, kes meid vajavad, need ei tulegi teatrisse. Teate mis, direktor, ma ei taha spetsialiseeruda kunstnikuks. Ma ei taha muuta hingelt sandiks! Elada ainult ajaviitevahendina neile, kelle südametunnistus on nagu kuivanud juust. Ei taha! Ja siis see vaimuvastane eputamine operetis!»

Muhv ta süles väriseb, silmis välgub viha.

Hetkeks valitseb toas vaikus. Ainult leek kaminas praksub aeg-ajalt.

«Mm-jah...» venitab direktor lõpuks osavõtmatult, «kui te kunstile nõnda vaatate, siis tuleb kahelda teie teatriveres. Kunstnik loob ega küsi milleks. Ta ei mõtle, ei aruta. Samal hetkel lakkaks ta ju kunstnik olemast. See on meie arvamine. Teie vaadetega on parem hakata maailmaparandajaks ja laskuda poliitikasse, aga mitte teenida kunsti. Mina pole küll nii rumal, et hakkaksin maailma parandama, vaid võtan teda nii, nagu ta on.»

«Võtta maailma nii, nagu ta on — see on juba alatus, sest igal inimesel on kohustus teda paremaks muuta.»

«Muuta, muuta, jätke see, preili Lepik. Lõppude lõpuks — kõik on kokku unenägu.»

«Ei, siiski mitte. Ja isegi kunst pole unenägu, vaid julgustus selleks, et sünniks asjad, mida kunstnik sugeerib.»

«Ha-ha. Kas tahate teatriga rahvaid valitseda? Teater on pantomiim — maskide mäng. Ja õigele näitlejale on kogu maailm ainult vahend rollide tõlgendamiseks.»

«Teie peate siis õigeks, direktor, et inimene teeks kunstist elu aseaine?» küsib Esta tungivalt.

«Mis tähendab aseaine?» Mees klopib piibu vastu kaminat puhtaks. «Eraisik on kunstnikus alati tagaplaanil!»

«Vabandage, aga ma ei ole kellegi eraisik! Mul on oma eluga maailmas ülesanne täita.»

«Maailmas?!»

Direktori huuled tõmbuvad laiaks isalikuks naeratuseks, ta vaatleb huviga seda väikest, tõsidusega hambuni relvastatud naist ja imestab, mida ta siis elust tahab.

«Ma tahan inimene olla! Ainult inimenel! Lihtsalt inime. Truu. Ehtne. Elav. Ma ei taha midagi erilist olla teistega võrreldes! Aga meil pole isegi üksmeelset kollektiivi. Intriigid...»

«No jah, ma ju ütlen: närvid!» naerab direktor. «Kuidas võib olla nii sentimentaalne!»

«Aga ma pole sugugi sentimentaalne!» hüüab Esta vihaselt. «Kas te siis ei mõista? See on ju nii lihtne! Ausa inimesena peab püüdma, et kõigil, mis me teeme, oleks ka mõtet. Ning mitte ainult privaatset meile, vaid samuti üldsusele. Ja ma leian, et pole mõtet anda kogu oma elu, kogu oma jõudu, kogu oma kirge ühele klikile, kelle liikmete puhul ma pole veendunud, kas neil on moraalsed õigust nendele kirjanduslikele maiustustele, mida me neile suhu paneme. Oieti pole ühelgi kunstiteose eetilist õigustust senikaua, kuni on veel inimesi, kellel pole süüa, kes oma higiga kinni maksavad looži, milles orjaperemees naudib ilu, samal ajal kui nemad vaevlevad pimeduses ja viletsuses!»

«Naiivne!» sõnab direktor ja irvitab. «Kes on siis selles süüdi?... Ega see ole põhjus kunstitemplist põgenemiseks. Kui sel teel edasi minna, siis peaks igaüks meist vabatahtlikult lahkuma!»

«Täitsa õige!» sähvab Esta vahele. «Me hakkame viimati teineteisest aru saama, direktor.» Ja taas tõsiselt muutudes lisab ta vaikselt: «Seda ma kavatsengi teha. Te räägite kunstist kunsti pärast. Mul on aga kunstist tähtsam siht — elu ise, kogu ta sügavuses, kogu ta...» Esta peatub, otsides sõnu.

«Noh, mis on teil siis meie elu juures norida, teie maailmaparandaja?»

Esta vaatab talle leekiva pilguga otsa.

«Et me elame moraalselt sealaudas, mida nimetatakse kultuuriks. Ja selles olete teiegi kaassüüdlane. Kogu oma teatri ja kogu oma eluga, ja-jaa, ärge seda unustage! Teie ja iga teine «eraisik», kes teab, mis on lahti, kuid ei liiguta oimugi olukorra parandamiseks. Kõik oleme süüdi. Kes peaks siis haldama õiglust, kes peaks rahvast juhtima võitluses ebaõigluse vastu, kui seda ei tee rahvatriin intelligents, kes taipab kogu me valitsevat korda? Mina taipan

ja teie ka taipate, direktor. Kuid me viidame oma elu sellega, et keedame härra Paksumaale kunstileent, et ta võiks paitada oma magu pärast rammusat söömaaega. Ja meie kaunitarid liputavad talle sääri, samal ajal kui rahva parimad tütreid närbuvad vanglas. See on tõepoolest kunst, kunst elada pimedana päise päeva ajal. Aga — kõik kokku pole siiski unenägu, ütleb Barbarus. Ja kuni meie siin levitame õrnu parfüüme enese ümber, roiskub realiteet, hoopis tähtsam ja väärtuslikum kui härra Paksmagu ja ta kunstinõunikud.»

Direktor tõstab piibu ja sõnab dotseerivalt:

«Lubage teile öelda, et Paksmagu ei käigi teatris. Aga vaat professor Walter Anderson käib küll, ja nimelt operetil. Talle on igaks etenduseks kaks kohta esimeses reas kinni pandud.»

Selle peale Esta naeratab ja ütleb:

«Anderson on rahvaluuleprofessor, ta tegeleb ainult primitiivsete asjadega. Ta meelislauluke käib nii:

Olen oma isa-ema ainukene vara.

Kõik, mis nad teenivad, joon mina ära.

Sellest mulle ei piisa. Ka «Kalevipojast» ei piisa. Kas Einstein käis ainult operette vaatamas? Tema eelistas siiski ise viiulit mängida.»

«Operett on meie kaitseingel, mis võimaldab meil ka Ibsenit ja Strindbergi lavastada. Ma ei mõista, mis on teil opereti vastu.»

«Direktor, te ju teate, et draamas ja operetis läbisegi mängimine ei lase näitlejal isiksuseks kujuneda.»

«Näitleja ei olegi isiksus. Ta on kameeleon, kes muudab värvi vajaduste järgi.»

«Ei ole! Asta Nielsen jääb alati iseendaks.»

«Asta Nielsen? Vaat kuhu haarasite! Tema on üleilmne staar.»

«Staar või mitte, aga teda vaatab ühelainsal õhtul pool miljonit inimest.»

«Jah, filmiga me võistelda ei saa. Ja eesti kinokunst on alles lapsekingades — ning sinna ta jääbki. Väikerahva värk...»

«Kuid Asta tuli samuti väikerahva rüpest. Ja mängis ka väikseid rolle, kuni...»

«...kuni leidis oma elu suure väljavaate ja siirdus filmi. Meil on ühepäevateater. Et saaksime üldse eksisteerida,

peame eelistama operetti. Suuremaid rolle draamas tahaksid kõik. Dramaturg ja teatridirektor peavad otsima kompromisse kümnete pretensioonide vahel. Ega seegi teile saladus ole.»

«Ei, muidugi mitte. Aga ma ei taha nii provintslikus soos kaasa mängida. Pean ennast millekski kujundama.»

«Teiseks Åsta Nielseniks?»

«Miks ka mitte? Temagi tuli agulist.»

Direktor tõuseb püsti:

«Teate, preili Lepik, see on mulle liiga udune filosoofia, kuid ma pean täna veel töötama. Ja mis teisse puutub, siis me ei saa teid vägisi kinni pidada. Lepingus on sanktsioonid ette nähtud. Aga leping annab ehk sättida. Kuid teie enda huvides soovitan teil tulla paari päeva pärast, kui olete tõsisemalt järele mõelnud ja elulähedasemas tujus. Ja ärge unustage,» lisab ta, «et homme kell 10 on proov.»

8.

Aga järgmisel päeval puudub Åsta proovilt. Oodatakse pool tundi, tund aega, siis saadetakse vihaseid pilke vahetades inspitsient talle autoga järele.

Mehe helistamise ja koputamise peale ei ava keegi ust. Lõpuks loivab kojamehe naine aeglaselt kohale.

«Siin võite kaua kolki,» lausub ta muhedalt naeratades. «Noo õmma ärr' kolinud. Päritelt...»

Selgub, et juba varahommikul on ekspressid Åsta kimpsud-kompsud voorimehele tõstnud ja teadmata suunas ära viinud.

9.

Vilmar Adams lamab kitsal diivanil, mis seisab ta kirjutuslaua taga. Laual on kolm pooleks lõigatud greipfruuti ja kaks tassikest. Mahla valmistav Åsta kaebab keelitatavalt: «Ja nii ma ei saanudki direktorit veenda. Sõlm tuli läbi raiuda. Kas pole hull?»

Adams: «See on loomulik. Teie argumendid pole reaalsed tasandil tõsiselt võetavad. Teie ei tea isegi, mida tahate.»

Åsta: «Kuidas? Kas ka teie ei taha mind mõista?»

Adams: «Teise inimese mõistmine pole üldsegi võimalik

või, ütlegem täpsemalt, mõistmine on võimalik vaid osaliselt. Antud juhul oli asi veel raskem: teie ei mõista iseennast.»

«Kuidas nii?»

«Saite teatrilt kõik, mis teater suudab näitlejale anda: palka, aplausi, head kriitikat. Enamat ei saa nõudagi.»

«Kes teile seda ütles?»

«Seda teadis juba Tšehhov. Kas mäletate ta «Kajakat»? Niina Zaretšnaja tegi endale elueesmärgiks pääseda teatrisse. Aga selgus, et sellest ei jätkunud talle õnneks.»

«Tema motiive ma ei tea...»

«Ta ei tundnud neid vist ka ise. Küllap ei olnud ta teatrikirg piisavalt tugev — muidu oleks ta õnnelik olnud. Inimene saavutab ainult seda, mida ta tingimusteta taotleb.»

ORGUN

ORGUN

Tollel ööl tuli Orgun autori juurde, ilmudes Valgemetsa jahedasse kuusekatedraali.

«Seal sa ju oled,» ütles autor, teda kohe ära tundes, «Orgun... lõpuks ometi!» Orgun seisis silmsi autori ees. Umberringi keset jahedat ööd olid ainult kuused ja kased, kadunud oli terve põlvkonna loodud töövili. Kuid autor ei imestanud millegi üle. Hakkas kõlama tasane laul — aga see oli siiski kõne, sõnastatud julgeisse lauseisse, mis luude üdiski kajastus.

«Anna mulle elujätku,» anus autor, «et saaksin lõpetada oma teosel!»

«Ei,» ütles Orgun. «Mina olen sind innukalt imenud ja olen kasvanud su najal. Minus on mõndagi sinust, sinus on mõndagi minust. Aga mälestusmärki sulle ei ole. Oled elanud asjata.»

«Ja nüüd tahad minust alatiseks lahkuda?» küsis autor.

«Valikut enam ei ole,» vastas Orgun.

«Oo,» oigas autor, «ma põlen! Peaksin südameverega kaebuse kirjutama, enne kui jäägitult kustun.»

«Kas sa ei tea, et ülesanne on veelgi raskem? Ning mõistmist pole loota.»

«Tean,» ütles autor ja heitis pikali nagu vastne laip. «Ka sinuta kestab mu päev edasi. Ma tahan inimene olla.»

Siis ilmus kuusekatedraali vetruva sammuga amatsoon. Ta käerandmel rippus seitsmeharuline nuut, laia vöö küljes kandis ta tabalukku ja kaheteralist mõõka. Ta oli hõbedase juukse krooniga kaunitar. Kuid üks rind oli tal välja põletatud, et see ei takistaks vibu käsitlemist.

Orgun kahvatas ja küsis:

«Klio, mis on sinul siin asja?»

«Tahan sind peksta oma seitsmeharulise piitsaga valu läve piirini, ja siis tahan igal hommikul veristada iga tolli su nahal. Ja su kongil on vaikuse müürid.»

«Sa pooldad peksmist ja piinamist?» hüüdis nõrdinud autor.

«Miks haavata kõrvu kõlava sõnaga?» vastas Klio külmalt. «Aga tarbe korral, jah, tõstan heldimatult piitsavart ja annan kibedat valu. Kui alamad ei õpi, siis tuleb nad surnuks nottida või risti puua — *ad maiorem Historiae gloriam.*»

«Kas sina pole midagi õppinud inimeste senistest taplustest, miljoneist oietest?»

Klio: «Olen õppinud nuuti täiustama soolaste okastega. Olen vägivalla muusa. Kes ei kuuletu, selle pärisosaks saab nuut ja lukk või kaheteraline mõök. Ohvrite oiged on nagu verevad roosid mu kasvava võimutahte areenil.»

Ka autor kõrgendas oma efemeerset inimehäält ja ütles:

«Kas pole küllalt maailmasõja veristest kogemustest? Kas loosung «Nie wieder Krieg» jääb paljaks sõnakõlksuks?»

Klio: «Inimajalugu on tapluste, vägivalla, terrori, võidutseva julmuse ja piinamiste lakkamatult korduv protsess. Asjatuteks ja paljasõnalisteks on osutunud kõik katsed agressioonidele lõppu teha. Inimkonna ees seisab alati maksimaalse enesehävituse oht. Ainult mina, Klio, ilutsen igavesti, sest olen visa ning soojavereline. Rihmatud mees- tega on mul kergem vestelda.»

Ta jätkas, pöördudes Orguni poole:

«Riietu lahti, vend, ja heida peksupingile — või kao jalamaid minu mailt, sa Mnemosyne sohipoeg!»

Orgun vaatas muusa terassilmissse ja lausus:

«Ode, sa pole Mnemosyne tütar: sul ei ole ei mälu ega meenutamistahetki.»

Tal hakkas külm ja kõhe ja ta lisas:

«Vaata, mina taandun.»

Klio tõstis tervituseks kaheteralise mõõga ja lausus:

«Õndsad on kuulekad, sest nad võimaldavad ratastel keerelda.»

Milline pilkane öö on mu ümber, tähtedeta, teedeta. Mu mõtete süda, kuhu on jäänud mu parimate eluaastate rõõvija, mu teostuste hooletu mõrvar, kaebas autor ja pisarad jooksid tal üle näo nagu haavade nirkisev veri. Veel kord ajas ta ihu end agoonias püsti ja langes jõuetuna tagasi patjadesse. Kuid õõnsalt ilmus vaimusilma ette kuristik, kus kiikusid kõrgeimad jumalad, tammudes üleilmses trummipõrinas ringi.

Jumalad kõnelesid üksteisega ja ütlesid: Oleme täis kurja tähet, et säilitada võimu igavesti. Maitskem inimese magusat higi, mida tuleb kõikidest ta ihupooridest, kui me teda seome ja ta suu kinni topime, nii et ta iseenda minetab.

Ja jumalad tegid oma otsuse järgi. Pimedus võttis valguse jõu endasse. Armastus laenas oma jõu vihkamisele ja lakkas olemast. Suurinkvisiitor esitas ratifitseerimiseks Vangiga väevõimul sõlmitud lepingu. Inimesed ronisid paljajalgseina kõrgetele puukstele tagasi ja ajasid lallutades hambad irevile. Nad olid kõik unustanud.

Üle suurte muudatuste kõlas kaugustesse jumalâte sõna: «Me oleme kuristiku lahti kiskunud, et kukutada sinna oma võim.»

Kuid siis polnud enam kedagi, kes seda kuulnuks.

Kui autor hommikul üksi oma kodus ärkas, tundus talle, nagu kustunuks selle öö käsitamatus unenäos tuline kiri, mis oli kirjutatud kuusekatedraali rohelisele seinale:

«Sina oled elanud asjata.»

TULLE!

Esta tuli Annele külla, suur kohver käes.

Ta tegi pesuköögi ahju tule ja põletas ära kõik oma päevikud ning aastaid peetud poetiliste sissekannete raamatu. Ann püüdis küll vähemalt luulelist «Pathétique'i» hävimisest päästa, aga Esta jäi oma otsusele truuks: Kindlalt Anne keelitavat kätt kõrvale lükates. ütles ta:

«Olen asja põhjalikult kaalunud ja tean, mis ma teen. Ma olin oma ilusatele tundmustele leidnud liiga ilusaid sõnu, millel puudub kullakate.»

Ann katsus vastu vaieldä:

«See pole küllaldane põhjus. Hiinlased eelistavad katena hõbedat. Ja raha võib ka siis käibel olla, kui tal katet polegi.»

Esta raputas pead ja ütles resoluutselt:

«Ei, sõnad on ohtlikud! Mina kipun joobuma omaenda sõnade kõlast. Minema mu mineviku illusioonid! See, mis

elama ei jää ega toimi ka tuleviku igas sekundis, olemasolu ei vääri.»

Seda sekunditekultust ei taha Ann kaasa teha, sest pingeline sekundisse krampumine nõuab prometeuslikku julgust, millel võivad olla saatuslikud tagajärjed. Ann hindab rahu iga hinna eest, rahu ja mugavat olemist. Ta ei suuda ette näha, millega selline ideaalile andumus lõpeb. Ikka tasa ja targu ära oodata, et ka homme ja ülehommeks oleks mõnus. Ja milleks põletada midagi ise, kui maailmas on küllalt teisigi sõnapõletajaid?

Esta vaatas, kuidas käsikirjad tules tuhastuvad...

Käsikirjad kaovad kiiresti ning igaveseks. Ilmunud raamatuid on raske põletada, ja Hitler oli ülbe sell, kui ta raamatuid avalikult põletada katsus.

Lõpuks leppis Ann Esta tahtega ja tähendas kokkuvõtvalt, et nüüd ei tule ükski kotkas Esta maksa sööma...

«Ükski kõrvalseisja ei suuda käsikirja põletamist õigesti mõista. Ainult autorid, kes on ise oma loomingut põletanud, tunnevad selle õiget tähendust. Aga milline aus autor ei ole oma sõnavalinguid põletama pidanud?»

ÜLE ELU KESKME

30. jaanuaril 1939 sai Valmar Adams 40-aastaseks. See oli ta esimene ja autori arvatés ka viimane juubel, kui jääda truuks selle mõiste ajaloolisele tähendusele. Mitte iga tähtpäev pole juubel. Keelend «juubel» pärineb rahvaladina sõnast «jubilum», mis on rõõmuhõiskeid ja sarvepuhumist jäljendav heebreakeelne kõnekujund. Juubeldada saab inimelu jooksul üksainus kord, sest alles pool sajandit oli «jubilaem». Teistsuguse tähtpäeva tõstmine juubeliks lahjendab selle mõiste algset tähendust.

Juba hommikul ilmusid juubilarid üles laulma paarkümend kõneoskuse õpiringi kuulajat, kes ennast ta kvaliteetkoguduse liikmeteks pidasid (ei tea, kas keegi neist on praegu veel elus?). Rõõmsad noored täitsid Adamsite saja-aastase päruskodu Oa tänaval laulu ja naeruga. Nad andsid juubilarile üle kalligraafiliselt kirjutatud laudatsiooni ja valge sirelipuu. Selle olid nad toonud Botaanikaaiast, mis asub Supilinna serval. Laudatsiooni üriku oli joonistanud Aleksis Rannit, kes töötas Tallinnas kalligra-

listina ja vitriinikujundajana. Rannit oli temperamentselt eesti Parnassile trügiv noorpoeet, kelle kaunilt kujundatud esikkogu «Akna raamistuses» oli Igor Severjanin vene keelde tõlkinud. Lauaatorina tegutsev Rannit astus Adamsi korteri kahte tuba ühendava tiibukse lävele ja hakkas värssstervitust ette lugema, toonitades värssimõõtu ja instrumentatsiooni kogu keha rütmilise hõljumisega:

Seisma ma jään sinu kurbusse, laulik koidikueelne,
Tähtede kõrbes on hea liikuda truuduse teed.

Kõneoskuse ringi liikmetele oli pateetiliste värsside skandeerimine üllatuseks. Rannit oli seda õppinud Igor Severjaninilt, kes deklameeris värssse omal viisil. Kõnekeelt harrastanud noored jäid seda kuulama. Rannit jätkas:

Rütmi elastilist kumblust ja riimide trotsivat tungi,
Tunda su valguse voos, otsija julge ja peen!

Värssivormi julge toonitamine fastsineeris oma taidelise rõhutusega. Kui kuulajad olid süvenenud vormi võlusesse, viis etleja nad luuletuse sisusse, vasardades tekkinud vaikusse mõtetkandva stroofi:

Saatustest hirmsam on sündida vaimsuse laulikuks Eestis,
Vormitu raskuse maal, kiivuse mustavas soos.

Kui etleja oma esinemise tumma kummardusega lõpetas, tekkis ülev hetk, ükski käsi ei rutanud meeolelu käteplagi-naga katkestama, kõik vaatasid vaikides pealt, kuidas juubilar etleja juurde astus ja teda laubale suudles.

«Nii vägevast pole mu loomingut veel kunagi ülistatud, aga siin sõprade seltsis on seegi omal kohal. Mu töö ei sõltu küll ei kiitusest ega laimusest, pean lihtsalt kiirgama. Aga nüüd keedame teed, india teed iidsete anskoppidega. Teejoove on ainus, millele ei järgne pohmelust, aga tee mõjub ülendavalt ainult hommikumaise joomiskultuuri harrastajaile. Kes seda ei valda, see on nagu luulelugeja, kes ei kuule värssi instrumentatsiooni, vaid otsib neis ainult sotsiaalset sisu. Kas tahate teed?»

«Tahame, tahame, maestro!» hüüdsid noored.

«Maestro on muusika dirigeeri, mina olen ainult vana-nev koolmeister, aga õiget teeketmist olen ka uurinud.»

Häältesumin vaibus, kui Adams märku andis, et ta tahab edasi kõnelda.

«Tee on jookide jook, jook kõigile ja igaks juhaks. Kui

teil on külm, siis tee soojendab, kui teil on palav, siis tee jahutab teid. Kui oled erutatud, siis tass teed rahustab. Kui oled millestki masendatud, taastab teejoomine jälle tuju. Ja nüüd algab jaapani teerituaal — pange hästi tähele!» Adams astus lauakese juurde akende vahel, kus seisis nõud ja piirituslamp. Külalised asusid poolsõõris ta ümber, perenaine läks kööki tasside järele. Adams mõõtis teed suurde kannu, saates kogu toimingut seletustega:

«Kõige tähtsam on teelehti kannus korralikult kloppida, et stimuleerivad koostisosad lehtede küljest kuumtõmmi-
sesse langeksid.»

Teisest toast tulid perenaine ja kolm tütarlast sinakas-kuldsete tassidega.

«*Silentium ad cantum*,» hüüdis Rudolf Laanes, kes oli endale võtnud *magister cantandi* kohused. Kõik tõusid püsti ja üliõpilashümni iidne viis ühendas kogu seltskonna hetkeliseks ühispereks:

«*Gaudeamus igitur
Juvenes dum sumus.*»

Tervitustelegrammide ettelugemisel äratas tähelepanu, et puudus tervitus rektori kantseleist. Rektor, vana botaanik Kaho, oli eelistanud oma tervitused telefoni teel edasi anda, et mitte ärritada dekaan prof. Marki, kes kahtlustas juubilaril põlvnemist mitte soome-ugri soost, ja pro-dekaan Halistet, kes oli algatanud Adamsilt õppeülesande äravõtmise, pidades teda kommunistiks. Prof. Kaho oli mõista andnud, et vene filoloogia õppetooli asutamine Tartu ülikoolis ei ole enam mägede taga, aga et seda asja tulevat ajada tasa ja targu. Rahvaülikooli Seltsi esimees Piiper oli saatnud ladinakeelse telegrammi, mille luges ette TRUK-i sekretär Artur Turner. Puudus ka telegramm Kirjanikkude Liidult, kuid «Loomingu» toimetaja Sempër oli saatnud isikliku läkituse. Adams nautis provintsidiplo-maatia erinevaid nüansse üleoleva naeratusega.

Tudengite hämmastuseks selgus, et kommers peetakse ilma õlleta. Küll aga seisis ukse juures suur anum, kuhu tühjaks kallati külaliste poolt kaasatoodud veinipudelite sisu. Sealt tõsteti seda booli soovijatele kulbiga klaasi. Adams oli noorpõlves olnud Eesti Karskusliidu liige, aga ta sallis ka gastronoomilisi teisitimõtlejaid. Ise eelistas juua apelsinimahla mineraalveega. Hella Talvik, Heiti temperamentne õde, hüüdis kõlava häälega:

«Kas ei saaks natuke tantsida, maestro?»

«Miks ei saa? Vagu lambaid mahub palju igasse lauta. Tantsida saab isegi lamades. Ainult lahtisteks figuurideks pole siin ruumi. Avarus on piiratud. Pidage meeles, et liikuda seinä ja toa keskme suunas tuleb väga säästlikult. Partneri juhtimine jääb mehele. Plaadikogu asub seal nurgas. Valige ainult aeglasi rütme. Tango juures on vaja figuure kitsendada.»

Nii lõppeski hommikune oleng jalakeerutusega, kuigi see meenutas enam kohaltammumist.

Juubilarile ootamatult kohvile saabunud Gustav Suits võttis külmast uduseks tõmbunud näpitsprillid ninalt ja ulatas Adamsile käe talle omase otsekui kohe tagasitõmbuva žestiga. Ta lausus üheainsa sõna:

«*Gratulor!*»

Siis ulatas oma kingituse. See oli luuletuskogu «Kõik on kokku unenägu», mille tiitellehele oli kirjutatud samuti üksainus sõna: «ametivennalikult. G. S.»

See kingitus lõpetas Suitsu ja Adamsi vahel valitsenud aastatepikkused pinged. Lauda istuti kuuekesi: Gustav Suits, teda saatev Elsbet Markus, dr. Silberstein, Rahvaülikooli sekretär Artur Turner, Herman Evert ja juubilar. Adamsi võõrasema jäi laudkonda teenindama. Naiste nõrgast protestist hoolimata süvenesid mehed kohe päevauudistesse.

Suits: «Tänane «Päevaleht» teatab Hitleri kõnest riigipäeval, milles ta toonitab Saksamaale asumaade tagasandmise vajadust.»

Adams: «Hispaania kodusõjas on toimunud halb pööre, Franco falangistid vallutavad Hitleri abiga varsti kogu maa.»

Elsbet: «Võib-olla saab sajand fašistlikuks. Päts nimetas propagandaministriks Hans Oidermanni, kes oli ka Isamaaliidu looja: eesti fašism on suurte kogemustega varurite kätes tugevam, kui ta oli «Sakala» poiste käes. Päts kõlbab diktaatoriks küll. Ja Juhan Libe, kes iga päev saab maha juhtkirjaga, tõuseb tema Goebbelsiks.»

Adams: «Vist jah. Vabariigi valitsus piliras hiljuti alkoholi müügiaegu restoranides ja pidudel. Ja liive aina langetab. Need on sõja läheduse sümptoomid.»

Silberstein: «Tšehhoslovakkia jääb kindlasti neutraalseks — Beneš ise kinnitas mulle seda.»

Suits: «Noh, kui Beneš ise kinnitas ... Aga täna võiksimme veel klaasid kokku lüüa. Teen ettepaneku, et lähiksimme kõik sina peale üle. Aga ainult tänaseks õhtuks. Homme kõnelen enesest taas kolmandas isikus, nagu mu praostitütre abikaasa mulle õpetas.»

Adams: «Mina ei saa teid sinatada, härra professor.»

Suits: «Siis maksate krooni trahvi.»

Elsbet: «Mina olen dr. Varese sinasõprust joonud, kuid Vares on ju erakordselt naiivne inimene, aga teie olete mu raskeim professor, pealegi akadeemik.»

Suits: «Kuidas nii, akadeemik? Ah, Elsbet mõtleb seda Pätsu akadeemiat? Kuid miks ma ei pidanud vastu võtma, kui anti? Nii et sinatame, aga üksnes täna.»

Kõik tõusid ja löid klaasid kokku, ainult Adamsi klaasis oli Kreuzina — mineraalvesi.

Suits: «Laul on viru valget ja võru pekki, nii et päris rahvuslik laud. Kas me ei laulaks ka eesti *gaudeamus*'t, nagu tehakse Kampmanni kambas? *Gaudeamus* on kõikide õppijate internatsionaal.»

Adams: «Ei, ei — see ei sobiks akadeemikule. Aga Jefrosinja Vassiljevna, mu perenaine, toob lauale vene buterbroodid ja *butelka* poola mõdu *z hetmańskich piwnic*, et anda olengule internatsionaalsemat tooni. Ja kas tohiksin küsida härra professorilt, kuidas areneb ta töö eesti kirjanduslool, mida kõik ootame?»

Suits: «See on ikka veel töö eestikeelse kirjanduse alguse kohta. Sellele mõtlen juba aastakümneid ja toksin aastaid, aga veel pole mulle taust selge. Valgustussajandi lained viskavad uurimust ikka enam tagasi. Madame Barbara Krüdener nakatas koguni keisrit Felix Baaderi ideedega ja ka maarahvas oli hernhuutlaste liikumisele aldis, kui kasutada Aaviku sõna. Aga usuvahetuste fenomen viib paljasse poliitikasse tagasi.»

Adams: «Ja veel kuidas! Usuvahetused on rahvamasside treeninguiks reetmises.»

Evert: «Meie maa vallutanud ristirüütlid surusid maarahvale peale katoliikluse, mille küstutas kuueteistkümmendal sajandil luteri reformatsioon. XIX sajandi keskpaiku astusid 65 000 eestlast apostlikku õigeusku, lootes maad saada. Aastal 1931 läksid 562 eestlast luteri usku tagasi. Senised usuvahetused on toimunud põhimõttel *cujus regio, ejus religio*, nagu määras juba Augsburgi usurahu 1555.»

Suits: «Jah, seda võib ka niiviisi sõnastada. Praegu on käibel teised sõnastused. Aga kõnelgem parem sünnipäevalapsest. Tema nisu võib õitsema hakata õige varsti. Teaduskonnas juba räägiti, et on viimane aeg nimetada indoeuroopa keeleteaduse ja slaavi filoloogia kateeder ümber vene filoloogiaks. Ja et Arumaa on range lingvist, siis võib me vene kirjanduse entusiast varsti kindla koha saada meie fakulteedis.»

Elsbet: «Tohoh, see oleks tore!»

Türner: «Mind see ei üllataks, rektoriks pole ju enam piiskop Köpp, vaid Richard Kaho, loodusteadlane, Kaasani ülikooli kasvandik, kelle lemmikpoeediks on Lermontov. Gustav peaks teda tundma, ta on samuti Teaduste Akadeemia liige.»

Suits: «Sellepärast ma räägingi. Praegu pole meil paremat kandidaati. Adams on Vasmeri «Zeitschrift für Slavische Philologie» kaastööline ja kriitik. Valime esialgu kohusetäitjaks, aga ta peaks mõne akadeemilise organisatsiooni liige olema, siis oleks meil tagatis.»

Silberstein: «See on konstruktiivne mõte. Ja mina saaksin teda abistada lääneslaavi kirjanduse ja kultuurisuhete alal. Praha ei saa ju enam minu komanderingut finantseerida. Ja üldse, kardan, et edaspidi peame mõtlema uute suurte kategooriatega.»

Türner: «Kuidas nii?»

Silberstein: «Igal võimul on omad kategooriad, igal jumalusel samuti. Ei tohi jääda kleepuma sõnade külge, kui muutuvad jalgealused tasandid.»

Suits: «Elame, näeme. Uus päike tõuseb vist ikkagi idast.»

Ohtul voodis loeb Valmar Adams Hemingway «In Our Time» saksakeelset tõlget. Loeb, kuidas ta nimekaim Nick Adams rongilt maha tuleb ja suvisesse rohelusse astuma hakkab. Jõe läheduses ta peatub, teeb jõe äärde aseme, valmistab endale konservidest eine ja heidab magama. Sellega esimene pool lõpebki. Veider lõpp? Ei olegi veider. Nii ju lõpevad kõik head päevad. Teises osas jutustab Hemingway, kuidas Nick Adams jõest kaks forelli püüab. Selles seisnebki teose kogu tegevus. Midagi muud jutustus ei sünni. Hm, hm, mida autor oma jutuga taotleb? Aga — mõtleb Valmar Adams, kui pugeb Hemingway jutu kangelse nahka, siis hakkad tundma, et novellis «Suur jõgi»

sünnib kõige toredam, mis mõeldav: inimene elab, elab puhta looduse rüpes kaks mõnusat päeva, millega ta on täitsa rahul. Tal ei jää midagi vajaka, ta naudib elu, tõmbab loodust oma kehasse, sooritades seda, mis on elus kõige tähtsam: toidu valmistamine ja hankiminegi, söömine, liikumine, magamine. Kõik see toimub küll väga kaasaegseis vormides (avatakse konservipurke, keedetakse rituaaliga kohvi), aga just see toonitab elutoimingute põlist tuuma. Kangelane ei vaja kedagi, isegi naistele ta ei mõtle. Tema ise ja loodus — muud mitte midagi! Jutustades kahe päeva kulgemisest protokollija täpsusega, autor ei targuta ega õpeta, aga lugeja neelab huviga argipäeva pisiasjade kirjeldust. Ainult harva märkab ta autori napidest remarkidest, et Nick Adamsil on hea olla.

Alles hiljem, tutvunud raamatuga «Meie päevil» tervikuna, taipas Valmar Adams, et ta nimekaim oli ellu pöörduja, et ta oli taas kodumaal pärast pikemat äraolekut. Nüüd omandas napisõnaline jutuke metatekstilise sügavuse.

Millest Nick Adams rõõmu tundis? Tulnud tulekahju kohale, tunnetas Adams, et jõgi oli siiski alles, et vees elasid endiselt forellid. Nick oli õnnelik, tundes seljakoti raskust õlgadel, «kõik musklid valutavad Nickil, oli väga palav, kuid Nick oli õnnelik». Ta tundis, et kõik (ei seletata, mis oli see «kõik») oli jäänud seljataha, et pole vaja mõelda (see on: muremõtteid), pole vaja kirjutada (see on: pole töökohustusi), et midagi pole vaja. Selline tunne saavutatakse ainult looduse rüpes ning täielikus üksinduses. Telki seljakotist võttes ja üles lüües tundis Nick Adams meeldivaid looduselõhnu. Telgis oli Nick enese man, ta enese poolt valitud kohas. Omavalmistatud toit maitstes väga hästi, sest Adams oli pärast füüsilist pingutust väga nälgine. Adamsile meeldis keeta kohvi teatud rituaaliga, Hopkini moodi. Hopkin oli tõsine ja edukas inimene, Nick mõtles temale lugupidamisega. Nick jõi kohvi ära, kohv osutus mõruks. Ta puhkes naerma, puged vaiba alla. Kõik, läbi, lõpp! Kõiklabilõpp! Kas see polegi parim normaalse elu kujutamine — ilma lugejaid kösterdamata? Selgub, et Hemingway Adamsi mõte töötab, et tal on sõprugi. Ta pole ei asotsiaalne erak ega jõudik. Mõni teine eelistaks küll rohelusse sõita autoga, kuid tore on sinna minna ka rongiga. Valmar Adamsi mõtted uitasid homsele. Kas temal lubatakse ellu jääda nagu

tema nimekaimul? Ahja jõgi ootab tedagi Valgemetsas, aga — kas taervas ta kohal jääb rahulikuks? Mida mõtlevad praegu Päts, Hitler ja Stalin?

Sellele mõtlemapanevale jutukesele järgnes kogu raamatu epiloog. Hemingway külastas viimast Kreeka kuningat Georgiost, kes tegeles aiatööga pärast Vabariigi väljakuulutamist. Olukorda analüüsides arvavad kirjanik ja kuningas üksmeelselt: niisugusel juhul on kõige tähtsam, et sind ennast maha ei lastaks.

Valmar Adams tundis heameelt, et ta pole ei kuningas ega kirjanik, vaid ainult õppeülesandetäitja vanas ülikoolis, kus ta sai lõbustada iseennast ja oma kuulajaid poliitilise retoorika analüüsimisega. Adams ühines mõttega, et ta ei taha midagi, mitte midagi. Ta libistas Hemingway «Meie päevil» voodi kõrvale põrandale ja uinus.

KINGSEPP JAURAMI EVANGEELIUM

Adams oli Prahast kaasa toonud moodsad Bat'a tantsukingad, aga neid tantsupõrandal proovides selgus, et nad jalas loksuvad. Ta läks kingsepp Jaurami saapaärrisse, mis asus Jaani kirikuga visavii. Jauram tegi kindlaks, et kingad on number 43, aga Adamsi jalg vajab number 42. Meister võttis kingad numbri võrra väiksemaks teha tingimusega, et talle selle eest uute kingade hind makstakse. King liibus nüüd jalale nagu ihunahk. Hans Jauram kuulus veel nende kingseppade tsunfti, kes oskasid individuaalselt kinga ehitada: mitte ainult pooltalda alla lüüa, mitte ainult nahka tsunaatmahherile välja lõigata, mitte ainult ranti külge õmmelda, vaid tervet kinga jalale kohandada. Kui Adams kingsepale imetlust avaldas, kukkus Jauram oma kutseala kangesti kiitma. Ta jutustas Tomás Bat'ast, tšehhi kingsepast, kes oli alustanud pooltaldade allalöömisega, aga pikapeale ehitas üles terve kingseppade linna, tootes jalatseid igaks eriotstarbeks ja vallutades oma odavate kingadega maailmaturu. Hans Jauram arvas, et sobivate jalatsite fabritseerimine on elus kõige tähtsam, sest ainult kindla kingaga suudab inimene iga ilmaga ning igal teel sammuda. Adams jäi tema juurde viidatud kingade liikude tegema ja üldistas Jaurami filosoofia teistelegi elukutsetele. Muidugi võisid ka leivaküpsetajad oma kutset

ülimaliks pidada, ja miks mitte rätsepad, kes annavad inimkonnale kultuurse väärtuse. Juba kahtlasem on poetide eneseülistus, sest ilma lüürikata tuleks inimkond vabalt toime. Kuid ega Horatius just palju ei valetanud, väites, et *exegi monumentum aere perennius*. Tõsi, kingseppadega poeedid võistelda ei saa, sest saapaid vajab igaüks, aga värsse ainult vähesed. Hoopis alusetuks pidasid vestlejad poliitikute pretensioone keskele kohale ühiskonnas, aga et viimastel oli rohkem võimu ja enesereklaamimise võimalust, siis tõstsid Jauram ja Adams klaasi ka edukamate poliitikute terviseks. Hans Jauram jäi siiski eriarvamusele, et kingsepp on kutsete kutse. Tantsupeole sammudes ei tahtnud Adams vabaneda mõttest, et poet on kõikidest teistest tähtsam. Selle kinnituseks deklameeris ta endamisi Puškini «Monumenti», milles autor väidab, et see olevat keisri omast kõrgem. Aga Aleksandri sambast kõrgem on ju ka Eiffeli torn — 300 meetrit. Nii et inseneridki ei anna kingseppmeister Jauramile alla. Adams soovitas Jauramil siiski jääda oma liistude juurde ja enese kõrval tunnustada ka poetide, inseneride ja poliitikute ainulaadset suurust.

NELJA TARTLASE DIALOOG

Pärast Tartu-Petseri raudtee valmimist õitselelõõnud Valgemetsa suvituskohal oli kaks keskust: Raudtee peatuse lähedal asuv suur telefoni ja laoga koloniaalkauplus ja Valgemetsa südamikku peidetud, kahel künkal laiuv Grevingu pansion, kus sissesõitnud tartlased einetamas käisid. Paviljonis asusid suvitajatele üüritavad toad: neli tuba üleval, neli all. Ulakorruse tubasid ühendas poollahtine rõdu, kus oli mõnus õhuvanne võtta. Ühel leebel suvepäeval vestlesid sellel rõdul neli tartlast, kes oma ameti tõttu olid teritamas ajaloolist meelt — erinevalt teistest suvitajatest, kes pühendusid jalutuskäikudele metsas. Need olid Tartu Ülikooli eesti ajaloo professor Hans Kruus, üldajaloo professor Peeter Tarvel, kirjanduse kateedri juhataja Gustav Suits ja Tartu Rahvaülikooli juhataja Valmar Adams.

Nad istusid mugavas suverõivastuses Hans Kruusi toas ümber laua, millel auras väike kohvimasin. Ajalooprofes-

sorid elasid paviljonis, Gustav Suits ja Valmar Adams olid Kruusile külla tulnud. Tõlkal ei olnud veel helilindistamise võimalust, mis oleks nende vestluse jäädvustanud. Adamsi mälu on talletunud nelja tartlase mõttevahetus umbes järgmiselt:

Hans Kruus: «Rahvaülikooli juhataja peaks kõige paremini tundma rahvamasside meeleolu. Öelge, Adams, kas me seisame revolutsioonilise situatsiooni eelõhtul?»

Adams: «Ma ei tea, kas on tegemist just revolutsioonilise situatsiooniga, aga seda näen küll, et hulgad on rahutud ja kipuvad tänavale. Tõsi, kõrgharitud ei taha või ei suuda veel kaasa minna. Näe, Ants Oras püüab olukorda lahendada esteetilise arbumisega, aga arbujaist ei saa iialgi teovõimelist parteid. Raske öelda, kas intelligents ei suuda või ei taha, nad vaatlevad ja kõhklevad. Aga mis revolutsioon see ongi, mida saab ette näha?»

Tarvel: «Enamik ei näe, aga mõtleb vähemus näeb küll. Ta võiks isegi ajapöörakut mõne aastase täpsusega ette näha.»

Kruus: «Tarvel on palju tegelnud revolutsiooni vedrudega. Aga massid kipuvad tänavale instinktiivselt, teades ainult, et mäng käib elu ja surma peale.»

Adams: «Kas nad ka teavad, kelle elu ja surma peale?»

Kruus: «Seda nende eluinstinkt ei uurigi. See on võitlus ellujäämise eest. Hea on, kui oskaks homme veel elus olla, mõtleb igaüks.»

Tarvel: «Ainult surma ootamatus annab ju ajaloo kulgemisele elu.»

Kruus: «Olukorra fastsinaatsioon seisneb selles, et me suudame ajapöörakut ette näha ja meile vajalikke korraldusi teha. Mis minusse puutub, siis tahaksin jääda ülikooli — võib-olla rektorina, sest kahod ja kõpud kaovad muidugi juba esimesel tunnil. Teil, Adams, tuleb hakata vene kirjandust õpetama.»

Adams: «Aga ma teen ju seda juba 1931. aastast peale.»

Kruus: «Ah jah, vist õppeülesandetäitjana. Edaspidi saate ülikoolis kindla õppetooli.»

Tarvel: «Ma ei usu, et revolutsiooni saab nii täpselt plaanistada. Revolutsioon on ikkagi torm, mis haarab meid nagu tõusuline liivseljakule sattunud laeva. Väevalt et teiegi oma *alma mater*'i seinte vahele jääte. Võib-olla tuleb teil jälle Staliniga läbirääkimisi pidada nagu 1917. aastal.»

Kruus: «Tolleaegne Stalin pole praegusega võrreldav.

Kardan, et ta mind oma kaptenisillalt enam ei näegi: liiga väike objekt.»

Tarvel: «Muidugi võite tõusulainetes ka hukkuda.»

Kruus: «See mind ei hirmuta. Kõige raskem on teha esimene valik — edaspidine läheb iseenesest. Niipea kui oleme sündmustest haaratud, dikteerib edaspidise käitumise faktide ja nende seoste surve. Vastuvoolu ma ujuma ei hakka. Päri voolu ujudes säilitan ajaloolise meele. Ja kui Suits arvab, et kõik on kokku unenägu, siis mina ütlen endale: *finita la commedia*.»

Suits: «Mina ei ole veel otsustanud, võib-olla lähen koguni emigratsiooni, mul on perekond...»

Adams: «Ärge seda tehke, härra professor! Teid on siin väga vaja.»

Suits: «Ma tean seda ja ei tahaks minna.»

Adams: «Suurepärane! Meil on kõrvuni tööd.»

Suits: «Ma tahaksin jääda, aga ma ei taha Siberis surra.»

Adams: «Siberis surra? Teie näete tonte.»

Suits: «Jah, nimelt. Dostojevski «Tonte». Liidu prokurör Andrei Januarjevitš Võšinski näiteks, ka Nikolai Krõlenko ei tunnusta *praesumptio boni viri*. Neile on kohus ainult poliitika tegemise vahend.»

Tarvel: «Machiavelli arvas sedasama. Aga ajaloo kulgu üksikisiku saatus ei muuda.»

Suits: «Sellepärast ma vist peangi lahkuma. Ajaloo kulgu leiab aset ka siis, kui mina Rootsis mõne raamatu kallal toksin ja naise ning kahe tütreaga musta kohvi joon.»

LINNA TULED

Koolipoiss jalutas piki Kroonuaia uulitsat Toomemäe poole, keeras Kloostriteelt vanale Laiale tänavale ja astus Grenzsteini majast mööda Morgensterni parki. Ta õppimisjärgse jalutuskäigu eesmärgiks oli tõusta Toomemäe kõige kõrgemasse tippu, kust võis otsekui kotkalennult heita pilgu kodulinnale. Näe, nüüd lamabki Jurjev-Tartu ta jalge ees, särades oma kaugete tuledega. Siit, Musumäe kõrguselt, kust on vaba vaade tervele linnale, töötab koolipoiss võita kogu see omaette majadega linnake. Esialgu tuleb küll kõvasti ladinat tuupida, et saada ülikoolipoisiks. Kui

sisse pääsed, oled juba tudeng, seltsivend, — ja kõik teed on sulle lahti. Peale Jurjeviks ümberristitud Dorpati on maailmas teisigi linnu, mõned on koguni pealinnad. On Piiter, too lossiderikaš Sankt-Peterburg, on revolutsioonidetiine Pariis. Mis on nende kõrval väike hõimulinnus Tarbatu-Tartu? Grenzsteini kivimaja, näe, roomas Toomemäe nõlvakust ülespoole, aga omanik lõpetas elu võõrsil, kus Eiffeli torn tõuseb vastu taeva laotust. Ükski ehitis, mis inimkäte loodud, ei tõuse iial Eiffelist kõrgemale! Ainult kotkalend võib seda ületada. Vladimir Adams sirutab gümnaasistimütsi külge kinnitatud kroonukule vastu taevast ja töötab iseendale:

«Ka mina tahan kotkalendu teha!»

Ta jalge ees kükitasid õhtuse Tartu tuled. Siis hakkas ta tarmukalt oma õpikute poole sammuma.

Ei viinud Adamsi elutee teda Eiffeli torni kõrgustesse, 300 meetrit — noh, mis see ära ei olegi? Küll sai ta kord sõita üle mägede — Baieri Zugspitzest Austria Ehrwaldi — oi kui kalli raha eest. Aga see kotkalend ei vastanud õppuri unistustele ega Toomemäe künkal antud töötusele.

Kolmekümnendate aastate algul oli Tartu agulipoisist tänu Praha ülikoolilt võidetud stipendiumile ja kuulavusele PEN-klubisse saanud Praha akadeemilises seltskonnas teretulnud mees ja seni seal tundmatu rahva esindaja. Teda teretasid kättpidi Čapek ja Seifert, taskus ei kandnud ta enam maast võetud viskekivi, vaid Praha ühiskondliku klubi külalispiletit. Avar *Klubovna Na Přikopi* oli nüüd ta päevakodu. Ta oli õppinud siduma ristlipsu ja vaatas maailma noorperemehe pilguga. Ajakirjaniku tunnistus avas talle ka ruumid, mille lähel seisis tressidega uksehoidja. Ta garderoobist ei puudunud õhtuülikond, mis aga sõltumatus rõhutamiseks polnud mustast, vaid sinakast kalevist. Ta oskas kombekohaselt süüa sparglit ja homaare ega kasutanud kala söömisel nuga ega nuppe. Adamsi Praha staažisse kuulus «Společenský» klubis peetud ettekanne, milles ta tõstis eesti (mitte islandi!) ilukirjanduse maailmakirjandusse ja veenvalt võrdles Tammsaart Fjodor Dostojevskiga (miks ka mitte? Kes ei usu, see vaevugu ise võrdlema).

Mis imet siis, kui temagi sai kutse ilmuda Charles Chaplini suurfilmi «City Lights» esietendusele, mis oli reserveeritud Praha prominentsile.

Esietenduspublik tuli õhtuülikonnas, loožidesse ilmusid

vabariigi president Tomáš Masaryk, haridusminister, Kirjanike Liidu ja PEN-klubi esimehed Čapek ning Konrad, Národní Divadlo juhtkonna tipud. Globaalse kuulsusega filmi tegevuse taustaks on suurlinna tulemeri. Hulkade lemmik Charlie esines oma esimeses õhtut täitvas rollis, mis oli kaugel ta kunagistest klounaadidest. Chaplin oli muutunud rahvusvahelist avalikku arvamust võimendavaks hääletoruks, kes pealegi sai avaldada ka oma eriarvamust, väljendades sotsiaalselt rõhutatud hulkade võitlust sõja ja fašismi vastu. Lähtudes välisest sarnasusest, mis toetus kõigepealt nina alla jäetud vurrukestele, lõi Chaplin hiljem filmi «Suur diktaator», asetades enda Saksamaa diktaatori kohale ja sundides Hitleri juudist klouni rolli. See suurlinna olmega mängiv fiktsioon valmistas progressiivselt mõtlemaid inimesi kogu maailmas, aga šokeeris peaaegu kõiki valitsejaid, kes siiski pidid kuulsale näitlejale aplodeerima. Linna tuled uputasid ka selles filmis kõik võiduka valguse võlusse.

Itaalia menukirjanikul Alberto Moravial on tuumakas novell «Rooma tuled». Selles jutustatakse ilusast verinoo- rest maanäitsikust, kes elatab ennast suurlinnas sellega, et laseb endale lokaalides kohvi ja kooke välja teha, mille järel iga kord kaob, keeldudes alistumast võrgutatud noor- mehe soovidele. Kui see meetod tööpuuduse küüsis vaevle- yas linnas äraelamiseks pikapeale enam ei funktsioneerigi ja tüdruk peab vanemate juurde kodutallu ajutiselt tagasi minema, ütleb ta vastuseks autori küsimusele, miks linna- elu teda nii veetleb: «Sest et Roomas põleb nii palju tule- sid, kui ma õhtuti välja lähen, ja iga tule taga peitub tegevus.»

Alberto Moravia, rahvuselt juut nagu Chaplingi, pärineb Moraavia provintsilinnakesest. Kell 8 vaibus seal kogu avalik elu. Alberto esivanemad olid Moraavia elanikud, nende passinimi oli Pincherle. Kas selline nimi (koduses jidiši keeles tähendas see pissijat) võis rahuldada Poeedi hingega juudipoisikest? Ei, teda ei rahuldanud isegi pea- linna Praha tuled, mille taga seisis vaid väikse ükskord- ühe raamides funktsioneeriv olme. Ta kuulis, et kõik teed viivad Rooma, ja siin saigi Abel Pincherlest suurkirjanik Alberto Moravia, valikitaallane, kes vallutas Igavese Linna tuled.

Talvise Tartu jäide meenutab autorile Dante põrgut. Ole-
viku suhtes on Vanamehel laokoonlik hoiak, massiteabe-
vahendite sugestiooni suhtes on ta ammu immuunne.

Teel Keskapteeki toetub käimisvõimetu rauk hetkeks kül-
male pingile ja vaatab sajatuhandelise Tartu valgeid, kol-
lakaid, rohelisi ja punaseid tulesid. Nende taga pole tema
jaoks enam mõistatusi. Mõned eemalseisjad ehk usuvad, et
kunagine Supilinna poiss on oma nooruseunistused teosta-
nud. Rauk ise teab, et see pole nii. Aga talle meeldib
endiselt vaadata oma linna tulesid.

ESIMENE KATSE LOPETADA ESTA-LUGUSID

Esta-lugu pole sellega lõppenud, kuid totaalne «Esta»-
romaan jääbki kirjutamata. Aga on ehk siiski hea tegelda
Esta arenguga läbi aastate ja naasta hetkeni,

mil taga maagilist kristalli
end ilmutas kui hele viir
esseeromaani vaatepiir (andesta, Puškin!).

Ükskõik, millised ka olid sündmused ja mõtted Esta
ümber, aastad on möödunud ja on toimunud järsk ajapöör-
rak. Uued faktid on neist juba ette jõudnud. Uus tõelus
hõljub umbmäärases kauguses või läheduses. Kõike ei
suuda ükski inimene üllitada ega sõnastadagi. Lahkuval
autoril jääb lahendada teine, malbem küsimus: kas ta pole
juba liiga kaua elanud Estaga, kes seda nime ehk ei vää-
rigi? Igatahes on kahtlane liiga põhjalikult süveneda sel-
lisesse kujusse, mis võis võrsuda vaid Emajõe Ateenast
ning Tartu vaimu tiivustusel. Teda ei saa samastada ühegi
reaalse eesti naisega. Aga ka siis, kui Esta on lõpetamata
kuju, ikkagi võimaldas ta meil vahendada vajalikke
mõtteid.

Jah, koguromaan Estast jääbki kirjutamata, aga vaba
romaani vaatepiir on lõputu, ja osa külvatud mõtteist
leiab kord väljapääsu vaikusringist ning kasvab nagu
anonüümne oras uuel kevadel.

LUMI

«Miks tahate nii väga reisida?»
«Et kiiremini jõuda iseenda juurde.»

1.

Rüütli tänava kivimajas asuv ruum, mis avanes kutsutud
külaliste pilkudele, imiteeris koobast. Jääd ja tuld püüdsid
esile manada dekoratsioonid, milletaolisi oli seni nähtud
ainult «Pallase» maskeraadidel. Seintel rippusid kirevad
siidpaberiribad, mis ukse iga avamise puhul võbelesid otse-
kui külmavärinais.

Toas toetus hele sina süngele mustale, millest kerkis
põlvkõrgusele veripunaseid triipe. Kõrgel lae all rippusid
kõrvuti lüüdnud krutsifiks ja laia habemega mehe portree
kuldraamis. Kõrge laega ruumika toa põrandal oli laiaili
hulk diivanipatju, mis andsid saalile ekstaatilise iseloomu.
Nurkades seisis kaks pudelite ja võileivakestega koorma-
tud rataslauda, ühe seina ääres kaks nahkseljaga renes-
sansstooli, teises pikk diivan. Köögist hõngus värske kohvi
aroomi.

Ukse juures ilutses suur anum suhkruvees ujuvate sid-
runilõikudega. Sinna tühjendati külaliste poolt kostiks
toodud pudelid. Improviseeritud booli võis igaüks kulbiga
ammutada ja soovitud hulgal klaasi tõsta. Šokolaadikarbid
ja lilled viidi verandale, kuhu oli kantud ka kogu ülearune
mööbel ja asetatud kõik saadaolevad taburetid — neile,
kes soovisid olengust puhata või armukaupa teha.

Voldemar Ärtu astus talle harjumatult väikeste sammu-
dega dekoratsioonide keskele toasolijaid tervitama. Kui
teda Estale tutvustati, võpatas ta. «Te näete nii nukker
välja,» ümisesid ta tugevad huuled.

«Aga kuidas võiks tänapäeval teisiti välja näha?» vastas
Esta.

Uued juurdetulijad tundsid end siin nagu kodus. Klaa-
sid valati täis, keelepaelad läksid lahti. Kui raadiost tulid
päevauudised, hüüti üksmeelselt: «Keera ära!», ja varsti
hakati tantsimagi. Keegi püüdis deklameerida Underi
värsse, aga Kati tõi köögist keedetud kalkuni, mis kohe

tükkideks kisti. Kunstnik Vabbe hakkas taas oma Hispaania-reisist jutustama, koogiblonnd magus noormees hüüdis üle saali: «Tosin veendunud mõrvarit on vajalikum kui kloostritäis vaguraid nunnasid!»

Voldemar Artu võttis piibu suust ja sosistas Estale: «Joobes kaotab inimene pidurid! Sellepärast ongi joobumus nii lõbus. Aga,» lisas ta piipu uuesti suhu pannes, «ühiskondlikus elus on joove siiski kahjulik. Kas me ei teeks värskes õhus väikese jalutuskäigu?»

Voldemar Artu polnud Esta meelest kaugeltki ideaalne mees. Esta armastas pea ja figuuri antiikset üllust. Volli Artu nina aga oli lühike ja nurklik, laup kõrgus isemeelikult, pruunid juuksed olid meelekohtadest juba halliseguseks tõmbumas. Sinistest silmadest paiskusid külma-verelise küti krapsakad pilgud, liiga sõjakad pilgud, kuidagi teadvusetud, arvas Esta. Volli kindlajooneline suu oli tõsiduses enesekindel ja karm, naljatujus näisid huuled vallanduvat vabamaks, ent mõnikord vilksatas neis ka midagi õrna ja nõrka, peaaegu raugalikku. See põhjamaiselt pikk mees hoidis end alati sirgelt, ta ei raisanud tarbetult žeste ega minetanud hetkekski enesevalitsust. Tema olemus oli Estale mitteloetav ja mõistetamatu. Ta suitsetas lühikest piipu ja meenutas kuidagi meremeest, isegi muistses vikerlast.

Aeg ei sallinud viivitamist ühelgi alal. Charles Lindbergh oli äsja esmakordselt üle ookeani lennanud.

Järgmisel päeval pärast tutvumist ja esimest koostantsitud valssi tõi post Estale lumivalges piklikus ümbrikus kirja.

«Armas Esta! Ma ei tea, mis sunnib mind Teile kirjutama. Võib-olla vastate *quattrocento* gemmi profiilile, mis jättis oma afrodiitliku seksapiiliga mulle mu Itaalia-reisil tütarlapseliku madonna mulje. Võib-olla haistsin Teis lihtsalt mulle sobivat ektodermi, millest on arenenud Teie nahk ja aju (mõlemad ju kasvavad samast epidermisest). Usun, et suudaksin Teist teha enamät, kui Teie ise aimate. Ja seda võimalikku ei tohi Te jätta vaesuse ja puuduse prügimäele, milleks meie maa tõenäoliselt muutub pärast suursõda. Loodan, et Teie omaksed pole Teie ománikud. Ja kui nad seda on, siis mõelge välja mõni ettekääne või lugu. Naine Teie intellektiga peaks mõistma, mis homme

päev meile toob, ja vastavalt talitama. Kui Teil on oma tulevikuga tõsi taga, siis ärge lausuge mu kirjast kellelegi midagi. Kui seda teeksite, siis oleks meie maailm ühe saladuse võrra vaesem, ja mis on elu ilma saladusteta! Kui mu ettepanek tundub Teile soliidsema, siis kõnelgem täna õhtul kell üheksa «Segerlinis» nelja silma all. Nädala pärast sõidan välismaale suusatama ja kokkuvõtteid tegema. Võin Teilegi reisibüroo kaudu pileti tellida, kui nõustute mu hinnanguga, et aeg tegutsemiseks on saabunud, et on hädavajalik homse päeva üle põhjalikult järele mõelda ja teha valik.

Soovi korral Teie Volli Artu.»

Kiri oli üllatavalt ebakonventsionaalne, järsult otsekohene, uljas, aga naisevaist ütles Estale, et autor on siiras ja et solvumiseks pole praegu aega. Mis sellest, et nii ei kirjutata, aga — Esta naeratas — neis lausetes tundub mehe musklite muusikat...

Kuid kas tingimusteta andumine üheleainsale pole samavõrra kuritegelik kui absoluutne egoism? Selge on ainult see, et pind maksva korra talade alt on ära uhutud ja katus langeb varsti meile kaela. Põhiseadus? Rahulepingud? Rahvusvahelised garantiid? Kõik need kukuvad paberikorvi, kust tugevama käsi võtab nad uue tule läitmiseks. Pätsi põhiseadus? Tühiseadus! Aga kas Esta lauasahelis lamav välispass ei ole tükike elulist põhiseadust, millega saab kaugustesse lennata seniks, kuni selguvad rahvusvahelise pinge järelmõjud? Kas ta pole võimeline vilkuvaist võrkudest välja vabadusse libisema? Välja loogika klaasist geomeetriast, looduse ja võõraste inimeste hulka, kes ei rõhu tulevikunõudlustega. Ja mis sellest, et Volli kavatses abieluettepaneku teha? Keha kuulub inimesele endale ja ta ise otsustab, kellele andub, kellele mitte. Oma aju ja käed võtab ta võõrsile kaasa ja — ehk lähevad tormipilved möödagi? Kas siis tõesti kõik valitsused on pead kaotamas, kas ükski neist tarkadest juhtidest ei suuda rahutüüri haarata?

2.

Nädala pärast sõitis Esta koos Volli Artuga vaikselt läände. Lätis lõi vagunisse tulnud ametnik nende passidesse templi «Välja sõitnud» ja tõstis käe mütsi äärde.

Esta ei vaadanud vastasistujale otsa. Ta istus nõtkel paremal alumisel koikul, silmad suletud, otsekui olnuks ta väga väsinud ja siiski mitte unetahteline, sisemiselt ärkvel.

Voldemar Artu silmitses ta näoilmet pisut kurvameelse rahuldustundega, nagu kütt tabatud lindu, kelle lendu ta on äsja imetlenud.

Varsti pärast Valkat avas kupeeukse restoranvagnil valges kitlis kelner ja ütles viisaka kummardusega:

«*Breakfast in the dining-car. — Frühstück wird serviert...*», ja veel paaris arusaamatus keeles.

Esta jäi ukseraamis seisvat kelnerit vaatama, tundis ta siis ära ja hüüdis:

«Näe, Robi!»

«Preili Esta.»

«See on mustlane Robi, mu lapseea sõber,» tutvustas Esta.

«Valge mustlane siiski. Isa oli eestlane,» naeratas kelner, «ja praegu pole hea mustlane olla.»

«Ja-jah! Aga su ema Mariuula oli ehtne mustlanna. Ja kui ta laulis, siis laulsid ta käed ja kogu keha kaasa. Mariuula oli unustamatu meeleolulaulja ja sarmikas inimene. Kui ta juba pimedaks oli jäänud, kandis su isa ta sageli kätel trepist üles. Robi, kuidas tahaksin meenutada lapsepõlve Emajõe luhtadel! Mäletad, kui me Valgeveski juures suplemas käisime ja...»

«Praegu pean kundesid restoranvagnisse kutsuma. Aga Riias peatub rong neli tundi ja kui te siis restorani tuleksite, keedaksin teile meeleldi espressokohvi.»

«Tuleme kindlasti, Robi, päris kindlasti. Ei oleks iialgi uskunud, et näen sind ja veel raudteelasena.»

Riias tuli ümber istuda teise rongi. Suurem osa reisijaid läks linna, Esta ja Volli jäid Robi külalistena restoranvagnisse.

Robi oli pärast merekooli lõpetamist mitu aastat merd sõitnud, kuni selgus, et mustlasest ei või iialgi kaptenil saada, isegi tüürimeest mitte. Siis võttis ta kandiku ja läks kelnerina Rahvusvahelise Magamisvagnite Seltsi teenistusse. See rahaldas veres olevat rännukirge ja ka joot- raha meelitas. Lisastiimuliks oli konterbandi vedu rahvusvahelistel reisidel. Seltsi administratsioon hindas ta kohanemisvõimet ja keelteõppimise kergust.

«Mitut keelt te siis oskate?» küsis Volli.

Kelner kehtas õlgu ja vastas:

«Pole lugenud... niipalju kui vaja on.»

«Aga mis on teie emakeel?» päris Volli.

«Emakeel?» arutas Robi, «noh, romi kodumurret võis rääkida ainult emaga, aga elus peab igaühega rääkima tema keeles. Niipalju kui suudad... Eestis eesti keelt. Lätis läti, siis poola keelt *prosić na obiady* ja nii edasi, tarbe korral *ladies and gentlemen*, kahjuks pole veel prantsuse ega hispaania keelt vaja olnud. Pariis on alles nägemata.»

«Meil kah,» möönis Volli ja puhkes naerma. Aga siis lisas ta rangelt: «Kuid igal rahval on ainult üks emakeel.»

Sellega ei tahtnud Esta nõus olla.

«Ah nõuad õigust ükskeelsusele? Vaatame, kui kaugele sa emakeelega jõuad.»

Volli kortsutas kulmu:

«Rahvusvaheliseks suhtlemiseks võetagu minu poolest kas või matemaatiliste märkide keel, aga igale rahvale jäägu õigus ta emakeelele!»

«Emakeel emakeeleks,» ütles Esta, «kuid mina kasvasin kakskeelses perekonnas ja tunnen, et sellestki ei piisa. Iga asja ei saagi ju igas keeles väljendada. Abstraktseid mõttekäike täpselt väljendada või filosoferida saab vist kõige paremini hiina ideogrammides. Katsu tõlkida euroopa keeltesse hiina klassikalise filosoofia keskseid mõisteid — näiteks «tao», millest me ei tea, kas see on materiaalne või ideaalne alge.»

Volli kehtas õlgu, aga Robi küsis:

«Mis see on?»

Esta püüdis ujedalt seletada. Varsti hakkas Robi pead noogutama ja ütles:

«Seda taod oskaid mu vanemad hästi. See on edasijõudmine, selleta poleks minagi jõudnud Magamisvagnite Seltsi teenistusse.»

Esta ei hakanud Robiga vaidlema, aga Vollile kinnitas ta, et mõtleja inimene peab olema vähemalt kolmkeelne, piirdumine üheainsa keelega viib vaimsele kolkusele. Obinita kolka setudki vajavad kaht keelt: üht kaubitsemiseks, teist naistega suhtlemiseks. Esta muigas ja ütles Vollile lepitavalt:

«Ega ma ei taha sinult su emakeelt ära võtta, kuigi Robi emakeelega on lood keerukamad. Aga paljukeelsus pole siiski pahe ja sinulgi tuleb patsientidega suhtlemiseks vähemalt *basic English* ära õppida, aga võib-olla isegi *Afrikaans*.»

«Noh, miks just *Afrikaans*! Eelistan mõnd briti ühiskeelt. Ainult et mulle ei meeldi vokaablite pähetuupimine ja grammatikareeglid veel vähem.»

Varsti pärast Jelgavat muutus vaguniaknast möödalibisev maastik tasaseks ja üksluiseks. Horisondist horisondini pingutatud lagendik mõjus malenditeta malelauana, ta ei jätnud mällu mingit pilti ja õhtu poole muutus veel ähmasemaks. Rong tossutas ruttamata oma eesmärgi poole. Volli tõmbas eesriide akna ette ja ohkas: «Too Poolamaa on kole kaugel!», mille peale Esta vastas samas rütmis: «Kui reisimiseks oled raugel!»

«Braavo!» aplodeeris Volli ta kiirusele. Siis kummardus ta Esta poole ja küsis tõsiselt:

«Aga kuhu peaks küll kolima, et kiiresti haljale oksale jõuda? Sinusugune naine vajab rikkust, alles külluses lööks su talent õitsele ja vabaneks argipäeva koormast, nagu oli Asta Nielseniga.»

«Nielsen töötas peamiselt Saksamaal. See on nüüd hitlerlike inimsööjate võimuses ja vaimuinimesed põgenevad sealt.»

«Aga minul on kõikjal maailmas roheline tuli, olen arst, Tartu koolist, mind vajab nii kodanlane kui ka proletaarlane, kui ta tervis rikki läheb. Võiksin mõne aastaga olgu Skandinaavias või Ameerikas laialdase praksise hankida. Aga kõrge õigem oleks vist minna Aafrikasse, seal on arstide protsent kõige madalam. Aafrika oleks kõige perspektiivsem.»

«Nagu tegi Albert Schweitzer.»

«Oh ei! Ma pole maailmaparandaja, mulle piisab muga vast kodust, heast autost, reisimisvõimalustest kõikjale, kuhu tahan, väikesest privaatsest õnnest.»

«Minule mitte!» kostis Esta.

«Miks ei? Mis saab olla väärtuslikum kui küllus, heaolu, tore kodu, rohkesti naudinguid, ühesõnaga: isiklik õnn.»

«Privaatsest eraomanikuõnnest minu isiklikuks õnneks küll ei piisa. Ma ei taha olla eraisik. Kes eesti vaimuinimestest on eraisik olnud? Seda polnud ei noor Koidula ega Gustav Suits ega isegi väiksemad isiksused, kes oma elutööga on aidanud eesti kultuuri arendada. Kõik nad kasvasid ühiskonna suunajaiks. Mis minusse puutub — mul pole vähimatki tahet jääda eraisikuks, jahtida loomalikku lõbu separaatselt omaette. Olen kaasvastutav oma

rahva saatuse eest, ma ei saa jääda ükskõikseks, kui mu rahvas on ohus.»

«Ma ei mõista sind.»

«Kui mul on laevachitajana ülesanne mõtiskleda ja kaasa aidata sellele, et ära hoida laevalekki või plahvatust ja laeva hukku, siis ei saa ma lihtsalt iseendale päästerõngast varuda! Tähtis on laev, mitte mina üksi.»

«Aga uppunud insenerist pole ju ka suurt kasu, mis sa arvad?»

«Juba Platon nõudis, et inimene oleks demiurg, looja, kes vormib ürgmateerist mõtestatud maailma.»

«Aga kodulinna võimud sundisid Platoni õpetaja Sokratese mürgikarikat tühjendama.»

«Mis sellest, ta parandas inimkonnale Sokratese ja Platoni filosoofia. Kumbki neist ei piirdunud privaatse päästerõnga haaramisega.»

Kaks inimest ja kaugesõidurongi rütmiline müra: ratatat-ratatat... kas aeg roomab või lendab? Rongi kiirus on muidugi suurem, kui oli Puškinil postitõllaga mööda Venemaa lagendikke kihutades. Ka reisimise mugavus on suurem: istuda nagu toas ja jõuda siiski kaugele: ratatat-ratatat.

Kui rong kauem peatub, lähevad nad perroonile jalutama, vaatavad siniseid, rohelisi, punakaid vaguneid, võimsat vedurit. Vedur ei mõtle, vedur ei streigi, aina tormab, kuhu vaja. Niikaua, kui talle sütt kurku pillutakse. Ta läikiv, korrashoitud, jõuline kere paneb rattad liikuma ja nad veavad ikka edasi, edasi — ka pilkases pimeduses, ise pimedad ja kurdid.

Kaks vagunis istuvat intelligenti ei süvene sõja ja rahu probleemidesse, mis vajaksid lahendamist kohe praegu. Nad ajavad juttu filosoofiast ja ilukirjandusest, millel pole pisimatki aktuaalset tähtsust. Volli on mentaliteedilt ainult loodusteadusi austav teoinimene, Esta oma teoretiseerimiskirega võiks kuuluda antiikkreeka kultuuri. Kirjandushuvilisena oli ta alati eelistanud Dostojevskit Tolstoile. Dostojevski, kes «Tontides» ja «Vendades Karamazovites» on läbi valgustanud inimhinge sügavusi, tegi vene kirjanduses pöörde pärast seda, kui esinduslik Puškin oli klassikalises selguses kirjeldanud elu tinglikku pealispinda. Dostojevski oli Esta meelest huvitavam kui monumentaalne Tolstoi, kes Anna Karenina surma võrdleb puhtatõulise võidusõiduhobuse hukkumisega ja «Kolmes surmas» ini-

mese surma isegi puu mahalangemisega ja kelle hilislooming suundus koolmeisterdamisse.

«Saja aasta pärast ei tea keegi nende nime,» lausus Volli veendunult.

«Aga need on ju klassikud,» vastas Esta.

«Kirjanike kuulsus oleneb ainult konjunktuurist. Nad on kas konjunktuurilüpsjad või psühhopaadid. Oma olemuselt kuuluvad nad valitsuse teenijaskonna hulka. Tuleviku inimene hakkab sellest aru saama, mineviku nõmeduse tõttu muutusid mõned autoriteetideks teovõimetute lugemishaigete silmis. Ajalukku jäävad ainult sellised teerajajad nagu Voltaire ja Rousseau, kes panid aluse valgustusajastule.»

«Aga kui esitada nii kõrgeid nõudmisi, mis jääb siis püsima meie eesti kirjandusest?»

«Eesti kirjanduse missioon kuulub minevikku. Ajaloolised suurkujud olid Koidula, Suits ja Vilde, kes elustasid selle väikerahva vereringet.»

«Koidula ja Suitsu luule on juba möödanik, aga praegu on Eesti Kirjanikkude Liidus üle kolmekümne liikme...»

«Homme saab neid kolmsada, sest kõik eesti haritlased on sõnatreialid. Aga üldiselt tähendab industrialiseerimine lõplikku kadu bardidele ja sortsidele, neid asendavad eduga raadio diktorid. Peremeestele on see kasulik. Kõik antvärgid tuleb asendada masinatega ja kombainidega.»

«Kuid inimest ei saa ju tehases toota.»

«Veel mitte, aga tulevikus kindlasti.»

«See oleks homunkulus Goethe «Faustist»!»

«Pigemini Robert Hamerlingi samanimelisest eeposest, kus ennustatakse inimloote laboratoorset valmistamist, muidugi ta võimete hilisema parandamisega — vastavalt vajadusele. Lõpuks see homunkulus lahkuks oma leiutatud kosmoselaevaga koduplaneedilt.»

«Uskumatul! Sa oled arst, aga tunnend kirjandust rohkem kui mina. Millal see oli?»

«Hamerlingi «Homunkulus» ilmus 1888. aastal, see jäi mulle meelde mnemotehniliselt, kaheksa kolmekordsuse tõttu. Autor mõtles seda satiirina tehnikaajastu vastu, aga

* Kuna ei ENE-s ega teistes meie teatmikes ei leidu seda austria kirjandusluku kuuluvat nime, peab autor oma kohuseks teatada, et siin on vihjatud Robert Hamerlingi (1830—1889) eeposele «Homunkulus», mis tõstis lühikeseks ajaks päevakorrale keskaja meediku Paracelsuse (1493—1541) idee inimloote kunstlikust kasvatamisest retordis. Viimaselt võttis Goethe homunkuluse mõiste «Faustisse».

keskaja alkeemikute töödes esinev mõte tehisinimese valmistamisest leiab kindlasti teostamist lähemas tulevikus, mitte küll luuletajate, vaid loodusteadlaste poolt. Taga varaosi suudab ju toota juba praegune meditsiin.»

«Nii et tulevikus hakatakse inimesi tootma keemilisel teel?»

«Mitte just keemilisel, vaid neo-alkeemilisel, tänapäeval teeb seda geneetika. Riik hakkab igas rahvakihis kasvatama teatud kindlaid omadusi, nagu on mesilaste või sipelgate ühiskonnas. Kuid see käib ainult masside kohta. Ladviku lastest aretatakse administreerimiseks vajalike juhiomadustega eliit. Selleks tuleb kasutada euroopa teaduse salastatud tippsaavutusi, täiendades neid põliste kogemustega aasia kõrgkultuuridest.»

«Mida on Euroopal Aasialt õppida?»

«Nii mõndagi. Jaapanlastel on palju sellist, mida pole eurooplastel. Juba paljalt ihu tugevdamiseks tuleb tunda džudžitsu ja karate võtteid, mille abil iga keskmine politseinik suudaks võita Jaan Jaago.»

«Ah nii,» hüüdis Esta, «hakkame elama loosungi järgi: «Jaan Jaago jälle esimenel!»»

«Ära unusta, et Jaapanist tulevad ka ikebana ja kõrge aianduskultuur. Ja inimmasside juhtimiskunstis on jaapanlased juba ammu esikohal. Mikaado, nende ametlik riigipea, näitas rahvale kord aastas oma jalataldu, aga patriootlikud noorurid olid valmis tema käsul sooritama harakiri või hakkama kamikazedeks.»

«Tohoh, kas tahad elustada samuraide käitumiskodek-sit?! See viiks Euroopa ainult fašismile ja nakataks maailma Alfred Rosenbergi müütidega, alistaks kõik Hitleri raudkannale. Või kipud ise füüreriks?»

«Ei, mind ei huvita poliitika ega juhtimiskunsti trikid, püüan eluaeg jääda apoliitiliseks arstiks, aga lihtrahvas vajab vist müüte maailma mõistmiseks ja islamilikku andumist või vähemalt tiibeti palveveskeid lojaalsuse demonstreerimiseks.»

Esta tõusis püsti, ta silmad välkusid vihast.

«Kui küünilist moraali sa levitad — nagu mõni Hitleri propagandafrits.»

Volli ehmatas, ta oli vaidlushoos öelnud ilmselt rohkem, kui oli tahtnud. Lepitavalt lausus ta:

«Ma saan ju täitsa aru, et Hitler on imperialismi vasar. Ise ta ei suutnud ühtki kooli lõpetada. Mina ei taha ühineda

ühegi moraaliga. Minu elu peab ulatuma üle ühepäeviku taseme. Selles verises mängus mina kaasa ei mängi ja ma ei usu ka seda, et pole kolmandat teed. Miks peaks universumi jagama just kaheks? See on primitiivne mõtlemine, teaduseelne lihtsustamistarve. Aga isegi ringi kvadratuuri lahendamisel jõuti kahe aastatuhande jooksul ainult transtsendentse arvuni π , mida saab aritmeetiliselt väljendada üksnes lõpmatutes ridades ja korrutustes...

Ohtul valjuhääldist kuulnud raadioteated tungisid Volli tuleviku-olmadesse ja tegid meele murelikuks. Telegrammid Hispaaniast näitasid ikka selgemini Hispaania kodu sõda maailmasõja eelproovina, diplomaatide reisid viitasid jõudude ümberasetumisele Euroopas ja Rahvasteliidu võimetusele olukorda kontrollida. Diktatuurid Balti riikides tegid kodurahugi säilitamise küsitavaks.

«Kas midagi on halvasti?» päris Esta, «milline on sinu prognoos, doktor?»

«Kardan revolutsioonilise situatsiooni tekkimist.»

«Aga miks? See oleks ju suur progress.»

«Iga revolutsioon toob kõigepealt kaasa elutaseme languse, normaalse tööprotsessi seiskumise, maa vaesumise, aga vaesus on absoluutne pahe. Mäletad, milline viletsus järgnes tormiaastale — seitsmeteistkümnendale — Vene maal.»

«Selleks olid ajaloolised põhjused, vaenlase sõjaline interventsioon.»

«Aga kust me teame, milline on homse päeva taust? Meil pole sissepääsu kulsside taha, et olukorda läbi näha ja õigesti hinnata.»

«Tähendab, ajaloo laval etendub näidend, millest me ei tea, kes esineb ja millises osas, ei tea, kust saabuvad näitlejad ja millistes rollides nad esinevad. On see alles põnev näidend!»

«Põnev küll, kuid meie ei jää pealtvaatajaiks, vaid oleme tahes-tahmata asjaosalised — kuni elu lõpuni. Sel puhul peaks ometi teadma, missugune osa on kellelegi määratud ja millega mäng lõpeb.»

«Mina olen apoliitiline nagu hiina põllumees, kinni ainult oma rahva maakamaras.»

«Mulle jääb asiaatide mentaliteet võõraks. Ma hoiان rooma kultuuri poole ja kavatsen endale ise homset päeva sepištada.»

Kui nad järgmisel hommikul pärast küllaldast und

vaguniaknast välja vaatasid, oli mööduv maastik muutunud. Horisondil joonistus kauge mäeahelik, Vollile tuttav, aga Estale oma esmakordsusega äärmiselt kõitev.

«Näe, lumi!» hüüdis Esta sellise häälega, nagu hüüab väsinud kullakaevaja, kes pärast pikki otsinguid on lõpuks leidnud kullasoone.

«Viimaste illusioonide väljamüük, mu armas laps,» mõtles Volli täis partnerlikku kaastunnet. Aga mingi säde mahavaikitud triumfist peitus siiski ta silmade põhjas. Nüüd ehitame teispool suurt lompi uue kodu — meie, kaks tugevat vikerlashinge.

Kui Esta silmad avas, tabas ta Volli mõnuleva pilgu ja oli kohe kaine ja reibas.

«Millest sa mõtled, Volli?» küsis ta nõrgalt naeratades.

«Kas pean tõtt ütlema?»

«Ütle, mida tahad, ükskõik kas tõtt või luulet.»

«Noh, olgu siis, mõtlen suurele rõõmule, mida sa mulle valmistasid, usaldades end minu hoolde. Just minu, kuigi sul oli Tartus nii palju teisigi austajaid.»

Esta jäi vait. Volli näris hammastega alahuult, uurides Esta ilmet. Küll ma ta sobivaks kasvatan. Andke ainult aega, need intellektuaalid nõuavad ettevaatlikku lähenemist. Ega ta metshani ole, et ühe pauguga... Naise tundmusi peab äratama pikkamisi, tasa ja targu, kikivarvul tantsides. Alles pärast, siis võid temaga teha kõik.

3.

Vihaseis, kainelt spekulatiivne mõtisklus oli Esta pärast turismihotelli saabumist ikka uuesti lumme vahtinud: mida teha oma tulevikuga? Ainult see oli talle selge, et kui tema ise nüüd valikut ei tee, siis otsustab aina pingumale tõmbuv ajalugu seda tema eest. Eestimaa tühjad hällid, see pole kellegi probleem, aga fašismipealikute esiletõus Itaalias, Hispaanias ja Saksamaal — see viitas maailmasõjale. Ja mida teeb siis tema, kes hakkab Tartus «kodurahu» säilitama, nagu riigijuhid soovivad, või põgeneb sõja lõpuni Galapagose saartele Vaikses ookeanis? Sellele oleks mõtet, kuid puudub suur raha, «kodurahu» aga jäägu parem vaimselt vaestele ja ajaloomeelelt pimedatele, kes ei näe ajamuutuse tulekut.

Kuid otsustamiseks polnud ta veel võimeline, ilmselt ei olnud. Kunagi oli Esta arvanud, et mõistab kogu maailma-

käiku täielikult, alates suurtest üldistustest kuni konkreetsete asjaoludeni — aga palju ta siis praegu kujunevaist olukordadest konkreetset mõistis? Suundumust nägi küll, suundumus sõjale oli selge, aga juba päevauudiste tuum polnud alati läbinähtav. Kõnelemata objektiivse informatsiooni puudumisest. Või küsida Vollilt? Aga teadagi oleks Voldemar Artu õlgu kehitanud ja soovitanud tal ümbritsevat lumepanoraami vaadelda: sõda polevat naiste asi, tarbe korral tuleb meestel oma kodu eest võideldes tülid mõõgaga lahendada. Esta oli lihtsalt hämmeldunud ajaloo salapärasest liikumisest, mis ilmselt ei vastanud ta hea tahte nõuetele. «Head tahet» leidis ju mõlemal poolel. Sõda ei tahtnud keegi. Isegi natsid mitte. Lähimast raudteejaamast oli Esta ostnud brošüüri tähendusriikka pealkirjaga «Die grosse Friedensrede des Führers». Ja kui palju neid skalbi-kütte maailmas ongi? Kas hea tahte inimestel* poleks võimalik neid riigitüürilt eemaldada, ja olekski kõik korras.

Aga vist on heast tahtest siiski vähe. Temal, Estal, on see küll alati olemas olnud, aga kes on seda kuulda võtnud? Volli Artugi ei viitsi alati «meeste asjust» kõnelda, kuid on siis miljonite ellujäämine ainult meeste asi? Majandus, jah, majandus on peajõud, aga kas majandusteadus on omal alal täiesti jõuetu? Ja üldse inimene? Kindel, et ei saa lihtsalt meest sõnast võtta, sest sõna on libe ja tabamatu. Valelikud, kes esinevad maalitud kulsside tagant, esitavad meeletuid nõudmisi ja neid sõnavalingutega kaitsevad — sellised on inimesed tõeliselt ja sellised on ka nende sõnad. Ideaalid, mille varjus Esta oli elanud, libisesid nüüd käest. Ta ei osanud midagi vastu panna ajastu sõgedusele. Jõhkrate agressioonide lainetuses mõistuslikku selgust luua polnud talle tõepoolest jõukohane ülesanne. Võib-olla ta mõte jääbki teelahkmele, nagu Volli Artu oli eile salvavalt sähvanud, kuni ajalugu talle umbse koti üle pea viskab... Noh, mis sellest, kõigepealt tuleb siiski iseennast käsile võtta ja kõigist kartustest vabaneda. Oli tal ju veel natuke raha varuks, oli ka välispass, mis võimaldas maailmas mõnevõrra edasi-tagasi liikuda. Ja

* Kriitiline lugeja hakkab siinkohal väitma, et lõõksõna «hea tahte inimesed» on hilisema päritoluga ja et Esta peab mõtlema tolle ajastu sotsiaalses argoos. Autor saaks sellele vastata, et kõnealne termin (*homines bonae voluntatis*) nagu paljud teisedki olevikus käibelolevad pärineb piiblist ja oli kasutusel nii keskaegses teoloogias kui ka diplomaatilises kõnepruugis.

lõpuks: mida saakski juhtuda ilusal, pealaest jalatallani tervel, meestega malet mängival naisel, kelle jõudsad sõrmed säävad hakkama iga tööga?

Ja kui tahad — võid toetuda toredale mehele, kes sind püüab. Oled alles ihaldusväärne. Aga kauaks? Kuidas ennustas iidne tarkuseraamat? «... temast peab sinu isand saama, kes valitseb sinu üle. Valuga pead temale lapsi ilmale tooma», kes kogu su elujäägi endale nõuavad... Aga su himu käib siiski tema järele ja su elusaatus täitub kitsas puuris sellega, et loovutad uhkuse ja oma mina ja muutud ta ümmardajaks. Ent esialgu esined veel pühaneitsi rollis, kellel on voli siduda ja päästa. Ning unenägudes lendad kõrgustesse ja särad tähena.

Magamata öö tõttu oli Esta väsinud ja kahvatu, kui ta järgmisel hommikul läks einetama allkorruse tuppa, kus Volli teda juba ootas. Puud kaminas praksusid valgust jagades ja mugav peretuba embas teda emalikult. Peitsitud puuseinad tegid ruumi hubaseks, meeldivalt mõjus asjalikult askeldav perenaine. Lumevalgus aknas pimestas silmi, aga toalamb paitas lohutavalt ihu. Peagi ununesid kütmata magamisruumis voodist tõusmise ja jääkülma veega silmapesemise ebameeldivused. Esta kõndis algul toas edasi-tagasi, tajudes naiseliku võrgutava enesekindlusega, kui hästi liibub uus villane pullover vastu kaunist keha ja rindu, kui kergelt astuvad jalad talle nii sobivais pükstes — alles siis võttis ta oma hoolde aurava kohvikannu ja ulatas ringi isuäratavaid kuumi viinereid ning salatit. Jah, lõppude lõpuks oli tal ju täita ka naiseroll, nagu rahuldustundega nentis härra Artu.

Suusatamine, on see alles keeruline kunst! Pealegi pole siin Tähtvere madal pätsiküngas, hädaabitööde tulemus, vaid kogu ümbrus on otsekui loodud suusatrikkide sooritamiseks.

Esta vaarub oma lumelaudadel enesekindlale Vollile järele, nagu nõtkuvate põlvedega tabatud kurg, oh jees! ma ei suuda, näe, ma ei suuda.

Aga küll ma õpin.

Nad olid jõudnud laugele kõrgendikule ja vaatasid nüüd nagu pärast sauna värskete linadega kaetud maastikku.

Umbrus lõhnas härmatise ja uduks külmuva hinguse järele, kust kasin päike vaevalt vidutab.

Varsti aga seisab maailm pea peal ja roomab kõhull, libisemise ja kukkumise vaheldumises segunevad taevad ja maa. Jah, varsti pole Estast midagi järel peale rõõmsa loomake, kes roomab suurel lumevaibal. Higinena ja punapõksena istub ta siis püksitagumikul, suuskade külge kinnitatud jalad lumme ristatud. «Küllalt,» ütleb ta roidunult, «annan seekord alla.» Sellest hoolimata lähevad nad pärast lõunat jällegi lumevalgesse. Esta ei väsi õppimast, ikka uuesti proovimast, kiitmast oma pisemaidki edusamme suure uhkusega. «Aga sina ei pannud jälle tähele, kui vahvasti mul õnnestus viimane telemark,» nii kaebab ta Vollile, pettumuspisar silmis. Mees peab nägema, kui andekas õpilane ta on.

Nad vuhisesid teineteise kannul, nad lendasid üle siledaks triigitud kelgujälgede, võttes suuna hubase turismi, baasi poole, kus neid ootasid soojus ja kõhutäide. Siin oli hea olla, siin võis mõelda ja diskuteerida — targad vastused seisis nagu suusad ukse juures neid ootamas.

Oo, ära ähvarda meie elusid, Mars! Lase meid endiselt elada oma kodus, mida ajalootuuled otse jalgade alt ära tõmmata ähvardavad, kuigi esivanemad on seal juba aastatuhandeid kasvatanud teravilja. Ohutunne püsib esialgu ainult kujutluses, füüsilises ümbruses paistab hubane valgus läbi aknalaukidesse lõigatud südamekujuliste aukude.

Söögitoe ukse taga istus suur must kõuts. Kui Esta ja Volli lähenesid, tõusis ta jalgadele ja tunnistas neid oma mürkroheliste silmadega. Kassirebene Esta kummardus silitama. Sõprustunded ei jäänud vastuseta: kõuts tõmbas küüru selga ja nühkis kasukaga Esta jalgu. Sealjuures ütles ta midagi, millest Volli aru ei saanud. Esta mõistis kassikeelt, ta vastas:

«Ma tahaks elada, kuis elab
maailma kõige suurem kõuts,
ma tahaks...»

«Näed,» ütles Volli, «edasi ei saagi, ei ole riimi ega mõtet.»

Esta kummardus taas looma silitama.

«Siiski ma kadestan teda: käib, kus talle meeldib, välis-

passita ja valuutata. Teda tunnustatakse ainult selle eest, et ta olemas on. Ei tea, mis ta nimi on?»

«Adolphus,» vastas Volli, kes tegeles suuskade ja keppide äraapanemisega. «Vähemalt see on kindel meie kiiresti muutuv maailmas.»

Söögiisu on neil hea, toit laual, tuba soe... nad naeratavad teineteisele ikka sõbralikumalt, nad vaikivad ikka tähendusrikkamalt. Ja jätkavad lõputut vestlust, mida olid alustanud juba Tartus.

Täna lõpeb nende õhtune malepartii viigiga. Adolphus lööb nurru: üksmeelselt otsustavad nad maailmasõda veel edasi lükata, et saaks magada unerohu ja tulevikuhirmuta.

Hommikul võtavad Esta ja Volli lumelauad õlale ja eemalduvad puhkepäevakülaliste sipelgapesast. Nad on tänaseks valinud tõsisema matka laiale mäeharjale, kust kavatsevad otsida loomulikku laskumistrada vastasasuvasse orgu — liikudes omal jõul, ilma moodsa tehnika masinavärgita. See juba oleks midagi! Kuurordi prospektis soovitatakse seda marsruuti sportlastele eriti. Poolel teel leidub ka turismibaas, mida ainult puhkepäeviti teenindatakse. Marsruut on kaardile kantud ja kõik selgesti plaanistatud.

Akki aga hakkavad mäeharja kitsal rajal, kus mõlemal pool haigutab metsik tühjus, tütarlapse põlved värisema. «Lase kükakile!» hüüab talle Volli, kes sõidab ees. Jõuetuse ja häbi puntrana kükitab Esta nähtamatule rajale. Allolev maailm ajab hirmu peale. Mõlemal pool irvitab õel tühjus.

«...kükakile!» jõuab tütarlapseni käskluse lõpp, aga pea kaotanud Esta laseb end küljeli lumme. Volli tuleb kannatlikult tagasi, aitab Esta püsti ja võtab suusakepid enda kätte. Selgub, et vasaku suusa ots on murdunud. Segaduses ei pannud Esta tähelegi, kas ta sattus mõne kõva lume-komba või koguni kivi otsa, aga kolmandik lumelauast on läinud.

«Oi, mu kallid norra suusad,» kaebab Esta ahastuses, «niisuguseid ei saa ma enam ilalgi.»

«Sõiduriista surm on tee peal,» lausub Volli õpetlikult, «aga kuidas sina siit välja pääsed?»

«Jah, *that is the question.*»

Niigi on suusatamine täna raskem: saatanasaba oli eile sula teele pintseldanud ja tänaseks on lumi kattunud rahkja koorikuga: teed on nagu õhukesest klaasist. Ei ole näha ka ühtegi sportlast, kellelt võiks saada suusa alu-

miiniumist reservotsa (see pidanuks endal kaasas olema). Häda korral aitaks universaalliimigi koos kiirparandusteks mõeldud klambritega, mis samuti on targal turistil alati taskus.

Nagu jäme sool kilgendab lõputu lumetee päikese kahvatus virvenduses. Nüüd istuvad Esta ja Volli üsna abitult koos, käed lõua all vastu tõstetud põlvi — kaks väikest üksildast täppi maastikul. Allpool laiuvad lagedad mäenõlvakud. Nende kaskaadid lõpevad võib-olla päevamatka kaugusel praegu kättesaamatul madalikul, kus ootab soojus ja kõik euroopalikud mugavused. Üleval mägedes aga — samuti üle jõu käivas kauguses — liigub inimrühmakesi, üksikkujusid ja paare, kuid nad vuhisevad kaugele ja kiiresti mööda, igaüks oma sõiduringis kinni, nagu inimesed ikka.

«Tagasi võõrastemajja!» teeb Esta ettepaneku ja osutab pealligutusega tagasiteele.

«Jalgsi? Siis on meil šansse saabuda hommikuks, kui me enne pimedas ära ei eksi, mis on tõenäolisem,» uriseb Volli. «Parem on, kui ma sõidan mägionnini ja katsun su suusa seal kuidagi ära parandada. Mägionnides leidub alati tulehakatist ja mõni tööriist. Edasi-tagasi kulub selleks kaks kuni kolm tundi, mitte rohkem. Nõus või?»

Ohe tõuseb Esta rinnast. Valge talve võim ta ümber on nii võõras ja ängistav.

«Mis teha, mine, jään siia istuma,» otsustab ta. Juba edasisõiduks valmistunud Volli tuleb veel korraks tagasi ja ulatab talle oma jopi.

«Muide, Esta... Teeksid targemini, kui sa ei istuks, vaid püüaksid pisut võimelda. Sooja on vist siiski ainult paar kraadi üle nulli. Päikesesära on petlik.»

«Hästi, ma komberdan sulle jõudumööda järele. Su tagasiteel peaksime kohtuma.»

Nii jääb naine üksinda maha, kahe kepi ja ühe terve suusaga. Ta vaatab otsivalt ringi. Ühtki lõbusaist puhkepäevaseltsilistest pole lähedal. Midagi sõbralikku pole näha. Madalalt rippuva pilvestiku surve tõmbub Esta resigneerunult küüru. Alles oli kõik nii lähedal, noored inimesed, soojus ja sport. Pisut jalgu puhanud, üritab Esta uuesti edasiminemist, ettevaatlikult lund kombates. Taas murdub lumekoorik ja liikumine muutub üha väsitavamaks. Nagu Napoleon Venemaal, püüab Esta asja nal-

jaks pöörata. Alguses oli sõna, seda küll, aga mis tuleb lõpuks?

Esialgu on olukord talutav, sest Esta on soojalt riides ja külm pole kuigi tugev. Ah, seda mahajäetuse tunnet! Ja nii halastamatud mõtted tungivad ajju.

Selge, et läheneb suur pöördepunkt ajalookäigus. Aga nüüd ilmneb, et Estal pole seni veel olnud mahti hingetõmbamiseks. Ikka õppides, leivatööd tehes, ikka lugedes, ikka intellekti avardades pole olnud aega isegi armastada, nagu ta täna esmakordselt taipab. Tuleb alustada sootuks uut elu, otsekui kodukäija pärast vaimudetundi. Tuleb külmkingana sammuda koos võõraste noortega. Tuleb unustada, mida on õpitud aja ja elumõtte kohta. Vaadata mitte vanasse, vaid sootuks uude peeglisse. Hoolega tähele panna, kuidas elavad teised, kuidas mõtlevad inimesed, kes pole saanud ilutseda vaimsuse kõrgustel. Tuleb edasi minna ilma jumalata, ilma ühegi ülevalt pealesurutava autoriteedita. Olla isemõtestaja. See pole vist kerge, ent kui visata oma mina üle parda, on see võimalik ja isegi moraalne. Ja mitte üks: sedasama tuleb teha kõigil haritlastel. Tuleb ületada midagi suurt ja võõrast — nagu praegu tuleb leida väljapääs lumest, teiste inimeste ja soojuse juurde. Aga kuidas, kuidas?

Hirm katab Estat otsekui klaaskupliga. Suur Eimiski on väljas ning ka tema sees. Esta mõistab, et ta on jõudnud oma elu ja võimalik et ka oma ajastu seniiti, aga laskumiseks teisele poolele pole ta küllalt ette valmistatud.

See, mis tuleb, on niivõrd uudne, et seda ei taba ka Tartu ülikoolis koolitatud mõistus. Esta pilk tõuseb mäeharjani ja mälestused seiravad teda säravate silmadega. Kuid nüüd peaks mõtlema tulevikule. On selge, et maha jääb ta elu kirjum pool, tulevik on ühevärviline, nagu see valge lumi siin. Öitsengupäevil oli Esta endale korranud: «Kui tahad lähemale mäeharjale, pead võtma eesmärgiks kõrgeima taevakeha.» Esta, kus on nüüd sinu täht?

Vaikus kohiseb, oled kahe lumevaiba vahel, särav valgus pimestab silmi ja mõtteid. Ka valgus võib pimestada.

Esta püüdis taas sooritada munatantsu lumekooriku kohal, kusjuures ta iga paari sammu järel lumme vajus. Pealegi segas teda üksik suusk. Ühel tasasel künkal otsustas ta end tülikast lumelauast vabastada ja saatis selle sissesõidetud jälge pidi enese ees tee. Suusk libises kiiresti, balansseerides kergelt nagu kummaline loomake

lumekoorikul, mis oli vahepeal muutunud tuhakarvaliseks. Nüüd oli Estal ainult kaks keppi, millele ta võis toetuda oma tasakaaluharjutustes, ja ta saigi nii edasi hoopis jõudsamini, aga siiski väga aeglaselt.

Ees lainetas terve meri künkaid, lumega kaetud mägi-karjamaid, lainelisi lagendikke, kõik risti-rästi täis suusajälgi ning tundmatuid teekäänakuid. Tumedam plekk kaugel silmapiiril võis juba olla too turismibaas, kuhu ta pürgis ja kust Volli pidi vastu tulema.

Esta püüdis alata mürduma kippuval lumekoorikul liikuda ettesaadetud suuska silmas pidades. Aga äkki muutis lumelaud teab milliste pinna ebataasuste tõttu suunda, laskus järsult ja pöördus vasakule. Estal jäi üle vaid suusale järele minna, mida ta kütikirega tegigi. Siin kohal aga laskus maapind veelgi järsumalt. Lumelaud libises küll kergesti üle, aga Esta astus oletatud astme asemel seest õõnsale hangele ja kukkus, saadetuna valla-pääsenud lumehulgast.

Tumedad kellalöögid hõljuvad edasi-tagasi, vumm, tumm, vumm, tumm... läbi meelekohtade, läbi aju, lakka-matult, vägevalt. Kellele lüüakse hinge-kella? Aga juba Hemingway mõistis, et tervele lõppevale ajastule.

Millestki ei saa aru. Pea asemel on kaela-otsas tapetud kana. Terav nuga lõikab tal kõhu lõhki: viuh!, võõrad sõrmed tõmbavad soolikad välja. Võtke pealegi, võtke kõik, et jääks ainult lahtine haav. Juba kostavad kellalöögid kaugemalt. Praegu loojus päike, vereypunane kõva kera. Jah, päike loojus. Aga elu kestab.

Möödus minuteid. Kukkumise kõrgele tuisanud lumepilveke langes kestvas vaikuses õrnalt hõljudes taas maha. Siis hakkasid lumehange alumised kihid liikuma, otsekui rabeleks tume putukas kõrbeliivas. Üks villane liiges tõusis esile, nähtavale tuli ka jalg ruudumustrilistes pükstes, lõpuks ilmus pinnale tuulepesa meenutav sasipea. Kui kukkunu aegapidi neljakäpakile tõusis, avas ta silmad ja põrnitses hulk aega tühjusse. Ka mehaanikaseadused on täis salakavalust ja näilisust. Umbrus näis nii pehme, aga osutus brutaalseks, jääkövaks lõksuks.

Esta filosoofiline mina elab alati, aga ta olmemõtlemine*.

* Autor teab, et kõnesoleval ajal puudus eesti keeles filosoofiline ja osalt ka psühholoogiline terminoloogia. Ta teab sedagi, et taolised keelendid nagu «olme» on loodud alles tänapäeval. Aga kas tema,

ei märka vastse olukorra ohtu. Ta rasked silmalaud langevad kinni, kogu ihu valdab väsimus. Ta ei taipa, et sellest hoolimata oleks just nüüd vaja tublisti liigutada käsi ja jalgu, tegevusse rakendada kõik jõureservid võitluseks ohtlikult hiiliva pakase vastu. Esta ei tea midagi läheneva külmumissurma sümptoomidest, ta ei mõtle sellele võimalusele. Ta teeb vastupidist vajalikule. Nagu laps end ema külge surub, nii liibub Esta vastu lumemagadist, et selles pehmes sängis pisut puhata ja und näha. Filosoofeerida on mõnusam kui ennast liigutada. Esta jääb suiku, ise seda märkamata.

Et Esta pea kohal ühte panka kogunenud lumepilved lagunema hakkavad, taevast paksu lund langeb — seda Esta ei taju. Ta hingab rahulikult, unenäod lähenevad läbi videviku kristalse ringi. Esta pale astub peegliraamist välja ja olevaks jääb veel omaenda mõtlej aju oma unustatud algusega, oma tundmatuks jääva lõpuga. Seal on üheskoos kõik olnu ja veel saabuv, sünd ja surm ulatavad hetkeks teineteisele käed. Las ma vaatan, milline oli elu tuum...

Lapsepõlv emaga, maast-madalast keset Supilinna peenramaa-harijate areaali, kus isegi tänavaid ristiti aedviljanimedega: Oa, Kartuli, Meloni, Marja, Herne. Ou oli kaetud lõhnava kummelivaibaga. Aed lõhnas petersellist, nõgestest, kanepist, mitut liiki tundmatuist lilledest, mis õitsesid aedviljade vahel. Kevadel muutis suurvesi aia kaugemad kohad tiigiks, millel sai pooltunnis sõitagi. Puurdest lõi esimesena õitsele toomingas, siis sirelid. Sajandeid haritud must peenramuld kasvas maitsevaid hernekaunu. Aiateid piirasid sõstra- ja tikripõõsad. Retked naaberaeda magusate õunte järele nõudsid julgust ja osavust. Neid tehti kambakesi. Keldripööningul loeti Aaviku «Hirmu ja õuduse jutte» toredas eksootilises keeles, mida hiljem katsuti matkida ka omavahelises suhtlemises. Mõõgaga raiuti raudnõgeste päid ja hüüti õhinal: «Sure, uskmatu!» Vihmasadude ajal koguneti taas pööningul asuvasse kantsi.

Ja hiljem, kallid aastad hallide pilvede linnas. Hing loetud ideaalides. Südame tume südamik, küündimatuse

magister philosophiae Universitatis Tartuensis, peaks veel 80-ndail aastail riietama oma mõtted vanaaegse maakeele kaltsudesse ja ise «wilosohveerima» tolleaegsete «otsaesiste», «suurtükkide» ja «äraandmiste» abil, mis on tänapäeva lugejate enamikule võhivõõrad?

häbi; tunnetuse jõud, korduv surmalähedus eluteel, tõdede eksitav rohkus ikka enam avarduvas maailmas.

Illusioonide kiire kadu ning teadmine: kõnnid veel korduvalt läbi kadalipu ja jääd siiski ellu nagu esivanemad katkuaastail.

Maa, kus astuti esimesi samme sakstevabaks eluks, kus lauldi emakeelseid laule:

«Kas tunned maad, mis Peipsi rannalt
käib Läänemere rannale.»

Ja ka praegu, kus mäestik hoiab mind oma jäistes ham-
mastes, kus sajab matvat lund, ka praegu ma ei heida
meelt. Ma ei lakka kunagi janunemast kõige üllamat, olen
valmis ikka uuesti tõusma rusude alt uuena ning targe-
mana. Ja kui minu elutee aheneb allamäge kuni mu viimse
päeva kuristikuni, siis järskub kõrgustesse teiste võitjatee.
Tunnil, mil mu elu allamäge vaarudes on jõudmas selli-
sesse üksindusse nagu ei kunagi varem, ulatan käe kõi-
gile mõtteosalistele: olge visad ja elage veel kaua!

Keegi ei saa teada, mida olen tahtnud teha oma päeva-
dest. Aga mu tulevased mõtteosalised näevad seda kord
oma elutipu harjalt. Kõik, mis mulle õpetati, osutus mitte
tuuma juurde kuuluvaks. Hallid ning petlikud on hetkeli-
sed osatöed, aga tähed säravad igavesti. Kunagi ei saa
osa olla tervikust suurem.

Ära tauni mind, Volli, kui ma homme sulle ütlen, et ma
ei tule sinuga... Sa lähed võõrsile esindama rahvast, kes
pole sind millekski volitanud ja kes peab ilma sinuta uut
elu üles ehitama. Leivakannika eest pead leppima oma
rahvuse ja kodumaa kaotusega. Oma lastegagi pead purs-
sima võõrast keelt.

Kaod jäljetult, kaod ka siis, kui mõni *foundation* sulle
sekeldamise eest oma laualt pala viskab. Eestlase koht on
Eestis. Ka siis, kui meil tuleks tummaks jääda. Ajaloo kulg
on pöördumatu. Isegi Bourbonide restauratsioon ei teinud
revolutsiooni saavutusi olematuks. Ükski bioloog ei saa
rauka taas lapseks muuta, nii ei saa ükski ideoloogia taas-
tada möödani. Iga bioloogilise olendi peajõud on tema
oskus kohaneda ümbruskonnaga. Kui me ei saa seda muuta,
peame ise muutuma. Kui ma ei saa seda parandada, siis
parandatakse mind. Mida ma ei saa sekundist sekundisse
teostada, see pole tõeline, sest mind pole olemas väljas-

pool oleviku sekundeid. Iga ideaal jääb sõnakõlksuks, kui
sa seda ise iga päev ei teosta. Sellepärast on kogu su elu,
inimene, alaline võitlus raskuse vaimuga! Iga oma liigu-
tusega pead kinnitama: jah ning siiski!

Mina keeldun, Volli, pidamast inimesteks ainult neid,
kes põgenevad põlevast Soodomast ja Komorrast. Mina
pean inimesteks kõiki kollektiivi liikmeid. Ma jään
nendega ühte, ka kõige halvemas, mis neis elab. Sest neis
kõigis hõõgub sama elutuli, loomalik, joovastav, ikka
edasisammuv, sama elutuli, mis toimib lapses ja raugas,
nii targas kui debiilikus, piinatavas ja piinajas. Inimkond
on suur tamm, okslik ning alatasa kasvav, vägivaldne ning
õrn, ülev ning hulluvõitu. Jumal, keda pole, kui ta pole
inimese enese sees, sest kõik teised jumalad on lahti kis-
kunud kuristikku, kus saaks igavikustada omaenda võimu.
Nendele ära looda!

Näe, ajastu paisuv agressiivsus kasvab ja ulatub veel
järgmisesse aastatuhandesse. Ta võib tappa mind ja teisi.
Aga häda pole veel hääbumine. Maailm ei saa hääbuda.
Katastroof on ainult telliskivi, mis mõnele mõnikord pähe
langeb. Ma kuulun *homo sapiens*'i võitmatusse peresse,
mis on võideldes ning võites valitsenud meie planeeti, ise
kohanedes, kuid samal ajal ka kohandades ümbrust oma
elutahtega. Kõikjal ja iga päev pead istutama oma ani-
maalsesse kehasse heatahtluse impulsse, kuni need saavad
su loomulikuks omaduseks...

Surmatund lähenes Estale. Ta nähk oli kaame, ta nägu
kahvatus täitatus pilgus minevikku, kokkusurutud huulte
taha jäi tardu viimane karjatus, mis oli tungimas ta kuu-
mast ajast hammaste suletud väravaisse.

Ülesanne... pole inimkonnale liiga suur. Ainult minu
jõuvarud... olid liiga väikesed.

*

«Ärka üles, Esta, ärka üles!»

Kas keegi hüüdis mind?

Volli võtab masseerivad käed Esta hingavalt rinnalt.

«Ta toibub, ta elab,» kinnitavad kohalejõudnud päästjad.
Elustamiskatsed on andnud tulemusi. Ja juba Esta avabki
silmad.

«Kus ma olen? Ahjah, võõrsil suusatamas... Koju, koju!
Eestlase koht on Eestis!»

hāl
eks

dur
kat
lau

ma
me
val
ma
pae
Tui
ses
gik

des
om
tuu
sed
os
ei t
pol
elu
rah
sim

K
seki
Ees
on
rev
rau
tada
oski
pea
par
teos

SISUKORD

Härra Mülleri asutus	4
Ema surm	48
Esta teeleminek	69
Andke rahvale mis rahva kohus	91
Ajapöörak	118
Kui valitses tööpuudus	127
Vähid liivseljakul	131
Esta ja meeste maailm	156
Suur ja väike õnn	167
Per aspera ad astra	207
Oled visatud tulle	230
Kevadilm on kuum ja kuldne	257
Jalg üle läve	293
Põgus pilk Kolmanda Reich'i pimedusse	307
Orel ei anna häält	325
Orgun	346
Lumi	363

Валмар Адамс
ЭСТА ВСТУПАЕТ В ЖИЗНЬ
Роман-эссе

На эстонском языке
Художник-оформитель Ю. Каарма
Таллин, изд-во «Ээсти раамат»
Тоimetaja M. Altsoo
Kunstiline toimetaja M. Raid
Tehniline toimetaja A. Merirand
Korrektorid M. Makki, H. Sillajõe

ИБ № 6493

Laduda antud 10. 09. 86. Trükkida antud 12. 11. 86. MB-00170. Formaati 84×108/32.
Trükipaber nr. 1. Kiri: literaturnaja, kõrgtrükk. Trükipoognaid 12,0. Tingtrüki-
poognaid 20,16. Tingvärvitõmmiseid 20,57. Arvestuspoognaid 21,17. Trükiary
28 000. Tellimus nr. 638. Hind rubl. 1.50. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn,
Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Punane Täht», 200001, Tallinn, Pikk 58 ja trükikoda
«Ühiselu», 200001, Tallinn, Pikk 40/42.

